

HAZINE-İ FÜNÛN DERGİSİ

(27-52. SAYILAR)
(İNCELEME VE SEÇİLMİŞ METİNLER)

İ. Seval GÖKALP

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

125713

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı
İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Süheyla YÜKSEL

**SİVAS
KASIM 2003**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

125713

Üye: Doç. Dr. Hüseyin AKKAYA

H. Akkaya

Başkan: Yrd. Doç. Dr. Süheyla YÜKSEL (Danışman)

S. Yüksel

Üye: Yrd. Doç. Dr. İsmet EMRE

I. Emre

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

H. Bayram Kaçmazoğlu

Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Kültür hayatımızın bir parçası olan gazete ve dergiler, yayımlandıkları dönemin siyasî, tarihi ve içtimaî hayatını aksettirirler. Bu yayınların incelenmesi bizi bilmediğimiz gerçeklerle karşılaştırabilir. Özellikle **Harf İnkılâbı** öncesinde yayımlanan eserlerin incelenmesi, eski kültürümüzle olan bağlarımızın kopmaması açısından çok daha önemlidir. 1893-1895 yılları arasında yayımlanan **Hazine-i Fünûn** mecmuası üzerine yaptığımız çalışma da bu açıdan değerlendirilebilir.

Bu çalışmada **Hazine-i Fünûn**'un 4 Recep 1311-1 Muharrem 1312 (11 Ocak 1894- 5 Temmuz 1894) tarihleri arasında yayımlanan 26 sayısı ele alınmıştır. Derginin fotokopileri **Millî Kütüphane**'den temin edilerek, bu sayılarda yayımlanan bütün yazılar incelenmiş ve yazarlarla ilgili gerekli araştırmalar yapılmıştır. Dergide imzasız olarak yayımlanan yazılar fihristten tespit edilerek, bütün yazılar konularına ve yazarlarına göre tasnif edilmiştir. **Hazine-i Fünûn**'da yer alan bazı yazılar **Latin** harflerine aktarılmıştır. Bu bölümde seçtiğimiz yazıların, derginin edebî anlayışını ortaya koyan metinler olmasına özen gösterilmiştir.

Eski edebiyat taraftarı bir dergi olarak edebiyat tarihlerinde yer alan **Hazine-i Fünûn**, tamamıyla eskiye bağlı kalmamış, yeni edebiyatın getirdiği birtakım değişikliklere de içeriğinde yer vermiştir.

İstibdat yıllarında yayımlanmış olan **Hazine-i Fünûn** dönemin bütün kısıtlamalarına rağmen zengin bir içeriğe sahiptir. Başlık altı yazısında da belirtildiği gibi "fennî ve edebî bir dergi" olarak yayımlanmış ve başyazarlığını da **Faik Reşad** yapmıştır.

ABSTRACT

Newspapers and magazines, which are parts of our social lives, reflect political, historical and cultural aspects of the period on which they are published. We can come across certain realities through observing these publications. It is of utmost importance to scrutinize the ones published especially before **Harf İnkılabı** as it avoids breaking the relations with the old culture. This study on the magazine **Hazine-i Fünun** published between 1893-1895 can be examined with regard to this dimension.

26 editions of **Hazine-i Fünun** published on 4 Recep 1311-1 Muharrem 1312 (between January 11, 1894 – July 5, 1894) were examined. First of all, the texts were obtained from Milli Kütüphane by getting the required information about all editions and writers. The texts published unsigned were determined by observing index and all the subjects were identified according to their contexts and writers. Some texts in **Hazine-i Fünun** were translated into Latin words. The chosen texts in this section reflect the literary view of the magazine.

Hazine-i Fünun supporting the old literature also includes some changes resulting from the new literature.

Hazine-i Fünun published in the period of **İstibdat** has a rich context in spite of the limitations in this period. It was published as 'scientific and literary magazine' by the writer 'Faik Reşad' as stated under the headline.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	I
Abstract.....	II
İçindekiler.....	III
Fotoğraf ve Fotokopiler Listesi.....	VI
Kısaltmalar.....	VII
Ön Söz.....	VIII
Hazine-i Fünûn'nun Kimlik Bilgileri.....	XI
Hazine-i Fünûn Mecmuasının 27-52. Sayıları Arasındaki İntişar Tarihini Gösteren Cetvel.....	XII

GİRİŞ

I. DEVRİN SİYASİ VE SOSYAL HAYATI.....	1
II. DEVRİN EDEBÎ ÖZELLİKLERİ.....	21
III. HAZİNE-İ FÜNÛN'A KADAR TÜRK BASINI.....	32

Birinci Bölüm

İNCELEME

I. HAZİNE-İ FÜNÛN'UN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ.....	42
A. DERGİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	42
B. DERGİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	47
1. EDEBİYAT.....	49
a. Biyografi:.....	49
b. Hikâye ve Roman:.....	54
c. Şiir:.....	56
d. Çeviri:.....	60
e. Mektup:.....	62
f. Dil ve Üslûp:.....	63
g. Diğerleri:.....	63
2. FEN.....	64
3. REKLAM.....	65
C. YAZAR KADROSU.....	67
II. TAHLİLİ FİHRİST.....	82

A. YAZILAR	82
1. YAZAR ADINA GÖRE	82
2. KONU ve TÜRLERİNE GÖRE	108
a. Aile - Kadın – Çocuk Eğitimi:	108
b. Coğrafya:.....	108
c. Derginin Yayın Politikası– Teşekkür ve Cevaplar:.....	108
ç. Edebiyat– Dil ve Edebî Türler:	109
Biyografi:	109
Çeviri:.....	110
Dil:	110
Edebiyat Teorisi- Tenkidi:	110
Hikâye ve Deneme:	111
Mektup:	111
Sohbet:	112
Şiir:.....	112
d. Faydalı Bilgiler:	114
e. İktisat:.....	114
f. İlim-din:	114
g. Kimya – Biyoloji -Fen:	115
ğ. Tabiat:	115
h. Tebrikler-Övgüler:	115
ı. Tıp- Sağlık:	116
i. Toplum- Ahlâk:.....	116
j. Yayımlanan Yazılarla İlgili Düzeltmeler:.....	116
B. İLÂN VE REKLAMLAR	117
C. RESİM, FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER	125

İkinci Bölüm

SEÇİLMİŞ METİNLER

I. AİLE, KADIN VE ÇOCUK İLE İLGİLİ METİNLER.....	128
Vazife ve Hükm-i Nisvân-Vassaf	129
(Bir Mektûp)-İmzasız.....	134
II.EDEBİYATLA İLGİLİ METİNLER.....	135

Fuzûlî-Ahmet Rasim	136
Şiir-Makbule Leman	138
(Mektûp)-Süleyman Sâlim.....	148
(Makâlât-ı Edebiye)-Şeyh Vasfi	149
Edhem Pertev Paşa-Faik Reşad.....	153
III.EDEBİYAT TEORİSİ VE TENKİDİ İLE İLGİLİ METİNLER.....	157
İntikâd-Mehmet Refet	158
(Bir Tezkire)-Nazif Surûfî	164
Kasbâr Efendi-İmzasız.....	166
Mülâhaza-Edhem Pertev Paşa.....	168
Süleyman Sâlim Bey-Faik Reşad.....	174
Bir İhtâr -Mehmet Ekrem.....	178
Tavsîf-Mehmet Refet	180
Cevapnâme-Şeyh Vasfî.....	188
IV. DİLBİLGİSİ VE İMLÂ İLE İLGİLİ METİNLER.....	193
Bir Varaka-Bir Tâlib-i İlm	194
Kan Kaynamak-Ahmet Rasim	195
V. DERGİNİN YAYIN POLİTİKASI İLE İLGİLİ METİNLER	198
İhtâr-İmzasız	199
İhtâr-İmzasız	200
İfâde-i Mahsûsa-İmzasız.....	201
İfâde-İmzasız.....	202
İfâde-Faik Reşad	203
SONUÇ	204
KAYNAKÇA.....	207
DİZİN.....	215

FOTOĞRAF VE FOTOKOPİLER LİSTESİ

Hazine-i Fünûn'un 27. Sayısının İlk Sayfası.....	40
Kasbar Efendi'nin Bir Fotoğrafi.....	66
Hazine-i Fünûn'un 52. Sayısının İlk Sayfası.....	126

KISALTMALAR

AKM : Atatürk Kültür Merkezi

Bkz.-bk. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren:

Der. : Dergi

Doç. : Doçent

Dr. : Doktor

Fak. : Fakülte

gz. : Gazete

Haz. : Hazırlayan

Hk. : Hakkında

Hz. : Hazreti

Kt. : Kitap

Mak. : Makale

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

Neşr. : Neşreden

Nu-nr. : Numara

s. : Sayfa

TTK : Türk Tarih Kurumu

Ünv. : Üniversite

Yay. : Yayınları-Yayınevi

Yrd. : Yardımcı

ÖN SÖZ

Basının, toplumların hayatına yön vermede büyük bir güç olduğu açıktır. Bu gücün önemini, Türk aydını ancak 19. yüzyılda fark etmiştir. Osmanlı toplumunda yayımlanan ilk gazete ve mecmuaların yabancı kaynaklı olması da bu gerçeği gösterir. Memleketimizde biraz gecikmeyle de olsa, Tanzimat döneminden sonra süreli yayınlar hızla çoğalıp yaygınlaşmıştır.

Gazete ve mecmualar yayımlandıkları dönemin siyasî ve sosyal hayatını yansıtan birinci elden kaynaklardır. Yazar, şair ve düşünürlerin eserlerinin toplandığı bu kaynakların, tozlu raflardan indirilip gün ışığına çıkarılması gerekir. Böylece, incelenen her gazete ve mecmua ile birlikte geçmişin bir bölümü aydınlanır. Eski kültürümüzü tanımak ve tanıtmak adına bu tarz çalışmaların sayısının artması gerekir. **Hazine-i Fünûn** mecmuası üzerine yaptığımız bu çalışmanın amacı da budur.

Tezimizin konusu olan **Hazine-i Fünûn** mecmuası 1893-1895 yılları arasında neşredilmiştir. Bizim çalışmamız derginin 27-52. sayılarını kapsamaktadır. Derginin fotokopileri **Millî Kütüphane**'den temin edilmiştir. Çalıştığımız sayılarda bugünkü anlamda dış kapak diyebileceğimiz sayfalar yoktur. Yani ilk sayfa kapak görevi yapmaktadır.

"İNCELEME" ve "SEÇİLMİŞ METİNLER" olmak üzere iki ana bölümden oluşan bu çalışmada, ayrıca devrin siyasî, sosyal ve edebî hayatını inceleyen ve Türk basın tarihini kısaca anlatan bir "GİRİŞ" bölümü de mevcuttur. Çalışmamızda bu bölümlerden önce, **Hazine-i Fünûn**'un 27-52 sayıları arasındaki çıkış tarihlerini gösteren bir cetvel de yer almıştır.

Çalışmamızın "İNCELEME" bölümü iki ana başlık altında toplanmıştır: "HAZİNE-İ FÜNÛN'UN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ" adlı ilk başlıkta önce şekil, sonra da muhteva özelliklerini tanıtmaya çalıştık. Daha sonra da yazar kadrosunu tespit ederek, haklarında bilgi verdik. **Hazine-i Fünûn**'da yazı yazan şahsiyetlerin biyografileriyle birlikte yazılarını da değerlendirme yoluna gittik. Fakat çok bilinen yazarlar hakkında fazla bilgi vermeyi gereksiz gördük. Yazar ve şairler hakkında bilgi edindiğimiz kaynakları da her yazıdan sonra parantez içinde verdik.

Dergide tek bir yazısı bulunan bazı imzalar hakkında biyografik bir bilgi bulamadık ama yazılarını değerlendirdik.

“İNCELEME”nin ikinci kısmını oluşturan “TAHLİLÎ FİHRİST” bölümünde, dergide yer alan yazıları önce yazar adına göre, sonra da konu ve türlerine göre tasnif ettik. Bu bölümde, öncelikle yazı sahibinin soyadını esas aldık. Eğer tespit edebildiysek takma isimleri ve rumuzları yazarın soyadının denk geldiği maddede topladık ve yazının açıklamalar kısmında takma ismi veya rumuzu belirttik. Mesela **Bahâyi**: bk. [İZBUDAK] **Veled Çelebi**. Eğer yazarın soyadı yoksa ismi esas aldık. Zâde, oğlu ve Dr. gibi unvanları, isimlerin sonunda parantez içinde verdik. Bu arada yazarın tam ismini bulduysak, fakat mecmuada bu tam isimle yazı mevcut değilse, tespit ettiğimiz ismi parantez içinde belirttik ve göndermeyi de tam ismine yaptık. Mesela **Ganizâde Nâdirî**: bk. **Nâdirî (Ganizâde, Mehmet)**, **İbnürrıfat Sâmi**: bk. **(Mustafa) Sâmi Rıfat**. Bu kuralı yalnız **Andelip** maddesinde bozduk. Çünkü yazarın ismi bazı kaynaklarda **Faik Esad** (Kenan Akyüz: Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri), bazılarında ise **Mehmed Esad** (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi cilt 1) olarak geçmektedir. En çok bilinen haliyle **Andelip** olduğu için biz bunu **Andelip** maddesine aldık ve diğer iki isimden de gönderme yaptık. Dergideki imzasız olan yazıları da fihristten tespit ettik ve asıl isme gönderdik.

Hazine-i Fünûn'da yer alan çevirileri, hem çevirenin hem de kendisinden çeviri yapılan kişinin adına işledik.

Konu ve türlerine göre tasnif ederken de, yazıları içeriğine uygun maddelere yerleştirdik. Bazı yazıları, konusu nedeniyle iki maddeye gönderdik. Dergide yer alan ilân, reklam ve fotoğrafları da “TAHLİLÎ FİHRİST” bölümünün sonunda sıraladık. Kitap ilânlarındaki yazarı belirtilmeyen eserlerin künyesini kataloglardan tespit ettik ve ilânın içine parantez içinde yerleştirdik.

Çalışmamızın ikinci ana bölümünü oluşturan “SEÇİLMİŞ METİNLER”de dergide önemli gördüğümüz yazıları Latin alfabesine çevirdik. Seçtiğimiz metinlerin, derginin edebî anlayışını yansıtır özellikte olmasına dikkat ettik.

Yabancı dillerdeki özel isimleri orijinal imlâsıyla vermeye çalıştık. Orijinal yazılışlarını bulamadığımız isimleri okuduğumuz şekliyle yazdık ve parantez içinde

eski harfli yazımını da verdik. Okunuşundaki doğruluğundan emin olamadığımız kelimelerin **Osmanlıca**'sını verdik.

Latin harflerine çevirdiğimiz metinleri, yazar adına göre tahlilî fihristte "+" işaretiyle belirttik. "TAHLİLÎ FİHRİST" bölümünde yer alan tırnak işaretleri yazının mecmuada bulunduğunu gösterir. Metne eklediğimiz açıklamaları da parantez içinde gösterdik.

Bazı terim ve isimlerde yaptığımız kısaltmaları, "Kısaltmalar" da gösterdik. Tezin en sonunda ise, özel isimlerin ve terimleri geçtiği sayfaları gösteren bir "DİZİN" bulunmaktadır.

Hazine-i Fünûn'u daha iyi tanıtmak amacıyla, çalışmamızın çeşitli bölümlerinde bir fotoğraf ile 27. ve 52. sayıların ilk sayfasına yer verilmiştir.

Bu çalışmayı başından sonuna kadar yöneten, hatalarımı ve eksiklerimi engin sabır ve hoşgörüsüyle düzelten saygıdeğer hocam **Yrd. Doç. Dr. Süheyla YÜKSEL**'e çok teşekkür ediyorum.

HAZINE-İ FÜNÛN'UN KİMLİK BİLGİLERİ (27-52. SAYILAR)

بہاری ۱ پارہ در

محل ارارہ و نوزدلیسی :
باب عالی جاہ شدہ ۴۴ نومرولو
(عصر کتبخانہ سی) در
درج اولیستان اوراق اعادہ
ابدلن .
۱۳۱۰ سنہ ۷ نیسان سنہ

حزینہ فنون

بہاری ۱ پارہ در

محل اشتراک :
استانبول ایچون سنہ لکی ۱۰
آلنی آیلغی ۶ — ولایات ایچون
سنہ لکی ۲۳ ، آلنی آیلغی ۱۲
غروشدر .
۱۳ شوال سنہ ۱۳۱۱

برنجی سنہ

پنجشنبہ کونلری نشر اولنور فنی وادبی غزنتہ

عدد : ۴۱

Hazine-i Fünûn

Perşembe günleri neşrolunur fennî ve edebî gazete

Sahib-i İmtiyaz: Doktor Cerrahyan

Müdür-i Mesul: Asır Kütüphanesi Sahibi Kırkor

Başyazarı: Faik Reşad

Basıldığı Yer: Âlem Matbaası Ahmet İhsan ve Şürekası

Fiyatı: 10 paradır.

Abone Şartları: "İstanbul için seneliği 10, altı aylığı 6-vilayet için seneliği 23, altı aylığı 12 kuruştur."

Mahal-i idare tevzii: Babiâli Caddesi'de 44 numaralı Asır Kütüphanesi'dir.

**HAZİNE-İ FÜNÛN MECMUASININ 27-52. SAYILARI ARASINDAKİ İNTİŞAR TARİHİNİ
GÖSTEREN CETVEL**

Nu.	Hicri Tarih	Rumi Tarih	Süre	Sayfa	Matbaa	Sahib-i İmtiyaz	Müdüri Mesul	Düşünceler
27	4 Receb 1311	30 K.Evvel 1309	Hafta	211-220	Alem Matbaası Ahmet İhsan ve Şürekası	Doktor Cerrahyan	Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor	
28	11 Receb 1311	2 K.Sani 1309	"	221-228	"	"	"	
29	18 Receb 1311	14 K.Sani 1309	"	229-236	"	"	"	
30	25 Receb 1311	21 K. Sani 1309	"	237-244	"	"	"	
31	2 Receb 1311	27 K. Sani 1309	"	245-252	"	"	"	
32	9 Şaban 1311	3 Şubat 1309	"	253-260	"	"	"	
33	16 Şaban 1311	10 Şubat 1309	"	261-268	"	"	"	
34	23 Şaban 1311	18 Şubat 1309	"	269-276	"	"	"	
35	1 Ramazan 1311	25 Şubat 1309	"	277-284	"	"	"	
36	8 Ramazan 1311	3 Mart 1309	"	285-292	"	"	"	
37	15 Ramazan 1311	10 Mart 1309	"	293-300	"	"	"	
38	22 Ramazan 1311	17 Mart 1310	"	301-308	"	"	"	
39	29 Ramazan 1311	24 Mart 1310	"	309-316	"	"	"	
40	6 Şevval 1311	31 Mart 1310	"	317-324	"	"	"	
41	13 Şevval 1311	7 Nisan 1310	"	325-332	"	"	"	
42	20 Şevval 1311	14 Nisan 1310	"	333-340	"	"	"	
43	27 Şevval 1311	21 Nisan 1310	"	341-348	"	"	"	
44	6 Zilkade 1311	29 Nisan 1310	"	349-356	"	"	"	
45	12 Zilkade 1311	5 Mayıs 1310	"	357-364	"	"	"	
46	19 Zilkade 1311	12 Mayıs 1310	"	365-372	"	"	"	
47	26 Zilkade 1311	19 Mayıs 1310	"	373-380	"	"	"	
48	3 Zilhicce 1311	28 Mayıs 1310	"	381-388	"	"	"	
49	10 Zilhicce 1311	2 Haziran 1310	"	389-396	"	"	"	
50	17 Zilhicce 1311	9 Haziran 1310	"	397-404	"	"	"	
51	24 Zilhicce 1311	16 Haziran 1310	"	405-412	"	"	"	
52	1 Muharrem 1312	23 Haziran 1310	"	413-420	"	"	"	

Kapaklar sayısına
dahildir

GİRİŞ

I. DEVRİN SİYASİ VE SOSYAL HAYATI

Dünyanın en büyük devletlerinden biri olan **Osmanlı İmparatorluğu**, 16. asrın sonlarında gerilemeye başlamış ve 26 Ocak 1699'da imzalanan **Karlofça Antlaşması** ile de gerileme devrine girmiştir. Bu gerileme 18. asırda da devam etmiştir. 19. yüzyıla girildiğinde ise **Osmanlı Devleti** artık **Avrupa devletleri** görünümünde değildir. **Tanzimat** ve **Meşrutiyet** hareketleri de **Osmanlı Devleti**'ni dağılmaktan kurtaramamıştır.

Hülasa etmek lazım gelirse diyebiliriz ki **Osmanlı Devleti**, XVIII inci asrın sonlarıyla, XIX ungunun başlarında dahilen ve haricen şu vaziyettedir: Günü geçmiş ve hayatiyetini kaybetmiş bir rejim, iflas haline mahsus, kararsızlık ve perişanlık içindedir; devletin en mühim mesnedi olan ordu, artık işe yaramaz bir haldedir, hatta faidesinden ziyade zararı olan bir uzviyettir. Hem esas vazifesini yapmaktan acizdir. Hem de mülki teşkilatla sıkı alakası ve her şeye tahakkümü dolayısıyla, hükümet otoritesinin yıkılmasına sebep olmuştur. Hükümet merkezinin nüfuzu asgari haddedir. Balkanlardaki milletler de ayrılık kaygısına düşmüşler veya düşmek üzere bulunmuşlardır (Ongunsu 1940: 4).

Osmanlı Devleti'nin parçalanma nedenleri aslında çok ve karmaşıktır. Ama en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz: **Osmanlı Devleti** **Avrupa**'nın gerçekleştirdiği **Reform** ve **Rönesans** hareketlerini gerçekleştiremeyerek **Endüstri Devrimi**'nden uzak kalmıştır. **Endüstri Devrimi**'nin sonucunda **Avrupa Orduları** teknik açıdan güçlenmişler fakat **Osmanlı Ordusu** bu yeniliklere uzak kaldığı için 19. yüzyılda hemen hemen girdiği her savaştan yenik çıkmıştır. Bunda **Yeniçeri Ocağı**'nin yozlaşmasının da etkisi vardır. **Fransız Devrimi**'yle başlayan ulusçuluk hareketleri **Osmanlı Devleti**'nin içinde yaşayan ulusların 19. yüzyılda teker teker bağımsızlıklarını ilan etmelerine sebep olmuştur. Böylece İmparatorluğun parçalanma süreci de başlamıştır. Ulusçuluk hareketinin **Osmanlı Devleti**'ni bu kadar etkilemiş olmasını **Oral Sander Osmanlı**'daki hoşgörülle açıklamaktadır:

Ulusçuluk akımı **Doğu Avrupa**'ya geldiği zaman, burada uygun bir ortam bulabilmiş ve **Osmanlıların** bu hoşgörülü yönetimi,

bir bakıma devletin parçalanmasında etkili olmuştur (Sander 2003:292).

Osmanlı'nın içine düştüğü bu kötü durum **Avrupa** devletleri tarafından da sürekli desteklenmiştir. Mesela **Rusya'nın** emperyalist politikası **Osmanlı İmparatorluğu'nun** çöküp dağılmasının temel sebeplerinden birini oluşturur. Boğazları ele geçirmek isteyen **Ruslar**, **Osmanlı'yı** parçalamak ve yıkmak için hiçbir fırsatı kaçırmamışlardır.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda ekonomik ve siyasal açıdan **Avrupa'nın** egemenliği altına girmiştir ve artık **Avrupa, Osmanlı Devleti'ne** “Hasta Adam” gözüyle bakmaktadır. **Şükran Kurdakul'a** göre;

Hastalık, İmparatorluğun makine çağının gerisinde kalması ve içinden çürüyen eski kurumlarla, bildiği hayatını sürdürme olanaklarını araması sonucuydu. Batı kapitalizmiyle yaratılan ilişkilerle, kendi kendini karşılayan kapalı bölge ekonomisi kırıldı ve Batı endüstrisi ile ülke ziraatı arasında değiş tokuş (mübadele) esasına geçilerek, bölgelerin kendi kendilerine yeterliği sisteminde yabancılar yararına dengesizlikler başladı (Kurdakul 1992:13).

Osmanlı İmparatorluğu XVII. Yüzyılın başlarından itibaren, uğradığı devamlı yenilgiler karşısında Batı dünyasının üstünlüğünü görmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da bir takım ıslahat hareketlerine girişilmiştir.

Türkiye'nin yenileşmesinde ilk şuurlu fakat plansız hareketler **Lale Devri'nde** gerçekleştirilmiştir. **Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin** 1720 yılında **Fransa'ya** elçi olarak gönderilmesi, **Osmanlı Devleti'nin** Batı'yı tanıma arzusunun bir sonucudur. **Damat İbrahim Paşa** tarafından **Paris'e** gönderilen **Yirmisekiz Çelebi Mehmet** bir sefaretname ile döner. Bu sefaretname **Osmanlılar** için Garpta açılmış bir pencere olacaktır.

Bu dönemdeki en önemli yenilik matbaanın memlekete girişidir. **İbrahim Müteferrika** 1732'de kendi matbaasında bastırıp, **I. Mahmud'a** sunduğu “**Usû'lü'l-hikem fi nizâmi'l-umem**” adlı risalesinde, **Batı ordularının** **Osmanlı** askeri kuvvetlerinden üstün olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine **I. Mahmud** (1730-1754)

ve **III. Mustafa** (1757-1773) zamanında **Humbaracı ve Topçu Ocaklarının** Batı tarzında teşkilatlandırılmasına başlanmıştır.

Osmanlı'daki Garplılaşıma hareketlerinin tarihi çok eskidir. **Osmanlı Devleti**'ndeki reform hareketleri umumiyetle **Gülhane Hattı** ile (1839) başlatılır. Fakat ıslahatın gerçek başlatıcısı **Abdülmeçid** değil **II. Mahmud**'dur. Ama yukarıda da belirtildiği gibi bu hareketlerin tarihini çok eskilere götürebiliriz. Mesela **III. Selim**'in babası **III. Mustafa** devrinde de bazı ıslahat hareketlerine başlandığı söylenebilir.

“**Türk İnkılâbı**” adlı eserinde **Victor Berard**, **Osmanlı** tarihindeki ıslahat teşebbüslerinden bahsederken, **Mustafa III**'ün 1768-1774 **Osmanlı-Rus** harbi esnasında **Türk** ordularının, **Ruslar** karşısında mağlup olmaları neticesinde, **Avrupa** tarzında ıslahat yapmak fikrini kabul ettiğini yazar(Karal 1940:15).

Osmanlı uğradığı yenilgiler neticesinde, ıslahat hareketlerine askeri alanda başlamıştır. Bu hareketlerin en önemlisi **III. Selim** devrinde **Yeniçeri** yerine **Nizam-ı Cedid** kurma teşebbüsüdür. **III. Selim**, **Nizam-ı Cedid** adıyla bir ordu kurar. Aslında **Nizam-ı Cedid** hareketi sadece orduyu kapsayan bir hareket değildir; bu dönemde yapılmak istenen bütün yenilik hareketlerinin adıdır. Fakat diğer sahalarda önemli başarılar elde edilemeyince, bu isim ordu ile birlikte anılmıştır. Bu dönemde savaş tekniği müesseselerinin düzenlenmesi, eğitim ve öğretimde yenilikler, **Deniz Okulu (Mühedishane-i Bahriy-i Hümayun)** ve **Topçu Okulu (Mühedishane-i Berri-i Hümayun)** gibi, **Batı** tesirlerinin sızmasını da kolaylaştırmıştır. Fakat yapılan ıslahat teşebbüsleri, yeniçeri sınıfı ve ulema sınıfının karşı koymaları ile başarısızlığa uğramıştır.

Bu yeni dönemde, yüzyıllarca **Batı**'yı titretmiş **Osmanlı** ordusu giderek **Batılı** askerî uzmanların ve diplomatların kontrolü altına girecek ve İmparatorluğun son döneminde ise bizzat **Batılı** subayların komutasına teslim edilecektir. İşte **Osmanlı Devleti**'ndeki “reform” hareketlerinin, uluslararası ilişkiler açısından anlamı budur. Bu “reform”ların askeri alanda başlaması ve **Osmanlı** ordusunun bu hareketin ilk hedefi oluşu yeni uluslararası dengenin özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Timur 1998: 92).

Nizam-ı Cedid Ordusu'nun kurulmasından rahatsız olan **Yeniçeriler** ayaklanır. 30 Mayıs 1807'de **Kabakçı Mustafa İsyanı**yla **III. Selim** tahtan indirilerek, yerine **IV. Mustafa** geçirilir. Böylece **Nizam-ı Cedid** hareketi başarısızlıkla sonuçlanır. Bu olaydan bir yıl sonra **II. Mahmud** tahta geçer.

II. Mahmud, ıslahat hareketlerine devam eder. **Nizam-ı Cedid Ordusu**, **Sekban-ı Cedid** adıyla yeniden kurulur. Fakat **Yeniçeriler** bu orduyu hazmedemeyerek ayaklanırlar. Bu ayaklanma sonucunda **Sekban-ı Cedid** dağıtılır. İmparatorluğun yükseliş devrinde büyük hizmetleri olan, fakat zamanla her yeniliğe karşı çıkararak devletin gerilemesine sebep olan **Yeniçeri Ocağı**, **II. Mahmud** tarafından kaldırılır. (1826) Yapılan bütün ıslahat hareketleri genel olarak "İlmiye-Yeniçeri" direnmesi ile karşılaşmıştır. Fakat bu sefer **Yeniçeri Ocağı**'nın yıkılmasına, ulemâ sınıfı fetva vermiştir. Bu da **Yeniçerilerin** lağvedilmesinde etkili olmuştur. Bu olay "**Vaka-i Hayriye**" olarak adlandırılır.

"**Türklerin** yakın tarihinde ilk olarak askerî alan bir tezattan kurtulmuştur. Bu suretle ordu 1826'dan beri her zaman ıslahata en fazla açık ve istidatlı yeniliklerin en önce girdiği bir müessese olmuştur (Tunaya 1960: 28).

II. Mahmud, **Yeniçeri Ocağı**'nın kaldırılmasından sonra Garplılaşma hareketlerine başlar. **Yeniçerilerin** yerine **Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye** adlı ordu kurulur. Bu orduya Batı'dan zabıtlar getirilir. 1827 yılında ordunun hekim ihtiyacını karşılamak üzere **İstanbul**'da, **Tıbhane-i Âmire** açılır. Fakat yeni kurulan bu ordu, beklenen başarıyı gösterememiştir. **Yeniçerilerin** kaldırılmasının ardından **Yunanistan** bağımsızlığını ilan etmiş (1829); **Osmanlı Rusya** ile girdiği savaştan yenik çıkmış (1828-1829); **Cezayir Fransızlar** tarafından işgal edilmiştir.(1830)

II. Mahmud döneminde yapılan ıslahat çalışmalarında, askeri alanın dışındakilerde, eski kurumlara dokunulmadan, onların yanında yenileri yapılmıştır. Mesela medresenin yanında Batı'nın eğitim prensipleri ile çalışacak olan okullar açılmıştır; **Şeriye Mahkemelerinin** yanında **Nizamiye Mahkemelerinin** temelleri atılmıştır.

II. Mahmud döneminde eğitim, sağlık ve bayındırlık alanında hizmetlere de girilmiştir. Avrupa ile kültür temasları sıkılaştırılmış ve ilk defa Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. 1833 yılında **Babiâli'de Tercüme Odası** açılmış, ilk **Türk** resmi gazetesi olan **Takvim-i Vekayi** 1831 de çıkarılmaya başlanmıştır.

Sultan Mahmud dönemi, haberleşme ve ulaştırma alanında da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. 1834'te **Üsküdar'dan İzmit'e** kadar ilk posta yolu hizmete açılmış ve 1835'te ise bulaşıcı hastalıkları önlemek amacıyla karantina usulü kabul edilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen önemli bir değişiklik de kıyafetle ilgilidir. Devlet memurlarının Batılı tarzda giyinmeleri sağlanmış, sarık sarmak ve cübbe giymek yalnızca din adamlarına bırakılmıştır.

Kültürel alanda ise ilk tedrisatın mecburi kılınması, **Harbiyenin** ve **Tıbbiyyenin** tesisi, dışarıya öğrenci gönderilmesi, **Osmanlılar** hakkında yazılan kitapların tercümesi önemli çalışmalardır. Kısacası **II. Mahmud, Osmanlı İmparatorluğu'na** mutlakıyetçi modernleşmenin yolunu açmıştır.

Sultan II. Mahmud'un ölümünden sonra tahta **Abdülmeccid** geçer.(1839) **Abdülmeccid, Mustafa Reşit Paşa'nın** uyarısına uyarak, onun tarafından hazırlanan "**Gülhane Hattı Hümayunu**" diye anılan **Tanzimat Fermanı'nı, Gülhane Meydanı'nda** 3 Kasım 1839 da ilan ettirir. Bu fermanla, İmparatorluğun içindeki insanların dil, din ve ırk ayrımı gözetmeksizin eşit haklara sahip olacağı belirtilmiştir. Ferman, şahıs ve mal güvenliğini, yani birtakım ana haklar teminatını ilan etmiş, bu esaslar dahilinde yeni kanunlar konacağını vadetmiştir. Tarihimizde **Tanzimat** adıyla anılan ve 1876 yılına kadar sürdüğü kabul edilen bu dönem, **Batı müesseseleriyle** birlikte Batılı fikirlerin ülkemize girdiği dönemdir. Medeni hukuk sahasında gerçekleştirilen ıslahat, bu dönemin en önemli gelişmelerinden biridir.

Tanzimat'ın ilanı, devleti kurtarmak için yeni bir hamle yapmak zaruretinin mahsulü sayılabilir. Milletın isteği ile değil padişahın kendi arzusuyla ilan edilmiş olduğundan, bu fermanla milletın rolü olmamıştır ve hatta halk üzerinde rahatsızlık yaratmıştır.

Hatt-ı Şerif, tebaanın hayatı, namus ve mülkiyet güvenliği, iltizamın ve ona ilişkin bütün suistimallerin kaldırılması, silahlı kuvvetlere sürekli ve düzenli asker alınması, suçla itham edilenlerin âdil ve açık muhakemesi ve kanunların uygulanmasında her dindeki kişilerin eşitliği gibi ilkeleri ilan etti. Eski **İslâm** geleneğinden en köklü ayrılışı temsil eden ve bu yüzden **Müslüman** ilkelerini ve duygusunu en çok inciten bu sonuncu ilkeydi(Lewis 1984:107).

Tanzimat Fermanı, anayasal gelişmemizin başlangıcı sayılır ve hukuk devleti olma yolunda atılmış ilk adımdır denebilir. Bu döneme “**Tanzimatı Hayriye**” adı verilir.

Hayriye vasfı da **Tanzimat hareketini** muhafazakârlara daha güzel göstermek temenni ve duayı tazammum etmek için kullanılan ve ıslahat müteşebbislerinin ruhî haletini ifade eden bir tabir olsa gerektir (Ongunsu 1940: 10).

Kendisinden sonraki devrelere ıslahat metodu itibariyle bir kaynak olan **Tanzimat**, **Mahmut II** sisteminin tabîî bir mahsulüdür. **Tanzimat** aynı zamanda bir zihniyettir. Sonraki devrelerin biraz da küçümseyerek “**Tanzimat Kafası**” dedikleri toplum anlayışı **Osmanlı** ıslahat hareketlerine çekingen, muhafazakar (teokratik ve gelenekçi), ikici (telifçi ve tavizci), fakat daima araştırmacı ve Batıcı damgasını vuran bir zihniyettir. Bu zihniyetin devamını **Birinci Meşrutiyette**, kısmen de olsa **İkinci Meşrutiyette** elle tutulur bir şekilde görmek mümkündür (Tunaya: 1960: 32).

Tanzimat temin ettiği salâh ve tekâmül bakımından her şeyden evvel, evvelkilerine nispette daha şümüllü yeni bir ıslahat hareketidir, diye tarif olunabilir (Ongunsu1940:9).

Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirilen diğer bir yenilik de **Islahat Fermanı**'dır. **Tanzimat**'ı başlatan **Gülhane Hatt-ı Hümayunu**'nun ikinci bir aşaması görünümünde olan **Islahat** 18 Şubat 1856 da ağır bir yabancı baskısı altında ilan edilmiştir. Bu ferman, yabancı devletler tarafından hazırlanmış ve **Kırım Savaşı**'ndan sonra **Babîâli** tarafından yayınlanmıştır.

18 Şubat 1856 da, **Paris Antlaşmasının** ve **Avrupa Birliği** diye bilinen şu ahenksizlik zincirinin üyeliğine **Türkiye**'nin de kabulünün ön şartlarından biri olarak Sultan tarafından yeni bir **Islahat Fermanı** ilan edildi. **İngiliz**, **Fransız** ve **Avusturya** elçilerinin ağır baskısı altında hazırlanmış olan ferman, vergi iltizamını ve diğer kötü uygulamaları tekrar kaldırarak 1839 Fermanının ilkelerini yeniden

teyit etti ve öncekinden daha özel ve kesin ifadelerle, dine bakılmaksızın bütün **Osmanlı tebaâsının** tam eşitliğini belirtti (Lewis 1984: 116).

Kırım Savaşı ile İmparatorluk her şeyden önce dış borçlanma dönemine girmişti. **Islahat Fermanı**, kaçınılmaz bir gelişmenin ve dış baskının sonucuydu. Bu ferman, **Tanzimat Fermanı**'nın hükümlerini teyit etmiş ve özellikle **Hıristiyan** halkın hakları üzerinde durmuştu. **Islahat Fermanı** ile aslında **Kırım Savaşı**'ndaki **Avrupa** yardımının bedeli ödendi. Bu tarihten itibaren ülkenin birçok yerinde kiliseler, gayrimüslim cemaat okullarının sayısı arttı.

Islahat Fermanı, **Tanzimat Fermanı**ndaki ana haklar teminatına eşitlik esasını da ekliyor, gayrimüslimlerin durumu başta olmak üzere bir çok sahalarda ıslâhâtı öngörüyordu. **Islahat Fermanı** gayrimüslim teb'a lehine koyduğu hükümler sebebiyle **Müslüman** halkı memnun etmemiştir. **Namık Kemal** gibi vatansever bir şair, **Islahat Fermanı**nı, imtiyaz fermanı olarak nitelendirmiştir (Eroğlu 1982: 55).

Tanzimat'tan önce **Osmanlı İmparatorluğu**'nda mevcut eğitim müesseseleri, **Müslümanlara** ait okullar ve gayr-i müslimlere ait mekteplerden oluşuyordu. Bu mektepler birbirinden yöntem, felsefe, din, ve siyaset yönünden farklı idiler. "Dolaysısıyla **Osmanlı** toplumunda birleştirici olmaktan çok, parçalayıcı unsurlar olarak varlıklarını sürdürüyorlardı" (Kodaman 1999:XII).

Tanzimat döneminde mektep medrese ikiliği ve rekabeti **Osmanlı** toplumuna girmiştir. Medrese, **Tanzimat**'a da karşı çıkmıştır. **Tanzimat**, Medreseye dokunmamış fakat onun yanında **Darulfünûn** (üniversite), orta ve ilkokullar kurmuştur. "Medrese teokrasinin yeni okullar ise Batılılaşmanın lideriydiler" (Tunaya 1960: 36).

Kısaca 1839-1876 döneminde yapılmak istenen eğitim reformu çelişkilerle doludur. Gerçek anlamda ne laik eğitim ne de eğitim bütünlüğü sağlanabilmiştir. Nitelik ve nicelik yönünden çok yetersiz bir seviye de kalmıştır. Bu ciddi çelişkileri şu şekilde belirtebiliriz : Bu dönemde mektep medreseden ayrıldı, fakat medreseli mektepten ayrılmadı. Laik olması istenilen mektep, laik olmayan medreseden ayrıldı ve devletin eline verildi. Devlet ise laik devlet değildi. Batı'nın şeklini **Osmanlı eğitiminin** esası haline getirmek isteyen

Tanzimatçılar, bizzat kendi kafalarındaki çelişkiyi topluma getirmek istiyorlardı (Kodaman 1999: XIII).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi **Tanzimat** döneminde eski kurumların yanında **Batı** tarzında yeni kurumlar da oluşturulmuştur. Medresenin yanında mektebin açılması buna örnektir.

Bu yıllarda İmparatorlukta siyasi mücadeleler de başlamıştır. **Osmanlı Devleti**'nin, siyasal yapısını değiştirmeyi amaçlayan ilk hareket **Yeni Osmanlılar Cemiyeti**'nin kurulmasıdır. **Yeni Osmanlılar**, **Tanzimat**'ı bir kültür taklitçiliği olarak görmüşler ve "demokratik anlayışlarını şeriattan alacakları ilkeler üzerine kurmak istemişlerdir"(Mardin: 1992: 88). Onlara göre Tanzimatın dayandığı temel bir felsefe yoktur ve yararlanılması gereken felsefe **İslâm felsefesidir**. **Müslüman** topluluğu sarstığı için **Tanzimat**'ın ilkelerine ve **Mustafa Reşit Paşa**'dan sonraki uygulamacılarına karşı çıkan **Yeni Osmanlılar**, **Islahat Fermanı**'nı da pek benimsememişlerdir.

Yeni Osmanlıların görüşü, **Islahat Fermanı**'nın iktisadi emperyalizmi pekiştiren bir belge olduğu merkezindeydi. Onlara göre, **Ali ve Fuat Paşalar**, **Osmanlı Müslümanlarını Avrupa**'nın büyük devletlerine siyasi bakımdan peşkeş çekmekle kalamamış mali politikaları dolayısıyla **Avrupa**'nın esiri olmuşlardı (Mardin 1992:87).

Yeni Osmanlılar Cemiyeti 1865 yılında kurulan bir cemiyettir. Kurucuları, ülkedeki baskılar yüzünden **Avrupa**'ya kaçmış ve orada **Mustafa Fazıl Paşa**'nın koruması ve desteği ile **Londra**'da **Muhbir** isiminde bir gazete çıkarmaya başlamışlardır. **Namık Kemal**, **Ziya Paşa** ve **Ali Suavi** bu cemiyette yer alan en önemli isimlerdir.

Yeni Osmanlılar ile ilgili olarak **Tunaya** şunları söylemektedir:

Genç Osmanlılar Tanzimatçılara nispetle daha ileri Batıcı idiler. Fakat Batıyı, Batı medeniyetini iktibası bir bütün olarak kabul etmedikleri, birbirini inkâr eden fikir ve müesseselerin karışımını isabetli bir sentez saydıkları için gene "Şarklı" kalmışlardır. Kısaca Doğu medeniyet alanından Batı medeniyeti alanına geçmek taraftarı değildiler (Tunaya 1960: 67).

Batılılaşma noktasında “Şarklı” kaldıkları kabul edilen **Yeni Osmanlıların**, devletin idarî anlamda yeniden yapılanması ile ilgili görüşleri de **Şerif Mardin’e** göre şöyledir :

Yeni Osmanlıların amacı **Osmanlı İmparatorluğu’ndan** bir “meclis-i meşveret”in kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırmak, bir kuvvetler ayırımı sağlamaktı. Kuvvetlerin dengesi, yürütmeyi kurulacak olan meclise karşı sorumlu tutmakla elde edilecekti. **Yeni Osmanlılar**, “yürütme” den padişahı değil, **Abdülaziz** devrinde devlet idaresini fiilen eline almış olan **Bâb-ı Ali** üst bürokrasisini kastediyorlardı. **Yeni Osmanlıların** bu fikirlerini uygulamaya koymasını sağlayan grupsa devlet adamlarından, askeri liderlerden ve ulemeden oluşan bir cunta olmuştu. Böylece, **Yeni Osmanlılardan** bazıları tasarladıkları reformları gerçekleştirmek, anayasayı –**Mithat Paşa’nın** da özendirilmesiyle– hazırlama faaliyetlerine katılmak fırsatını elde etmişlerdi (Mardin 1983: 30-31).

Yeni Osmanlıların siyasi mücadelesinin başarıya ulaşması **I. Meşrutiyetin** ilan edilmesidir.

Sultan Abdülmecid’den sonra 1861 tarihinde tahta geçen **Abdülaziz**, 16 yıl süren saltanatının ardından 30 Mayıs 1876’da **Mithad Rüştü** ve **Serasker Hüseyin Avni Paşa’nın** tertip ettikleri bir darbe sonucu tahtan indirilerek yerine **V. Murad** geçmiştir. **Sultan Murad** da 3 ay sonra aklî dengesinin bozukluğu sebebiyle tahtan indirildi ve yerine, veliaht iken **Mithat Paşa** ile aralarında geçen görüşmeler neticesinde meşrutiyet idaresini kurmayı vadeden ve bu şartla da 31 Ağustos 1876 da tahta çıkan **II. Abdülhamid** padişah oldu. Tahta çıktıktan 3 ay sonra **Mithat Paşa** sadrazam olmuş ve 23 Aralık 1876’da **Mithat Paşa**, **Ziya Paşa** ve **Namık Kemal’in** de iştirakiyle hazırlanan **Kanûn-ı Esâsi** ilan edilmiştir. **Kanûn-ı Esâsi** ile bir anayasa ilk defa kamu hukukumuzda girmiştir.

II. Abdülhamid tahta çıktığı zaman, **Osmanlı** en buhranlı günlerini yaşamaktadır. **II. Abdülhamid’in** tahta çıkışının ardından **Bulgaristan** ve **Sırbistan** isyan etmiş ve çıkan ayaklanma güçlkle bastırılabilmiş; **Sadrizam Mahmud Nedim Paşa’nın**, dış borçların ödenmesiyle ilgili kararı dışarıda tepkiyle karşılanmıştır. Artık **Osmanlı Devleti** aleyhine dönmüş bir **Avrupa** kamuoyu ve

bunu fırsat bilen bir Rusya vardır. İşte bu şartlar altında II.Abdülhamid söz verdiği **Kanûn-ı Esâsi'yi**, **Beyazıt Meydanı'nda** ilan ettirmiştir. Böylece **Meşrutiyet** dönemi başlamıştır. Fakat Meşrutî rejime, ilk adım 1868 de kurulan **Şûrayı Devlet** ile atılmıştır. Beş daireye bölünmüş olan bu müessesese İmparatorluğun küçük bir parlamento hazırlığını ifade eder. Şûra, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bir yıl içinde 41 üyeye sahip olmuştu. **Tarık Zafer Tunaya'ya** göre ;

1868 **Şûrayı Devlet'i** Meşrutî rejime büyük bir adım teşkil etmiştir. Daha doğrusu **Osmanlı** siyasi gelişmelerinde, **Mahmud II-Abdülmecit** devrinin müesseselerinden **Birinci Meşrutiyete** birden bire sıçrama yoktur. **Şûrayı Devlet** iki devre arasında, bir süreklilik sağlamış, **Tanzimat'la Birinci Meşrutiyet** arasında bir köprü olmuştur (Tunaya 1960: 42-43).

Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın da ilk defa yönetime katıldığı **Kanûn-ı Esâsi'nin** en önemli maddeleri özetle şunlardır:

- 1- Devletin başı padişaktır.
- 2- Yasama organını (Meclis-i Umumi) toplantıya çağırmak ve gerektiğinde feshetmek padişaha aittir. Yasama organı **Heyet-i Âyân** ve **Heyet-i Mebusan** isimli iki meclisten oluşmaktadır.
- 3- **Ayan Meclisi** üyeleri padişah tarafından atanırken, **Mebusan Meclisi'nin** üyeleri halk tarafından seçilir.
- 4- Basın kanun dairesinde hürdür, Osmanlı tebaası kanun dairesinde şirketler teşkil edebilir.
- 5- Devletin resmi dili **Türkçe'dir**.
- 6- İlköğretim mecburidir.
- 7- Anayasaya göre padişah gerekli gördüğünde meclisi kapatıp anayasayı askıya alabilecektir.

Kanûn-ı Esâsi fert hürriyetlerine değer vererek, fertler arasındaki eşitliği; öğretim ,basın , vicdan, ticaret ve sanat hürriyetlerini, mal ve mesken güvencesini ve mahkemelerin bağımsızlığını ve şeffaflığını, muayyen yargı kurumları dışında fevkalade bir mahkeme veya hüküm vermek yetkisine haiz bir komisyon teşkil olunamayacağını da öngörmüştür.

Kanûn-ı Esâsi'nin 113.maddesi tartışma konusu olmuştur. 113. madde, padişahın kendilerinden şüphe ettiği kimseleri memleket dışına sürgün gönderme yetkisini içeren bir maddedir. **II. Abdülhamid**, bu madde kabul edilmezse **Kanûn-ı Esâsi**'yi ilan etmeyeceğini duyurmuş; bunun üzerine de bu madde kabul edilmiştir. **Genç Osmanlılar** ve aydınların bir kısmı bu maddeden memnun olmadıklarını bildirmişler, hatta **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa**: “Biz öyle pejmürde kanun istemeyiz. Ya tasarı hazırlandığı gibi kabul edilmeli ya da Meşrutiyetin ilanından vazgeçilmelidir.” demişlerdir.

Mithat Paşa, istemeyerek kabul ettiği 113.maddenin ilk kurbanı olmuş; Sultan, 5 Şubat 1877 de **Mithat Paşa**'yı sadareten azlederek **Avrupa**'ya sürgüne göndermişti. **Mithat Paşa**'nın yerine **İbrahim Edhem Paşa** sadrazam olmuş ve meclisin açılışı da 19 Marta ertelenmiştir. 80'i müslim, 50'si gayrimüslim olmak üzere 130 mebustan teşekkül eden **Mebusan Meclisi**, ilk genel toplantısını 20 Mart 1877 de yapmıştır. Bu milletvekilleri halk tarafından değil vilayet ve sancak meclislerince seçilmiştir. **Hamza Eroğlu I. Meşrutiyetle** ilgili olarak şunları söylemektedir:

Birinci Meşrutiyet devri, özellikle daha sonraki olaylara öncelik etmesi ve yeni fikirleri olgunlaştırması bakımından, büyük bir önem arz etmektedir. Bu devir, sonucu itibariyle, mutlakiyet ve istibdadının yıkılmasını mümkün kılarak memleketimize 1325(1909) **Anayasasını** vermiş ve böylece milletin haklarını daha fazla genişleten ve onları esaslı bir teminata bağlayan yeni bir sistemin yaratılmasını mümkün kılmıştır (**Eroğlu 1982 :56**).

Ülkede, **Meşrutiyet** ilan edilirken dışarıda da çeşitli olaylar devam etmektedir. Tersanede ayrılan bir dairede toplandığı için “**Tersane Konferansı**” diye anılan **İstanbul Konferansı**, 23 Aralık 1876 tarihinde **İngiltere**'nin desteğiyle

açılmıştır. **Tersane Konferansı**, **Bâb-ı Alf'yi Tuna ve Bosna-Hersek** eyaletlerinde ıslâhat yapması için zorluyordu. Fakat Meclis **Tersane Konferansı'nın** tekliflerini reddetti. Bosna-Hersek ve Bulgar isyanları, arkasından 24 Nisan 1877'de **Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na** savaş ilan etmesi sonucunda **II. Abdülhamid**, 13 Şubat 1878'de **Parlamentoyu** feshetmiştir. Bu tatil 30 yıl sürecektir. Bu suretle ilk milletvekillerinin görevleri sona erdi. Ancak **Sultan Abdülhamid** âyân üyelerinin görevlerine son vermedi. Bunlar ölümlerine kadar bu sıfatı taşıdılar. Meclisin kapatılmasıyla ilgili olarak **Yılmaz Öztuna** şunları söylemektedir:

Siyasi fikirlerin baskısından uzak bir tarihçi için, **I. Meclis-i Mebûsan**'ın süresiz tatileni, **II. Abdülhamid**'in büyük hizmetlerinden biri olarak talakki etmemek, tamamen imkansızdır. Zira **Türkiye** imparatorluğunu, **Avrupa**'da kızgın ve saldırgan bir emperyalizmin hüküm sürdüğü 1878'de tasfiye edilmekten kurtarmıştır. Bu tasfiye bu tarihte olsaydı, 1922'de **İstanbul**'u ve **İzmir**'i değil, ancak **Konya** ve **Sivas**'ı savunmak mevkiinde kalabilirdik. Nitekim 30 yıl sonra, 1908 **Meşrutiyeti**, imparatorluğu ancak 10 yıl muhafaza edebilmiştir (Öztuna 1983: 161).

Meclisin yapısına ve dünyanın o yıllardaki konumuna bakılınca 1877'de açılan Meclisin Dünya ve Türkiye gerçeklerine pek uygun olmadığı söylenebilir. Nitekim 1878'de **İngiltere** pek çok ülkeyi elinde tutuyordu. **Hindistan**, **Avusturalya**, **Yeni Zelanda**, **Kanada**, **Güney Afrika** ve daha birçok yer. **İngiltere** elinde tuttuğu bölgeleri tam bir sömürge gibi idare ediyordu. **İngiltere** böyle olduğu gibi diğer devletler de böyleydi. **Türkiye**'den çok daha önce Batılılaşmış olan **Rusya**'da, değil yabancı unsurlara **Ruslara** bile seçim hakkı tanınmamıştı. İlk **Rus Parlamentosu** 1905'de kurulmuştur.

Meclisin feshedilmesiyle 30 yıl sürecek olan istibdat devri başlar. **II. Abdülhamid**'in meclisi tatil etmesinin çeşitli sebepleri vardır: **Rusların** bütün cephelerde, **Osmanlı**'yı ağır bir bozguna uğratmaları ve hızlı ilerleyişleri karşısında, meclisin hızlı bir şekilde kararlar alamaması; mecliste **II. Abdülhamid**'in tenkitlere uğraması; **II. Abdülhamid**'in, **Yeni Osmanlılar** ve **Mithat Paşa**'nın memlekete getirdikleri hürriyet fikrinin **Müslümanlardan** çok gayrimüslimlerin işine yaradığı düşüncesinde olması; **Girid**, **Tesalya** ve **Epir**'in **Yunanistan**'a bırakılmasını savunan milletvekillerinin çıkması; **Doğu Anadolu**'da **Ermeni prensliği**

kurulması isteyenlerinin olması bunlardan bazılarıdır. Görüldüğü gibi bazı milletvekilleri, arkasına bir Avrupa devletinin desteğini ve parasını alarak Osmanlı aleyhinde çalışmışlardır. Bu olaylar II. Abdülhamid'i meclisi kapatma noktasına götürmüştür (Öztuna 1998: 567).

“93 Harbi” diye geçen Osmanlı- Rus Savaşı, Rusya'nın üstünlüğüyle sonuçlanır. Rusya ile Yeşilköy (Ayastafanos) Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile Romanya, Sırbistan ve Karadağ Osmanlı hakimiyetinden çıkmış; Bulgaristan Rus kontrolüne bırakılmış; Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt Rusya'ya terkedilmiştir.

Avrupa Devletleri, şartlarını kendileri için zararlı görmüş ve Yeşilköy Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi için, Rusya'yı Berlin Kongresi'ne zorlamışlardır. Savaştan galip çıkan Rusya, Avrupa Devletleriyle bir çekişmeyi göze alamamış ve bazı haklarından vazgeçmiştir. Kongrede İngiltere'ye, Rusya'ya karşı Osmanlı'nın çıkarlarını müdafaa etmek karşılığında, Kıbrıs kiraya verilmiştir.

1877-1878 yıllarındaki olaylar imparatorluğa yıkım getirmiştir. Berlin Antlaşması'ndan (13 Temmuz 1878) sonraki toprak kaybı çoktur. Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Bulgaristan elden çıkmış; Tesalya, Yunanistan (2 Temmuz 1881); Tunus, Fransa tarafından (12 Mayıs 1881) işgal edilmiştir.

Berlin Konferansı'nda Yunanistan, Tesalya, Yanya ve Girit'i istemiş fakat Osmanlı'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi 1881'de Tesalya Yunanistan'a bırakılmıştır. Fakat Yunanistan hedefine ulaşamadığı için propagandalarına devam etmiş ve 1896'da çıkan Girit İsyanı'ndan faydalanarak 1897'de Girit'i işgal etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı- Yunanistan Savaşı başlamış ve savaş Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Almanya 1880'lere kadar kendi birliğini kurmakla meşgul olduğu için Osmanlı'nın parçalanıp paylaşılması anlamına gelen Şark Meselesi ile ilgilenmemiştir. 19.yüzyılın ikinci yarısı, Batı Avrupa'nın sanayi toplumu özelliği

kazandığı bir dönemdir. Bu sanayi imparatorlukları başta İngiltere ve Fransa'dır. Almanya ise buradaki yerini biraz gecikmeyle de olsa almıştır. "II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman etkisinin yerleştiği bir zaman kesitini kapsar."(Ortaylı 2002: 12).

Osmanlı azınlıkları üzerinde, büyük devletler izleyecekleri politikayı belirlemişlerdir. Fransa Katoliklerin, İngiltere Protestanların ve Rusya Ortodoksların koruyucusu olarak bir politika izlemiştir. Almanya siyaset sahnesine çıktığında önderlik edeceği bir azınlık grubu yoktur. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nun birliğini destekler bir tavırla kendi nüfusunu yerleştireceğine inanarak "Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi ideolojisi durumuna gelen Panislâmizm" (Ortaylı 2002: 174) ideolojisini destekler görünmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 93 Harbi'ne kadar bir Ermeni meselesi yoktur. Ermeniler huzur ve refah içinde yaşayan ve ticaretle uğraşan zengin bir sınıftır. Ermeniler, Batılı devletlerin kışkırtmasıyla ayaklanmaya başlamışlar ve özellikle Rusya, Doğu Anadolu'daki emellerini gerçekleştirmek için Ermenileri kullanmıştır. Berlin Konferansı'nın 61.maddesine göre Osmanlı, Erzurum, Diyarbakır, Sivas, Harput, Bitlis ve Van vilayetlerinde Ermeni lehine ıslahat yapmaya mecbur edilmiş fakat II. Abdülhamid bu maddeyi yürürlüğe koymamıştır. Bunun üzerine Hınçak (1887) ve Taşnak (1890) cemiyetleri kurulur ve isyanlar çıkmaya başlar.

1886'da İsviçre'de kurulan Hınçak gizli cemiyeti , tedhiş yoluyla Osmanlı Ermelileri'ni kendi emellerine âlet etmeye başladı. Türkiye'deki Ermeni zenginlerinden ağır tehditlerle büyük paralar sızdırıldı. Doğu Anadolu'da cemiyetin emirlerini dinlemeyen yüzlerce Ermeni öldürüldü (Öztuna 1983: 180).

Ermeni komitecilerin Anadolu'da çıkardıkları en büyük isyan Sason'da başlamış (1894) bastırılması çok fazla Ermeni ve Müslüman'ın hayatına mal olmuştur. 30 Eylül 1895'te İstanbul'da "Birinci Ermeni Patırdısı" diye bilinen isyan başlamış; dış güçlerin özellikle İngiltere ve Rusya'nın destekleriyle bu isyanlar yayılarak devam etmiş ancak şiddetle bastırılabilmiştir.

Osmanlı aydını da sadece **Sultan Abdülhamid** düşmanlığı adına, ülkedeki bu ayrılıkçı hareketlere sempatiyle bakmıştır. Nitekim 21 Temmuz 1905'te **II. Abdülhamid**'e bir suikast düzenlenmiş, tarihe "**Bomba Hadisesi**" diye geçen bu olay, **Ermeniler** tarafından, **Doğu Anadolu** kendilerine verilmediği için, gerçekleştirilmiştir. **Tevfik Fikret**'te bu olay üzerine "**Bir Lahza-i Taahhur**" adlı manzumesini kaleme almıştır:

Ey şanlı avcı , dâımını bîhude kurmadın ,

Atdın, fakat yazık ki , yazıklar ki , vurmadin!

Yukarıda da belirtildiği gibi **Osmanlı İmparatorluğu**'nu kurtarmak amacıyla ilan edilen **Tanzimat** ve **Islahat Fermanları**'nın sonuç vermemesi üzerine **Osmanlı** aydın ve yöneticileri, imparatorluğun girdiği çıkmazdan tek kurtuluş yolunun meşrutiyet olduğuna inanmışlar, bunun için de yeni bir düzen amacıyla mücadeleye girişmişlerdi. **Mithat Paşa** ve arkadaşlarının katkısıyla 1876'da ilan edilen **Meşrutiyet**, 1878'de **Sultan II. Abdülhamid**'in **Meclis-i Mebusan**'ı kapatmasıyla sona ermiş ve 30 yıl süren **İstibdat Dönemi** başlamıştı.

Yeni Osmanlıların başlattığı ve **I. Meşrutiyet**'in ilanıyla başarıya ulaşmış gibi görünen siyasi mücadele, **İstibdat Dönemi**'nde **Jön Türkler**'le devam etmiştir. **Jön Türklük**, **Sultan Abdülhamid**'e karşı girişilmiş bir muhalefet hareketidir ve **Yeni Osmanlılar**'ın uzantısıdır. Bazı kaynakların **İkinci Jön Türk Hareketi** (**Tarık Zafer Tunaya**) olarak kabul ettikleri bu hareket , **İstibdat rejimine** karşı otuz yıl siyasi bir mücadele vermiş ve bunun sonucunda da **II. Meşrutiyet** ilan edilmiştir.

Jön Türkler, faaliyetlerini ülke içinde ve özellikle de **Avrupa**'da kurmuş oldukları cemiyetlerle sürdürmüşlerdir. 1889'da "**Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane**" öğrencileri "**İttihat-ı Osmani**" adıyla gizli bir cemiyet kurarlar. **İstibdata** karşı kurulan bu cemiyet, **Paris**'te kurulmuş olan "**İttihat ve Terakki Cemiyeti**" ile birleşir ve bu adı alırlar. Birkaç yıl içinde **Sultan Abdülhamid** örgütü dağıtır ve üyelerini sürgüne yollar.

4 Şubat 1902'de **Paris**'te toplanan **Jön Türk Kongresinde** devletin nasıl kurtarılacağı sorusuna verilen cevaplar **Jön Türkleri**

ikiye böldü. “Prens Sabahattin, Teşebbüs’ü Şahsi ve Adem-i merkeziyet derneğini kurarak Cemiyet’ten ayrılmış, diğer taraftan da **Ahmet Rıza Bey de Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti**’ni kurarak faaliyetlerine devam etmiştir (Eroğlu 1982: 64-65).

14 Eylül 1907’de, merkezi Paris’te olan **Terakki ve İttihat Cemiyeti** ile 1906’da **Selanik**’te kurulan **Osmanlı Hürriyet Cemiyeti**, **Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti** adıyla birleşirler. Bu cemiyet **Meşrutiyetin** ilanından sonra adını “**İttihat ve Terakki**” şeklinde değiştirir.

Önce cemiyet daha sonra siyasi bir parti olarak kurulan **İttihat ve Terakki**’nin amacı, **1876 Anayasasını** yeniden yürürlüğe koymak ve Meclisin açılmasını sağlamaktır. 30 yıllık bu siyasi mücadelenin sonucunda 17 Aralık 1908’de **Osmanlı Meclisi Mebusanı** açılmış ve cemiyet mensupları siyasi iktidara sahip olmuşlardır.

Birinci Meşrutiyet devri ile **İstibdat** devirlerine hakim olan başlıca problemler: Garplılaşma hareketlerinin devamı, milliyetçilik cereyanlarının genişlemesi ve İmparatorluğun dağılma hareketlerinin hızlanmasıdır. Milliyet problemiyle ilgili olarak **Birinci Meşrutiyet** devrinde **Osmanlı Birleşmiş Milletleri** (**Milel-i Müctemia-i Osmaniye**) tecrübesi yapılmıştır. **İstibdat** devrinde, **Genç Türkler** durdurulmuş olan bu denemenin devamını istedikleri halde hükümet “**İttihadı İslam**” fikrini kabul etmiştir.

Birinci Meşrutiyet devrinde yapılan çalışmaların ana amaçlarından birisi de, milliyetçilik hareketleriyle çözülmeye ve dağılmaya başlayan **Osmanlı İmparatorluğu**’nu kurtarmaktır. Bu devirde, halk **Osmanlılık** fikri etrafında toplanmaya çalışılmış, böylece **Müslümanlar**la **Hristiyan** olan millet topluluklarını vatan, anayasa, hanedan gibi ortak değerler etrafında toplayarak problemlerin yok edebileceği düşünülmüştür. **Rusların**, sözde zulüm gören **Hristiyanları** kurtarmak için **Türklere** savaş açmaları, bu savaş sırasında **Balkanlar** da **Müslümanlara** karşı giriştikleri cinayetler, **Avrupalı** devletlerin bunlara seyirci kalması **Osmanlılık** şuurunu öldürmüş, **Müslüman** ve **Hristiyan** Osmanlılar tekrar eski kinlerine dönmüşlerdir. Bunun sonucunda **Osmanlı**’nın içinde yer alan azınlıklar milliyetçilik

hareketlerine hız vermişler, böylece **Osmanlılık** fikri çökmüştür. **Osmanlı İmparatorluğu** dışındaki bu gelişmeler, imparatorluk içinde de yankı bulmuş, devrin padişahı meclisi kapatarak **Osmanlılık** fikrinin bir zaferi olarak görünen Meşrutî idarenin sona ermesini sağlamıştı. **Hamza Eroğlu**'na göre:

Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin çalışmalarıyla meşrutiyet fikri ve programı, **Mithad Paşa**'nın da, tesiriyle **II. Abdülhamid** devrinde gerçekleşerek **Kanun-i Esasi** (Anayasa)nın ilân edilmesine, parlamentonun kurulmasına ve meşrutî idarenin yerleşmesine imkân vermiştir. **Osmanlılık** fikrinin zaferini gösteren bu olaylar uzun sürmemiş, **II. Abdülhamid**'in, **Osmanlılık** fikrinin zararlı olduğu kanısına varması, Meşrutiyet idaresine son vermesi ve İstibdat devrini başlatması ile bu akımın uygulamada başarısını sindirmiş ve fikrin öneminin kaybolmasına sebep olmuştur (**Eroğlu** 1982: 59).

Birinci Meşrutiyet döneminde uygulanmaya çalışılan **Osmanlılık** fikri, Meşrutiyeti takip eden **İstibdat** devrinde yerini **İslamcılığa** bırakmıştır. **İslamcılık** fikri gerek **Tanzimat**'tan önce, gerek **Tanzimat** devrinde gerekse I. ve II. Meşrutiyet devrinde görülen bir fikir hareketidir ve **İslamcılık** bütün **Müslümanlar** arasında bir birliğin gerçekleşmesini amaçlar.

Türkçülük hareketi ise **II. Mahmud** devrinde uygun bir zemin bulmuş, **Abdülaziz** devrinde ise gelişme göstermiştir. **II. Abdülhamid** döneminde ise ancak dil, edebiyat ve tarih alanında kalmış, **Osmanlılık** ve **İslamcılık** gibi bir siyaset sistemine dönüşmemiştir.

Batıcılık ise 19.yüzyılda ağırlık kazanmış ve **Tanzimat** hatta **Tanzimat**'tan önceki dönemlerde ülkeyi yıkılıştan kurtarmak için yapılan ıslahat hareketleriyle ortaya çıkmış bir akımdır.

İmparatorluğu kurtarmak adına ortaya atılmış bu fikir hareketleri de bir sonuç vermemiş ve **Osmanlı**'nın çöküşü devam etmiştir.

II. Abdülhamid devri, birçok eleştirilere uğrasa da yenilikler ve ilerleme açısından zengin bir dönemdir. İlk defa 1864'te **İstanbul**'da açılan **Rüştiyeler**, **Sultan Abdülhamid** devrinde çok geniş bir alana yayılmıştır. Yine 1848'de **İstanbul**'da açılan ve o zamana kadar tek olan **Darülmüallimin** adedinin bu

dönemde 31'e çıktığı görülüyor. İlk defa 1873'te açılan **Mülkiye İdadisi** sayısı da bu dönemde artmıştır. **Bursa**'da bir ipekböcekçiliği ve ziraat mektebi, **Selanik**'te bir ziraat mektebi ve ziraat ameliyat mektebi, **İzmir**'de bağcılık ve ameliyat mektebi gibi ülkenin çeşitli yerlerinde çeşitli meslek ve sanayi mektepleri açılmıştır.

Sultan Abdülhamid döneminin önemli başarılarından birisi de demiryolu çalışmalarıdır. **Osmanlı İmparatorluğu**'nda ilk demiryolu **Abdülmeceid** devrinde yapılmıştır. **II. Abdülhamid**, tahta çıktığı zaman ülkede birkaç yüz millik demiryolu vardı ve **Sultan Abdülhamid** babasının başladığı işi devam ettirmek istiyordu. Demiryollarının önemi son **Rus** savaşında daha iyi anlaşılmış ve **Bosna- Hersek, Sırbistan** ve **Karadağ** olayları sırasında demiryolunun olmayışı sıkıntı yaratmıştır. Bu sebeple savaştan sonra ilk olarak **Manastır-Selanik** hattıyla **Selanik-İstanbul** hattı yapılmış, böylece **Abdülhamid** devrinde **Rumeli**'de kurulan demiryolu şebekesi sayesinde, çıkan isyanlar daha kolay bastırılmıştır.

Sultan Abdülhamid bunlardan başka, **Hicaz** demiryolunu da başlatmıştır. Bu hat **İstanbul**'u **Medine**'ye bağlayacak, böylece birçok **İslâm** memleketleri birbirine bağlanmış ve haç kolaylaşmış olacaktı. Sekiz yıl içinde de **İstanbul - Medine** hattı tamamlanmıştır. **Anadolu** demiryollarının inşası **Rusya**'yı rahatsız etmeye başlamıştı. **Erzurum**'u alma düşüncesinden vazgeçmemiş olan **Rusya**, **Doğu Anadolu**'ya gelecek olan askeri yardım yollarını hoş görmemiş, **Berlin Antlaşması**'yla kendisine verilmesi gereken ve taksitleri geciken savaş tazminatını bahane ederek, bu hattı engellemeye çalışmış, fakat hattın tamamlanmasına engel olamamıştır.

Bütün bu çalışmalar sonucunda **Berlin Antlaşması** imzalandığı zaman 1145 kilometreden ibaret olan demiryollarının uzunluğu 4500 kilometreye ulaşmıştır.

II. Abdülhamid döneminde ülkedeki haberleşme araçlarında çarpıcı bir gelişme yaşanmıştır. **İstanbul**'u **Avrupa** sistemine bağlayan ilk telgraf hatları, **Kırım Savaşı**'ndan sonra döşenmiş, daha sonra bu ağ hızla yayılmış ve **Sultan Abdülhamid** döneminde her taşra kentine ulaşmıştır.

Sultan Abdülhamid döneminde, **Sultan Mecid** ve **Sultan Aziz** devirlerinden kalan borçlar, faizleriyle beraber 1881 yılında 252 milyon altına yükselmişti. Bu büyük dış borcun çoğunluğu da **93 Harbi** savaş tazminatıydı. Alacaklı devletlerin başında ise **Fransa** ve **İngiltere** geliyordu. **Rüsyâ** da **Berlin Antlaşması**'na göre tazminat alacaklısı durumundaydı. **II. Abdülhamid** bu borçların ödenebilmesi için 20 Aralık 1881'de **Düyûn-ı Umûmiye** idaresinin başlangıcı olan bir kararname yayınladı. Bu kararnameye göre devletin tütün, damga pulu, tuz, ipek, balık, sigara tekelleri ve bazı imtiyazlı eyaletlerin maktû vergileri, **Düyûn-ı Umûmiye**'ye bırakılıyordu. Böylece alacaklı devletler, verdikleri borçları düzenli bir şekilde tahsil edebileceklerdi. Borç meselesinin bu şekilde halledilmesi **Sultan Abdülhamid**'in büyük başarılarından birisidir.

II. Abdülhamid döneminin üzerinde durulması gereken bir diğer meselesi de eğitimidir. **Sultan Abdülhamid** devrine intikal eden eğitim sistemine bakıldığında, hükümette bir **Maarif Nazırının** bulunduğu ve bütçeden eğitim için bir paranın tahsil edildiğini görüyoruz. Bu da devletin genel bir eğitim politikasının olduğunu gösterir. Bu politikanın sonucunda ilk, orta ve yüksek okullar ile meslek ve teknik okullar açılmıştır.

1876'da ilan edilen **Kanûn-ı Esâsi**'nin metnine eğitim ile ilgili iki madde konulmuştur. (Madde 15) Kanuna uymak şartıyla her Osmanlının genel ve özel eğitime mezun olduğunu, (Madde 16) her çeşit okulların devlet denetimi altında bulunacağını ve tebaanın itikat işleriyle ilgili öğretim hususu dışında, Osmanlı tebaasının eğitiminde birlik sağlanması açısından gerekli tedbirlerin alınacağını ifade etmektedir. Böylece Meşrutiyet idaresini benimseyen gençler yetişmiş olacaktır.

Mebuslar Meclisi, ilk toplantısından itibaren eğitim konusunun önemi üzerinde durmuştur. Hatta meclis reisi **Ahmet Vefik Paşa** eğitimle ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

İlimsiz memleket olmaz. İlimsiz memlekette hiçbir hüner, hiçbir marifet bulunmaz. Rençper bile çıkmaz. Bağdadi bile olmaz. Hasıl olan zahire çerçöp addolunur (Karal 1988 : 380).

Sultan Abdülhamid dönemindeki en önemli başarı, yüksek öğretimde hem okul hem de öğrenci sayısının önemli ölçüde artmasıdır. 1859'da devlet memurlarının eğitim merkezi olarak kurulan **Mülkiye Mektebi**, 1877'de yeniden düzenlenmiştir. Taşradan gelen öğrenciler için yatılılık kolaylıkları getirilmiştir. Mevcut okullara yeni okullar eklenmiş, 1875'ten itibaren yüksek askeri okullara ve Harbiye'ye öğrenci hazırlamak üzere, ayrı askeri rüştiye okulları açılmıştır. Bu dönemde rüştiyeler 250'den 600'e, idadiler 5'ten 104'e, Darümuallimler 4'ten 32'ye çıkarılmıştır. 1876'da sayıları 200 olan iptidâî okullarına 4000-5000 civarında yenileri eklenmiştir. **Bayram Kodaman II. Abdülhamid** dönemindeki eğitimle ilgili olarak şunları söylemektedir:

1876-1909 yılları arası, ilk ve orta öğretim alanında, Tanzimat devrinde yapılan kanunların uygulanması ve eksikliklerin giderilmesi devridir. Yani 1876'dan önceki fikirlerin meyvesi **II. Abdülhamid** zamanında alınmıştır. Böyle olması ise tabîî bir durumdur. Çünkü, **Osmanlı Devletini** toptan Batılılaştırma maksadıyla, 1839'da başlatılan iddialı ve büyük reform hareketlerinden, kısa zamanda sonuç alınamayacağı aşikârdır. Nitekim alınamamış ve 1856'da **Islahat Fermanı**'nın ilânına ihtiyaç duyulmuştur. 1856-1876 arasındaki 20 yıl ise, reformlar için bir başlangıç ve intikâl devresi olmuştur. Bu bakımdan **II. Abdülhamid** zamanı, iyi veya kötü sonuçlarıyla birlikte uygulama devri olarak kabul edilebilir(Kodaman 1999: 163-164).

II. DEVRİN EDEBİ ÖZELLİKLERİ

Türk aydını 18. yüzyıldan sonra Batılılaşma sürecine girmiş, Avrupa'yı özellikle de Fransa'yı örnek alan bir arayışa yönelmiştir. Ekonomi, politika ve fikir gibi hayatın her alanındaki yenilik arayışları, edebi alanda da devam etmiş ve hepsinde olduğu gibi edebiyatta da Fransa örnek alınmıştır.

Yüzyıllarca devam eden Divan Edebiyatı 19. asrın ikinci yarısından itibaren yerini Batılı bir edebi anlayışa bırakmıştır. Edebiyatımızın Avrupaî bir şekle bürünmesinde, Tanzimat'ın ünlü simalarından olan Ziya Paşa, Şinasi ve Namık Kemal'in etkisi büyüktür.

Yeni edebiyatın oluşmasında en etkili unsurlardan birisi gazete olmuş ve dönemin aydınları gazete yoluyla, yenilik yolundaki fikirlerini halka ulaştırabilmişlerdir. Tanzimat devrinde edebi alandaki bütün yenilikler, devrin gazete ve dergilerinde yer almış ve böylece devrin basını, çağdaş bir Türk edebiyatının kurulmasına hizmet etmiştir. Bu özelliğiyle de devrin basın hayatı, Türk edebiyatı tarihinin bu devrine ait araştırmalar için büyük değer taşımaktadır (Akyüz 1995: 28).

Memleketimizde yayınlanan ilk özel gazete Şinasi ve Âgah Efendi'nin çıkartmış olduğu Tercüman-ı Ahvâl'dir. Fakat bu gazeteden önce çıkarılmış olan Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis gibi resmi gazeteler de mevcuttur. Bu gazeteleri Tasvir-i Efkâr, Muhbir, İbret, Hadika ve Tercüman-ı Hakikat izler. Bunların dışında Mecmua-i Fünûn, Hazine-i Evrak, Mecmua-i Ebüziya, Malûmat gibi dergiler de yenilik hareketinin yerleşmesinde ve gelişmesinde etkili olmuştur.

Tanzimat'la birlikte edebiyatımıza giren bir diğer tür de çeviridir. Gazetecilikle birlikte gelişen çeviri edebiyatı, Yeni Türk edebiyatının oluşmasında etkili olmuş; daha sonra bu çeviriler örnek alınarak Batılı bir edebiyat anlayışı oluşmuştur. Türkçe'ye çevrilen ilk eser Yusuf Kâmil Paşa'nın 1859'da Fenelon'dan çevirdiği Telemak'tır. Hayli ağır ve sanatlı bir dille çevrilen bu eseri, Ceride-i Havadis'te yayınlanan Sefiller takip etmiştir. Şinasi'nin Tercüme-i

Manzume'si edebiyatımızda bir diğer önemli çeviridir. Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere'den yaptığı adapteler, Ahmet Lütfi Efendi'nin Hikâye-i Robenson çevirisi, Teodor Kasab'ın Alexandre Dumas Pere'den çevirdiği Monte Cristo, Münif Paşa'nın Muhaverât-ı Hikemiye çevirisi, Sadullah Paşa'nın Lamartine'den çevirdiği Göl şiiri, Ziya Paşa'nın Moliere'den yaptığı Riyanın Encamı çevirisi Avrupaî Türk edebiyatının oluşmasında etkili olmuştur.

Tanzimattan sonra edebiyatımıza giren bir diğer tür de tiyatro olmuştur. Türk toplumu Avrupaî tarzdaki tiyatroyla, III. Selim devrinden itibaren karşılaşmaya başlamıştır. Fakat bundan önce de Gölge oyunu, Kukla oyunu ve Orta oyunu gibi temaşa sanatları mevcuttur. Ülkemizdeki tiyatro sanatının gelişimiyle ilgili olarak Gıyasettin Aytaş şunları söylemektedir:

1839'dan sonra hızla gelişmeye başlayan tiyatro faaliyetlerinin bir sonucu olarak, tiyatro binalarının yapılmaya başlandığını ve buralarda, önce dışardan getirilen yabancı toplulukların gösteriler yaptığını görmekteyiz. Azınlıklar arasında oynanan tiyatro eserlerinin ilk zamanlar memlekette ve bilhassa Müslüman tabaka arasında belli bir etkisinin olmadığını söyleyemeyiz (Aytaş 2002 :15).

Memleketimizde kurulan ilk tiyatro binaları yabancılar tarafından kurulmuş olan Fransız Tiyatrosu ve Naum Tiyatrosudur. Bu tiyatrolara yabancı kumpanyalar getirilerek oyunlar sergilenmiştir. Tiyatroya ilgi duyan Sultan Abdülmecid 1858 yılında, Dolmabahçe Sarayı'nın karşısına bir Saray Tiyatrosu yaptırmış ve bu tiyatro devlet tarafından himâye edilmiştir. Bunlardan sonra ilk Türk tiyatrosu, sonradan Müslüman olan Güllü Agop tarafından 1868'de kurulmuş, Gedik Paşa Tiyatrosu adıyla ünlenmiştir. Bu tiyatrodaki Ermeni oyunculara diksiyon dersi veren Direktör Ali Bey tarafından "Gedikpaşa Tiyatrosu'na Mazâheret Komitesi" adıyla bir tiyatro kurulu oluşturulmuştur. Gedik Paşa tiyatrosunda verilen ilk temsiller, genellikle yabancı dillerden çevrilen eserlerin Ermeni sanatçılar tarafından sahnelenmesiyle meydana gelmiştir. Bu durum Türk seyirciler arasında rağbet görmeyince, Güllü Agop halk hikâyelerini tiyatro haline getirerek sahnelemiş ve bunlar halk tarafından ilgiyle seyredilmiştir. "Gedikpaşa tiyatrosu, Ahmed Mithad Efendi'nin "Çerkez Özdenler" piyesinin sahnelenmesi

yüzünden padişah tarafından yıktırılmış (1885) ve bundan sonra tiyatro faaliyetlerine izin verilmemiştir” (Aytaş 2002:19).

Tanzimat’la birlikte başlayan tiyatrodâ, başlangıçta diğer alanlarda olduğu gibi “toplumsal fayda” ön plandadır. Tarihin ders veren olayları ele alınmış ve bunlardan ahlakî sonuçlar çıkarılmıştır. **Alemdar Yalçın**’a göre:

Bu devirde yazılan piyeslerin ortak husûsiyetlerinden biri tiyatroya fayda nokta-i nazarından bakmalarıdır. Piyeslerinde seyirciye ya da okuyucuya önceden tespit ettikleri bir dersi vermek için mevzû bulmalarıdır. Verilecek derslerin en önemlisi ise ahlâktır. Yazılan bütün piyeslerde bu ahlâk problemi ile karşılaşmak mümkündür(Yalçın 2002:22).

Genel eğilim sosyal faydadan yana olmakla birlikte, **Ebüzziya Tefvik** gibi tiyatronun halkı eğitmek ve topluma yararlı olmak gibi bir mecburiyeti olmadığına inananlar da vardır(Önertoy 1981:60).

Bizde birçok kusuruna rağmen, **Batılı** anlamda yazılan ilk **Türkçe** tiyatro eseri 1844’ten sonra **Abdülhak Hamid**’in babası **Hayrullah Efendi**’nin “**Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşeni**” adlı dört perdelik dramıdır. Bunu, **Şinasi**’nin 1859’da kaleme aldığı ve 1860’ta **Tercüman-ı Ahvâl**’de tefrika ettirdiği **Şair Evlenmesi** izler. Komedi türünün ilk örneği sayılan bu eser, **Türk** seyircisinin tiyatroya ilgisini çekmek amacıyla yazılmıştır. **Nihad Sami Banarlı**’nın da belirttiği gibi bu eser Batı tesiri altında fakat yerli malzeme ile işlenmiş millî bir tiyatro örneğidir(Banarlı1997 :865).

Türk tiyatrosunun ilk manzum trajedi örneğini **Sergüzeşt-i Perviz** (1866) adlı eseriyle **Ali Haydar Bey** vermiştir.

Moliere’nin bütün oyunlarını dilimize kazandıran **Ahmet Vefik Paşa** tercüme ve adapte piyes dalında edebiyatımızda başta gelen isimdir. Bu eserlerin en çok bilineni **Zor Nikah** (1869) **Zoraki Tabib** (1869)’dir. Aynı şekilde **Moliere**’den adapte ettiği “**Ayyar Hamza**” ile şöhrete kavuşan **Ali Bey** de, **Misafir-i İstiskal** (1870), **Kokana Yatıyor** (1870), **Geveze** (1873) adlı komedileri ve **Letâfet** (1899) adlı opereti ile **Türk** tiyatrosuna katkıda bulunmuştur.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in **Afife Anjelik** (1870) adlı eseri, Türk tiyatrosunun ilk dramı olarak karşımıza çıkar. Bunun dışında **Atala yahut Amerikan Vahşileri**, **Vuslat**, **Çok Bilen Çok Yanılır**(1874) Batı tiyatrosunun yerleşmesinde önemli katkıları olan eserlerdir.

Türk tiyatrosunun önemli isimlerinden birisi de **Namık Kemal**'dir. Tiyatroyu bir eğlence ve eğitim aracı olarak kabul eden **Namık Kemal** , bu konudaki fikirlerini **Celaleddin Harzemşah** piyesinin önsözünde ifade etmiştir. **Osmanlı tiyatrosunun** edebi heyetinde de yer alan **Namık Kemal**'in, halkın büyük ilgisine mahzar olan, aynı zamanda da **Magosa**'ya sürülmesinin sebebi olan en önemli eseri, **Vatan Yahut Silistre** (1873)'dir. Bu eser dışında **Gülnihâl**, **Zavallı Çocuk**, **Akif Bey**, **Karabelâ** gibi dramları da kaleme almıştır.

Sosyal fayda prensibine bağlı kalarak eser veren **Ahmed Mithad Efendi**'nin, **Eyvah** (1872), **Ahz-ı Sar yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti** (1875), **Çerkez** (1883), **Fürs-i Kadim'de Bir Fâcia yahut Siyavuş** (1883), **Çengi yahut Dâniş Çelebi** (1883) eserlerinden bazılarıdır.

Diğer türlerde olduğu gibi tiyatrodada da, sosyal fayda prensibinden zamanla uzaklaşmış ve ferdiyetçilik ön plana çıkmıştır. İşte, tiyatro türünün bu aşamasında karşımıza **Abdülhak Hamid** çıkar. Sayıları yirmiyi bulan eserlerinin hepsi dramdır ve bir kısmı mensur bir kısmı manzum olarak kaleme alınmıştır. **Abdülhak Hamid**, **Shakespeare**'nin etkisiyle piyeslerinde olağanüstü olaylara yer vermiş ve sosyal fayda anlayışından uzaklaşarak ferdi duyguları, ihtirasları işlemiştir. **Sabr ü Sebat** (1874), **İçli Kız** (1874), **Duhter-i Hindû** (1875), **Nesteren** (1877), **Nazife** (1878), **Eşber** (1880), **Finten** gibi eserlere sahip olan Hamid, eserlerini oynanması için değil okunması için yazmıştır.

Bu dönemde tiyatro alanında eser veren diğer isimler de şunlardır: **Şemseddin Sâmî**, **Manastırlı Rifat**, **Ebüzziya Tefvik**, **Hasan Bedrettin Paşa**, **Sâmî Paşazâde Sezâî**, **Muallim Nâci** ve **Ferâizcizâde Mehmed Şakir**.

Tanzimat yıllarında tiyatro eserleri teknik bakımdan yetersiz olmakla birlikte, başlangıçta dil ve üslûp sadeyken giderek ağırlaşmıştır. Yine başlangıç yıllarında komedi türünün fazlalığına karşılık 1870'lerden sonra dram ağırlık kazanmıştır. 1860-1880 arasında çok sayıda tiyatro eseri yazılmış, fakat 1880'den sonra siyasi şartlar gereği eserlerin sayısı azalmış, kaleme alınanlar da oynanmak için değil okunmak için yazılmış; halkın alakasızlığı nedeniyle yazarlar devrin ictimai unsurlarını tam mânâsıyla ele alamamışlar ve tiyatro edebiyatımız açısından kıymet ifade eden piyesler meydana getirememişlerdir (Yalçın 2002: 30). Yine tiyatro seyircisinin aydınlardan oluşması, halkın daha çok orta oyununa ilgi göstermesi ve kadının sahneye çıkmasına toplumun olumsuz bakması gibi sebeplerle, bizde Batılı tarzdaki tiyatro anlayışı diğer milletlere göre biraz gecikmeyle yerleşmiştir (Aytaş 2002: 17).

Edebiyatımıza Batılı anlamda hikâye ve roman da **Tanzimat**'la birlikte girmiştir. Fakat bu tarihten önce de edebiyatımızda bu ihtiyacı karşılayan mesneviler, halk hikâyeleri ve destanlar mevcuttur. Türk aydını başlangıçta çeviriler yoluyla bu türü tanımıştır. Bu çevirilerin isimlerini, derginin edebi özelliklerini anlatırken vereceğimiz için burada aktarmayı uygun bulmadık (s.54-56)

Türk edebiyatında, Batılı anlamda hikâyelerin, ilk **Türkçe** telif çalışmaları **Ahmed Mithad Efendi**'nin **Kıssadan Hisse** (1869) ve **Letâif-i Rivâyât** (1870)'ı ile başlar. Bunu **Emin Nihat Bey**'in **Müsameretnâme**'si takip eder. Bu eserler Batı tarzı roman ve hikâye ile bizdeki halk hikâyelerinin bir nevi birleşmesinden oluşmuştur. **Ahmed Mithad Efendi**, halkı eğitime gayesi güttüğü için eserlerinde sık sık araya girerek kendi fikirlerini söyler. Bu, dönemin diğer yazarlarının da başvurduğu bir yöntemdir.

Türk edebiyatında ilk roman, **Şemseddin Sâmî**'nin **Taaşuk-ı Ta'lat ve Fıtnat** (1872) adlı eseridir. **Romantizmin** etkisinde yazılmış olan bu romanın dili, dönemin dil anlayışına uygun olarak sadedir.

Edebiyatımızın birçok alanında eser verdiği gibi roman türünde de eser veren önemli isimlerden birisi de **Namık Kemal**'dir. Romanı "faydalı bir eğlence" olarak

gören **Namık Kemal**, edebiyatımızın ilk edebi romanı sayılan **İntibâh** (1876)'ı **Magosa**'da iken yazmış ve bu eserinde gençlerin eğitimi üzerinde durmuştur. Konusunu XVI. yüzyıldaki **Türk-İran savaşlarından** alan **Cezmi** (1880) ise edebiyatımızın ilk tarihi romanı olarak kabul edilir. **Tanpınar** ise **Ahmed Mithad Efendi**'nin **Letâif-i Rivâyât** serisinde neşredilen **Yeniçeriler** (1871)'i ilk tarihi roman olarak gösterir (Tanpınar 1988:286). **Namık Kemal** eserlerini **Fransız romantiklerinin** tesiri altında kalarak yazmış ve halka okuma zevki aşlamış olan **Ahmed Mithad Efendi**'ye göre daha sanatkarane bir üslûp kullanarak aydın tabakaya seslenmiştir.

Tanzimatın ilk yıllarında yazarlar genellikle romantizmin etkisi altında kalmışlar daha sonra ise realizme doğru kaymışlardır. Roman ve hikâye türünün en önemli temsilcilerinden sayılan **Sâmipaşazâde Sezâî** de **Türk edebiyatında**, romantizmden realizme geçişin hazırlayıcısıdır. Yazarın esaret konusunu işlediği **Sergüzeşt** (1888) adlı eserinde realist unsurlara rastlanmakla birlikte, **Küçük Şeyler** (1890)'de realizmin daha fazla hissedildiğini görüyoruz.

Recaizâde Mahmud Ekrem'in **Araba Sevdası**(1889), **Türk edebiyatındaki** ilk realist eserdir. Yazar, eserinde **Batılılaşma sevdasına** kapılmış mirasyedi bir gençten yola çıkarak, yanlış **Batılılaşmayı** eleştirmiş ve eserde realist bir tutumla **Tanzimat toplumu** yansıtılmıştır. Bu eserden önce **Ahmed Mithad Efendi**'nin **Felâtun Bey ile Rakım Efendi** ve bu eserden sonra **Hüseyin Rahmi Gürpınar**'ın **Şık ve Şıpsıvdi** romanı yanlış **Batılılaşmanın** eleştirildiği diğer romanlar olmakla birlikte, **Araba Sevdası** konunun işlenişi bakımından daha başarılıdır.

Nabizâde Nâzım'ın **Karabibik** (1890)'i, edebiyatımızda köye yönelen ilk eser olarak kabul edilmiş ve yazar kitabın önsözünde realizm ve natüralizmi yorumlayarak, eserini, bu akımlara **Türk edebiyatında** örnek olması amacıyla kaleme aldığını belirtmiştir. **Nabizâde Nâzım**'ın asıl başarısını gösterdiği **Zehra** (1896) da natüralist bir eserdir.

Bu hikâye ve roman örneklerinden sonra dikkat çeken bir diğer eser de “Millîroman” diye anılan **Mizancı Murad**’ın **Turfanda mı Yoksa Turfa mı** (1890) adlı eseridir.

Tanzimat’la başlayan hikâye ve roman türünün Batılı tarzdaki ilk olgun örnekleri **Servet-i Fünûncular** tarafından verilmiştir.

19. asırda edebiyatımıza giren bir diğer tür de edebi tenkittir. **Türk edebiyatını** modernleştirmek isteyen aydınlar, ilk olarak **Divan Edebiyatı**’nın ortadan kaldırılması gerektiğine inanmışlar ve bu sebeple de ilk dönemdeki bütün tenkitler eski edebiyat üzerinde toplanmıştır. Diğer taraftan yeni edebiyatın programı makalelerde ve kitap önsözlerinde yapılmıştır.

Ziya Paşa Hürriyet’te çıkan **Şiir ve İnşâ** (1868) makalesinde, **Divan Edebiyatı**’nı kötüleyerek, asıl edebiyatımızın **Halk Edebiyatı** olduğunu söylese de, eski edebiyatın zevkiyle yetişmiş olması itibarıyla 1874’te **Harâbat**’a yazdığı önsözde bu düşüncelerinin tersini savunmuştur.

Namık Kemal de 1866’da **Tasvir-i Efkâr**’da çıkan **Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir** (1866) adlı makalesinde **Divan Edebiyatı**’nı reddetmiş; bu düşüncesini **Tahrîb-i Harâbât** (1876) ve **Takip** (1886) adlı eserlerinde de sürdürmüştür.

Dönemin aydınları eski edebiyatı yıkmaya çalışırken bir taraftan da yeni edebiyatın nasıl olması gerektiği hakkında gerekli bilgileri vermişlerdir. **Namık Kemal**, **Mukaddime-i Celâl** (1883)’de, **Bahar-ı Dâniş** (1885) adlı tercümesinin ve **İntibâh** (1876)’ın önsözlerinde, tiyatro hakkındaki makalelerinde **Batı edebiyatına** dair görüşlerini açıklamış; **Ziya Paşa** da **Mukaddime-i Harâbat**’ta Doğu-Batı edebiyatlarını karşılaştırmıştır (Akyüz 1995 : 85).

Edebi tenkitlerin artması, beraberinde edebi tartışmaları da getirmiştir. **Recaizâde Mahmud Ekrem** ile **Muallim Nâci** arasında eski ve yeni edebiyat, şiir dili ve nazım tekniği üzerinde tartışmalar başlamış ve bu tartışmalar ancak hükümetin araya girmesiyle yatıştırılmıştır (1886) **Muallim Nâci**’nin bu tartışmalar

sırasında **Saadet** gazetesinde çıkan yazılarını topladığı **Demdeme** (1886), bazı makalelerini topladığı **Yazmış Bulundum** (1884), **Tercüman-ı Hakikat**'in edebiyat köşesine gönderilen şiirlerin düzeltilmiş şekillerinin yayınlandığı **Muallim** (1886), edebi kurallar, terim ve şekiller hakkında bilgi veren **Istılâhât-ı Edebiyye** (1891)'si tenkit edebiyatının önemli eserlerindedir(Akyüz 1995 :86).

Recaizâde Mahmud Ekrem'in **Talim-i Edebiyat** (1879), **Zemzeme III** (1885), **Takdîr-i Elhân** (1886), **Pejmürde** (1895), ve **Takrizat** (1898) tenkit türündeki önemli eserleridir.

Hasan Asaf'ın **Malûmat** dergisinde yayınlanan "**Burhan-ı Kudret**" adlı şiirinde abes-muktebes kafiyelemesi üzerine çıkan, kulağa ve göze göre kafiye tartışması da bu dönemdeki tartışmaların başlıcalarındandır(Önertoy 1981: 79).

Yeni Türk edebiyatının oluşması sürecinde ortaya çıkan önemli tartışmalardan birisi de, yeni edebiyatın dili meselesidir. Dil ile ilgili görüşler **Şinasi**'nin gazetelere yazdığı önsözlerde, **Ziya Paşa** ve **Namık Kemal**'in yukarıda adı geçen makalelerinde dile getirilir.

Mizancı Murad Bey'in kendi gazetesinde neşrettiği "**Üdebâmızın Numune-i İmtisalleri**" adlı tenkit serisinde yayınlanan makaleleri; **Beşir Fuat** ile **Menemenli Mehmet Tahir**'in "**Edebiyat-Fen**", "**Romantizm-Realizm**" ve "**Şiir-Hakikat**" üzerine yaptıkları tartışmalar da anılmaya değer tenkit örnekleridir(Tuncer 1996 : 20).

Tanzimat edebiyatında yenileştirilen ilk tür şiirdir. Kaynağını Doğu'dan alan, sosyal hayattan uzak, yüzyıllarca aynı konuları, aynı nazım şekillerini ve aynı mazmunları kullanan **Divan** şiirinin 19. yüzyılın ortalarından itibaren gücünü yitirdiğini görüyoruz. Sosyal hayatla edebiyatın sıkı ilişkisi göz önüne alınınca **Divan Ebiyatı**'ndaki bu çöküş tabîdir. 19. asırda Batı'yı ve **Batı edebiyatını** tanıyan **Osmanlı** aydını, eski şiirimizin yetersizliğini görüp, şiir üzerinde de birtakım yenileştirme çalışmalarına gitmiştir.

Yeni edebiyatın oluşmasında katkıları tartışılmaz olan **Şinasi**, **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** eski şiirimize gerek muhteva gerekse şekil bakımında yenilikler getirmişler, bu yenilik çalışmaları kendilerinden sonra gelen aydınlar tarafından da sürdürülmüştür.

Batı şiiri ile ilk temaslarımız diğer türlerde olduğu çevirilerle başlar. **Şinasi**'nin, **Fransız** şairlerinden yaptığı şiir çevirileri yeni şiirin kapısını açar. Bu çevirileri, **Divan** şiirinden farklı olan kendi denemeleri takip eder. İlk eserlerde şekil tamamıyla eskiye bağlı, fakat işlenen konular yenidir. Yeni şiirin ilk temaları **Şinasi**'de "hak, hukuk, adalet, kanun, medeniyet" gibi sosyal ve siyasi unsurlardır. **Namık Kemal** ve **Ziya Paşa** bu kavramlara "vatan ve hürriyet" temalarını ekler(Akyüz 1995 : 42). **Şinasi**'nin **Fransa**'ya gitmeden önce **Reşid Paşa** için yazdığı kasideyle, dönüşünden sonra yine aynı kişi için yazdığı üç kaside birbirinden tamamıyla dil, üslûp ve tema bakımından farklıdır. Yazdığı ilk kaside, eski kaside şeklinin bütün özelliklerini taşıdığı halde, diğer üç kaside şekil bakımından eski olmakla birlikte içerik açısından yenidir(Kaplan 1999: 253-274). "Bu kasideler, **Reşid Paşa**'nın şahsında Tanzimat prensiplerinin de tam birer övgüsüdür" (Akyüz 1995: 43).

Bu dönem şiirinde bir başka değişiklik de hece vezninin denenmesidir. **Ziya Paşa**, **Şiir ve İnşâ** (1868) makalesinde, asıl şiirimizin hece ile yazılan halk şiiri olduğunu söylemiş ve heceyle bir "Türkü" yazmıştır. Dönemin diğer şairleri de daha çok aruzu kullanmakla birlikte heceyle de şiirler denemişlerdir. Bu dönemde gerek heceyle gerekse aruzla yazılan şiirlerde, diğer edebi türlerde olduğu gibi yalın bir söyleyiş hakimdir. Bu anlamda, **Şinasi**'nin konuşulan **Türkçe**'den yeni bir şiir dili yaratma çabası dikkate değerdir.

Ziya Paşa ise gerek lirizm ve fikir, gerekse sanat gücü bakımından **Şinasi**'den çok üstün olsa da, **Türk edebiyatının** Batılılaşmasında onun kadar etkili olamamıştır (Akyüz 1995 :45). Teknik bakımdan eski şiire bağlı kalan **Ziya Paşa**, zengin bir hayal gücüne sahiptir ve şiirlerinde en geniş yeri aşk teması tutar. Şiirimize muhteva açısında yenilik katan eserleri **Terci-i Bend** (1859), **Terkib-i Bend** (1870), **Rüya** (1868) ve **Zafername**'dir.

Edebiyatın birçok alanında eser vermiş olan **Namık Kemal** de **Şinasi** ile tanışıncaya kadar eski tarzda şiirler yazmış, **Şinasi**'yi tanıdıktan sonra ise **Divan Edebiyatı**'na düşman olmuştur. **Namık Kemal** eski edebiyatta şekli özellikleri değil, mânâyı yok etmek istemiş ve yazdığı şiirler de şekil bakımından eskiye bağlı kalmıştır. Dil ve üslup bakımından değişikliklerin göze çarptığı **Hürriyet Kasidesi**, **Vâveylâ**, **Vatan Şarkısı** ve **Hilâl-i Osmânî** şiirlerinden bazılarıdır.

Recaizâde Mahmud Ekrem'le birlikte şiirin konusu daha da genişlemiş ve sosyal sanat anlayışı arka plana atılarak, sanat bireyselleşmiştir.

Eski şiirin ferdçiliğine bu yeniden dönüşteki sebepleri, 1880'den sonra gittikçe ağır basmaya başlayan romantizmin koyu ferdçiliğinde ve **II. Abdülhamid** devrinin sosyal konularla uğraşmaya şiddetle karşı koyan siyasî şartlarında bulmak mümkündür (Akyüz 1995 : 49)

Recaizâde Mahmud Ekrem, edebiyatımızda eserlerinden ziyade fikirleri ve gençlere yol göstermesiyle hizmet etmiştir. **Recaizâde Ekrem** şiir ve edebiyatla ilgili görüşlerini, **Ta'lim-i Edebiyat** (1879) ta, **III. Zemzeme**'nin önsözünde, **Takdir-i Elhân** (1886) da, **Pejmürde** (1895) de, **Takrîzât** (1898) ta ve bazı makaleleri ile mektuplarında dile getirmiştir.

Fikirleriyle gençler üzerinde etkili olan **Ekrem**'e göre şiirin tek gayesi güzelliştir. Bu düşüncenin doğrultusunda, başlıca temaları aşk ve tabiat olan **Ekrem**, **Türk** şiirinde, kadının gerçek ve estetik değerini almasını sağlamıştır. **Nağme-i Seher** (1871) adlı eseri **Divan** şiirinin özelliklerini taşıırken, **Yadigâr-ı Şebâb**'da daha sade bir dil kullanmış fakat daha sonra şiirinin dili gittikçe ağırlaşmıştır. **Recaizâde Ekrem**'in düşüncesi ile uygulaması arasındaki bu tezatlık, dönemin diğer şahsiyetlerinde de görülür. Bunu, sanatçıların eski edebiyatın zevkiyle yetişmişmiş olmaları ve bireysel farklılıkları olarak değerlendirebiliriz.

Yeni **Türk** şiirindeki Batılılaşmanın en önemli ismi **Abdülhak Hamid Tarhan**'dır. **Hamid**'den önce gelen şairler şiire ruh bakımından yenilik getirmekle birlikte, şekilde büyük değişiklikler yapamamışlardır. Eski edebiyatın kültürüyle yetişen **Hamid** dil bakımından eskiye bağlı kalsa da **Avrupaî** nazım şekillerini

kullanarak, Divan şiirinin nazım şekillerine darbe indirmiştir. Hemen hemen her konuda şiir yazan şair, karısının ölümü üzerine metafizik konulara yönelmiştir. **Makber** (1885), **Ölü** (1885) ve **Hacle** (1886) dizisi ölüm teması etrafında şekillenen eserlerdir. Aslında metafizik düşünce **Ziya Paşa** ve **Recaizâde Ekrem**'de de karşımıza çıkar. Şairin diğer şiir kitapları ise, **Sahra** (1879), **Bunlar Odur** (1886), **Divaneliklerim yahut Belde** (1886), **Bir Sefilenin Hasbîhâli** (1886), **Bâlâdan Bir Ses** (1912), **Validem** (1913), **İlhâm-ı Vatan** (1916), **Garam** (1923).

Abdülhak Hamid'in nazım şekillerinde gerçekleştirdiği bu hareketi, başta **Tevfik Fikret** olmak üzere **Edebiyat-ı Cedide** şairleri devam ettirip ilerletmişlerdir.

Muallim Nâci, **Türk edebiyatında** 1880'den sonra, eski şiirin temsilcisi olarak ün kazanmasına karşın Batılı tarzda da şiirler yazmıştır. **Kuzu**, **Dicle**, **Kebûter**, **Şâm-ı Garîbân** Batı tarzında yazdığı şiirlerdir. Fakat eski tarzda yazdığı şiirlerin sayısının, Batı tesirinde yazdığı şiirlerinin sayısından çok oluşu ve **Recaizâde Ekrem** ile girdiği eski-yeni tartışması onu eski edebiyatın temsilcisi yapmıştır.

1860'tan itibaren Tanzimat döneminde, şiirin yenileşmesi için ortaya konulan fikirler tam olarak gerçekleştirilememiş, ancak **Türk şiirinin modernleşmesinde** en önemli adımlar **Servet-i Fünûncular** tarafından atılmıştır.

İşte **Hazine-i Fünûn**'un incelediğimiz sayıları eski-yeni tartışmasının henüz neticelenmediği fakat safların da kesin ayrılmadığı bir zamanda; bir yandan Batı'dan tercüme yapılrken eski edebiyatın tesirinden de henüz kurtulunmadığı ve siyasi, sosyal ortama **Sultan Abdülhamid**'in istibdadının hakim olduğu bir ortamda çıkmıştır.

III. HAZİNE-İ FÜNÛN'A KADAR TÜRK BASINI

Basının, toplum hayatına yön vermede çok büyük bir güç olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat bu gücü **Osmanlı Devleti**, Batı'ya göre daha geç fark etmiştir. 19. asırda dünya basını büyük bir gelişme gösterirken, **Osmanlı** için bunu söylemek biraz güçtür.

Osmanlı Devleti'nde 1831'de ilk Türkçe gazete olan **Takvim-i Vekayi** yayımlanır. Fakat bundan önce de **Osmanlı ülkesinde** yabancı gazeteler yayımlanmıştır.

Memleketimizde neşredilen yabancı gazeteler çoğunlukla Fransızcadır. Yabancıların çıkardığı ilk gazete, 1795 yılında **Fransız elçiliği** tarafından, Fransızca olarak yayımlanan **Bulletin de Nouvelle**'dir. Bunu 1796'da yine Fransızca olarak yayımlanan **Gazette Française de Costantinople** adıyla aylık bir gazete takip etmiştir. Ömürleri iki yıl süren bu iki gazete, **Osmanlı ülkesinde** Fransa'nın çıkarlarını korumak üzere kurulmuştur.

Fransızca yayımlanan üçüncü gazete **Spactateur Oriental** (1821)'dir. **Alexandre Blacque** tarafından **İzmir**'de çıkarılan bu gazete **Yunan sorunu** sırasında **Osmanlı Devleti** lehine bir tutum sergilemiş, bu durum **Fransız Konsolosluğu**'na tepkiyle karşılanarak, gazete kapatılmış ve basın tarihimizde kapatılan ilk gazete ünvanı almıştır.

Osmanlı memleketinde neşredilen dördüncü gazete **Le Smyrneen** (1824)'dir. **Fransızca** olarak çıkan bu gazetenin tutumunu beğenmeyen **Osmanlı hükümeti**, **Fransız Konsolosluğu**'na başvurarak gazetenin ılımlı bir dil kullanmasını istemiş, bir süre sonra da gazete kapatılmıştır.

Alexandre Blacque tarafından **İzmir**'de çıkarılan **Le Courrie de Smyrene** (1828) yabancıların yayımladığı beşinci gazetedir. Bu gazete **Ruslara karşı** **Osmanlı hükümetinin** politikalarını savunduğu için **Fransa** ve **Rusya** elçileri gazetenin kapatılması için hükümete baskı yapmışlardır.

Fransızca olarak neşredilen bu gazeteler II. Mahmud'un dikkatini çekmiş ve Alexandre Blacque padişah tarafından İstanbul'a çağrılarak Takvim-i Vekayi'nin Fransızca nüshası olan Le Moniteur Ottoman'ı çıkarması istenmiştir.(1831). Bu gazete 1850'lere kadar yayımlanmıştır.

Osmanlı ülkesinde Fransızca olarak yayımlanan diğer gazeteler ise şunlardır: Echo de Smyrne (1838-1845), Impartial (1841-1912), Journal de Constantinople (1846-1866), Presse d'Orient (1849-1854), Courrier d'Orient (1854), Gazette Medicale d'Orient (1857), La Reforme (1869-1922), Le Phare du Bosphore (1870-1890), Levant Herald (1858-1914), Levant Times and Shipping Gazette (1867-1875), Stamboul (1875), Revue d'Orient (1871), L'Independant (1918), Le Vevant (1919), La Liberte (1919), Echo de la France (1919-1922).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransızca dışında Rumca, Ermenice, Arapça, Bulgarca, Farsça, Sırpça, Arnavutça, İngilizce, İtalyanca, Almanca gazeteler de çıkarılmıştır.

Yabancı dille yayımlanan gazetelerin sayıca çokluğu, yabancıların bu işe ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından önemlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu gazetelerin bazıları ülke için yararlı, bazıları da zararlı faaliyetler göstermişlerdir.

Türk basın tarihi 11 Kasım 1831 tarihinde yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vekayi ile başlatılır. Fakat bu gazeteden önce Kavalalı Mehmet Ali Paşa, yarısı Türkçe yarısı Arapça olan Vakâyi-i Mısriyye'yi çıkarmıştır. Bu gazete daha çok Ali Paşa'nın kendi çalışmalarını ve yasal uygulamaları yayımlamıştır.

II. Mahmud'un emriyle çıkarılan Takvim-i Vekayi resmi bir gazetedir. Haftalık olarak yayımlanan bu gazete, resmi devlet haberlerinden başka iç ve dış dünya hadiselerine de yer vermiştir. Haftalık bir yayın olmasına karşın yılda 30 sayı civarında çıkan Takvim-i Vekayi, önemli hadiseler olduğunda Varaka-i Mahsusa adıyla ilaveler yayımlamıştır. Gazetenin çıkarılması için Takvimhane Matbaasını kuran II. Mahmud, bu gazeteyle devletin icraatlarının halka daha iyi duyurulabileceğine inanmış ve gazeteyi maddi açıdan desteklemiştir. Avrupa'dan

tam iki yüzyıl sonra, ülkemizde ilk Türkçe gazete olarak çıkan **Takvim-i Vekayi**'nin basın tarihimiz açısından önemi büyüktür.

Takvim-i Vekayi'nin çıkışından dokuz sene sonra **Wiliam Churchill** tarafından **Ceride-i Havadis** çıkarılır (31 Temmuz 1840). Hükümet tarafından benimsenerek yarı resmi kabul edilen ve maddi bakımdan desteklenen bu gazete daha çok ekonomik ve politik haberlere yer vermiştir. **Ceride-i Havadis** "25 Eylül 1864 tarihinden itibaren **Ruznâme-i Ceride-i Havadis** adını alarak, günlük olaylardan haber veren ilk gazete unvanını kazandı."(Göçgün 1992: 379-423).

Osmanlı İmparatorluğu'nda çıkarılan ilk gazeteler ya resmi ya da yarı resmi bir niteliktedir. Bu sebeple ilk gazeteler bir gazete olmaktan çok bir bülten niteliğindedir. **Takvim-i Vekayi** ve **Ceride-i Havadis** "Tanzimat dönemi yönetici ve düşünür kadrolarının oluşmasında okul görevi yapmıştır" (Koloğlu 1985:71). Özel konuları da işleyebilme hakkına sahip olan **Ceride-i Havadis**, **Takvim-i Vekayi**'ye göre içerik açısından zenginleşerek, bilgi aktarma konusunda da etkili olmuştur.

Bu gazetelerden sonra ayda bir neşredilmek üzere **Vekâyi-i Tıbbiye** adında mesleki bir gazete çıkarılır(1850). **Vekayi-i Tıbbiye** gazeteden çok bir dergi niteliğindedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda **Âgah Efendi** ile **Şinasi**'nin çıkartmış olduğu **Tercüman-ı Ahvâl** (2 Ekim 1860) ilk özel gazetedir. Başlangıçta haftada bir yayımlanan bu gazeteye, yeni edebiyatın oluşmasındaki rolü tartışılmaz olan **Şinasi** yazılarıyla destek vermiş fakat 25. sayıdan sonra ayrılmıştır. Basın dilinin sadeleşmesinde **Tercüman-ı Ahvâl**'in oynadığı rol önemlidir. Gazetenin ilk sayısında yayımlanan "Mukaddime"de **Şinasi**, halkın kolaylıkla anlayabileceği bir dil kullanmanın gereği üzerinde durmuştur. Yine bu yazıda gerçek bir gazetenin görevine ve yapacağı hizmetlere değinilerek, **Tercüman-ı Ahvâl**'in iç ve dış olaylardan seçme haberlerle, eğitici yazılar da yayımlayacağı belirtilmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi yenilik yolunda önemli bir görev üstlenen **Tercüman-ı Ahvâl** halkı eğitmeyi amaçlamaktadır.

Tercüman-ı Ahvâl'den ayrılan **Şinasi**, daha sonra **Tasvir-i Efkâr**'ı çıkarır(28 Haziran 1862). Bu gazete içerik yönünden **Tercüman-ı Ahvâl**'e göre daha zengindir. Gazete, haftada iki defa neşredilerek, toplam 830 sayı çıkarılmıştır. **Şinasi** siyasi yazılarından dolayı tutuklanacağını anlayınca, gazetenin yönetimini **Namık Kemal**'e bırakarak **Paris**'e gider(1965). Gazetenin kültür ve edebiyat dünyasında önemli bir yere sahip olmasında, **Namık Kemal**'in ilk yazılarını burada yayımlanmış olması etkili olmuştur.

Tasvir-i Efkâr'ın yayımlanmasından bir ay sonra **Münif Paşa** tarafından, "**Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye**"nin yayın organı olmak üzere, **Mecmûa-i Fünûn** adlı ilk Türkçe dergi çıkarılır. Gerçi yukarıda da belirttiğimiz gibi 1850'de **Vekâyi-i Tıbbiye** adlı mesleki nitelikli bir dergi çıkmıştır.

Memleketimizde 1864 yılında, **Takvim-i Vekayi**, **Ceride-i Havadis**, **Tercüman-ı Ahvâl** ve **Tasfir-i Efkâr** olmak üzere dört gazete çıkmaktadır. Bunların yanında azınlık gazeteleri ve **Fransızca** gazeteler de mevcuttur. Fakat 1864'ten sonra ülkemizde süreli yayın sayısı, çeşidi ve kalitesi artmış ve mevzuat bakımından da ilk düzenlemeler bu dönemde yapılmıştır. Ülkedeki yerli ve özellikle de yabancı gazetelerin çoğalması bu düzenlemeyi zorunlu kılmıştır.

1864 yılında basın hukuku ile ilgili ilk düzenleme adına **Matbuat Nizamnamesi** kabul edilir. Ülkemizdeki ilk Batılı fikirler **Fransız** kökenli olduğundan basın konusunda da **Fransa** örnek alınmış ve bu nizamname 1852 tarihli **Fransız Basın Yasası**'ndan tercüme edilmiştir (İnuğur 1985: 201-202). Başta padişah ve yönetimi ile yabancı devlet başkanlarını, temsilcileri suçlayıcı yayınlardan koruyan ve ön sansür yerine ağır para ve hapis cezaları getiren bu nizamname 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

1866 yılında **Filip Efendi** tarafından **Muhbir** adıyla bir gazete çıkarılır. **Ali Suavi**'nin başyazarlığını yaptığı bu gazete, bir fikir gazetesidir. **Âli Paşa**'ya karşı sert bir muhalefet yapan gazete, kısa zamanda kapatılır ve **Ali Suavi**, **Avrupa**'ya kaçarak **Muhbir**'i burada çıkarmaya devam eder. Yurt dışında yayımlanan ilk Türkçe gazete olan **Muhbir** 3 Kasım 1868'de yayımlanan 50. sayısı ile son bulur.

Âli Paşa'nın sadrazamlığı zamanında hükümet, basını kontrol etmek amacıyla **Kararnâme-i Âli**'yi çıkarmıştır(27 Mart 1867). Geçici bir kararname olmasına karşın uzun süre yürürlükte kalan bu kararnamenin ardından, ülkede rahat çalışamayan **Yeni Osmanlılar** Avrupa'ya kaçarlar. Orada da **Mustafa Fazıl Paşa**'nın desteğiyle **Muhbir**, **Hürriyet**, **Meşveret** gibi birçok gazete çıkarılır.

Bu dönemde **İstanbul**'da çıkarılan önemli gazeteler ise şunlardır: **Terakki** (1868), **Mümeyyiz** (1869), **Diyojen** (1869), **Asır** (1870), **İbret** (1871), **Hayal** (1872), **Sirac** (1873).

1875 yılında basına gelen yeni sansürle, artık gazeteler ilave olarak verdikleri kısımlarda sadece resmi bildirilere yer vereceklerdir. **Mahmud Nedim Paşa** tarafından hazırlanan **Sansür Kararnamesi** ise 1876'da kabul edilir. Büyük tepkiyle karşılanan bu kararname **Mahmud Nedim Paşa**'nın görevden uzaklaştırılması ile kaldırılır.

1876 yılı **Osmanlı Devleti**'nin tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır ve basın içinde zor bir dönemdir. 1876 **Anayasası**'nın 12. maddesine göre "Basın kanun dairesinde serbesttir." Bu madde padişaha gerekli gördüğünde gazete kapatma yetkisini vermektedir. 1877'de **Mithad Paşa**'nın sadrazamlığı sırasında hazırlanan **Matbuat Kanunu**, **II. Abdülhamid** tarafından yürürlüğe konulmamış, basın suçlarını yargılamak için **Meclis-i Ahkam-ı Adliye** kurulmuş olsa da; **I. Meşrutiyet** döneminde yayımlanan gazete ve dergilerin sayısının arttığını ve bunların halk ve yönetim üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz.

I. Meşrutiyet ile **II. Meşrutiyet** yılları arasında çıkan belli başlı gazete ve dergiler şunlardır: **Osmanlı** (1877), **Tercüman-ı Şark** (1878), **Tercüman-ı Hakikat** (1878), **Karagöz** (1878), **Bahçe** (1878), **Vâsita-i Servet** (1879), **Mecmua-i Ebuzziya** (1881), **Mizan** (1885), **Gayret** (1886), **Muhit** (1888), **Mektep** (1891), **Servet-i Fünûn** (1892), **Malûmat** (1895), **Resimli Gazete** (1899), **Musavver Terakki** (1900), **Musavver Muhit** (1908).

II. Abdülhamid'in 14 Şubat 1878'de Meclisi kapatmasının ardından, basında sansürü sağlayacak mekanizmalar oluşturulmuştur. 1878'de **Maarif Nezareti, Matbuat Müdürlüğü**, 1881'de **Encümen-i Teftiş ve Muayene** kurulur. **Tetkik-i Müellefat Komisyonu** oluşturulmuş ve 1888'de de bütün yayınlara ön sansür getirilmiştir. 1894 **Nizamnamesiyle** kitapçılar kontrol altına alınmış ve 1895'te daha sert hükümler taşıyan **Matbaalar Nizamnamesi** hazırlanmıştır (Koloğlu 1985: 87).

Basına getirilen bu sansür ülkede yayımlanan gazete ve dergilerin muhtevasını da etkilemiştir. Devrin gazete ve dergileri siyasi konulara değinmeyerek daha çok edebi faaliyetlere yer vermişlerdir. "Gazeteler tefrikalarla dolup edebi bir dergi halinde çıktı"(Şapolyo 1969: 165). "Özellikle okuyucuların ilgisini çekecek popüler fen yazıları moda oldu"(Berkes 1978: 361). Bu dönemde sansür nedeniyle gazetelerin siyasi konulardan uzaklaşarak, daha sade bir dille eğlenceli konular yazması, halkın gazetelere karşı ilgisini artırmıştır. Bu durumu Berkes (1978: 362) "Asıl önemli olan, basın ve yayının içindekiler değil, okurlar arasında okuma alışkanlığında ortaya çıkan gelişmedir" şeklinde açıklamaktadır.

II. Abdülhamid dönemindeki sansür ile ilgili olarak Mümtaz Turhan şunları söylemektedir:

Devrin meşhur ilim, fikir ve sanat adamları matbuatla neşriyatta bulunmaktan, kitap yazmaktan men ediliyor. Sansür şiddetlendiriliyor, gazeteler, mecmualar basılmadan önce gözden geçiriliyor. Kasti olmayan fakat yanlış tefsire müsait tabii hataları yüzünden gazeteler kapatılıyor; devletin resmi gazetesi olan "**Takvim-i Vekayi**" bile bu tehlikeden kurtulamıyor, uzun müddet kapalı kalıyor(Turhan 1969 : 265-266).

II. Abdülhamid, sansür uygulayarak ülke çıkarlarını koruyabileceğini düşünmüş, bu tavrı zaman zaman basına karşı fazla hassas davranmasına sebep olmuştur. **Sultan Abdülhamid**, ülke içindeki basını kontrol ettiği gibi ülke dışındaki basına da müdahale etmiştir. Mesela **Ahmet Rıza Bey**'in 1895 yılında Paris'te çıkardığı **Meşveret** gazetesini, **Fransız** hükümetine başvurarak kapattırılmış, hem de gazeteyi para cezasına çarptırmıştır(Şapolyo 1969: 160). Dışarıdaki basına yapılan

müdahaleler, ülkedeki yayın organlarına yapılan baskıdan çok daha hafif olduğu için aydınlar Avrupa'ya toplanmışlardır.

II. Abdülhamid'e karşı Jön Türklük hareketinin oluşmasının ve bu hareketin yurt dışına çıkmasının bir sebebi de basına uygulanan bu baskıdır. Jön Türkler özellikle Paris, Londra ve Cenevre gibi merkezlere toplanmışlar ve çalışmalarını buralarda sürdürmüşlerdir. Jön Türklere ait olan gazetelerden bazıları şunlardır: Hürriyet (1868), İnkılâp (1878), Hayâl (1879), İstikbâl (1880), Gencine-i Hayâl (1881), Ezan (1896), Kanûn-ı Esâsi (1897), Elkatip (1897), İntikâm (1899), Hilâfet (1899), Sadâ-yı Millet (1900), Selamet (1901), İctihat (1904), Şûrâ-yı Osmanî (1907).

Jön Türkler, Avrupa'da çıkartmış oldukları bu gazetelerin hepsinde **Sultan Abdülhamid'in istibdadına karşı çıkmışlar ve hürriyet fikirlerini savunmuşlardır** (Şapolyo 1969: 165). Görüldüğü gibi **II. Abdülhamid dönemi basın açısından şiddetli geçmiştir.** Yurt içinde yayınlarını sürdüren gazeteler siyasi konulara değinmemiş, muhalifler ise **Avrupa'da toplanmıştır.**

Tanzimat ve İstibdat dönemlerinin ilk yıllarında gazetelerin satışı pek azdır. Bu durum, gazete dilinin sadeleştirilmesine ve fiyatların düşürülmesine sebep olmuştur. Dilin sadeleşmesine en başta gayret gösterenler **Ahmed Mithad Efendi, Şinasi, Şemseddin Sâmî ve Ali Suavi'dir.** "Gazeteler halk dilinde yazıldıklarından 1900 tarihine kadar satışlarında bir artma göze çarpmaktadır"(Şapolyo 1969: 165).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, **İstibdat dönemi basınında sansür hakimdir.** Bundan dolayı gazete değil, daha uzun aralıklarla çıkarılan dergiler çoğunluktadır. **Hazine-i Fünûn** da haftada bir çıkarılan bir dergidir. Bu sansür, süreli yayınların yayın politikasını ve üslûbunu da etkilemiştir. Nitekim **Hazine-i Fünûn'da** da siyaset dışındaki konulara yer verilmiş ve her fırsatta padişaha yönelen övgüler dergide yayımlanmıştır. Siyaset dışındaki konulara yer vermenin bir sonucu olarak, bu dönem basınında, okuyucunun ilgisini çekecek fennî ve edebî konular ağırlık kazanmıştır. Bu konular **Hazine-i Fünûn'un** muhtevasında da önemli bir yer tutar. Yani bu dönem gazeteleri siyasetten bahsetmese bile muhteva açısından zengindir.

Hazine-i Fünûn da edebiyattan fene, sağlıktan teknolojiye kadar zengin bir içerikle yayımlanmıştır.

Bu dönem basını her ne kadar sansüre uğramışsa da, çıkarılan süreli yayınlar baskı tekniği açısından seviyelidir. Bu seviyenin yükselmesinde, bu yıllarda çıkan gazetelerin saraydan teşvik görmesi etkili olmuştur(Tokgöz 1993: 62).

1831'den 1881 tarihine kadar ülkede pek çok gazete ve mecmua neşredilmiş fakat 1881'den sonra istibdat nedeniyle bu sayı azalmıştır. Bu tarihten itibaren basın hayatında az, fakat devamlı çıkan gazeteler mevcuttur. **Hazine-i Fünûn** da bunlardan birisidir.

بدل اشترک :

تابلو ایچون سنلکی ۱۰ ،
فی آیلنی ۶ — ولایات ایچون
نملکی ۲۳ ، آلی آیلنی ۱۲
غروشدن .

۴ رجب سنه ۱۳۱۱

حزینہ فنون

محل اواریر و نوزوئی :
بابعال جاده سنده ۴۴ نوسر اولو
(عصر کتبخانه سی) در
دریچ اولتیمسان اوراق انعامه
ایلمز
۳۰ کانون اول سنه ۱۳۰۹

عدد : ۲۷

پنجشنبه کونلری نشر اولنور فنی وادبی رساله

برنجی سنه

اشعار

فضولی

فضولی اکثریا نظر خیالم او کئنده طولاشیر . یک
یاده سوزوم . گاه بر درویش عما پوش حالنده . گاه
آواره ، پریشان ، یژمرده بر مستمند وصال قیانتنده
کوروونور . اسمر ، حزین ، حزنی سووملی رچهرده ،
آغلامدن کوز قاقاقلری شنیش ، نظری سنونوک ،
اناقلری سیرک ، خفیف لیه ایله مستور ، فقط بو
هیت مجموعه . وجه احزان شعر دینه چک درجه ده آرام
قرب بر لطافی خاثر . بور خیالدر ، یالکزی بی اشغال
ایدر .

فضولی بر سحر در ، فقط زمان آنی حل ایتمش ،
بولمش ، اودماغ عظیمک محتویاتی غائب ایتمش ، قدر
شناس الیر مجموعه اشعاری ، حسیات فضولی ایله متأثر
اولان ذهنلر پارچه پارچه اشعاری صافلامش ، یالکزی
انظار . مثال صحیحنی بولمه برنی خیاله طالمش اولدیفندن
فضولی بی کورمه دیکم ایچون آکا بر وجود خیالی
ویزیم .

جوری کوکادر چکن کوزدر کورن رخسار کی
الله الله کام آلان کیمدر چکن کیمدر تمب !

فضولی نه در ؟ بر شعر ذی حیات . صولاز و زوالی
وق . گاه بر حقیقه سی ناطقیق ساحرانه سی ترک ایدمرک
یون . مقهور ، منزل پارچه لرزه سیر ، کویا دیکر
حقیقه بر سحر حلال کورونه چک ایتمش کی حسیاتی
رجه درجه بیوه برک یه محزه منجر اولور .

یلواریر ، اوزولور ، خسته لیر ، درد دن ، المدن ،
بلادن اوصانیر ، اولمک ایتر ، اوله من ، متصل چکر ،
بر فریاد واپسین ایله زندگی عاشقانه بی کوز ستره نرک :
بیک جان اوله یادی کاشکی بن دلشکسته ده
تا هر بریله برکنز اوله یدم فدا سکا

دیر ، یانار ، آتش زبان اولور ، صوجه باز ،
فضولی بر فکره نایع . اول آنی تصور ، آنی
دوشونور ، واز کچه من . غزلانده ، قصیده سننده ،
منظومه سننده ، سترادلرنده هب اولور . اوکیم ؟ آه !
آنی فضولی اولمی ده سوبوله ملی ایدی ! بن نه قدر
بیلیم ؟ حسنه اشترک ابتدیکم زه انلر حقیقی بولورم ،
آزاده تأثر قالدیم وقت خاطر لیم . بن متبیج ایکن
کندی بی دوشونورم ، لاقیدلکمه آنی دوشونیم .
هدم اولدینی ، آلمک سو دکاری ده کندی کی .

مجنونی ، لیلایی ، فرهادی ، شنبزنی ، کلی ، بلبللی ،
سور ، سو دیرتیر ، دیکشیدیریر ، آنزلره بیجایش
تحسانه ، مبادله قابه ، تباطی ، تفکراته باشلار . دم
ایدر ، کندی بی دها بیولور ، زمان زمان یته آنلری
آزار ، آنلری ایسته دیکی کی سور ، اوقشار ،
خاللرینه آجیر ، فقط کندیته آجی . قدن ده خالی قالماز .
خود برست دکل . ناقل آمال قاب اولدینی ایچون
دوکولور ، صاحب لیر .

بنده مجنوندن فزون عاشقانی استعدادی وار
عاشق صادق بنم مجنونک آنجیق آدی وار

بن فضولی بی از بر لیم . او فور کن منصلی دوشونورم ،
دوشوندیجه متبیج اوله رق قالدیم . حافظم آدن خط
متنازاه ایله انبات ایدیور . آنی نظیره

MUSIKY KUTUPHANESI
ANKARA

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

I. HAZİNE-İ FÜNÛN'UN KÜLTÜR HAYATIMIZDAKİ YERİ

A. DERGİNİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Hazine-i Fünûn'un üzerinde çalıştığımız 27-52. sayıları, 4 Recep 1311 (30 K. Evvel 1309 / 11 Ocak 1894) ile 1 Muharrem 1312 (23 Haziran 1310 / 5 Temmuz 1894) tarihleri arasında haftalık olarak yayımlanmıştır. Derginin ilk sayfalarının üst kısmında kimlik bilgileri ve klişesi yer almıştır. Klişenin sağ tarafında şu bilgiler bulunmaktadır:

“Pahası 10 paradır.

Bedel-i iştirak: **İstanbul** için seneliği 10, altı aylığı 6, – vilayet için seneliği 23, altı aylığı 12 kuruşadır.”

Dergi klişesinin sol tarafında ise:

“Pahası 10 paradır.

Mahal-i idare tevzii: **Babîâli Caddesi**'nde 44 numaralı (**Âsır Kütüphanesi**) dir. Derç olunmayan evrak iade edilemez.”

Hazine-i Fünûn'un 27-32. sayılarında başlık altı yazısı “ Perşembe günleri neşr olunur fennî ve edebî risale” iken 33. sayıdan itibaren “ Perşembe günleri neşr olunur fennî ve edebî gazete” şekline dönüşmüştür. Derginin bu tarihten itibaren kendisi için risale değil de gazete ibaresi kullanması ilginçtir. Bununla birlikte, değişikliği kelimelerin ömrünün olduğu ve zaman içerisinde kullanım alanlarında bazı değişikliklerin olabileceği düşüncesinden hareketle yorumlayabiliriz. Bilindiği gibi risale daha çok “bir konuda yazılmış kısa kitap” (Özön 1987: 714) olarak tanımlanmaktadır. Bu kelime 19. yüzyıldan itibaren dergi kelimesi yerine kullanılmıştır. Şekil ve içerik yönünden dergi olarak kabul edeceğimiz **Hazine-i Fünûn**'u çıkarıcıların gazete olarak isimlendirmesi o yıllardaki kavram kargaşası olarak yorumlanabilir. Bilindiği gibi basın tarihimizde ilk önceleri gazeteler görülmüş bunlar daha sonra yerini dergilere bırakmıştır. İşte **Hazine-i Fünûn** bu geçiş sürecinde çıkarılan bir dergidir.

Hazine-i Fünûn'un 27. sayısında klişenin sağ tarafında "Pahası 12 paradır" ifadesi yer almıştır. Bu ifade incelediğimiz diğer sayılarda "Pahası 10 paradır" şeklindedir. **Hazine-i Fünûn**'un incelediğimiz sayıları 27. sayı dışında 8 sayfadan ibarettir. 27. sayı ise 10 sayfadır. 27. sayının 12 para olması, belki de bu sayfa sayısındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. İlk 26 sayının da sayfa sayısı 8 ve pahası 10 paradır. Bir tek 27. sayıdaki bu fiyat farklılığı bu sayının 10 sayfa olmasından kaynaklanmış olabilir. Nitekim 25. sayıda yer alan "İfade-i Mahsusa" başlıklı yazıda derginin, okuyucuların ilgisine karşılık olmak ve hizmet etmek amacıyla iki sayfa daha artacağı belirtilmiş olsa da bu hedef 27. sayıya kadar gerçekleşmemiştir. Bu artış 27'den sonra da devam etmemiştir. Muhtemelen dergiyi çıkaranlar ya yazı yetersizliğinden, ya da maddi yetersizlikten dolayı bu isteklerini gerçekleştirememişlerdir.

Hazine-i Fünûn dergisinde ilk sayfa kapak görevi yapmaktadır. Kapaklar sayfa sayısına dahildir. Sayfaların numaralandırılışı müteselsildir ve buna göre 27. sayı 211 numaradan başlamış 52. sayı 420'de bitmiştir. Buna göre incelediğimiz sayılardaki toplam sayfa sayısı 210'dur.

Derginin arka sayfasının sol alt kısmında ise, sahib-i imtiyazının **Doktor Cerrahyan**, müdür-i mesulünün de **Asır Kütüphanesi** sahibi **Kirkor** olduğu belirtilmiş, bunların altında da parantez içinde "Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı" ifadesine yer verilmiştir.

Derginin 33. sayısının 1. ve 2. sayfalarını saymazsak, dergi iki sütun halinde düzenlenmiştir. 33. sayının 1. ve 2. sayfalarında, padişahın doğum gününü kutlamak maksadıyla yazılan ve içinde **Osmanlı** tuğrası bulunan bu yazı tek sütun halinde düzenlenmiştir. Sütun adları koyu yazılmıştır. Sütunlar arasında düz çizgi kullanılmış, aynı sütunda yer alan yazıların arasında ise değişik desenlere yer verilmiştir.

Dergideki yazıların, belirli sütunlar altında neşrine dikkat gösterilmiştir. İncelediğimiz sayılarda "Eslâf, Eş'âr, Teracim, Makale-i Mahsusa, Vesâyâ-yı Nafia, Müteferrika, Musahhih, Fünûn, Fıkra, Muharrerât, Edebiyat, Ma'raz-ı Sühan,

Musahabe” isimlerini taşıyan sütunlar vardır. Eslâf sütununun, dergide önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. İncelediğimiz sayılarda 39, 40, 46 ve 52. sayıların dışında, diğer sayıların hepsinde bu sütun bulunmaktadır. Eslâf sütunu 44, 48 ve 51. sayılar dışında Faik Reşad’ın biyografik bir yazısı ve Abdülgani Seniyy [YURDMAN]a ait olan “Ashab-ı Tabakat-ı Seba” yazılarından oluşmuştur. 44, 48 ve 51. sayılarda ise Eslâf sütunu sadece “Ashab-ı Tabakat-ı Seba” yazısından ibarettir. İncelediğimiz sayılarda “Musahhih, Fıkra, Muharrerât, Edebiyat ve Ma’raz-ı Sühan” sütunları dergiye sonradan dahil olmuştur. Musahhih 30. sayıdan, Fıkra 31. sayıdan, Muharrerât 35. sayıdan, Edebiyat 39. sayıdan, Ma’raz-ı Sühan 47. sayıdan itibaren başlamıştır. Dergide yer alan sütunların uzun süreli olduğunu söyleyebiliriz.

Dergideki sütunların sıralamasında bir üslûp takip edilmemiştir. Fakat Eslâf sütununun daha çok ilk sayfada yer aldığı, Eş’âr sütunun da bunu takip ettiği görülmektedir. Bu sütunlardaki yazıların değerlendirilmesi, çalışmamızın “MUHTEVA ÖZELLİKLERİ” bölümünde yer alacaktır.

Dergide yer alan bazı yazılar, başladığı sayıda bitirilmemiş “daha var”, “mâba’dı var” ifadeleriyle diğer sayılarda devam ettirilmiştir. Fakat bu yazılarda sütuna dikkat edilmediğini görüyoruz. Mesela 36. sayıda sayfa 291-292’de yer alan “Tedavi-i Bizzat” isimli yazı burada Fünûn sütununda yer alırken, yazının devamı 37. sayıda Müteferrika sütununda bulunmaktadır. Yine “Fünûn” sütunu altında devam eden “Dişler” başlıklı yazı 43. sayıda “Makale-i Mahsusa” sütununda devam ettirilmiştir. Bu bilgiyi “YAZAR ADINA GÖRE FİHRİST” bölümünde de aktardık. Sütunlar ile ilgili yanlışlıklar yine devam etmektedir. Sayı 43, s.335-338’de “Edebiyat” sütununda, Mehmet Celâl ’e ait “Mektup” başlıklı yazının başında mâ-ba’d 43 ifadesi bulunuyor. Burada mâ-ba’d 42 denmesi gerekiyordu. Çünkü yazının ilk bölümü 42. sayıdadır. 45. sayıda “Musahhih” sütunundaki yazı, 43. sayının mâ-ba’dı olarak belirtilmiş, fakat 43. sayıda Musahhih sütunu yoktur. Bu yazı 34. sayıda yarım kalan ve Musahhih sütununda yer alan yazının devamıdır. 43 ve 34 sayılarının yazımı göz önünde bulundurulunca bunun bir dizgi hatası olduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan 34. sayıdaki bir yazının mâ-ba’dının 45. sayıda yer alması da, dergi çıkarıcıların ihmalkarlığı ile yorumlanabileceği gibi sütunun içeriği de bu

gecikmeye sebep olarak gösterilebilir. Çünkü bu sütunda imlâ ile ilgili değerlendirmeler yer almakta ve bazı yazılar imlâ açısından değerlendirilmektedir. Yazar, geçen bu süre zarfında, güncel imlâ hatalarını yakalamak için beklemiş olmalıdır. Nitekim bu sütun 45'ten sonra 46, 47 ve 49. sayılarda da devam etmiştir.

Hazine-i Fünûn'da bulunan yazıları gösteren "Mündericât" bölümü 27.ve 33. sayılarda ilk sayfada , diğer sayılarda ise son sayfada bulunmaktadır. Bu bölümde sütun isimleri parantez içinde belirtilmiştir. 52. sayının sonunda, ki dergi basında bir yılı doldurmuştur, yer alan "Fihrist" te bir yıllık bir liste yer almıştır. Bu bölüm bazı imzasız yazıların sahibinin bulunmasında büyük ölçüde yol gösterici olmuştur.

Derginin incelediğimiz sayılarında resim yok denecek kadar azdır. Mecmuada üç resim yer almıştır. Bunlardan ilki 33. sayıda yer alan bir **Osmanlı tuğrası**. Bu resim, padişahın doğum günü münasebetiyle yazılan yazının içinde basılmıştır. İkinci resim **Kasbar Efendi**'nin ölümü üzerine yazılan bir yazının içinde bulunan, **Kasbar Efendi**'ye ait fotoğraf. Üçüncü resim ise havadaki rütûbeti ölçen aleti gösteren bir çizimdir. **Hazine-i Fünûn**'u, kendisinden iki yıl önce çıkmaya başlayan **Servet-i Fünûn** dergisiyle resim ve fotoğraflar yönünden kıyaslarsak; **Servet-i Fünûn**'a göre bu konuda çok zayıf kaldığını söyleyebiliriz. **Sevet-i Fünûn** dergisi resim ve fotoğraflar açısından çok zengin bir dergidir. Bu yıllarda gazete ve mecmualarımızda resim çok fazla yer almaz. **Sevet-i Fünûn**'un bu konuda öncü olduğu ve **Ahmet İhsan**'ın bu amaçla gösterdiği gayret düşünülürse **Hazine-i Fünûn**'daki bu zayıflığı bir eksiklik olarak yorumlamamak gerekir.

Dergide yalnızca kitap ilanlarına yer verilmiş, bunlarda derginin son sayfanın sol alt köşesine yerleştirilmiştir. Bu ilanlarda, kitapların ağırlıklı olarak edebiyata yönelik olması derginin "edebi kimliğiyle" yorumlanabilir. Başka ilanların olmaması dergiyi çıkaranların maddi kaygılar taşımadıklarını düşündürebilir. 27, 30, 31, 32, 33 , 34, 36, 37, 41, 45, 46, 47, 50 ve 51. sayılarda ilan yoktur.

Hazine-i Fünûn'da noktalama işaretlerine pek de dikkat edilmediğini görüyoruz. Mesela adet 46, s.365'te bulunan "Cevapname" adlı metnin ikinci sütununa bakarsak: "lisan-ı Türki kaside-i masnûayı bundan matbû' kimse

dememiştir. Birkaç beyti de budur:” tırnak içinde başlatılan bu ifade devam etmiş fakat tırnak işaretinin kapatıldığı yer metinde gösterilmemiştir. Bu hatanın dizgiden kaynaklanıp kaynaklanmadığını da bilemiyoruz. Bu tarz hatalara derginin bazı sayfalarında da rastlıyoruz.

Dergi 52. sayıda birinci senesini tamamlamıştır ve tarihte 1 Muharrem 1312'dir. Bu bilgiyi derginin intişâr tarihini gösterdiğimiz cetvelde de belirttik.

B. DERGİNİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Hazine-i Fünûn fennî ve edebî bir dergi olarak yayımlanmaya başlamış ve yayın hayatı boyunca da bu politikasını sürdürmüştür. Derginin yazıları, gerek fen gerek edebî alanla ilgilenen okuyuculara ışık tutar mahiyettedir.

Hazine-i Fünûn'un çıktığı yıllar, II. Abdülhamid dönemi yasaklı yıllarıdır. Sultan Abdülhamid'in 14 Şubat 1878'de Mebusan Meclisi'ni kapatmasının ardından basına sansür getirilmiş, yasalara uymayan gazeteler kapatılmıştır. Böyle bir dönemde yayın hayatını sürdürmeye çalışan **Hazine-i Fünûn** o yıllardaki hemen bütün süreli yayınlar gibi siyasi konulara hiç değinmemiş; faaliyetleri sadece kültürel alanda kalmıştır.

Hazine-i Fünûn başlık altı yazısında edebî, fennî bir dergi olarak sunulmuştur. Derginin edebi cephesi, devrin edebi ortamının çeşitli şekillerde mecmua sütunlarına yansımalarıyla gerçekleşmiştir. Bu yansımada şark kültürü ağırlıklı olmuş ve özellikle şark kültürüyle yetişmiş ve bu kültüre sevgisi olan insanların bir şekilde adı geçmiştir. Bu tespitimizi yazımızın devamında ispatlamaya çalışacağız.

Hazine-i Fünûn dergisi edebî ve fennî bir dergi olmakla birlikte edebî tarafı daha ağır basmaktadır. Dergide yer alan yazıların büyük bir kısmı edebiyatla ilgilidir. İncelediğimiz sayılarda 97 yazı bulunmakta, bunların 60'ı edebiyatla ilgili, 37'si ise diğer alanlarla ilgilidir. Dergi şiir açısından da zengindir. Dergide 62 şiir yer almakta ve bunların çoğunluğu da eski tarz şiirlerden oluşmaktadır.

Dergide üzerinde durulan konulardan birisi de sosyal yaşamdır. Sosyal yaşamda da daha çok gençlerin eğitimi ve kadın üzerinde durulmuştur. Behcet Reşad'ın "Şebabet" adlı yazısında, gençliğin insan ömrünün en değerli ve tehlikeli zamanı olduğu, bu dönemde gençlerin ilim tahsil ederek içki ve kumardan uzak durmaları gerektiği vurgulanmıştır. Mehmet Celâl 'e ait "İki Hayat" adlı hikâyede de içkinin, bireyi ailesinden uzaklaştıran kötü bir alışkanlık olduğu sergilenmiştir. "Vazife ve Hükm-i Nisvân" başlıklı Vassaf'ın yazısında da sosyal yaşamda kadının

yeri anlatılmıştır. Bu yazıya göre, kadının aslî vazifesi, ailesinin mutluluğunu temin etmektir. Ailenin geçimi için kadının üzerine düşen görevlerden bahsederek, kadınların daha sade giyinmeleri, daha sade yaşamaları gerektiği vurgulanmıştır. Yine, “Bir Nev-heves” imzasıyla Sivas’tan gönderilen bir mektupta, çocukların eğitimine kadınların karıştırılmaması gerektiği, çünkü kadınların duygusal davranarak yanlış kararlar alabileceği belirtilerek hem kadınların aile içindeki yeri hem de çocukların eğitimi üzerinde durulmuştur. Devrin hakim bakış açısı kadının sosyal hayatta daha fazla yer alması ve çocuk eğitimi konusunda daha fazla söz sahibi olması gerektiğidir.¹ Sivas’tan gönderilen mektup bu bakışa ters düşmektedir; fakat sosyal konumunun ne olduğunu bilemediğimiz “Nev-heves”in devrin hakim görüşünü yansıttığını söyleyemeyiz. Çocuk eğitimin önemi üzerinde duran bir yazı da Mehmet Refet’in “Terbiye-i Dimağiyye” yazısıdır ve çocuk eğitimine küçük yaşta başlanması gerektiğini vurgular. Kadın, çocuk ve gençliğe yönelik olan bu yazıları, siyasetten uzak durmak zorunda kalan, **Hazine-i Fünûn**’un sosyal konularda aile çerçevesinde kaldığı şeklinde yorumlayabiliriz.

Nitekim Sultan Abdülhamid’in istibdat yıllarında vücut bulup gelişen **Servet-i Fünûn** hareketi de benzeri bir gerekçeyle siyasetten bahsedememiş, sosyal konuları aileyle sınırlamak zorunda kalmıştır.

Hazine-i Fünûn’un, **Servet-i Fünûn** gibi bir edebi topluluk oluşturduğunu söylemiyoruz. Burada ortak olan nokta, hangi anlayışla çıkarılırsa çıkarılsın devrin gazete ve mecmualarının siyasetten bahsedememesidir.

Derginin içeriğini daha iyi anlatabilmek için, bu içeriği bazı başlıklar altında toplamayı daha uygun gördük ve dergideki önem sırasına göre bu başlıkları şu şekilde tespit ettik.

¹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Sema Uğurcan. “Makbule Leman, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri”. Türklük Araştırmaları Dergisi.1991. İstanbul:Marmara Ün. Fen-Edebiyat Fak. Yay. 6. Sayı:331-408.

1. EDEBİYAT

a. Biyografi:

Hazine-i Fünûn'un, kültürel faaliyetlerinin başında biyografiler gelir. Tanınmış kişilerin hayat hikâyelerinden bahseden bir tür olan biyografinin tarihi çok eskidir. Biyografiler başlangıçta tarih kitapları içerisinde yer alırken daha sonra bağımsız bir tür olarak ortaya çıkmıştır.(İsen 1997: 1-27).

Eski edebiyatımızdaki tezkireler bir tür biyografi kitabıdır. Tezkireler anlattıkları konuya göre adlandırılır. Mesela, şairleri anlatanlara Tezkire-i şuarâ veya Tezkiretü's şuarâ, hattatları anlatanlara Tezkiretü'l-hattâtin denir. Bizim edebiyatımızda ilk tezkire Ali Şir Nevaî'nin hazırladığı **Mecâlisü'n-nefâis**'tir. Anadolu sahasında ise ilk tezkire **Sehi Bey**' e aittir.

Türk edebiyatında ilk kez 16. yüzyılda görülen ve 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden tezkire türünün tarihi gelişimi hakkında Mustafa İsen şunları söylemektedir:

Tezkirecilik geleneği, İslam kültürüne has bir olaydır. Kökeni **Müslümanların** ilk dönemlerinde başlatılan tefsir ve hadis çalışmalarına kadar gider. **Arapların** tabakât adını verdikleri çalışmaları **İranlılar** ve **Türkler** arasında geliştirilerek tezkire adını almıştır. Kelimenin bu isimle yaygınlık kazanmasında XII. yüzyılın tanınmış İranlı şâir ve düşünürü **Feridüddin Attar**'ın **Tezkiretü'l-evliyâ** adıyla bir eser yazıp bunun **İslam** dünyasında çok tutulmasının büyük rolü olmuştur(İsen 1997: 29).

XX. yüzyıl başlarına kadar devam eden tezkire türü zaman içinde farklı şekli görünümüne kazanmıştır. Mesela, 16. yüzyılda yazılan tezkirelerde, adı geçen şairlerin çoğu bu dönemden önce yaşadıkları için biyografiler uzundur. 17. yüzyıl tezkirecileri ise daha çok çağdaşlarını ele aldıkları için biyografiler kısalmış, şairlere ait şiirlerin sayısı artmıştır. Bu tezkirelerin geneline baktığımızda muhteva, dil ve üslûp özellikleri açısından birbirlerine çok benzediklerini görüyoruz.

Tanzimat'la birlikte **Türk edebiyatı**, Batı'nın bütün edebî türlerine yönelmiştir. Tezkirecilikten Batılı anlamda biyografiye geçiş de bu dönemde

gerçekleşmiştir. Bu dönemde ilk edebiyat tarihi çalışması Abdulhalim Memduh'un "Tarih-i Edebiyat-ı Osmâniyye"si (1888)dir. Muallim Nâcî'nin "Osmanlı Şairleri" (1890) ile "Esâmî" (1891)'si ve Faik Reşad'ın "Eslâf" (1894)'i, şuarâ tezkirelerinin genişletilmiş şekilleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tuncer 1996: 20).

Hazine-i Fünûn'da bulunan biyografik yazıların ikisi hariç diğerleri "Eslâf" sütununda yer almıştır. Faik Reşad "Eslâf"ı önce **Hazine-i Fünûn**'da tefrika ettirmiş, sonra da 1895-1896'da iki cilt olarak eski harflerle bastırmıştır. (**Âlem Matbaası**, 1311, 1312). Daha sonra **Tercüman 1001 Temel Eser** serisinde, **Şemsettin Kutlu** tarafından Latin harfleriyle tarihsiz olarak bastırılmıştır. **Faik Reşad**, **Hazine-i Fünûn**'un 28 Temmuz 1310 tarihli 5. sayısında "Eslâf Hakkında Mukaddime Yollu Birkaç Söz" başlıklı yazısında **Eslâf**'la ilgili olarak şunları söylemektedir:

"(**Hazine-i Fünûn**) tesis olunduğu zaman muhteviyatından bir kısmında "terâcim-i ahvâl" olması kararlaştırılmakla kudemâ-ı üdebâ ve şuarâ-yı Osmaniyeden bazılarının tercüme-i hâl ve müntahabât-ı âsârını hâvî evvelce yazdığım bir iki parça müsveddeyi (**Eslâf**) unvanı altında peyderpey derce başlamıştım.

Malum olduğu üzere bizde –her nedense– **Araplarla Garplılar** derecesinde terâcim-i ahvâle ehemmiyet verilmemiş olduğundan¹ yazdığım şeyler mehazlarım gibi per-kusur olmakla beraber mütalaasına tenezzül buyuranlar tarafından fevk-al-me'mûl eser-i hüsn-i kabul gösterilmiş...." tir(Sene:2, adet 5, s.35).

"Eslâfımız **Arap** ve **Acem**'de ve bilhassa **Türk**'te zamanımıza gelinceye kadar zuhûr eden ulemâ, hükemâ, üdebâ, şuarâdan birçoğunun terâcim-i ahvâliyle **Osmanlı** üdebâ ve şuarâsının âsâr-ı manzûme ve mensûrelerinden bazı nümûneyi hâvî olmak üzere vücuda getirilmek mukarrer...."dir.(Sene 2, adet 5, s.35)

"Ülemâ ve üdebâyı sâire meşâhirine takdimen yazışımda iki sebep var: Biri edebiyata ve erbâbına olan şiddet-i temâyülüm, biri de zamanımızda şiir ile iştigâl eden erbâb-ı şebâbe –"şiir" demek kelâmî efâil ve tefâile uydurmak, şairlik de bunda meleke sahibi olan demek olmadığını ve gerçekten şâir olmak– eslâfımız gibi – âlim, mütefennin,

¹ Müellifat-ı Arabiyye tedbi' edilse mesala bir hakim için yüzlerce sahifelerden ibaret yüzlerce ciltler görüldür ki ashab-ı tedbi' her birinden güya o hakim ile birlikte yaşamış gibi malûmat ve tafsilata dest-i rest olur.

hakim olmaya mütevakkıf bulunduğunu anlatmak maksadıdır.”(Sene 2, adet 5, s.35).

“Eslâf”ta her kimin tercüme-i hâli yazılmak istenilmiş ve ona dair malûmât-ı lâzıme istihsâl edilmiş işe yazılıp birer makale-i müstakille suretinde gazeteye derç edildiği cihetle bi-t-tab’ esâmî ve ezminece sıra gözetilmedi. Ancak her on beş formadan ibaret bir cilt neşredildikçe nihayetine hurûf-i hecâ tertibi üzere bir cetvel ilave edileceğinden matlûb olan sahib-i tercüme cetvele müracaatla bilsehûle bulunabilir.

(Eslâf)ı vaktimin müsait olduğu, vüsümün yettiği kadar tettebbuât icrâsıyla yazmakta isem de insan sehv ve hatadan sâlim olamayacağı gibi bir muharririn bir şey hakkında ne kadar eser yazılmış ise cümlesini gözden geçirmesi veya vücuduna matla’ olması adîm-ül-imkan olduğundan bir gûne sehv vuku’ bulur veyahut sahib-i tercüme ile âsârı hakkında muahharen fazla malûmata dest-res olunur ise sehviyyat-ı vaka-yı tashih ve bu fazla malûmatı derç için başkaca bir “zeyl” yazılmak musammemdir.” (Sene 2, adet 5, s.5).

Bu yazı gerek “Eslâf” sütununun, gerek **Hazine-i Fünûn**’un içeriği ile ilgili bazı yorumlar yapmamıza imkan tanımaktadır. Buna göre öncelikle **Hazine-i Fünûn**’un çıkarılış hedeflerinden biri biyografik yazılara yer vermektir ve bu da yukarıda sözünü ettiğimiz tezkirecilikten Batılı anlamda biyografik yazılara geçme düşüncesinin bir ürünü olsa gerektir. Fakat **Eslâf**’ın tezkirecilik anlayışına daha yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Diğer taraftan bu yazı, bizi **Hazine-i Fünûn**’u çıkaranların **Garp**’ta ve **Şark**’ta gelişmiş olduğunu düşündükleri tercüme-i hâl veya biyografi türünde yazılara, bizde fazla yer verilmediği düşüncesinde oldukları ve bu boşluğu doldurmaya çalıştıkları sonucuna götürebilir.

Faik Reşad bu yazısında, Eslâf sütununda ulemâ ve üdebâyâ öncelik tanıdığını söyler ki, incelediğimiz sayılarda tamamıyla şairlere yer verildiğini görüyoruz. Bunun sebebi yine aynı yazıda iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi **Faik Reşad**’ın edebiyata olan “şiddetli temayül”üdür. Gerçekten de **Faik Reşad**’ın özellikle klâsik edebiyata olan hakimiyeti herkes tarafından teslim edilmektedir.¹

¹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Sühayla Yüksel. “*Faik Reşad*’ın Hayatı ve Eserleri”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniv. 1997. s. 22-24.

İkinci sebep ise yazarın bir bakıma yol gösterici olma gayretidir. Faik Reşad genç şairlere, şiirin sadece vezin ve kafiyeden ibaret olmadığını anlatmak istemiş, Eslâf'ımız gibi ilim sahibi olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Eski edebiyat taraftarı ve bu edebiyata vâkıf bir kişi olarak bilinen yazarımız bu vurguyla Yeni edebiyat ve edebiyatçılara telmihte bulunmuş ve onlara izlemeleri gereken yolu göstermiştir.

Yazının diğer kısmı ise Eslâf'ın tertibindeki dağınıklığa gösterilen bir mazeretten ibarettir.

Faik Reşad "Eslâf adını verdiği kitapta sadece şairlere değil bilginlere, düşünörlere de yer vermiştir. Fakat Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarında "Eslâf" sütununda şairlerin biyografileri bulunmaktadır.

Eslâf'ta biyografileri verilen şahıslar hakkında fikirler yürütölmüş, bazı eserlerin isimleri verilmiştir. Ayrıca şahıslara ait beyitlerde bu biyografiler renkleştirilmiştir. Örnek teşkil etmesi açısından şu iktibâsı yapalım:

Sinan Paşa

[Sinanüddin Yusuf] "Tazarrû" nâme ünvalı eser-girân kadriyle âlem-i edebiyatta câvidanî bir nam bırakmış olan bir zat-ı fâzıl tercüme-i hali [4] rakamıyla yazılan Kâdızade Hızır Beyin ferzend-i necibidirki silsile-i nesebi Hoca Nasrettin merhûma itsâa eder.

844 senesi recebinin 16'ıncı günü İstanbul'da gehvâne-i zib-i vüvut olmuştur...

Vefatı 891 senesi seferinin 24'üncü günü — bir rivayete göre Edirne'de, rivayet-i uhrâya göre İstanbul'da — vukû bulmuştur. Hazreti Ebu Eyüp ensârî civarında madfündür...

Cihân padişaha Hüda'lık senin
Ezel tâ ebed padişâhlık senin

Sen oldun hudâvend-i bâlâ vü pest
Vücudunla oldu ne var ise hest

Verir vahdetinden haber kâinat
Revândır nesîminle âb-ı hayât

Ne sana adîl ü ne sana ilel
Magîsü'l verâ, Hafîk- i İemyezel

Hüdâyâ sanadır bu şahlık sezâ
Ki yanında cümle şehinşah geda

Kapında biter hâcet-i mûr – mâr
Deminle yanar şule-i nûr – nâr

Anadil ruhunla terennüm – serâ
Küllî lutfun eyler tebessüm – nümâ
(Adet 47, s. 375- 376)

Derginin incelediğimiz sayılarında, Eslâf sütununda sadece **Faik Reşad**'a ait yazılar yoktur. Daha önce şekil özelliklerinde de belirttiğimiz gibi **Abdülğani Seniyy** [**YURDMAN**]'a ait yazılar da bu sütunda yer almıştır. **Abdülğani Seniyy**'nin yazdığı biyografiler **Arap** şairlerine aittir. Burada adı geçen şairlerin sayısı 41'dir.

İncelediğimiz sayılarda toplam 58 şahsın biyografisi vardır. Bunlardan 41'i yukarıda belirttiğimiz gibi **Arap** şairlerine aittir. **Faik Reşad**'in yazdığı biyografilerde ise 17 şair tanıtılmıştır. Dergideki sırasına göre bu şairler şunlardır: **Kâtip Çelebi**, **Talib**, **Hayâlî Bey**, **Valihî**, **Nâdirî** , **Abdülğani Efendi**, **Vahid**, **Cünûnî Dede**, **Ali Fenârî**, **Neşâtî**, **Râmî Paşa**, **Behiştî**, **Vecdî**, **Edhem Pertev Paşa**, **Sinan Paşa**, **Râşid**, **Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi**.

Eslâf sütununda tanıtılan şahısların hepsi **Divan edebiyatına** mensuptur. Buradan, **Hazine-i Fünûn**'un eski edebiyata bağlı bir anlayış sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Dergide yer alan diğer iki biyografik yazıda, **Kasbar Efendi** ve **Süleyman Sâlim Bey** hakkında bilgi verilmiştir. Her iki yazı da bu şahısların ölümleri üzerine kaleme alınmıştır. **Süleyman Sâlim Bey**'in yazısı ölümünden bir buçuk ay sonra **Hazine-i Fünûn**'un 39. sayısında yayımlanmıştır. Bu yazı daha sonra kitap haline getirilen **Eslâf**'ta yer almıştır. **Süleyman Sâlim Bey**'in tarz-ı kudemâ üzere şiir yazması, Eslâftan olmadığı halde onun bu kitapta yer almasına sebep olarak gösterilmektedir. **Kasbar Efendi** ile ilgili yazı da derginin 38. sayısında yer almış ve

bu yazıda da **Kasbar Efendi**'nin çalışkanlığı ile kültür hayatına yaptığı hizmetler anlatılmıştır.

b. Hikâye ve Roman:

Batılı anlamda hikâye ve roman **Tanzimat**'la birlikte, çeviriler yoluyla edebiyatımıza girmiştir. Roman türünün ilk örneği, **Yusuf Kamil Paşa**'nın **Fenelon**'dan yaptığı **Telemak** çevirisidir. Bunu **Victor Hugo**'nun **Sefiller** (1862), **Daniel Defoe**'nin **Robinson Crusoe** (1864), **Alexandre Dumas Pere**'in **Monte Kristo** (1871), **Chateaubriand**'ın **Atala**'sı (1872) izler. Böylece Batı edebiyatının en ünlü eserleri tanınmış olur.

Batılı tarzda yazılan ilk eserler **Ahmed Mithad Efendi**'nin **Kıssadan Hisse** ve **Letâif-i Rivâyât**'ı ile başlamıştır. Romanda ise ilk örnek **Şemseddin Sâmî**'nin **Taaşuk-ı Talât ve Fitnat** (1872)'tadır. Bunu **Ahmed Mithad**'ın **Felâton Bey** ile **Râkım Efendi** (1875), **Namık Kemal**'in **İntibâh** (1876) romanı takip etmiştir. Bu dönemde yazılmış olan hikâye ve romanlar **Fransız edebiyatının** etkisiyle oluşmuş eserlerdir. **Tanzimat**'la birlikte yüzünü Batı'ya çevirmiş olan **Türk** aydını için edebiyat **Fransız edebiyatından** ibarettir. Bu konuda **Kenan Akyüz** şunları söylemektedir:

Tanzimât devrinin ilk dönemindeki (1860-1876) **Türk** romancılığı ile hikâyeciliği — romantizm istisna edilecek olursa — kesinlikle belirtmek gerekir ki **Divân hikâyeciliğinin** de, halk hikâyeciliğinin de tamamıyla dışındadır. Ne onların geliştirilmiş bir devamı, ne de modernleştirilmiş şeklidir. Doğrudan doğruya, **Fransız** romancı ve hikâyecileri örnek alınarak yapılmış denemelerdir. **Ahmet Mithat**'ın dil ve anlatımınca kısmen halk hikâyelerine yönelmiş olması da bu durumu değiştirmez. (Akyüz 1995: 69).

Tanzimat'la birlikte başlayan hikâye ve roman türü **Servet-i Fünûn** döneminde teknik açıdan gelişme göstererek Batı ölçülerine ulaşmıştır. **Hazine-i Fünûn**, **I. Meşrutiyet** döneminde yayımlanmıştır. Bu devrin siyasi ortamının, sanatçıları eserlerine konu seçme açısından sınırladığı çok bilinen bir gerçektir. Ayrıca dış dünyaya **Tanzimattan** sonra açılan edebiyatçılarımızın, hemen sosyal hayata radikal bir gözle bakmalarını bekleyemeyiz. Yine o yıllarda sosyal hayat

kadın, aile, çocuk üçgeninde yoğunlaşmış; kadının ve çocuğun eğitimi, ailenin sosyal hayat için ne kadar önemli olduğu üzerinde durulmuştur.

Hikâye ve romanın sosyal hayattan tamamiyle kopamayacağı bir gerçektir; dolayısıyla **Hazine-i Fünûn**'daki hikâyeleri değerlendirirken de yukarıdaki tespiti göz önünde bulundurmanız gerekmektedir. Buna göre **Hazine-i Fünûn**'daki hikâyelere yansıyan sosyal hayat, devrin gerçeğine ters düşmemektedir. Yani aile, kadın, çocuk eğitim merkezlidir.

Mehmet Celâl'e ait olan "İki Hayat" adlı hikâyede, yazar, sosyal hayata gençlerin eğitimi açısından bakmıştır. Aynı yaşlardaki iki genci anlatan bu hikâyede, yazar sürekli içki içen bir gençle, düzgün bir yaşantı süren, ailesine bağlı bir genci karşılaştırmış ve içkinin felaket olduğunu vurgulamıştır.

Dergideki "Vefa ve Sebat" ile "Levh-ül Garam" adlı hikâyeler **Namık Kemal**'in **Zavallı Çocuk** adlı eserine benzemektedir. **Zavallı Çocuk**, anne ve babalarının baskısıyla tanımadıkları kimselerle evlenmek zorunda kalan kimselerin hazin hayatlarını sahneye koyan bir eserdir. Bu iki hikâyede de birbirini seven gençlerin kavuşmalarına ailelerin karşı çıkması ve gençlerin mücadelesi işlenmiştir. Görüldüğü gibi bu iki hikâye de sosyal bir gerçeğe değinmiştir.

Dergide yer alan diğer hikâyelerde konular bireyseldir. Bunlar: **Mehmet Celâl**'den "Herşey Hatırımda", **Ahmet Rasim**'den "Sefile" ve "En Uzun Gece", **Veled [İZBUDAK]**'tan "Levh-ül Garâm". Bu hikâyelerde aşk, hayal kırıklığı ve üzüntü işlenmiştir. Bu konular o dönem hikâye ve romanlarının vazgeçemediği konulardır. Hikâyelerdeki dil ve üslup diğer yazılara göre daha basittir.

Hazine-i Fünûn'a ek olarak roman tefrikası verildiğini 28. sayıdaki "İfade" ve 42. sayıdaki "İfade-i Mahsusa" başlıklı yazıdan anlıyoruz. Fakat bu eklerin hangi tarih ve sayıdan itibaren verildiğini ve kaç romanın tefrika edildiğini tespit edemiyoruz. Ek olarak verilen bu romanlardan yalnız bir tanesinin ismini 42. sayıdaki "İfade-i Mahsusa" ve 52. sayıdaki "İhtar"dan tespit edebildik:

Hazine-i Fünûn'un bir senelik {52 nüshayı hâvî } koleksiyonu bir kab içinde olduğu halde 12 buçuk guruş ve tefrika olarak neşredilmiş olan {**Vicdan Fâciaları**} namındaki hikâye-i latife-i ibret-bahşâ {6} guruş bahâ ile merkez idaresi olan, (**Âsır Kütüphanesi**)nde satılmaktadır. (Adet 52, s.420).

Bu eserin bir çeviri olduğunu ve çevirenin de **Ali Muzaffer** olduğunu, **Seyfeddin Özege, Bağış Kitapları Kataloğu**'ndan tespit ettik. (Özege 1980:394).

Bu hikâyeleri, kısa hikâyenin edebiyatımızda sergüzeşti açısından değerlendirdiğimizde ulaşacağımız sonuç şudur: **Sâmi Paşazâde Sezâî**'nin "Batı tekniğinde yapılmış ilk Türkçe denemeler" (Akyüz 1995: 60)'i **Küçük Şeyler** 1890'da yayımlanmıştır. Dolayısıyla edebiyat dünyamız kısa hikâyeye yabancı değildir.

c. Şiir:

Türk edebiyatının, Tanzimat'la birlikte yüzünü **Batı**'ya çevirdiğini, bütün edebi türlerde **Fransız edebiyatını** örnek aldığını daha önce belirtmiştik. Şiir dışında hikâye, roman, tiyatro, deneme gibi türlerde edebiyatçılarımızın bu yenilik anlayışını gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz. Şiir de ise **Tanzimat edebiyatı**, şekil bakımından büyük ölçüde eskiye bağlı kalmış, öz bakımından yenilikler getirmişir. Toplumsal kavramlarla şiirin konusunu genişletmişlerdir.

Hazine-i Fünûn eski edebiyat taraftarlarının dergisi olarak bilinmektedir. Fakat **Hazine-i Fünûn**'un çıktığı 1890'lı yıllar eski-yeni taraftarlarının, en azından yayın organı açısından net olarak kutuplaşmadığı yıllardır. Bunun için 1896 yılı beklenecek, **Servet-i Fünûn dergisi**, **Tevfik Fikret**'in başyazarlığı ile edebî bir karaktere bürünecek, bu yıllarda **Mektep, Maarif, Hazine-i Fünûn, Mirsat, Malûmat** dergilerinde yazılar yazan ve yeni edebiyata ilgi duyan gençler bu dergi etrafında toplanacaktır (Ercilasun 1992: 427). Bununla birlikte eski edebiyat ve yeni edebiyat taraftarları arasındaki münakaşalar devam etmektedir. Bu münakaşalarda eski edebiyat taraftarlarına yöneltilen eleştirilerde merkez **Muallim Nâcî**, yeni edebiyat taraftarlarına yöneltilen eleştirilerde merkez **Recaizâde Mahmud Ekrem** olmuştur. Nitekim **Malûmat** gazetesinde başlayan **abes-muktebes** tartışmasında da

eleştiriler **Recaizâde Mahmud Ekrem**'e yöneltilmiş; ancak **Ekrem**'in, **Maarif Nezareti**'ne müracaatı ile **Malûmat**'ın nüshaları toplatılarak bu münakaşaya son verilmiştir. İşte bu ortam içerisinde **Recaizâde Ekrem**'in zihninde, yeni edebiyat taraftarlarını bir dergi etrafında toplamak düşüncesi netlik kazanmaya başlamıştır. İşte **Hazine-i Fünûn**'un incelediğimiz 27-52. sayıları bu ortamda yayımlanmıştır.

Dergideki şiirlerin yer aldığı "Eş'âr" sütununda adları geçen başlıca şâirler şunlardır: **Ahmet Rasim**, **Andelip** (**Faik Esad**, **Mehmed Esad**), **Faik Reşad**, **Fuzûlî**, **İsmail Safa**, **Mehmet Celâl**, **Süleyman Nazif**, **Şeyh Vasfî**, **Makbule Leman**, **İbnürrıfat Sâmih** [(**Mustafa**) **Sâmih Rıfat**], **Diyarbakırlı Mehmet Tevfik**, **Kemal Paşazâde**[**Şemseddin Ahmet b. Süleyman**], **Azmizâde Hâleti** [**Hâletî** (**Azmizâde**, **Mustafa**)], **Rüştü Efendi**, **Tevfik Lâmih** [(**Ahmet**) **Tevfik Lâmih**], **Müstecâbizâde İsmet** [**İsmet** (**Müstecâbizâde**,**İbrahim**)], **A. Seni** [**Abdülgani Seni** (**YURDMAN**)], **Ganizade Nadiri** [**Nâdirî** (**Ganizâde**, **Mehmet**)], **Neşâtî**, **Tarzî**, **Nisârî**, **Sabûhi Dede**, **Edhem Pertev Paşa**, **Hezâr** [(**İZBUDAK**), **Veled Çelebi**].

Hazine-i Fünûn'daki şiirler konu olarak genellikle bireyseldir. Şâirler ölüm, aşk, sevgi, üzüntü, tabiat gibi konuları dile getirmişler ve divan şiirinin benzetmelerini kullanmışlardır. Sosyal konulara açılmayıp, sık sık dikkat çektiğimiz gibi devrin siyasi ortamından kaynaklanmış olabileceği gibi, şâirlerin divan şâirlerine olan yakınlıklarıyla da açıklanabilir.

Dergideki şiirlerin nazım şekilleri, **Divan şiirinin** nazım şekilleridir. Şiirler gazel, kaside, na't, nazire, şarkı, rûbai, kıta şeklinde isimler alırken, bazıları başlıksız, bazıları da Batılı şiirlerde olduğu gibi kendi konularına göre ayrı ayrı isimler almıştır. **Sâmih Rıfat**'a ait olan 50. sayıdaki "Şiven", 40. sayıdaki **İsmail Safa**'nın "Sevdiğime" başlıklı şiirlerinde olduğu gibi.

Dergide yer alan nazireler **Divan şiirinin** usta şâirlerine yapılmıştır. Özellikle **Fuzûlî**'ye büyük bir ilgi olduğunu görüyoruz. Bunu **Ahmet Hamdi Tanpınar** (1988: 538) "Bütün yenilik iddialarına rağmen **Tanzimat**'tan sonraki devir **İslâm** edebiyatlarına ve bilhassa **Fuzûlî**'ye yeni bir dönüş devridir" diyerek destekler.

İncelediğimiz sayılarda **Divan şâirleri** içinde şiirlerine en fazla yer verilen ve nazire yapılan şâir **Fuzûlî**'dir. **Ahmet Rasim**, 27. sayıdaki yazısında **Fuzûlî**'nin çok büyük bir şâir olduğunu anlatarak, şiirlerinden örnekler vermiş ama biyografik bilgi vermemiştir. Biyografik bilginin verilmemesi, **Fuzûlî**'nin herkes tarafından tanınan bir şâir olmasından kaynaklanmış olmalıdır; diğer taraftan **Fuzûlî**'ye gösterilen bu ilgi derginin edebî anlayışını ortaya koyması açısından önemlidir. **Şeyh Vasfî**, 33. sayıdaki yazısında, bazılarının **Farsça** eserleri dikkate almadığını ve bunun büyük bir hata olduğunu, bizim dikkate almadığımız **Firdevsî**'nin "**Şehnamesi**"nin, **Fransızlar** tarafından tercüme edildiğini belirtmiştir. **Şeyh Vasfî** eski edebiyat taraftarları arasında yer alan bir şahıstır. **Şeyh Vasfî**, yeni edebiyatın oluşumuyla birlikte başlangıçta makalelerde, ön sözlerde **Fars edebiyatının** sürekli eleştirilmesi ve **Divan şâirlerinin** de bunların tesirlerinde kalması karşısında, yeni edebiyatçılara bu yazısıyla cevap verir gibidir. Yazar "**Hazar**" başlıklı yazısında da beş şâiri karşılıklı konuşurarak, vezinli ve kafiyeli her söz söyleyene şâir denemeyeceğini, şiirde mânânın da önemli olduğunu vurgulamıştır.

Derginin incelediğimiz sayılarında birkaç sayı hariç hepsinde yer verilen "**Ashab-ı Tabakat-ı Seba**" başlıklı yazıda eski **Arap şâirlerine** yer verilmesi; "**Ma'raz-ı Sühan**" sütununda eski **Divan şâirlerinin** şiirlerinin bulunması, derginin eski geleneğe bağlı olduğunu gösteren diğer unsurlardır.

Hazine-i Fünûn'daki şiirlerin büyük bir kısmı aruz vezniyle yazılmıştır. Bu tercih **Hazine-i Fünûn**'un eski edebiyata yakınlığının bir başka ifadesidir. Fakat gazeteyi çıkaranlar "**Türkçe şiir ve vezin**"e de uzak durmak istememişlerdir. Bu tavır, mecmuada yer alan yazılarda kendisini göstermektedir. Nitekim adet 40'ta yer alan bir yazıda "**Türkçe şiir ve vezin**" hakkında uzun ve açıklamalı yazılara yer verdiklerine dikkat çekmişler ve usulün yeniden canlandırılmasını arzu ettiklerini ifade etmişlerdir. İşte bu düşüncelerini pratiğe geçirdikleri şiir **Edhem Pertev Paşa**'nın meşhur kasidesidir. Bu kaside ilk defa yayımlandığı gazeteden aynen alınmış (**Hakayıku'l-vekeyi**, nr.397, 12 Şaban 1288/28 Ekim 1871)¹ kasidenin

¹ Daha geniş bilgi için bkz. Mehmet KAPLAN-İnci ENGİNÜN-Birol EMİL: *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi-1-(1839-1865)*, Edebiyat Fak. Matbaası, İstanbul: 1974, s.470-473.

başındaki “Mülâhaza”ya da yer verilmiştir. **Hazine-i Fünûn** bu “Mülâhaza”nın **Edhem Pertev Paşa**’ya ait olduğu düşüncesindedir. Buna göre **Edhem Pertev Paşa**, edebiyatımızda bazılarının şiirin ilerleyebilmesinin İran şiirini taklitle mümkün olacağını düşünerek, eski üslubu terk ettiklerini, fakat öz lisanın sahip olduğu vezin ve kafiye ile herkesin anlayabileceği şiirler söylenirse, bunun millete daha faydalı olacağını vurgulayarak; son zamanlarda öz lisana dönme konusunda çalışmaların olduğunu belirtmiş ve bu yolda kendisinin de söylediği bir kasideye yazısında yer vermiştir. **Edhem Pertev Paşa**’nın, **Sadrızam Mahmud Nedim Paşa** için, hece vezniyle ve sade bir lisanla yazdığı bu kasideyi, edebiyatımızdaki **Mahallileşme cereyânı** çerçevesinde değerlendirebiliriz. **Pertev Paşa**, bu şiirde, halk destanıyla divan kasidesini kaynaştırmış ve adeta âşık tarzı bir söyleyiş oluşturmuştur. Bu bakımdan kasideye tamamıyla yerli ve millî bir eserdir diyebiliriz. Kasidede halk söyleyişine ve halk deyimlerine yer verilmesi bu görüşü destekler.

Mahallileşme cereyânı, XV. yüzyılda şair **Ahmed Paşa**’nın ve onun çağdaşı şairlerin şiirleriyle **Divan edebiyatını** etkilemiş, XVIII. yüzyılda **Nedim**’in şahsında en güçlü dönemini yaşamıştır. **Avrupa edebiyatını** tanımış ve **Avrupaî** eserler vermiş, **Tanzimat** döneminin önemli simalarından biri olan **Edhem Pertev Paşa**’nın, mahallileşmenin etkisiyle oluşturduğu bu kasideye ve mülâhazaya yer verilmesini, **Hazine-i Fünûn**’un yukarıda açıklamaya çalıştığımız “Türkçe şiiri ve vezni” yeniden canlandırma gayretlerinin bir yansıması olarak değerlendirebiliriz.

Ahmet Rasim’in “Kan Kaynamak” başlıklı yazısında da **Halk edebiyatına** bir yöneliş olduğunu görüyoruz. Bu yazıda halk deyimlerinden olan “kan kaynamak” deyimleriyle ilgili çeşitli gazetelerin görüşlerine yer verilmiştir. Her ne kadar verdiğimiz örneklerle **Hazine-i Fünûn**’un şiir konusunda **Divan şiirinin** yanında olduğunu gösterdiysek de, belli ki dergi halk şiirine ve veznine uzak durmak da istememiştir. Bu tavır biraz da **Tanzimat**’tan itibaren başlayan halk şiirine ve ölçüsüne gösterilen ilginin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Diğer taraftan şiirlere, konulara uygun isimlerin verilmesi, şiirimizde **Tanzimat**’la başlayan bir yeniliktir ve bu yenilikte de örnek Batı’dır. Bu değerlendirmeye **Hazine-i**

Fünûn'un şiirimizdeki yeniliklere de çok kapalı olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. **Hazine-i Fünûn** edebî olarak yerli ve millî bir politika izlemiştir.

d. Çeviri:

1839'dan sonra devlet işleri için yabancı dil bilen gençlere ihtiyaç artmış ve bu ihtiyacı karşılamak için devlet bazı tedbirler almış ve bu bağlamda 1832'de kurulan **Tercüme Odası** 1839'dan sonra adeta bir mektep halini almıştır. Bunun yanı sıra devlet dairelerindeki Kalem'ler de, yabancı dil öğrenimi konusunda etkili olmuştur. **II. Mahmud** devrinde **Avrupa**'ya tahsil için giden gençler, 1839'dan sonra yavaş yavaş yurda dönmeye başlamışlar ve çevrelerindeki insanları yabancı dil öğrenmeleri konusunda etkilemişlerdir. Ülkeye yavaş yavaş girmeye başlayan yabancı dergi ve gazeteler, yabancı dil özellikle de **Fransızca** bilme zorunluluğunu doğurmuştur.

Tanzimat'la birlikte başlayan Batılılaşma sürecinde ilk olarak, gençler yabancı dil öğrenmeye başlamışlar bunun sonucunda da yabancı eserlerle karşı karşıya gelmişlerdir.

Bütün edebî türlerde **Batı**'yı örnek alan **Türk** aydını başlangıçta edebî faaliyetlerini çeviriler yoluyla sürdürmüştür. Tercüme hareketi, önce roman tercümeleriyle başlar. **Yusuf Kamil Paşa'nın**, **Telemak** tercümesi ağır bir dille ve sanatlı bir anlatımla yazılmıştır. Bu kitap daha sonra **Ahmet Vefik Paşa** tarafından daha sade bir dille tekrar çevrilmiş ve bunu diğer çeviriler takip etmiştir.

İstibdat dönemine kadar yapılmış olan çeviriler genellikle edebî karakterlidir. Bunların dışında bir tür olan polis ve macera romanlarının çevirisinin **İstibdat** döneminde yoğunlaştığı söylenebilir. Bu tarz romanlara **II. Abdülhamid**'in meraklı olması da bunda etkili olmuştur (Sevük 1940: 602).

Tanzimat döneminde başlayan tercüme faaliyetleri, **Servet-i Fünûn** edebiyatında da devam etmiş; fakat **Servet-i Fünûncular** bu konuda **Tanzimat** kuşağındaki sanatçılara göre daha hassas davranmışlardır. **Hazine-i Fünûn**, **Servet-i Fünûn** topluluğunun oluşmasından önce, **Tanzimat**'tan sonradır. Yani bu yıllarda

çevirilerimiz belli bir yol katetmiştir. Fakat dergideki tercümelerin, tercüme edebiyatımızda önemli yeri olan eserler olduğunu söyleyemeyiz. Mecmuadaki tercüme ya kısa hikâye veya deneme türünden yapılmış ya da birtakım fennî bilgiler vermek amacıyla kaleme alınmıştır. İkinci gruptaki tercümelerin, Avrupa hayatının, fenninin ve tekniğinin insanımıza tanıtılması gayretlerinin bir ürünü olduğunu söyleyebiliriz ve hatta bu yazılardaki bilgilerin aşılmış olduğunu iddia edebiliriz. Bu tür çevirilerde gördüğümüz imza **Mazhar**'dır. **Mazhar** ismi, fennî romanlarıyla tanınan **Julvern**'den yaptığı çevirilerle de tercüme edebiyatımızda geçmektedir (Özön 1941: 228). **Mazhar**'ın bu çevirileri "Fen" ve "Tedavi-i Bilma" başlığı altında toplanmıştır.

Dergideki edebî çevirilere gelince; bu çevirilerde **Ali Muzaffer**, **Mehmet Refet**, **Veled Çelebi**, **Mustafa Asım** ve **Mazhar** isimleri vardır. Sözünü ettiğimiz bu çeviriler: **Nevbahar**, **Hazan**, **Maldonata (Mazhar)**; **Bülbül Yuvası (Ali Muzaffer)** isimlerini taşımaktadır. Edebî çevirilerde **Veled Çelebi** imzasıyla yayımlananlar **Şark edebiyatından** ve rubâîlerdir. **Veled Çelebi [İZBUDAK]** bunların birinde (Adet 51, s. 406-407) **Bahâyi**, diğerinde ise (Adet 27, s.215-217) **Mehmet Veled** imzasını kullanmıştır.

Mehmet Refet ise "Tavsîf" isimli yazısında, çevrenin insan üzerindeki etkisinden bahsederek, **natüralizmin** (hakikiyyûn) tavsifata verdiği önem üzerinde durmuş ve bu bilgilerin ardından **Emile Zola**'dan bir tercüme yapmıştır. Bu yazı, edebiyat dünyamızda natüralizmin yeni tanınmaya başladığı yıllarda kaleme alınması bakımından dikkat çekicidir. **Emile Zola**'dan yapılan tercüme gelince; yazarın ilk romanlarından biri olan **Madeleine Ferat**'tandır. Bu roman, **Zola**'nın **natüralist** eserlerine bir hazırlık gibidir. Buradan şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: Mecmua yazarları, Batılı eserlerle karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat bu eserlerin, Batılı yazarların olgunluk dönemine ait eserler olduğunu söylememiz doğru değildir. Diğer taraftan çeviri yapılan diğer isimlerin de, **Batı edebiyatında** ismi çok geçen yazarlar olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bu tespit de edebiyat tarihi bilgilerimize ters düşmez. Çünkü Batılı sanatçıları en iyi tanıyan **Servet-i Fünûncular** dahi ilk zamanlar, ikinci, üçüncü derecede romancıları

tanımışlardır. **Hazine-i Fünûn**'da çevirileri olan yazarların, kendilerinden daha sonra gelen **Servet-i Fünûncular**dan daha ileride olmalarını bekleyemeyiz.

Çevirilerle ilgili yapabileceğimiz bir başka tespit de **Hazine-i Fünûn** yazarlarının, **Avrupa** basınına takip ettikleri şeklindedir. Bu yazılarda doğrudan bir eser veya yazı çevrilmemiş ama yazar yazısında bazı yenikliklere dikkat çekmiştir. Mesela tefrika şeklinde devam eden dişlerle ilgili bir yazıda misvakın yanında **Avrupa**'da kullanılmaya başlayan fırça hakkında da bilgi verilmiştir.

Dergideki tercüme yazılar daha çok "Teracim" sütununda yer almakla birlikte "Makale-i Mahsusa", "Edebiyat" ve "Fünûn" sütunlarında da bulunmaktadır.

e. Mektup:

Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarında mektup türünde yazılmış 5 yazı tespit edebildik. Bunlardan ikisi edebiyat açısından bir anlam ifade eder. Birincisi **Mehmet Celâl**'in, **Faik Reşad**'a hitaben yazdığı mektuptur. **Mehmet Celâl** bu mektubunda **Nedim**'in büyük bir şâir olduğunu vurgulamıştır. Diğer bir mektup da şair **Süleyman Sâlim Bey**'e aittir.

Dergideki diğer mektuplar okuyucu tarafından dergiye gönderilen mektuplardır. Bunlardan biri **Sivas**'tan gönderilmiş, diğeri de **Bir Çiftçi** imzasıyla yayımlanmıştır. "Bir Talib-i İlm" imzasıyla gönderilen diğer mektupta, imlâ ile ilgili bir soru sorulmuş ve alt tarafta da derginin cevabı yayımlanmıştır.

Derginin **İstibdat döneminde** çıktığını daha önce belirtmiştik. Halktan gelen mektuplarda bile padişaha övgülerin sıralanması, **İstibdat döneminin** basın kadar halk üzerinde de etkili olduğunu gösteriyor.

Dergiye okuyucular tarafından başka mektupların da geldiği belirtilmiş, fakat bunlar yayımlanmamıştır. Okuyucuların mektup göndermesi derginin sevilen ve okunan bir dergi olduğunu göstermesi açısından dikkate değer bir noktadır. Gelen mektupların **Hazine-i Fünûn** tarafından cevaplanması da derginin ciddi bir dergi olduğunu kanıtlar.

f. Dil ve Üslûp:

Hazine-i Fünûn dil konusunda hassas davranmıştır. Bu hassasiyetini, 30. sayıdan itibaren başlattığı “Musahhih” sütunu ispat eder. Bu sütun bazı alimlerin tavsiyesiyle açılmış ve buradaki yazılar **Faik Reşad** tarafından yazılmıştır. **Muallim Nâci**’nin muallim unvanıyla şiirleri değerlendirdiği gibi, muhtelif okullarda kitabet, dil, imlâ dersleri veren **Faik Reşad** da bu sıfatıyla ve bir ders edasıyla mecmuaya gelen yazıları imlâ açısından değerlendirmiş ve o dönemdeki imlâ çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

Mecmuada **Veled Çelebi [İZBUDAK]**, **Kemal Paşazâde Ahmet Şemsüddin Efendi**’nin **Dakayık-ül Hakayık** adlı eserinden yola çıkarak **Farsça** yer isimlerinin nasıl yapıldığını ve **Farsça**’nın dil bilgisi kurallarını anlatmıştır.

Mehmet Ekrem’in, derginin 35. sayısında, lûgat kitaplarının amacından bahsederek, bizdeki lûgatları yetersiz bulması; yine derginin okuyucular tarafından gönderilen imlâ ile ilgili sorulara büyük bir titizlikle cevap vermesi, derginin dil ve imlâ konusuna gösterdiği hassasiyete dikkat çekmek bakımından gözden kaçırılmamalıdır.

g. Diğerleri:

Hazine-i Fünûn’da yukarıdaki edebi türler dışında sohbet, deneme ve seyahatname gibi türlere de yer verilmiştir.

Dergide çok fazla yer tutmamasına rağmen karşılaştığımız edebî türlerden birisi de sohbet yazıdır. Bu yazılar “Musahabe” sütununda toplanmıştır. Burada yazı yazan yazarlar: **Faik Reşad**, **Şeyh Vasfi** ve **Mazhar**’dır.

Şeyh Vasfi’ye ait olan yazı, beş şairin şiir üzerine yaptıkları bir sohbetir. Şiirdeki yeteneklerini gösterebilmek için kendilerine ait olan **Farsça** beyitlerle süsledikleri bu yazıda kimlere şair denebileceğini tartışmışlardır. Beyitlerin tamamının **Farsça** olması ve metindeki **Farsça** kelimelerin fazlalığı, 1894’te bile bu dilin **Türk edebiyatı** üzerinde hala etkili olduğunu gösteriyor.

Mazhar'ın "Leyl-i Sayf" adlı yazısı, bir arkadaş toplantısında sivrisineklerden duyulan rahatsızlığın ve onlardan korunma yollarının dile getirildiği bir sohbeti içermektedir.

Faik Reşad'ın 43. sayıda yer alan "Musahabe" adlı yazısı, bir sohbet yazısı olmamasına karşın bu başlık altında yazılmıştır. Bu yazı menekşe çiçeğinin özelliklerinin anlatıldığı bir denemedir.

Deneme türünün kesin sınırlarını günümüzde bile belirlememiz mümkün değildir. Dergide Musahabe başlığı altında verilmediği için sohbet içine alamadığımız, hikâye çeşni taşımakla birlikte tam anlamıyla hikâye olarak isimlendiremediğimiz ve bu sebeple deneme olarak kabul ettiğimiz yazılar da mevcuttur. Bu yazılar: Bahar (M. Arif), Tasvir-i Hissiyat (Ulvi Habil), Yetimlik (İbnülahmet Mithat).

Hazine-i Fünûn'da tiyatroyla ilgili bir yazı yoktur. Sadece **Şeyh Vasfi**'nin 33. sayıda yer alan yazısında tiyatroya gitmek yerine eğlenceli kitaplar okuma tavsiye edilerek, tiyatronun maddî ve manevî zararlarının olduğu vurgulanmıştır. Dergide tiyatroyla ilgili ciddi bir yazının olmaması, mecmuanın şiir, hikâye ve roman kadar tiyatroya önem vermediğini gösteriyor. Bunda yine **İstibdat döneminin** etkisi olabilir.

2. FEN

Hazine-i Fünûn, edebî faaliyetlerinin dışında fennî konulara da ağırlık veren bir dergidir. Dergideki fennî yazıların büyük bir kısmı "Fünûn" sütununda yer almıştır. Bunun dışında "Makale-i Mahsusa" ve "Müteferrika" sütunlarında da fennî yazılar bulunmaktadır.

Dergide fenle ilgili yazılar yazan isimler şunlardır: **Süleyman Emin, Agâh Bey, Mehmet Arif, M. Hayrullah, Mustafa Asım ve Behcet Reşad.**

Dergideki fennî yazılar, daha çok insan sağlığı ile ilgilidir. Kimya, coğrafya ve teknoloji ile ilgili konulara da yer verilmiştir.

Süleyman Emin'in tefrika şeklinde devam eden "Dişler" başlıklı yazısı, dişlerin temizliği ve sağlığını; yine tefrika şeklinde devam eden Mehmet Arif'in "Tedavi-i Bizzat" yazısı da çok ciddi olmayan birtakım rahatsızlıkları ve tedavi yollarını anlatmaktadır. Ayrıca bu yazıların dışında imzasız yazılar da vardır. Bu yazılardan 37. sayıdaki "Bir Küçük Heveskar Kemal" yazısında Allah'ın büyüklüğünün ilimle anlaşılabilceği ve dünyada ilimden büyük servetin olmadığı vurgulanmıştır. Agâh Efendi'nin "Sütteki Mikroplar" yazısı da sütün kimyasını anlatan bir yazıdır.

Dergideki fennî yazıların çok bilimsel olmayıp, insanların günlük hayatta karşılaştığı konularda faydalanabileceği pratik bilgileri içerdiğini söyleyebiliriz.

3. REKLAM

Hazine-i Fünûn'da ilân ve reklamlara çok yer verilmemiştir. Dergideki ilânların hepsi kitap ilânıdır. Dergide, kitap ilânları dışında başka ilânlara yer verilmemesi, derginin edebiyata ne kadar önem verdiğini gösterir.

Hazine-i Fünûn'un 28, 29, 35, 38, 39, 40, 42, 43, 44 ve 49 numaralı sayılarında kitap ilânları vardır. Bu ilânlarda yeni çıkan edebiyat, müzik, lûgat ve kanun kitapları tanıtılmıştır.

İlânların az olmasını, o yıllarda reklam verme alışkanlığının henüz gelişmediğine bağlayabileceğimiz gibi mecmuayı çıkaranların pek de fazla maddî sıkıntı çekmedikleri şeklinde de yorumlayabiliriz.

Kasbar Efendi

(Adet 38, s.301)

C. YAZAR KADROSU

Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarında yazıları bulunan kişilere baktığımızda, **Türk edebiyatının** ünlü simalarıyla birlikte, pek tanınmayan isimlere de rastlıyoruz. Geniş bir kadroya sahip olan mecmua, okuyucudan gelen yazılarla da zengin bir görüntüye sahiptir.

Dergide yazıları bulunan isimler kısmen değişiklik gösterse de, derginin tutarlı bir yazar kadrosuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Derginin 1-26. sayılarında yazıları olan isimleri, incelediğimiz 27-52. sayılarında da görmekteyiz. Bu isimlerden başlıcaları şunlardır: **Ahmet Rasim, Ali Muzaffer, Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad), Faik Reşad, İsmail Safa, M. Hayrullah, Makbule Leman, Mazhar, Mehmet Celâl, Mehmet Ekrem, (Mustafa) Sâmih Rıfat, Nazif Surûrî, Süleyman Nazif, Süleyman Sâlim Bey, Şeyh Vasfi, Vassaf, Abdülgani Seniy [YURDMAN], Veled Çelebi [İZBUDAK].**

Yukarıdaki ortak isimlerin dışında dergide yazıları ve şiirleri bulunan diğer isimler de şunlardır: **Adil Mahmud (Dr), Agah Bey, Ali, Behcet Reşad, Bir Çiftçi, Bir Talib-i İlm, Bir Zat, Edhem Pertev Paşa, Fuzûlî, Halede Meded, Hâletî (Azmezâde, Mustafa), İbnülahmet Mithat, İsmet (Müstecâbizâde, İbrahim), Kasım Nuri (Ankara Mektubi Kalemî Müsevvid-i evveli), Kemal Paşazâde (Şemseddin Ahmet b. Süleyman), Mehmet Arif, Mehmet Enis, Mehmet Refet, Mehmet Tefik (Diyarbakırlı), Mustafa Asım, Mustafa Rauf (Eyüp Nümune-i Terakki Mektebi İmlâ-yı Türkî Muallim-i Fahrîsi), Nâdirî (Ganizâde, Mehmet), Neşâtî, Nisârî, Rüştü Efendi, Sabûhî Dede, Sâmî, Süleyman Emin, Talat Bey, Tarzî, (Ahmet) Tefik Lâmih, Ulvi Habil. Çevirilerde ise Şarl Pojansi (شارل پوزانسی) ve Camille Flammarion isimlerini görüyoruz. Fakat adet 28'de yer alan "Maldonata" başlıklı Mazhar'ın çevirisinin kime ait olduğunu, metnin bozuk olması sebebiyle tespit edemedik.**

Derginin incelediğimiz sayılarında imzasız yazılar da mevcuttur. Bu yazıların kime ait olduğunu, birinci cildin sonundaki "**Hazine-i Fünûn**'un Bir Senelik Fihristi" bölümünden tespit ettik. Dergide yazıları bulunan **Faik Reşad,**

Mazhar, Mehmet Arif ve Veled Çelebi [İZBUDAK] gibi isimlerin bazı yazıları imzasız. Bu yazıları, “TAHLİLÎ FİHRİST” bölümünde yazarların adına işledik fakat imzasız olduklarını da belirttik. Kime ait olduğunu tespit edemediğimiz (Bir Mektup) (adet 36, s.292), İstihdamın Dimağa Tesiri (adet 46, s.367-369), Kasbar Efendi (adet 38, s.301-302) başlıklarını taşıyan yazıların dışındaki imzasız yazılar, derginin okuyucuya yönelik ihtar ve düzeltme yazılarından oluşmaktadır. Yine yazılarını birtakım rumuzlarla yazan yazarları, fihristten tespit ettik ve bu yazıları asıl isimlerine işledik.

Derginin 31,32 ve 41. sayılarında “Tedavi-i Bizzat” sütununda yer alan yazılar imzasız. Bu yazılar fihristte **Arif Efendi** adına işlenmiştir. 36. sayıda başlayıp 37. sayıda biten Tedavi-i Bizzat ise **Mehmet Arif** adınadır. Dolayısıyla biz fihristteki **Arif Efendi**'nin **Mehmet Arif** olduğu düşüncesiyle, yukarıda sözünü ettiğimiz imzasız yazıları **Mehmet Arif** adına işledik.

Mecmuada 38. sayıda başlayıp 39, 42 ve 43. sayılarda devam eden “Fünûn” sütunundaki “Terbiye-i Dimağiye” adlı yazının, 38’de başlayıp 39’da biten bölümünün sonunda **R. Faik** imzası vardır. Fakat bu yazılar fihristte **Refet Faik** adına işlenmiştir. Bu yazıların 42. ve 43. sayılarda yer alan iki bölümü ise **Mehmet Refet** imzalıdır. Bu isimlerin aynı kişiye ait olduğunu düşünerek, bu yazıları **Mehmet Refet** adına işledik.

Derginin 30. sayısında yer alan **Fuzûlî**'nin bir gazeline yapılan nazire, **Hezar** rumuzuyla yazılmıştır. Bu nazire cildin sonundaki fihristte **Veled Bahâyi Çelebi** adına işlenmiştir. Dolayısıyla bu yazının **Veled Bahâyi Çelebi**'ye ait olduğunu düşündük ve yazıyı **[İZBUDAK] Veled Çelebi** ismine gönderdik. Yine 39. sayıda yer alan “Demir Mamulatın Tathiri” başlıklı yazı imzasız. Fakat “Vesâyâ-yı Nafia” sütununda yer aldığı için ve bu sütunu da genellikle **Mazhar** yazdığı için bu yazıyı da **Mazhar**'a işledik.

Mecmuanın 219. sayfasında başlayıp 220. sayfada biten “Müteferrika” sütunundaki “Sütteki Mikroplar” başlıklı yazıda **H.A** rumuzu vardır. Bu yazı cildin

sonunda yer alan fihristte **Agâh Bey** adına işlenmiştir. Dolayısıyla bu yazının **Agâh Bey**'e ait olduğunu düşündük ve **Agâh Bey**'e gönderdik.

Hazine-i Fünûn'da birer yazısı bulunan **Agâh Bey**, **Behçet Reşad**, **İbnülahmet Mithat**, **Kâsım Nûri**(Ankara Mektubi Kalemî Müsevvid-i evveli), **M. Hayrullah**, **Mehmet Ekrem**, **Mehmet Enis**, **Mustafa Asım**, **Mustafa Rauf**(Eyüp Nümune-i Terakki Mektebi İmlâ-yı Türkî Muallim-i Fahrîsi), **Sâmi** ve birer şiiri bulunan **Adil Mahmut (Dr)**, **Ali**, **Halede Meded**, **Mehmet Tevfik (Diyarbakırlı)**, **Talat Bey** isimli şahsiyetler hakkında bir bilgi edinemedik.

Dergide "Bahar" başlıklı bir yazısı ile "Fünûn" sütununda bulunan "Tedavi-i Bizzat" yazı dizisinin yazarı olan **Mehmet Arif** hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Yine "Fünûn" sütununda yer alan dişlerle ilgili uzun bir yazı dizisinin sahibi olan **Süleyman Emin** ile ilgili bir bilgiye de ulaşamadık.

Buradaki çalışmamızda, dergide yazı yazan şahsiyetler hakkında ansiklopedik bilgi verirken aynı zamanda yazılarını da değerlendirdik. Çok bilinen yazarlar hakkında fazla bilgi vermeyi gereksiz gördük fakat yazılarını yorumladık. Yine hakkında bilgi bulamadığımız yazarların da yazılarını yorumlama yoluna gittik. Dergide tek bir yazısı bulunan bazı imzalar hakkında bir değerlendirme yapmadık fakat bu yazıları derginin genel değerlendirmesinde göz önünde bulundurduk.

*

* *

Ahmet Rasim (İstanbul 1864–1932): Yazar, gazeteci. Babası **Menteşeoğulları**'ndan **Kıbrıslı Bahaettin Efendi**'dir. 1876'da **Darüşşafaka**'ya giren **Ahmet Rasim**, 1883'te Posta-Telgraf Nazırlığı'nda memur olmuştur. Fakat okul sıralarındayken başlayan yazı merakı yüzünden bu görevinden ayrılmıştır. İlk yazı denemeleri tercüme şeklinde olmuştur ve bunların ilki **Tercüman-ı Hakikat**'te yayımlanmıştır. Bu gazeteden başka **Güneş**, **Gülşen**, **Hamiyyet**, **Sebat**, **Sây**, **Şafak**, **Servet-i Fünûn**, **Resimli Gazete**, **Maarif**, **Musavver Malûmat**, **Hazine-i**

Fünûn..... gibi dergilere ve **İkdam, Sabah, Yenigün, Akşam, Tasvir-i Efkâr, Zaman, Vakit, Cumhuriyet**..... gibi gazetelere de yazılar yazmıştır.

Hazine-i Fünûn'da müşterek bir şarkısı, "**Fuzûlî**" adlı bir fizikî ve ruhî portresi bulunan **Ahmet Rasim**'in "**En Uzun Gece**" ve "**Sefile**" başlıklı iki de hikâyesi vardır. "**Kan Kaynamak**" başlıklı yazısında da farklı insanların görüşlerine yer vermiştir.

Birçok türde eser veren **Ahmet Rasim**, şiirler de yazmıştır. Başlangıçta eski edebiyata ait nazım şekilleriyle yazarken, daha sonra yeni edebiyata yönelmiştir. Şiirlerini **Âsar-ı Hayal** adı altında topladığı söylenirse de, toplu olarak basılmış değildir (Aksoy 1977: 71-73).

(**Ahmet**) **Tevfik Lâmi**h (1862–1923) : **Konya** vilayetinde **İbradi**'de doğdu. **Kastamonu Bidayet Ceza Mahkemesi**'nde görev yaptı. Daha sonra çeşitli mahkemelerde ve **Maarif Nezareti Evrak Kalemi**'nde görev yaptı. **Encümen-i Teftiş ve Muayene Türkçe ve Arapça** kitaplar müfettişliğinde bulundu. 1910'da hukuk mektebini bitirdi.

Hazine-i Fünûn'da iki gazeli olan **Tevfik Lâmi**h'in, çeşitli gazete ve mecmualarda **Lâmi**h imzasıyla gazelleri ve manzumeleri neşredildi.(İnal 1988: 1933-1934)

Ali Muzaffer (İstanbul ?–1911): Yazar. Hayatı hakkında fazla bilgi bulamadığımız yazar, 1330 yılında vefat edince **Üsküdar**'da **Karacaahmed Mezarlığı**'na defnedilmiştir. Otuza yakın eseri olan **Ali Muzaffer**'in eserlerinin başlıcaları şunlardır: **Bir Sergüzeşt, Letâif-i Nâdide, Japonya'da Seyahat, Çin, Balonla Seyahat, Terâcüm-i Ahvâl-i Meşâhir, İspanya-Amerika Muharebesi, Habeşistan hakkında mâlûmât-ı mücmele, Küre-i Arz'ın suret-i teşekkülü, Zelzele hakkında mâlûmat**(Mehmet Tahir 1972: 47).

Hazine-i Fünûn'da **Camile Flammarion**'dan yaptığı bir çeviri yer almıştır.

Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad) (İstanbul 1873-Malatya 1902): Şair ve yazar. Yüksek rütbeli kadınlardan **Paşmakçızâde Zühdi Molla'nın** oğludur. Özel öğrenim görerek yetişmiştir. Üç dilin edebiyatına vakıf şâirlerden ve nesir yazarlarındandır. Önce **Faik**, daha sonraları **Andelip** mahlasını kullanmıştır. **Hazine-i Fünûn**, **Mektep**, **İrtika** gibi dergilerde ve dönemin gazetelerinde yazılar yazmış ve yöneticilik yapmıştır. **Divan Edebiyatı'na** bağlı kalarak şiir yazmıştır. 1320 tarihinde **Malatya'da** sürgünde ilken ölmüştür.

Hazine-i Fünûn'da **Andelip** imzasıyla altı şiiri bulunan şair, şiirlerinden bir kısmını "**Bir Demet Çiçek**" adlı risalesinde toplamış, diğer eserlerinden bazılarını da (başmuharrirliğini yaptığı) **Hazine-i Fünûn'da** neşredilmiştir.

Başlıca eserleri: **Sabah-ı Hayatım** (İlk şiirleri ve düzyazıları), **Gül Demetleri** (Arap ve Fars edebiyatından çevirdiği şiirler, yazılar, 1891), **Arapların Hikâyat-ı Şairânesi** (1894) (Mehmet Tahir 1972: 43; Arkın 1988: 79).

Edhem Pertev Paşa (Erzurum 1824-Kastamonu 1872): Şair-Devlet adamı. Babası **Mehmed Fennî Efendi**. Eserleri **Mecmûa-yı Fünûn** ve **Hakâyıku'l-Vekâyi** gazetesinde neşredilmiştir.

Hazine-i Fünûn'da **Sadrızam Mahmud Nedim Paşa** için, hece vezniyle ve sade bir lisanla yazdığı bir kasidesi yer almıştır. **Edhem Pertev Paşa'nın**, mahallileşmenin etkisiyle oluşturduğu bu kasideyi **Mahallileşme Cereyânı** çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Mensur eserlerinden bazıları şunlardır: **Medh-i sa'y** ve **zemm-i batâlet** hakkında **meşâhir-i ulemâ-yı islâmiyeden** **Kemalpaşazâde'nin** Arabî risalesi tercümesi(1865), **Bekâ-yı şahsî** ve **neviye hizmet âzâm-ı vezâif-i insâniyet olduğuna dâir makâle** (J.J. Rousseau'dan tercüme,1865-1866), **Avare** (1865), **İtlâkü'l-efkâr fi akdi'l-ebkâr** (1869), **Emrü'l-acîb fi târih-i ehl-i salîb**, **Hâbnâme** ve **lâhikası**.

Kaynaklarda bir hayli şiiri olduğu belirtilmekle beraber bunlardan dokuzu bilinmektedir. Bunlardan en meşhuru Victor Hugo'dan yapılan Tıfl-ı Nâim çevirisidir. (Hakâyıku'l-vekâyi, 1 Kânunuevvel 1870) (Kerman 1977: 448-449).

Faik Reşad (İstanbul 1851- 1914): Yazar, şair, edebiyat tarihçisi. İzmirli Alay Emni Hacı Tahir Efendi'nin oğludur. Asıl adı Ahmed Reşad'dır. Sıbyan mektebine gitmiş, arkasından İrfaniye Rüşdiyesi'nde okumuş ve 1864 senesinde de Divan Kalemî'ne girmiştir. Divan Kalemî'ne devam ettiği yıllarda Cem'i Efendi'den Farisî, Ayosafya Medresesi talebesi Ali Efendi'den de Arabî dersler almıştır. Divan Kalemî'nde iki yıl çalıştıktan sonra Hariciye Mektubî Kalemî'ne geçmiştir. Faik Reşad Diyarbakır, Varna, Yanya Maarif Müdürlüğü, Matbuat-ı Dahiliye Mümeyyizliği ve müdür yardımcılığı, Kadastro Mektebi'nde, İstanbul Kız Lisesi'nde öğretmenlik, Darülfünûn'da edebiyat tarihi müderrisliği, Tarih-i Osmani Encümeni'nde muhabir üyelik yapmıştır.

Faik Reşad değişik gazete ve mecmualar çıkartmış, Takvim-i Vekayi'de (1880), Hazine-i Fünûn'da başyazarlık yapmıştır. Hazine-i Fünûn, Resimli Gazete, Mürevvet, Mektep, Şark, Musavver Terakki, Envar-ı Zeka, Malûmat, İrtika, Amid, Musavver Devr-i Cedid, Medeniyet gibi gazete ve dergilerde yazmıştır. 13 Haziran 1914 Cuma günü ölen yazar, Göztepe Sarâ-yı Cedid Kabristanı'na gömülmüştür.

Faik Reşad matbuat alanında ismini, ilk defa 9 Eylül 1873 (17 Recab 1290) tarihli, 966 numaralı Hakâyıkü'l-Vekâyi gazetesinde çıkan yazısıyla duyurmuştur. Bu yazısında, Hakâyıkü'l-Vekâyi'nin gazellere çok fazla yer vermesini eleştirmiş ve Batı'dan yapılan tercüme gazetesinde görmek istediğini belirtmiştir. Bu yıllarda Faik Reşad daha çok Batı'ya yöneliktir. Fakat daha sonraları Muallim Nâcî'nin de etkisiyle edebiyat zevki eski tarza yönelmiştir.

Hazine-i Fünûn'un incelediğimiz sayılarında (27-52) Faik Reşad'ın ismini "Eş'âr", "Musahhîh" ve "Eslâf" sütunlarında görüyoruz. Derginin önemli bir bölümü oluşturulan Eslâf'ta Osmanlı ulema ve şuarâsından bazılarının hayatını, edebî kişiliğini ve eserlerini örnekleriyle tanıtmıştır. Faik Reşad, hakkında bilgi verdiği

bu kişileri kronolojik ya da alfabetik sıralamaya tâbi tutmamıştır. Eslâf, önce **Hazine-i Fünûn**'da yayımlanmış daha sonra iki ciltlik bir kitap halinde yazar tarafından bastırılmıştır.

Faik Reşad, yazılarında **Reşad**, **R. Faik**, **F. Faik**, **Faik R.**, **Faik Reşad**, **F. Reşad**, **F. R.**, **Reşad Faik**, **İhya Efendi Hafidi**: **Reşad** imza ve rumuzlarını kullanmıştır. **Hazine-i Fünûn**'da ise, sadece **Andelip**'in bir şiirine yazdığı nazirede "**Reşad**" ismini kullanmış, diğer yazılarını imzasız neşretmiştir.

Başlıca eserleri: **Külliyat-ı Letâif**, **Gencine-i Letâif**, **Nümune-i Şiir ve İnşa**, **Nümune-i Kitâbet**, **Mükemmel Lügat-ı Osmanî** (Ali Nâzima Bey'le), **Sergüzeşt-i Hulûsi**, **Netice-i Sefalet**, **Sergüzeşt-i Aristonotis**. **Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye**, **Eslâf**, **Muhtasar ve Musavver Tarih-i Osmanî**, **Güldeste** (şiirler), (Yüksel 1997).

Hâletî (Azmizâde, Mustafa) (İstanbul 1570-1631): Divan şâiri ve âlim. İlmî ve edebî birçok eseri olan **Hâletî**'nin eserleri basılmamıştır. Dergide "Tercüme-i hâli 13 adetli **Hazine-i Fünûn**'da münderiçtir" açıklamasıyla bir rubâîsine yer verilmiştir.

Şairin hayatı **Reşat Nuri Darago**'nun **Halet** isimli bir perdelik oyununa konu olmuştur ve bu eser **Yeditepe Dergisi**'nde yayımlanmıştır (Tolasa 1977: 41-42).

İsmail Safa (Mekke, 1867-1901): Medrese tahsilini **Trabzon**'da yapıp **Hicaz** mektupçuluğuna tayin edilmiş olan **Trabzonlu Mehmet Behçet Efendi**'nin oğludur. **Arapça Farsça** eğitimi alan **İsmail Safa**, şiir zevkini babasından almıştır. Babasının ölümünden sonra kardeşleriyle **İstanbul**'a gelmiştir. Burada **Darüşşafaka**'nın ikinci sınıfına kaydolmuş ve okulu bitirince de **Evkaf Nezâreti Masârifat Kalemî**'nde, **Posta ve Telgraf Nezâreti**'nde çalışmıştır. **Recaizâde Mahmud Ekrem** ile **Muallim Nâcî** münakaşalarını yakından takip etmiş, **Muallim Nâcî**'nin etkisinde kalmıştır. **Nâcî** tesirinde kaldığı gazeller, 1884-1885 yıllarında **Safa** imzasıyla **Tercüman-ı Hakikat**'te yayımlanmıştır.

27 Mart 1891'de çıkan *Mirsad* dergisini idare etmiş ve *Fikret*, *Ahmet Hikmet*, *Ali Ekrem* gibi gençlerle tanışmıştır. Kardeşi *Vefa*'yla *Trabzon*'a giden *İsmail Safa*, seyahat yazılarını *Mirsad*'a göndermiş, dergi kapatılınca da bu yazılarını *Mevlid-i Pederi Ziyâret* adıyla yayımlamıştır. Zamanın ünlü dergi ve gazetelerinde yazılar ve şiirler neşretmiştir.

1892-1895 yılları arasındaki devrede, *Muallim Nâcî* mektebinin etkisinden yavaş yavaş kurtularak, şiirde yenilik arayışları içerisine girmiştir. Şair bu yıllarda *Resimli Gazete*, *Hazine-i Fünûn*, *Mektep*, *Malûmât*, *Musavver Malûmât*, *Maarif* gibi gazete ve dergilerde yazmıştır. Şairin bu yıllarda yazdığı şiirler, ilk şiirlerine göre tema ve nazım şekli bakımından farklıdır.

1888 yılında *Saadet*'te yayımlanan "Gelmeyecek mi?" şiiri nedeniyle *Mabeyn*'e çağrılarak sorguya çekildi. Bazı siyasi hareketlere karışması ve *Servet-i Fünûncularla* kendi evinde toplanmaları dikkati çekince de 1900 yılında *Sivas*'a sürülmüş ve 24 Mart 1901 yılında *Sivas*'ta vefat etmiştir. *Garipler Mezarlığı*'na gömülen şairin mezarı çeşitli sebeplerle yer değiştirmiş ve mezar taşı kaybolmuştur.¹

İsmail Safa, şiirlerinde sosyal ve siyasi konulara çok az yer vermiş daha çok ferdî konuları işlemiştir. Eskiye bağlı olmakla birlikte, yeniliğe de açık olan şair değişik nâzım şekilleri ve aruz kalıplarını bir arada kullanmış, serbest mütezadlar yazmıştır. *Hazine-i Fünûn*'un incelediğimiz sayılarında "Sevdiğime", "Şarkı" ve "Vadi" isimli üç şiiri bulunmaktadır. "Vadi"de güzel bir tabiat tasviri yaparken, diğer iki şiirin konusu aşktır.

Eserleri: *Sünûhat* (*Terci-i Bend*), *Huz mâ Safâ*, *Mensiyat*, *Mevlid-i Peder-i Ziyâret*, *Mülâhazat-ı Edebiyye*, *Mağdûre-i Sevdâ*, *İntak-ı Hakk'ın Tahmisi*, *Hissiyat* (Karaca 1990; Ercilasun 1990: 13-21).

İsmet (*Müstecâbizâde, İbrahim*) (1899-1916): Mecmuada iki şiiri bulunan şair, ilk tahsilini memleketi olan *Balıkesir*'de görmüş ve daha sonra da *İstanbul*'a

¹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Süheyla Seçkin, "İsmail Safa'nın Mezarına Dair", *Yedi İklim*, Aylık Sanat-Kültür-Edebiyat Dergisi, C. 9, Sayı:66, Eylül 1995, s.116-117.

gelerek Arabî ilimleri tamamlayıp Farsça ve Fransızca öğrenmiştir. Nâcî mektebine mensup olmakla birlikte şiirde kendine has bir üslubu vardır. 1317 tarihinde bir iftiraya uğrayarak Midilli kalasında yaşamaya mahkum edilmiştir. 1335 Muharreminde kabul ettiği Isparta İstinaf Müdde-i Umûmîliği'nde dünyadan ayrılmıştır. Talebesi ve yakın dostu Ebu's-Suûdzâde Suûd Bey'in söylediği menlût tarih aşağıdadır:

Bir İlâhî edib-i kâmil idi

Vâsıl oldu Hudâ'ya İsmet Bey

Oku bir Fatiha'yla târihin

Rıhlet etti bekaya İsmet Bey (Mehmet Tahir 1972: 188).

[İZBUDAK], Veled Çelebi (1869-1950): Şair, dil ve edebiyat âlimi. Babası Mevlânâ Mustafa Necib Çelebi'dir. Mevlânâ'nın torunudur. Medresede okumuş daha sonra da özel öğrenim görmüştür. Arapça ve Farsça öğrenmiş, Tercüman-ı Hakikat, İkdâm gibi gazeteler ile Mektep, Hazine-i Fünûn ve Resimli Gazete mecmualarında çeşitli yazılar yazmıştır. "Bahâî" takma adıyla şiirler neşretmiştir. II. Meşrutiyet yıllarında Yusuf Akçura ve Necip Âsım'la Türk dili üzerine incelemeler yapmıştır. Veled Çelebi, Abdülhalim Çelebi'nin azli üzerine Sultan Reşad'ın iradesiyle 1910'da Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişinliği'ne tayin edildi. 1918 de postnişinlikten alınarak, Şûrâ-yı Devlet Âzalığı'na getirildi. Daha sonra da Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye katıldı. Yozgat'tan milletvekili seçilerek meclise girdi.

Hazine-i Fünûn'da "Hezar", "Bahâyi", "Mehmet Veled", "Veled Bahâyi Çelebi" imzalarıyla yazılar yazmıştır. Dergide bir çevirisi ve Fuzûlî'nin gazeline yazılmış iki naziresi bulunan Veled İZBUDAK'ın başlıca eserleri şunlardır: Leyle ile Mecnun (1893), Muhakemetü'l -lugateyn (1897), Letâif-i Nasreddin Hoca (1909), Lisan-ı Farisi (1909), Hayru'l-kelem (1914), Türk Diline Medhal (1923), Ferhengnâme-i Sâdi Tercümesi (1924), Divân-ı Türki-i Sultan Veled (Kilisli Muallim Rifat'la beraber,1925), El-İdrak Hâşiyesi (1936), Atalar Sözü (1936) (Birinci 1977: 41-42).

Kemal Paşazâde (Şemseddin Ahmet b. Süleyman) (? -16 Nisan 1534) :
Edirneli. 1525-26 şeyhülislam oldu. Müftü'şsakaleyn unvanıyla şöhret bulmuştur.
Şiirleri de vardır. Dergide, Ma'raz-ı Sühan sütununda bir gazeli yer almıştır.

Eserleri: Şerh-i Hidâye, Hâşiye-i Telvih, Hâşiye-i Şerh-i Miftâh, Tehâfüt,
Dakâikü'l Hakaik, Tarih-i Devlet-i Osmaniye, Nigaristan.

Makbule Leman (1865-1898): Şair ve yazar. Fatma Makbule Leman
İstanbul, Beşiktaş'ta doğmuştur. Hacı İbrahim Efendi'nin kızı ve Şûrâ-yı Devlet
eski başkatibi Mehmet Fuat Bey'in eşidir.

Hayatının çoğu hastalıkla geçmiş ve eserlerinin mühim bir kısmını o halinde yazmıştır. Manzum ve mensur eserlerinden bir kısmı "Ma'kes-i Hayâl" adıyla basılmıştır. Sonradan "Lemean" mahlasını kullanmıştır. Gazete ve mecmualarda neşriyatta bulunan ilk Türk kadınlarından olan Makbule Leman'ın, edebî eserlerinin bir kısmı "Hanımlara Mahsus Gazete" sahibi İbnülhakki Tahir Bey tarafından tab edilmiştir (Mehmet Tahir 1972: 238-240; İnal 1988 : 904-907).

Mecmuada gazel türü hakkında teorik bilgiler verdiği bir yazısı mevcuttur.

Mazhar (? -1910): Mazhar ismiyle ilgili olarak sadece Osmanlı
Müellifleri'nde bilgiye ulaşabildik. Dergideki yazılarından hareketle Mazhar'ın
burada tanıtılan kişi olduğunu düşündük.

Bu kaynağa göre, Mazhar ilme ve dile vakıf, zeki bir yazardır. Emrullah
Efendi tarafından ikinci defa olarak, birçok kişinin de gayretiyle meydana
getirmeye çalışılan fakat birinci cildin sonunda tatile uğrayan Muhîtü'l-Maârif
başmuharrirliğine seçilmiştir.

Hazine-i Fünûn'da "Teracim", "Vesâyâ-yı Nafia", "Musahabe", "Makale-i
Mahsusa", "Müteferrika", "Fünûn" ve "Edebiyat" sütunlarında yazıları olan
Mazhar'ın, dergide daha çok fennî konularla ilgili yazıları ve çevirileri mevcuttur.

Basılı Eserleri: Amelî ve Nazarî Muhtasar Hendese, Küçük Coğrafya, İlm-i Hesap, Kiraet-i Ahlâkiye, Küçük Osmanlı Sarfı, Kamere Seyahat, Kutba Seyahat, Misbahu'l-Felah: "Mufassal İlm-i Hal" 1. Cild, Zübde-i İlm-i Ahlâk 1. Cild (Mehmet Tahir 1972: 243-244).

Ayrıca "Bağış Kitapları Kataloğu"¹ adlı eserde Mazhar'a ait olan şu çevirileri bulduk: Arzdan Kamere Seyahat (Jules Verne); Fen Sahifeleri; İlm-i Hesap, Hesab-ı Tahriri, Hesab-ı Şifahî (M.P. Leyssen); Kaptan Hatras'ın Seyahati (Jules Verne, Çev: Ahmed İhsan (TOKGÖZ)-Mazhar; Zübde-i İlm-i Ahlâk; Amelî ve Nazarî Muhtasar Hendese; İlm-i Hesap (Lisen M.P.); Küçük Coğrafya; Misbahü'l felâh; Yeni Tertip Küçük Osmanlı Sarfı.

Mehmet Celâl (İstanbul 1867 – 1912): Şair ve romancı. İlk şiirlerini Gülşen dergisinde yayımlamıştır. Ayrıca Şafak, Saadet, Gayret, Maarif, Resimli Gazete, Hazine-i Fünûn, Mektep, Musavver Fen ve Edeb, Servet, Sabah, Malumat, Marifet, İrtika gibi gazete ve dergilerde de yazılar yazmıştır. "Şair-i zî-irtical" lakabıyla tanınmıştır. Şiirlerinin çoğunda adalardan ve adalarındaki aşklarından söz ettiği için "Ada Şairi" olarak da anılmıştır.

Hazine-i Fünûn'da hikâye türünde yazıları ve şiirleri bulunan Mehmet Celâl'in başlıca eserleri şunlardır:

Hikâye ve Romanları: Cemile, Venüs, Zehra, Bivefa, Mevidi Mülakat, Mükâfat, Elvahi Sevda, Mavi Sünbül, Damen Âlude, Küçük Gelin, Dehşet, Oyun, Margirit, Vicdan Azapları, Mehabbeti Maderâne, Bir Kadının Hayatı, Teverrüm, İki Kanarya, Aşınayi Nikah.

Manzum eserleri: Teracüm-i Ahval-i Selatin, Adada Söylediklerim, Ervahı Masumâne, Sürud, Âsârı Celâl, Gazellerim, İstiğrak, Elvahı Şairâne.

Diğer eserleri: Osmanlı Edebiyatı Nümuneleri, Sevda Lügati, Şiiri Gaza (Gövsa Tarihsiz :80; Bayraktar 1999:117).

¹ Seyfeddin Özege. "Bağış Kitapları Kataloğu" (Haz:Ali Bayram, M.Sadi Çöğenli). Erzurum: Atatürk Üniv. Basımevi. 1980. Cilt 4.

Mehmet Refet (1869 - ?): Mehmet Refet hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Fakat **İzmir Fikir ve Sanat Adamları** isimli kitapta yer alan **Dr. Mehmet Refet'in, Hezargradlı Mehmet Refet** imzasıyla yazdığı **Terbiye-i Dimağiye yahut Usul-i Terbiye** isimli tıbbi ve pedagojik kitabı, dergimizdeki dört sayı devam eden ve **Fünûn** sütununda yer alan "Terbiye-i Dimağiye" yazısını çağrıştırdı. Emin olmamakla birlikte bu kişinin, kitapta yer alan **Mehmet Refet Hezargradı** olduğunu düşündük.

Bu kaynağa göre, **Mehmet Refet** ilk olarak **İzmir'de** 1886 aralığından itibaren **Hizmet** gazetesinde yazı yazmaya başlar. Burada **Hezargradlı Mehmet Refet** imzasıyla, 1888 kasımına kadar mensur şiirleri, **Fransızca'dan** mensur bir şekilde yapılmış şiir çevirileri, çeviri hikâyeleri ve makaleleri yayımlanır. Daha sonra ise **Mehmet Refet** imzasıyla yazılar yazar. **Mehmet Refet Bey, İzmir'deki** görevi sırasında bazı siyasi olaylara, başka bir deyişle de **Jön Türklük** hareketine karışmış ve yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. 1908 yılında yurda dönen **Mehmet Refet Bey, Ahenk** gazetesinin başyazarlığını üstlenmiştir. Daha çok tıbbî konularda yazı yazmıştır. **Muktebes** dergisinde de birkaç şiiri çıkmıştır. **Terbiye-i Dimağiye yahut Usul-i Terbiye** (Âlem Matbaası, İstanbul 1894) isimli kitabı basılmış olan tek eseridir (Huyugüzel 2000: 372-373).

(**Mustafa**) **Sâmih Rifat (1874-1932):** Şair. **İkdam, Malûmat ve Sabah** gazetelerinde muharrirlik yaptı ve matbuat kontrol memuru oldu. Çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan eski ve yeni tarzda şiirleri vardır. **Meşrutiyet'in** ilanından sonra **İttifak** unvanlı bir gazete çıkardı. **Şair Oktay Rifat'ın** babasıdır (İnal 1988: 1673-1677).

Hazine-i Fünûn'da yedi şiiri bulunmaktadır. Bunların biri hariç diğerleri aruz vezniyle yazılmıştır. Aruzla yazdığı şiirlerin bazılarında, şiirin konusuna göre şiire başlık vermiştir. Buradan, eski tarzda yazdığı şiirlerde bile yeni edebiyat anlayışının etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Nâdirî (Ganizâde, Mehmet) (İstanbul ?- 1626): Divan şairi. Kazasker Bolulu **Abdülgani Efendi'nin** oğludur. Çeşitli medreselerde müderrislik; **Selanik,**

Kahire, Edirne ve İstanbul'da kadılık, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği gibi görevlerde bulundu.

Hazine-i Fünûn'da "Miraciyye" si ve "Nat"ı bulunan şairin başlıca eserleri şunlardır: Şehname, Divan, Münşeât, Risâle-i kalemiye, Mahzen-i bahr, Tarih-i Şam-ı Şerif. (Büyük Larousse 1986: 4395).

Nazif Surûrî: Sivas, Trabzon ve Konya valiliklerinde bulunan ve Mithat Paşa Mahkemesi'ne reislik eden Süruri Paşa'nın oğludur. Edebî yazıları ve şiirleriyle olduğu kadar hafiyeliği ile de şöhret bulmuştu. Şûrayı Devlet azasındandı. Muhtelif gazete ve mecmualarda yazıları ve şiirleri yayımlanmıştı. Malûmat mecmusunda da yazıları çıkmıştır. Nazif Surûrî, 1908 inkılâbından sonra zararlı yazılarından dolayı memleketi İbradı'ya sürülmüştür (Gövsa : 362).

Hazine-i Fünûn dergisinde iki yazısı vardır. Bunlardan ilki padişahın doğum günü sebebiyle yazdığı kutlama yazısı, diğeri de, "Amedi divan-ı hümayun müteheyyizan hulefasından saadetlü Nazif Beyefendi Hazretleri tarafından aldığımız tezkire-i iltifat-âmizdir" ifadesiyle yayımlanan ve Nazif Bey'in Hazine-i Fünûn dergisine olan beğenisini anlatan bir yazıdır.

Süleyman Nazif (Diyarbakır 1870-İstanbul 1927): Şair ve yazar. Tarihiçi Sait Paşa'nın oğlu ve şair Faik Ali'nin (Ozansoy) ağabeyidir. 1897 yılında Paris'e kaçtı ve burada Meşveret gazetesinde İstibdat yönetimi aleyhine yazılar yazdı. İbrahim Cehdi takma adıyla, Servet-i Fünûn dergisinde şiirler yazdı. Meşrutiyet'ten sonra Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul, Bağdat valiliklerinde bulundu. İstanbul'un İngilizler tarafından işgali üzerine, Cenap Şahabettin'le birlikte çıkartmakta olduğu Hadisat gazetesinde "Kara Bir Gün" başlıklı yazısını yayımladı. Daha sonra Pierre Loti'yi anma gününde işgale karşı çıkan sert konuşması üzerine de Malta'ya sürüldü. Zaferden sonra İstanbul'a döndü ve yaşamını güç koşullar altında kalemiyle sürdürdü.

Hazine-i Fünûn'da bir şiiri bulunan Süleyman Nazif'in başlıca eserleri şunlardır: Gizli Figanlar (Şiirler, 1906), Batarya ile Ateş (Şiirler, nesirler, 1917),

Fırak-ı İrak (Şiirler, 1918), **Çal Çoban** (Makaleler, 1921), **Namık Kemal** (1922), **Malta Geceleri** (Şiirler, nesirler, 1924), **Tarihin Yılan Hikâyesi** (Makaleler, 1922), **Mehmet Akif** (1924), **İki Dost** (Namık Kemal ile Ziya Paşa üzerine yazılar, 1926), **Fuzûlî** (1926). (Arkin 1988: 1080; Büyük Larousse 1986:10911).

Süleyman Sâlim (1843-1894): Hazine-i Fünûn'da Süleyman Sâlim Bey'in, "Tercüme-i hali 39 adetli Hazine-i Fünûn'da derç edilmiş olan şair şehir Üsküdarî **Süleyman Sâlim Bey** merhumun üç sene evvel muâsırsın-ı şuarâmızdan bir zata yazdığı mektubun suretidir" açıklamasıyla yer alan bir mektubu bulunmaktadır. Hayatı ile ilgili bilgi "Eslâf" sütununda (adet 39, s.311-312) verilmiştir.¹

Şeyh Vasfî (İstanbul 1851 - 1910): Şair-tekke şeyhi. **Kefevi Tekkesi Şeyhi Mahmud Raşid Efe'nin** oğludur. Çeşitli hocalardan dersler almış, babasının yerine tekkenin şeyhliğine geçmiştir.

Tercüman-ı Hakikat, Saadet, Mürüvvet, Hazine-i Fünûn gibi gazete ve dergilerde şiir ve makale yazmıştır. "**Berkî**" mahlasıyla da şiirler yazan **Şeyh Vasfî, Recaizâde Ekrem – Muallim Nâcî** tartışmaları sırasında **M. Nâcî'nin** yanında yer almıştır.

Şeyh Vasfî'nin Hazine-i Fünûn'da, Muallim Tâhî Efendi'nin "sana" redifli nat-ı şerifine yazdığı bir naziresi ve iki yazısı bulunmaktadır. Eski edebiyat taraftarı olan **Şeyh Vasfî, "Hazar"** başlıklı yazısında, çeşitli şairlerin şiir üzerine yaptıkları bir sohbeta yer vermiş ve bu tavrını da bu yazısında göstermiştir.

Eserleri: **Muharrerât-ı Şeyh Vasfî, Sevâtı, Melali, Feyz-âbad, Barika, Külliyat-ı İslâmiye, Levâmî, Cezebat, Şöyle Böyle, Nahv-ı Osmanî, Bedayî, Münşeât-ı Şeyh Vasfî, Riyâhin, Muhâdarat, Sarf-ı Osmanî, Nahv-ı Osmanî** (Mehmet Tahir 1972: 408-410).

[YURDMAN], Abdülgani Seniy: (İstanbul 1871 - 1951): Yazar, şair. Mülkiyeli. İstanbul Dâvâ vekili **Osman Nuri'nin** oğludur. Çeşitli yerlerde devlet

¹ Söz konusu metin çalışmamızın "SEÇİLMİŞ METİNLER" bölümüne aktarılmıştır.

memurluklarında bulundu. **Hazine-i Fünûn**, **Mecmua-i Ebuziyya**, **Mizan**, **İleri** gibi dergi ve gazetelerde yazıları yayımlandı. İnceleme, seyahat, tercüme olmak üzere birçok alanda eserleri neşredilmiştir.

Hazine-i Fünûn'da **Abdülğani Seniyy**'in "Cemale Hitap" başlıklı beyitleri ve "Ashab-ı Tabakat-ı Seba" adını taşıyan biyografik bir yazı dizisi vardır. Bu yazı dizisinde, **Cahiliye Devri** şairlerinden 2, 3, 4, 5, 6 ve 7. tabaka şairlerini tanıtır.

Başlıca Eserleri: **Aksiyyat**, **Ashab-ı Tabakat-ı Seba**, **Fransızca İbtidâ ve İntihâ Edatları**, **Edebiyat**, **Asâr-ı Celîle-i Hamîdiye**'den bir **Nebze**, **Zemîn ü Âsümân**, **Akıbet-i Tevekkül**, **Hikemiyat-ı İslâmiye** ve **Şarkiye**, **Yemen Yolunda: Azimet**, **Yemen Yolunda: Avdet**, **Beyrut Bombardımanı**, **Ma'arri Divanından Seçmeler** (Çankaya 1968-1969: 774-779).

II. TAHLİLİ FİHRİST

A. YAZILAR

1. YAZAR ADINA GÖRE

- Abdülğani Seniy** : bk. [YURDMAN], Abdülğani Seniy
- Adil Mahmut (Dr)** : “Gazel”, adet 43, s.347, “Eş’âr”, (Sevgilisine olan özlemine dile getirerek, ona (gel) diye seslenen, “den” redifli bir gazel).
- Agâh Bey** :“Sütteki Mikroplar”, adet 27, s.219-220, “Müteferrika”, (Sütün kimyasını, faydalarını ve sütte oluşabilecek mikropları anlatan bir yazı, H.A. rumuzuyla).
- Agâh Bey** : “Mikyas-ı Rutubet”, adet 51, s.412; adet 52, s.419-420, “Fünûn”, (Bazı bitkilerin aldıkları şekillerden yola çıkarak, havanın rutubetinin hesap edilmesi).
- + Ahmet Rasim** : “Fuzûlî”, adet 27, s.211-212, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin sanatçı kişiliği, büyük bir sanatçı olduğu ve eserlerindeki kahramanlarıyla bütünleştiğini anlatan bir yazı ve şiirlerinden örnekler).
- + Ahmet Rasim** : “Kan Kaynamak”, adet 28, s.225-227, (Kan kaynamak deyimini hakkında çeşitli insanların görüşlerine yer veren ve bu deyimini insanların hayatlarından örnekler sunarak açıklayan bir yazı).
- Ahmet Rasim** : “En Uzun Gece”, adet 30, s.241-242, “Müteferrika”, (Geceyi yalnız geçiren yazarın, sabaha kadar evde garip sesler duymasını, bunun sonucunda yaşadığı korkulu dakikaları ve sonunda da

bunların kendi hayal ürünü olduğunu anlayarak rahatladığını anlatan bir hikâye).

Ahmet Rasim

: “Sefile”, adet 31, s.250-252, “Fıkra”, (İstanbul’da bir kış günü cereyan eden bir yangını ve yangın sonrasında annesini kaybeden bir kız çocuğunun dramını anlatan bir hikâye).

Ahmet Rasim

: “Şarkı”, adet 52, s.415, “Eş’âr”, (Müşterek şarkı).

(Ahmet) Tevfik Lâmih

: “Nazire”, adet 42, s.335, “Eş’âr”, (“Sana” ve “geç” redifli iki nazire, Tevfik Lâmih imzasıyla).

(Ahmet) Tevfik Lâmih

: (Gazel), adet 52, s.414-415, “Eş’âr”, (ج) ve (ع)’in “istiğna” redifli müşterek gazelleri, “istiğna” başlığı ile).

Ali Muzaffer

: “Bülbül Yuvası”, adet 47, s.373-375, “Teracim”, (Yazarın, bir bülbül yuvasına bakarak, bülbüllerin yavrularına gösterdikleri şefkat karşısında etkilenecek kendi duygularını dile getirdiği bir yazı, Camille Flammarion’dan tercüme).

Alî

: “Gazel”, adet 47, s.379-380, “Ma’raz-ı Sühan”, (Eslâf-ı şuaranın en güzide ve nadide eşârını teşhire mahsustur” açıklamasıyla, şairin hayatı hakkında daha sonra bilgi verileceği notu ile iki şiiri).

Andelip(Mehmed Esad, Faik Esad) : (Nazire), adet 34, s.271, “Eş’âr”, (Abdülgani Efendi’nin 32 adetli Hazine-i Fünûn’da yer alan gazeline nazire, Andelip imzasıyla).

Andelip(Mehmed Esad, Faik Esad) : (Nazire), adet 35, s.278, “Eş’âr”, (Nevres Kadîm’in “ettiler” redifli gazeline yazılmış bir nazire, Andelip imzasıyla).

Andelip(Mehmed Esad, Faik Esad) : “Terâne-i Andelip”, adet 43, s.347-348, “Eş’âr”, (Sekiz dörtlükten oluşan, ilk dörtlüğünün 1. 2. ve 4. mısraları, diğer dörtlüklerin ise 2. ve 4. mısraları kafiyeli olarak yazılmış bir şiir, Andelip imzasıyla).

Andelip(Mehmed Esad, Faik Esad) : “Niyâz-ı âşıkane”, adet 44, s.352, “Eş’âr”, (Aşk derdiyle ızdırap çeken şairin duygularını dile getirdiği, sekiz dörtlükten oluşan şiir, Andelip imzasıyla).

Andelip(Mehmed Esad, Faik Esad) : “Gazel”, adet 45, s.360, “Eş’âr”, (“Dır” redifli bir gazel, Andelip imzasıyla).

Andelip(Mehmed Esad, Faik Esad) : “Gazel”, adet 48, s.383-384, “Eş’âr”, (Andelip’in iki gazeli, Adelip imzasıyla).

Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad) : “Gazel”, adet 50, s.404, “Eş’âr”, (Beş beyitlik, “ağlar” redifli bir gazel, Andelip imzasıyla).

Arif Efendi : bk.Mehmet Arif

Azmizâde Hâletî : bk. Hâletî (Azmizâde, Mustafa).

Bahâyi : bk. [İZBUDAK], Veled Çelebi

Behcet Reşad : “Şebabet”, adet 34, s.273-274, “Müteferrika”, (Gençliğin insan ömrünün en değerli ve tehlikeli zamanı olduğunu, bu dönemde insanın ilim tahsil ederek, içki, kumar gibi tehlikelerden

korunabileceğini ve böylece gençlik yıllarını en güzel şekilde geçirebileceğini anlatan bir yazı).

Bir Çiftçi

: “Bir Mektup”, adet 30, s.239-240, “Eş’âr”, (Yazı yazmak için uğraşan fakat başaramayan bir çiftçinin yaşadığı üzüntüyü dile getirdiği bir mektup ve şiiri, Bir Çiftçi imzasıyla).

+ Bir Tâlib-i İlm

: “Bir Varaka”, adet 48, s.385, “Muharrerât”, (H (ه) harfinin yazımıyla ilgili bir soru; bu harfin daima bitişik olması gerekirken hanede, eylemek gibi bazı kelimelerde niçin ayrı yazıldığı soruluyor, hemen altında da derginin cevabı var. Cevap, bu harfin ünlü konumunda olduğu zaman, sonraki harften ayrı yazıldığı şeklinde).

Bir Zat

: “Bir Küçük Heveskar Kemal”, adet 37, s.298-300, “Muharrerât”, (Çamlıca tepesinde bir köşkte, muallim öğrencisine, çalışmanın önemini, çalışan insanın her şeyi başarabileceğini, Allah’ın büyüklüğünün çalışmakla daha iyi anlaşılacağını ve dünyada ilimden büyük servetin olmadığını anlatarak, öğrencisini ilme olan merakından dolayı kutluyor; küçük bir öğrencinin ilme olan merakının anlatıldığı bir hikâye, imzasız).

Camille Flammarion

: “Bülbül Yuvası”, adet 47, s.373-375, “Teracim”, (Ali Muzaffer’in bir çevirisi).

+ Edhem Pertev Paşa

: “Mülâhaza”, adet 40, s.317-319, “Eş’âr”, (Edhem Pertev Paşa’nın, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa için, hece vezniyle ve sade bir lisanla yazdığı kasidesi ve şiir ile ilgili düşünceleri, imzasız).

Faik Reşad

: “Katip Çelebi”, adet 27, s.213-214; adet 28, s.221-222, “Eslâf”, (Katip Çelebi’nin hayatı, üslûbu ve “Mizân’ül Hak fi İhtiyâr’ül Ahak” adlı kitabından alınan bir bölüm ile bazı eserlerinin isimleri, bunların edebiyatımız açısından önemi ve “Keşfü’z Zünûn” adlı eserinin Türkçe’ye tercüme edilmemesinden duyulan üzüntüyü dile getiren bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Talib”, adet 28, s.222-223, “Eslâf”, (Talib’in hayatını, şiirde olduğu kadar musikide de başarılı olduğunu anlatan ve şiirlerinden örnekler veren imzasız bir yazı).

Faik Reşad

: “Hayâli Bey”, adet 29, s.229-230, “Eslâf”, (Hayâli Bey’in kısaca hayatını anlatan, iki gazelini ve seçilmiş bazı beyitlerini içeren bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Valihî”, adet 30, s.237-238, Eslâf”, (Valihî’nin kısaca hayatını anlatan, bir hatırasıyla birlikte bazı şiirlerini içeren bir yazı, imzasız).

+ Faik Reşad

: “İfade”, adet 30, s.243, “Musahhîh”, (Bazı alimlerin tavsiyesiyle dergide “dersler” adıyla bir sütun başladığını ve bu sütunda ele alınan konuyla ilgili kuralların ve usullerin anlatılacağını bildiren bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Ders”, adet 30, s. 243-244, “Musahhîh”, (Ders veren kişinin konusuna vakıf olması gerektiği ve konunun daha önceden öğrencilere duyurularak, öğrencilerin bir ön çalışma yapmaları gerektiğini anlatan bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Nâdiri”, adet 31, s.245-246, “Eslâf”, (Nâdiri'nin hayatı, şairlik kudreti ve şiirlerinden seçilmiş bazı beyitler, imzasız).

Faik Reşad

: “Abdülğani Efendi”, adet 32, s.256-257, “Eslâf”, (Abdülğani Efendi'nin hayatı, yetişme koşulları, bulunduğu görevler, Nevizâde Atai'nin onun hakkındaki düşünceleri ve bir matla ile bir gazelinin bulunduğu bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Vahid”, adet 33, s.263, “Eslâf”, (Vahid Efendi'nin hayatı, bulunduğu görevler ile şiirdeki ustalığı ve şiirlerinden bazı seçme beyitleri içeren bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Ders II”, adet 34, s.274-276, “Musahhîh”, (İrfan Efendi adında birisi ile dersi veren muallim arasında geçen konuşmaları içeren bir yazı: İrfan Efendi İstanbul'u semtleriyle birlikte tanıtan bir yazı yazar. Muallim, İrfan Efendi'nin yazısının çok güzel olduğunu, güzel yazının güzel ifade kadar önemli olduğunu belirtip, ayrıca yazıyı imlâsı açısından da inceleyerek yanlışlarını düzeltiyor, imzasız).

Faik Reşad

: “Cünûnî Dede”, adet 35, s.277-278, “Eslâf”, (Mevlevî şairlerinden olan Cünûnî Dede'nin kısaca hayatını anlatan, onun herkesin inanç ve saygısını kazanmış biri olduğunu ifade eden ve bir gazeline yer veren bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Ali Fenârî”, adet 36, s.285-287, “Eslâf”, (Ali Fenârî'nin hayatını, Osmanlı ülkesinde tanınmış bir alim olduğunu, onunla ilgili hatıraları, “Gammî”

mahlasıyla şiirler yazdığını ve bir gazelini içeren imzasız bir yazı).

Faik Reşad

: “Neşâtî”, adet 37, s.293-294, “Eslâf”; (Vecdî ve Neşâtî’yi diğer şairlerden ayıran özellikleri, Neşâtî’nin hayatı, şiirdeki ustalığı ve iki gazeli, imzasız).

+ Faik Reşad

: “Süleyman Sâlim Bey”, adet 39, s.311-312, (Süleyman Sâlim Bey’in ölümü üzerine, onun hayatı, şairliği ve münşiliği, Faik Reşad’la olan münasebeti anlatılarak, üç gazeline yer verilmiştir, imzasız).

Faik Reşad

: “Râmî Paşa”, adet 41, s.325-326; adet 42, s.333-334, “Eslâf”, (Râmî Paşa’nın hayatı, eski ve büyük şairler arasında Nefî, Nâbî gibi değerlilerden biri olduğu, dilinin mükemmelliği ve beş gazeli ile bir dörtlülüğü, imzasız).

Faik Reşad

: “Behiştî”, adet 42, s. 334, “Eslâf”, (Behiştî’nin kısaca hayatı, eserleri ve seçme beyitlerinin yer aldığı bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Musahâbe”, adet 43, s.341-342, (Menekşe çiçeğinin özelliklerini, nerelerde yetiştiğini anlatarak, Fransa’daki bir fen dergisinin menekşe ile ilgili yazısından alıntılara yer veren bir yazı, imzasız).

Faik Reşad

: “Vecdî”, adet 43, s.342-344, “Eslâf”, (Vecdî’nin kısaca hayatını, şiirin büyük ustası Neşâtî gibi mucizeli bir söyleyişe sahip olduğunu anlatan ve seçme beyitlerle iki gazeline yer veren imzasız bir yazı, imzasız).

- + Faik Reşad** : “Edhem Pertev Paşa”, adet 45, s.357-359, “Eslâf”, (Edhem Pertev Paşa’nın hayatı, bulunduğu görevler, üstün nitelikleri, şiirde ve nesirdeki başarısı ve eserlerinden bahseden imzasız bir yazı).
- Faik Reşad** : “Nazire”, adet 45, s.360, “Eş’âr”, (Andelip’in şiirine yazılmış bir nazire, Reşad mahlasını kullanmış).
- Faik Reşad** : (Ders), adet 45, s.363-364; adet 46, s.372; adet 47, s.380; adet 49, s.395-396, “Musahhih”, (Bazı kelimelerin ve fiillerin imlâsı, yapılan hatalar ve bunların örneklerle açıklaması, imzasız).
- Faik Reşad** : “Sinan Paşa”, adet 47, s.375-377, “Eslâf”, (Sinan Paşa’nın hayatı, “Tazarrûnâme” adlı eseri ve bu eserden alınan parçaların yer aldığı imzasız bir yazı).
- Faik Reşad** : “Râşid”, adet 49, s.391-392, “Eslâf”, (Râşid’in hayatı, şiirdeki ustalığı kadar olgun ve usta bir nesir yazarı olduğu ve şiirlerinden örnek beyitler, imzasız).
- Faik Reşad** : “Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”, adet 50, s.401-402, “Eslâf”, (Abdülaziz Efendi’nin hayatı, bulunduğu görevler, nesrinin nazmından daha üstün olduğu, Naima’nın onun hakkındaki düşünceleri ve eserlerinin adlarının yer aldığı bir yazı).
- Faik Reşad** : “Şarkı”, adet 52, s.415, “Eş’âr”, (Müşterek şarkı).
- Fuzûlî** : “Fuzûlî’den”, adet 27, s.212, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin iki gazeli).

- Fuzûlî** : “Fuzûlî’den”, adet 32, s.255-256, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin iki gazeli).
- Fuzûlî** : “Fuzûlî’den”, adet 35, s.278, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin “Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün” kalıbıyla yazdığı “var” redifli gazeli).
- Fuzûlî** : “Fuzûlî’den”, adet 36, s.289, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin, “Mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün” kalıbıyla yazdığı 7 beyitlik bir gazeli).
- Fuzûlî** : “Fuzûlî’den”, adet 38, s.303, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin “Feilâtün feilâtün feilâtün feilün” kalıbıyla yazdığı “gayrı” redifli gazeli ile “Mef’ûlü mefâilü mefâilü feülün” kalıbıyla yazdığı bir diğer gazeli).
- Ganizâde Nâdirî** : bk. Nâdirî (Ganizâde, Mehmet)
- H.A.** : bk. Agâh Bey
- Halede Meded** : “Rübâî”, adet 39, s.315-316, “Muharrerât”, (“Halede Meded imzasıyla tebliğ olunmuştur” açıklamasıyla iki rübâî ve açıklamalarını içeren bir yazı).
- Hâletî (Azmizâde, Mustafa)** : “Rübâî”, adet 48, s.384-385, “Ma’raz-ı Sühan”, (“Tercüme-i hali 13 adetli Hazine-i Fünûn’da münderiçtir” açıklamasıyla, iki gazel).
- Hezâr** : bk. [İZBUDAK], Veled Çelebi
- İbnülahmet Mithat** : “Yetimlik”, adet 38, s.308, “Muharrerât”, (Yetimlik üzerine kaleme alınan bir deneme).
- İbnürrıfat Sâmih** : bk.(Mustafa) Sâmih Rıfat

- İsmail Safa** : “Şarkı”, adet 34, s.272, “Eş’âr”, (Gönlü aşk ateşiyle yanan aşığın ıstırabını anlatan üç kıtalık bir şiir).
- İsmail Safa** : “Sevdiğime”, adet 40, s.319, “Eş’âr”, (Şairin sevgilisine hissettiği duyguları anlattığı, “sevdiğime” redifli bir şiir).
- İsmail Safa** : “Vadi”, adet 41, s.326-327, “Eş’âr”, (Şairin güzel bir tabiat tasviri yaptığı bir müstezâd).
- İsmet (Müstecâbizâde,İbrahim)**: “Na’t”, adet 43, s.347, “Eş’âr”, (Sekiz beyitlik “sana” redifli bir na’t, Müstecâbizâde İsmet imzasıyla).
- İsmet (Müstecâbizâde,İbrahim)**: (Gazel), adet 52, s.414-415, “Eş’âr”, (ج) ve (ع)’in “istiğna” redifli müşterek gazelleri, “istiğna” başlığı ile).
- (İsmet) ع** : bk. İsmet (Müstecâbizâde,İbrahim)
- [İZBUDAK], Veled Çelebi** : “Rübâiyyât”, adet 27, s.215-217, “Teracim”, (Rübâiler ve açıklamaları, Mehmet Veled imzasıyla).
- [İZBUDAK], Veled Çelebi** : (Nazire), adet 30, s.240, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin gazeline nazire, Hezar imzasıyla).
- [İZBUDAK], Veled Çelebi** : “Dakayık-ül hakayık”, adet 31, s.246-248, (Kemal Paşazade Ahmet Şemsüddin Efendi’nin Dakayık-ül hakayık adlı eserinden ve “gülistan” kelimesinden yola çıkarak Farsça yer isimlerinin nasıl yapılması gerektiğinin anlatılması, imzasız).
- [İZBUDAK], Veled Çelebi** : (Nazire), adet 34, s.271, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin bir gazeline yazılmış 8 beyitlik nazire, Hezâr imzasıyla).

- [İZBUDAK], Veled Çelebi : “Dakayık-ül hakayık”, adet 35, s.283-284; adet 36, s.289-290, (Farsça bazı kelimelerin benzerleri ve eş anlamlıları arasındaki kök ve yapı farklarını, ekleri ve görevlerini, Farsça bazı dil bilgisi kurallarını örneklerle açıklayan bir yazı, imzasız).
- [İZBUDAK], Veled Çelebi : “Levh-ül Garam”, adet 40, s.322-324; adet 41, s. 330-331, “Fıkra”, (Beni Azra kabilesinden Halit adlı bir gencin, başka bir kabileden Zarife adındaki kıza aşık olması, fakat kızın kabilesinin bu izdivaca izin vermemesi üzerine Halit’in aşk derdiyle ölmesi ve Zarife’nin de arkasından intiharını anlatan bir hikâye, Bahâyi imzasıyla).
- [İZBUDAK], Veled Çelebi : “Levh-ül Garam”, adet 46, s.369-371, “Fıkra”, (Bir gencin aşkını anlatan hikâye, Bahâyi imzasıyla).
- [İZBUDAK], Veled Çelebi : “Levh-ül Garâm fî Mısra-ı Erbab-ı el Hayyam”, adet 50, s.404; adet 51, s.410-412, “Fıkra”, (Hayyam’ın bir mısrasının açıklaması, Bahâyi imzasıyla).
- [İZBUDAK], Veled Çelebi : “El Tâlid Vel Tarif”, adet 51, s.406-407, “Teracim”, (Kimden çevrildiği belirtilmemiş, Bahâyi imzasıyla).
- Kâsım Nûri(Ankara Mektubi Kalemî Müsevvid-i evveli): “Hazan”, adet 39, s.309-311, “Edebiyat”, (Şarl Pojansi’den(شارل پوجانسی) çevrilen bir yazının ardından yazarın sonbaharla ilgili bir denemesi. Bu denemede yazar, hazanı insan ömrüyle bağlantılı olarak işliyor).

- Kemal Paşazâde(Şemseddin Ahmet b. Süleyman):** “Gazel”, adet 51, s.408, “Ma’raz-ı Sühan”, (Aşk hastalığına tutulan kişilerin dünyaya bakışını anlatan bir gazel ile üç kıta).
- (Lamih) ل** : bk. (Ahmet) Tevfik Lâmih
- M. Arif** : bk. Mehmet Arif
- M. Hayrullah** : “Nezle”, adet 41, s.329-330, “Makale-i Mahsusa”, (Baş nezlesi ve tedavi yolları).
- M. Samih** : bk. (Mustafa) Sâmih Rıfat
- + Makbule Leman** : “Şiir”, adet 29, s.230-235, “Eş’âr”, (Gazel türü hakkında teorik bilgiler).
- Mazhar** : “Bakır Temizlemek”, adet 27, s.220, “Vesâyâ-yı Nafia”, (Bakır kapların kömür ve amonyak ile temizleneceğini anlatan bir yazı).
- Mazhar** : “Maldonata”, adet 28, s.224-225, “Teracim”, (İspanyolların sömürgesinden kaçan Maldonata adlı kadının aslanlar tarafından beslendiğini anlatan bir tercüme yazısı).
- Mazhar** : “Fen”, adet 29, s.235-236, “Teracim”, (Fenin önemi ve bizde fene verilen önem).
- Mazhar** : “Altın Yıldızlı Çerçevesi Temizlemek”, adet 29, s.236, “Vesâyâ-yı Nafia”, (Altın yıldızlı çerçevelerin defne yağı sürülerek korunabileceğini ve çeşitli usullerle parlatılabileceğini anlatan imzasız bir yazı).

- Mazhar** : “Sinekleri Tebyid Etmek”, adet 29, s.236, “Vesâyâ-yı Nafia”, (Oda ve sofalardaki sinekleri, ortaya çıkarmanın yöntemlerini anlatan bir yazı, imzasız).
- Mazhar** : “Bakır Kaplara Cila Vermek”, adet 29, s.236, “Vesâyâ-yı Nafia”, (Bakır kapları temizlemenin çeşitli yollarını anlatan bir yazı, imzasız).
- Mazhar** : “Nev-bahar”, adet 32, s.253-254, “Teracim”, (Bir ilkbahar tasviri ve insanı etkileyişi hakkında Şarl Pojansi (شارل پوژانسی) den yapılan bir çeviri).
- Mazhar** : “Tedavi-i Bilmâ”, adet 33, s.268; adet 34, s.270-271, “Fünûn”, (Tedavi-i Bilmâ usulünün suyla yapılan bir tedavi olduğu, bu tedavi hakkında Avrupalı bilim adamlarının düşünceleri; bu usulün, tıbbın bir ilimden ziyade bir sanat ve tabibin de bir sanatkar olduğunu gösterdiğini, uzun süren ve doktor kontrolünde yapılması gereken bir tedavi olduğunu açıklayan bir yazı, (مونن) den tercüme).
- Mazhar** : “Hazan”, adet 39, s.309, “Edebiyat”, (Şarl Pojansi’den (شارل پوژانسی) çevrilen, sonbaharla ilgili bir yazı, imzasız).
- Mazhar** : “Demir Mamulatin Tathiri”, adet 39, s.316, “Müteferrika”, (Demirden yapılmış eşyaların temizlenmesi ve parlatılması için yapılması gerekenler hk.imzasız).
- Mazhar** : “Coğrafya Keşfiyatına Bir Nazar İcmâli”, adet 40, s.319-321; adet 41, s.329, “Makale-i Mahsusa”, (İnsanoğlunun keşif merakı, ilk keşiflerin başlaması,

devir devir keşfedilen yerler ve kimler tarafından keşfedildiği).

Mazhar

: “Leyl-i Sayf”, adet 49, s.389-390, “Musahâbe”, (Bir yaz akşamı sohbetinde, sivri sineklerden duyulan rahatsızlık dile getiriliyor ve sohbe katılanlar bunlardan korunmak için çeşitli öneriler sunuyor).

Mehmet Arif

: “Tedavi-i Bizzat”, adet 31, s.252; adet 32, s.260, (Bir kış hastalığı olan nezle ve tedavisi hakkında, imzasız).

Mehmet Arif

: “Tedavi-i Bizzat”, adet 34, s.269-270, “Fünûn”, (Peklik-kabızlık- hastalığının kimlerde görüldüğü ve tedavisi hk. M. Arif imzasıyla).

Mehmet Arif

: “Tedavi-i Bizzat”, adet 36, s.291-292; adet 37, s.300, “Fünûn”, (Bayılma, bu rahatsızlığın sebepleri ve tedavisi).

Mehmet Arif

: “Tedavi-i Bizzat”, adet 41, s.332, “Fünûn”, (Tedavi-i Bizzat sütununun yazılmasının amacı: Çok ciddi olmayan rahatsızlıklarda kişinin doktora gitmeden kendi kendini tedavi etmesi gerektiği, her zaman doktora ulaşılmadığı için bunları bilmenin önemi anlatılıyor. M. Arif imzasıyla).

Mehmet Arif

: “Bahar”, adet 46, s.371-372, “Muharrerât”, (Bahar mevsiminin güzelliklerini anlatan bir yazı, M. Arif imzasıyla).

Mehmet Celâl

: (Ahmet Rasim’e Takriz), adet 28, s.228, “Eş’âr”, (Asar-ı Hayal isimli eser hakkında Mehmet Celâl Bey’in yazdığı övgü dolu şiirler).

Mehmet Celâl

: “İki Hayat”, adet 30, s.242-243, “Müteferrika”, (Aynı yaşlarda iki gencin hikâyesi. Gençlerden biri ailesine, işine bağlı düzgün bir yaşam sürdürürken; diğer genç sürekli içki içen, ailesinden kopuk bir yaşam sergileyen bir tip).

Mehmet Celâl

: “Taklid”, adet 32, s.254-255, “Eş’âr”, (Hafif bir yorgunluk hissiyle kendinden geçen yazarın dudaklarından, Fuzûlî’nin bir gazeline tanzîr için söylediği mısranın çıkması ve Fuzûlî’nin hayalinin gözlerinin önünde canlanmasıyla ortaya çıkan düşünceleri; nazirenin gazelin aslını geçmesi gerektiği, tanzîr ve nazire arasındaki fark, tanzîr yerine taklid denmesi gerektiği belirtilerek, Fuzûlî’nin gazeline yazılan beş beyitlik tanzîre yer verilmiştir).

Mehmet Celâl

: “Mektup”, adet 42, s.335-338; adet 43, s.346; adet 44, s. 349-351, “Edebiyat”, (Divan şairlerinden olan Nedim’in ne kadar büyük bir şair olduğunu, bazı mazmunları şiirlerinde nasıl kullandığını, sadece şiirde değil nesirde de başarılı olduğunu, üslubunun mükemmelliğini örnek beyitlerle ve karşılaştırma yaparak açıklayan Faik Reşad’a hitaben yazılmış bir mektup).

Mehmet Celâl

: “Diğer”, adet 45, s.361, “Eş’âr”, (Andelip’in şiirine yazılmış bir nazire).

Mehmet Celâl

: “Penbe”, adet 47, s.379, “Eş’âr”, (Sekiz dörtlükten oluşan bir aşk şiiri).

- Mehmet Celâl** : “Gazel”, adet 48, s.383, “Eş’âr”, (Mehmet Celâl ’in iki gazeli).
- Mehmet Celâl** : “Her Şey Hatırımnda”, adet 48, s.385-386, “Fıkra”, (Sevgilisini kaybeden yazarın, onunla ilgili hatıralarını dile getirdiği hüznü bir öykü).
- Mehmet Celâl** : “Şarkı”, adet 52, s.415, “Eş’âr”, (Müşterek şarkı).
- + Mehmet Ekrem** : “Bir İhtâr”, adet 35, s.282, “Muharrerât”, (Lûgat kitaplarının amacının, okuyucuya rehberlik etmek olduğunu fakat bizdeki Türkçeden Fransızcaya tertip edilen lûgatın rehberlik konusunda yetersiz kaldığını belirten bir yazı).
- Mehmet Enis** : “Kitab-ı Mâziye İrcâ-i Nazar”, adet 51, s.408-410, “Fıkra”, (Kırlarda gezintiye çıkan bir gencin, manzara karşısında kendinden geçerek, maziye ait hatıraları gözünde canlandırması, Mehmet E. imzasıyla).
- Mehmet Refet** : “Terbiye-i Dimağiyye”, adet 38, s.306-307; adet 39, s.313-315; adet 42, s.338-340; adet 43, s.348, “Fünûn”, (Terbiyenin aklın gıdası olduğu, öğrenmede zihnin hazır hale getirilmesi, çocukların eğitiminde dikkat edilecek hususlar: Çocukların sürekli oyun oynayarak vakitlerini boşa geçirmemeleri gerektiği, terbiyenin önemli olduğu, çocukların öğrenmede dikkatlerinin nasıl dağıldığı ve dikkatlerinin dağılmaması için nasıl davranmak gerektiği; terbiyeli insanların herkes tarafından sevildiği, huy ve davranışların terbiye ile düzeltilebileceği, bu eğitimin özellikle de çocukluk

döneminde daha etkili olduğu; çocukların sorduğu sorulara onların anlayacağı şekilde cevaplar vermek gerektiği anlatılıyor; 38. sayıda başlayıp 39'da biten bölüm R.Faik imzasıyla; 42. sayıda başlayıp 43'te biten bölüm de Mehmet Refet imzasıyla yayımlanmıştır).

+ Mehmet Refet

: “Tavsîf”, adet 44, s.354-356; adet 45, s.361-363, “Makale-i Mahsusa”, (İnsanın Tabiatı Muhiteye Merbudiyeti, Tavsîfat-ı Edebiye, Tarif, Emile Zola'nın Bir Hikâyesi, Misal alt başlıklarıyla; bu dergide yer alan Terbiye-i Dimağiye makalesine atıfla, çevrenin ve soya çekimin insan üzerindeki tesiri, Emile Zola'nın “Madeline Ferat” adlı eseri tercüme edilerek misal gösterilmiştir).

+ Mehmet Refet

: “İntikâd”, adet 52, s.415-418, “Makale-i Mahsusa”, (İnsanın bir şeyi ayırt etme ve seçebilmesinin şüphe ile başladığı; gerçek edebiyatın ancak “intikâd” ile oluşabileceği; müntekidin görevinin itiraz etmek olmadığı; Muallim Nâcî'nin bir şiiri ve onun hakkındaki düşünceler).

Mehmet Tevfik (Diyarbakırlı) : (Gazel), adet 52, s.415, “Eş'âr”, (Aşkın güzelliğini anlatan, “bize” redifli bir şiir).

Mehmet Veled

: bk. [İZBUDAK], Veled Çelebi

Mustafa Asım

: “Kan Aldırma, Fasd”, adet 44, s.353-354, “Makale-i Mahsusa”, (Kan aldırma usulü ve Doktor Dehev'in bu usulün zararlı taraflarını anlattığı bir yazısından alınan parçalarla oluşturulmuş bir yazı).

Mustafa Rauf(Eyüp Nümune-i Terakki Mektebi İmlâ-yı Türkî Muallim-i Fahrîsi)

: “Tahta Kehlesi”, adet 48, s.385, “Muharrerât”, (Tahta kurularını sokaklarda satılan tozlarla yok etmenin mümkün olmadığı, bunları yok etmek için nefit yağına batırılmış bir tütün, tahta kurularının bulunduğu bölgelere sürülmesi gerektiğini anlatan bir yazı).

(Mustafa) SâmiH Rıfat

: “Fuzûlî’ye Taklid”, adet 36, s.288-289, “Eş’âr”, (Fuzûlî’nin 6 beyitlik gazeline yazılmış bir taklid (tanzir) şiir, M. SâmiH imzasıyla).

(Mustafa) SâmiH Rıfat

: “Gazel”, adet 42, s.334, “Eş’âr”, (Beş beyitlik “olur” redifli bir gazel, İbnürrıfat SâmiH imzasıyla).

(Mustafa) SâmiH Rıfat

: “Şiir-i millî-Aheng-i teessür”, adet 44, s.351, “Eş’âr”, (Şairin, gördüğü bir güzelin etkisinde kalarak kaleme aldığı, 11’li hece ölçüsüyle yazılmış bir şiir, İbnürrıfat SâmiH imzasıyla).

(Mustafa) SâmiH Rıfat

: “Nazire”, adet 46, s.367, “Eş’âr”, (Andelip’in “dır” redifli gazeline nazire, İbnürrıfat SâmiH imzasıyla).

(Mustafa) SâmiH Rıfat

: “Gazel”, adet 47, s.378-379, “Eş’âr”, (“Sana” redifli bir gazel, SâmiH imzasıyla).

(Mustafa) SâmiH Rıfat

: “Şiven”, adet 50, s.403-404, “Eş’âr”, (Aşk yüzünden acı çeken şairin feryadını dile getirdiği 6 kıtalık bir şiir, İbnürrıfat SâmiH imzasıyla).

(Mustafa) SâmiH Rıfat

: “Kaleme”, adet 52, s.415, “Eş’âr”, (“Çalış” redifli bir gazel, “Kaleme” başlığıyla, İbnürrıfat SâmiH imzasıyla).

- Müstecâbizâde İsmet** : bk. İsmet (Müstecâbizâde, İbrahim)
- Nâdirî (Ganizâde, Mehmet)** : “Miraciyye”, adet 38, s.303-306, “Eş’âr”, (“Eslâfdan Ganizâde Nâdirî şairin tercümâ-i halini yazdığımız sırada müşârün-ileyhin belîğ bir “Miraciyye”si olduğunu söylemiştik. Gösterilen arzuya mebnî bu nüshaya derç eyledik” açıklamasıyla, imzasız).
- Nâdirî (Ganizâde, Mehmet)** : “Na’t”, adet 51, s.408, “Ma’raz-ı Sühan”, (Övgü şiiri, Ganizâde Nâdirî imzasıyla).
- Nazif Surûrî** : (Kutlama Yazısı), adet 33, s.261-262, (Padişahın doğum günü sebebiyle kutlama yazısı, Surûrîzâde Nazif imzasıyla).
- + Nazif Surûrî** : (Tezkire), adet 52, s.418, “Muharrerât”, (Nazif Bey’in edebiyat hakkındaki düşünceleri ve Hazine-i Fünûn mecmuasına olan beğenisini içeren bir yazı; “Amedi divan-ı hümayun müteheyvizan hulefasından saadetlü Nazif Beyefendi Hazretleri tarafından aldığımız tezkire-i iltifat-âmizdir” ifadesiyle).
- Neşâfî** : “Gazel”, adet 47, s.380, “Ma’raz-ı Sühan”, (“Tercüme-i hali 37 adetli Hazine-i Fünûn’da münderiçtir” açıklamasıyla, iki gazel).
- Nisârî** : “Gazel”, adet 48, s.384, “Ma’raz-ı Sühan”, (Beş beyitlik bir gazel).
- R. Faik** : bk. Mehmet Refet
- Reşad** : bk. Faik Reşad

- Rüşti Efendi** : “Bir Gazel”, adet 32, s.256, “Eş’âr”, (Rüşti Efendi’nin 9 beyitlik bir gazeli).
- Sabûhi Dede** : “Müseddes”, adet 51, s.407-408, “Ma’raz-ı Sühan”, (Beş kıtadan oluşan, ilk kıtanın son iki mısrası her kıtada nakarat halinde tekrar edilen “müseddes-i mükerrer”).
- Sâmi** : “Antakya’da Bir Sayfiye”, adet 41, s.327-329, “Muharrerât”, (Antakya ilinin bir köyünde bulunan, etrafı ağaçlarla çevrili güzel bir sayfiye yeri tanıtıyor. “Sâmi imzasıyla tebliğ olunmuştur” açıklamasıyla, imzasız).
- Sâmih** : bk. (Mustafa) Sâmih Rıfat
- Surûrîzâde Nazif** : bk. Nazif Surûrî
- Süleyman Emin** : “Dişler”, adet 31, s.249-250; adet 32, s.259-260; adet 33, s.267, “Dişlerin Evsaf-ı Tabiyesi”; adet 36, s.290-291; adet 37, s.297-298; adet 40, s.321-322, “Dişlerin Çürümesi”; adet 43, s.344-346, “Makale-i Mahsusa”; adet 48, s.387-388; adet 49, s.394-395; adet 43’teki yazı “Makale-i Mahsusa” başlığı altında, diğerleri de “Fünûn” sütununda yer almıştır.(Dişlerin parlaklığı, temizliği, diş temizliğinin vücut sağlığını etkilediği, dişlere zarar veren maddelerin neler olduğu, diş ve diş eti hastalıkları ile tedavi yolları hakkında. Yazar misvak ve fırça kullanımı hakkında da bilgi vermiş, fırçanın Avrupa’da kullanılmaya başladığına dikkat çekmiştir. “Dişlerin Evsaf-ı Tabiyesi”nde de, dişlerin ortaya çıkışı hakkında bilgi vermiştir).

- Süleyman Nazif** : “Kıt’a”, adet 34, s.272, “Eş’âr”, (Gönül arzusunu anlatan bir kıtalık şiir).
- + Süleyman Sâlim** : (Mektûp), adet 48, s.386-387, “Müteferrika”, (“Tercüme-i hali 39 adetli Hazine-i Fünûn’da derç edilmiş olan şair şehir Üsküdarî Süleyman Sâlim Bey merhumun üç sene evvel muâsırsın-ı şuarâmızdan bir zata yazdığı mektubun suretidir” açıklamasıyla; hazırlayacağı kitap için kendisinden şiir isteyen bir arkadaşına teşekkür ve gönderdiği şiir).
- Şarl Pojansi (شارل پوزانسی)** : “Nev-bahar”, adet 32, s.253-254, “Teracim”, (Mazhar tarafından yapılan bir çeviri).
- Şarl Pojansi (شارل پوزانسی)** : “Hazan”, adet 39, s.309, “Edebiyat”, (Mazhar tarafından yapılan bir çeviri).
- + Şeyh Vasfi** : (Makâlât-ı Edebiye), adet 33, s.264-266, “Müteferrika”, (Yazar geceleri sıkılan okuyucularına eğlenceli kitaplar okumayı tavsiye ediyor ve eğlenceli kitaptan neyi kastettiğini anlatarak, bu kitaplarda çok güzel sözlere rastladığını söylüyor ve ezberinde kalan bir kıtayı da açıklamasıyla birlikte veriyor; bazılarının Farsça eserleri dikkate almayarak yaptığı hatayı belirterek, bizim dikkate almadığımız Firdevsi’nin “Şehnâmesi”ni Fransızların tercüme ettiğini belirtiyor).
- Şeyh Vasfi** : “Na’t-ı Şerif”, adet 39, s.311, “Eş’âr”, (Muallim Tâhî Efendi’nin “sana” redifli na’t-ı şerifine yazılmış nazire).
- + Şeyh Vasfi** : “Cevapnâme”, adet 46, s.365-367, “Edebiyat”, (Şeyh Vasfi’nin Sururi’ye atfettiği bir manzumenin

ona ait olmadığına dair şaire gönderilen bir mektup üzerine, Şeyh Vasfi'nin konuyu yeniden değerlendirmesi ve bunun gibi yanlış değerlendirmelere verdiği örnekler).

Şeyh Vasfi

: "Hazar", adet 50, s.397-401, "Musahabe", (Beş kişinin, çeşitli şairlerin bazı şiirleri, beyitleri üzerine yaptıkları bir sohbet).

Talat Bey

: (Ölüme dair bir şiir), adet 31, s.248-249, "Eş'âr", (Şair Şeyh Osman Şemsi Efendi'nin ölümü üzerine Talat Bey tarafından yazılmış bir şiir).

Tarzî

: "Gazel", adet 48, s.384, "Ma'raz-ı Sühan", (Beş beyitten oluşan iki gazel).

Ulvi Habil

: "Tasvir-i Hissiyat", adet 28, s.227-228, "Müteferrika", (Tabiatı seyreden Hurşid adlı birinin, gördüklerinin güzelliği karşısında ruhundaki değişmelerin dile getirildiği bir deneme).

Vassaf

: "Sa'y ve Amel", adet 27, s. 217-219, "Makale-i Mahsusa", (Çalışmanın önemi ve bununla ilgili olarak Vassaf Bey'in "Medeniyet-i İslamiye" adlı kitabından aktarılan düşünceler).

Vassaf

: "İktisad", adet 32, s.258, "Makale-i Mahsusa", (İktisatlı davranmanın yöntemleri, açgözlülüğün ve israfın tutumlu olmakla ilgisinin olmadığı ve bu konuyla ilgili ünlü sözler).

Vassaf

: "Vefa ve Sebat", adet 35, s.278-282, "Fıkra", (Birbirlerini çok seven iki gencin evlenme isteklerine, kızın annesinin karşı çıkması üzerine,

gençlerin mücadeleyi bırakmayıp sonunda da birbirlerine kavuştuklarını anlatan bir hikâye).

+ Vassaf

: “Vazife ve Hükûm-i Nisvân”, adet 37, s.295-297, “Makale-i Mahsusa”, (Aile içinde kadının yeri ve önemi, ailenin mutluluğunda ve devamında kadına düşen görevler ve bu konular hakkında Fransız Baron Staf’ın yazdığı eser hk. imzasız).

[YURDMAN], Abdülgani Seniy: “Ashab-ı Tabakat-ı Seba”, adet 27, s.214-215; adet 28, s.223-224; adet 30, s.238-239; adet 32, s.257-258; adet 33, 263-264; adet 34, s.272-273, “Eslâf”, (Cahiliye devri şairlerinden 2. tabaka şairlerinin hayatları ve şiirlerinden örnekler, A. Seni imzasıyla).

[YURDMAN], Abdülgani Seniy: “Cemale Hitap”, adet 33, s.266, “Eş’âr”, (A. Seni imzasıyla yazılmış beyitler).

[YURDMAN], Abdülgani Seniy: “Ashab-ı Tabakat-ı Seba”, adet 36, s.287-288; adet 37, s.294-295; adet 38, s.302-303; adet 43, s.344, “Eslâf”, (Cahiliye devri şairlerinden 3. tabaka şairlerinin hayatları ve şiirlerinden örnekler, A. Seni imzasıyla).

[YURDMAN], Abdülgani Seniy: “Ashab-ı Tabakat-ı Seba”, adet 44, s.352-353, “Eslâf”, (Cahiliye devri şairlerinden 4. ve 5. tabaka şairlerinin hayatları ve şiirlerinden örnekler, A. Seni imzasıyla).

[YURDMAN], Abdülgani Seniy: “Ashab-ı Tabakat-ı Seba”, adet 45, s.359-360; adet 47, s.377-378, “Eslâf”, (Cahiliye devri şairlerinden 5. tabaka şairlerinin hayatları, imzasız).

[YURDMAN], Abdülğani Seni: “Ashab-ı Tabakat-ı Seba”, adet 48, s.381-383, “Eslâf”, (Cahiliye devri şairlerinden 6. tabaka şairlerinin hayatları ve örnek beyitler, A. Seni imzasıyla).

[YURDMAN], Abdülğani Seni: “Ashab-ı Tabakat-ı Seba”, adet 49, s.393-394; adet 50, s.402-403; adet 51, s.405-406, “Eslâf”, (Cahiliye devri şairlerinden 7. tabaka şairlerinin hayatları ve örnek beyitler. A. Seni imzasıyla).

Yusuf Nihat(Yenişehir Fenârî) : (Gazel), adet 48, s.384, “Eş’âr”, (Andelip’in 45 sayılı mecmuada yayımlanan “dır” redifli gazeline nazire).

+ [İmzasız] : “İfâde”, adet 28, s.221, (Dergide 26. sayıdan itibaren başlayan sayfa sayısındaki artışın dergiye yansıması hk.).

[İmzasız] : “Cevap”, adet 30, s.244, (Bir okuyucunun Eslâf sütununda yer alan “Ashab-ı Tabakat-ı Seba” kısmındaki “seba” kelimesinin yanlış yazıldığını belirterek düzeltilmesini istemesi üzerine, o yazıya cevaben yazılmış bir yazı).

+ [İmzasız] : “İhtâr”, adet 32, s.260, (Dergiye hikâye ve fıkra gönderen okuyuculara yönelik bir duyuru).

+ [İmzasız] : (Bir Mektûp), adet 36, s.292, “Muharrerât”, (Çocukların eğitimi, tahsilin önemi, tahsil hayatında mekteplerin önemli bir yeri olduğunu anlatan bir mektup, ““Bir nev-heves” imzasıyla Sivas’tan gönderilmiştir” başlığıyla).

- +{İmzasız}** : “Kasbar Efendi”, adet 38, s.301-302, (Maarif Mecmuası'nın müdürü kitapçı Kasbar Efendi'nin ölümü üzerine, onun çalışkanlığı, hayatının örnek alınması gereken yönleri ve insanî vasıfları anlatılıyor).
- [İmzasız]** : “Tashih”, adet 38, s.303, “Eş'âr”, (36. nüshada münderiç “Fuzûlî'ye taklid” ünvanlı gazelden ikinci beyitin mısra-ı evvelinde vaki (yâr) kelimesi (naz) olacaktır).
- +{İmzasız}** : “İfâde-i Mahsusa”, adet 42, s.333, (Dergiye gönderilen fıkra ve hikâyeler için okuyucuya teşekkür).
- +{İmzasız}** : “İhtâr”, adet 45, s.357, (Dergiye gönderilecek yazılarda, gönderenin adı ve mesleğinin belirtilmesi gerektiği, bu şekilde gönderilmeyen yazıların dikkate alınmayacağını belirten bir yazı).
- [İmzasız]** : “İstihâmın Dimağa Tesiri”, adet 46, s.367-369, “Makale-i Mahsusa”, (Temizliğin yalnız sıhhati değil, dimağı da olumlu yönde etkilediğini anlatan bir yazı).
- [İmzasız]** : “Tebrik-i İyd”, adet 49, s.389, (Bayram tebriki).
- [İmzasız]** : “İhtâr”, adet 51, s.405, (Hazine-i Fünûn'un bir senelik abonelik müddetinin 52 nüshada son bulacağını, tekrar abone olmak isteyenlerin abonelik bedelini Babıâli Caddesi'ndeki Asır Kütüphanesi'ne yatırmaları gerektiğini duyuran bir yazı).

[İmzasız]

: “Tebrik-i Sâl-i Cedid”, adet 52, s.413-414, (Yeni yıl tebriki).

2. KONU ve TÜRLERİNE GÖRE

a. Aile - Kadın - Çocuk Eğitimi:

Behcet Reşad	: Şebabet, adet 34, s. 273-274.
(Faik Reşad)	: Ders, adet 30, s. 243-244.
[İmzasız]	: (Bir Mektûp), adet 36, s. 292.
Mehmet Celâl	: İki Hayat, adet 30, s. 242-243.
Mehmet Refet	: Terbiye-i Dimâgiyye, adet 38, s. 306-307; adet 39, s. 313-315; adet 42, s. 338-340; adet 43, s. 348.
Vassaf	: Vefa ve Sebat, adet 35, s. 278-282.
(Vassaf)	: Vazife ve Hükm-i Nisvân, adet 37, s.295-297.

b. Coğrafya:

Mazhar	: Coğrafya Keşfiyatına Bir Nazar İcmâli, adet 40, s. 319-321, adet 41, s.329.
Sâmi	: Antakya'da Bir Sayfiye, adet 41, s.327-329.

c. Derginin Yayın Politikası- Tesekkür ve Cevaplar:

(Faik Reşad)	: İfâde, adet 30, s.243.
[İmzasız]	: İfâde, adet 28, s.221.
[İmzasız]	: Cevap, adet 30, s.244.
[İmzasız]	: İhtâr, adet 32, s.260.
[İmzasız]	: Tashih, adet 38, s.303.
[İmzasız]	: İfâde-i Mahsusa, adet 42, s.333.
[İmzasız]	: İhtâr, adet 45, s.357.
[İmzasız]	: İhtâr, adet 51, s.405.
Mehmet Arif	: Tedavi-i Bizzat, adet 41, s.332.

ç. Edebiyat– Dil ve Edebî Türler:

Biyografi:

- (Faik Reşad) : Katip Çelebi, adet 27, s.213–214; adet 28, s.221–222.
- (Faik Reşad) : Talib, adet 28, s.222–223.
- (Faik Reşad) : Hayâli Bey, adet 29, s.229–230.
- (Faik Reşad) : Valihî, adet 30, s.237–238.
- (Faik Reşad) : Nâdiri, adet 31, s.245–246.
- (Faik Reşad) : Abdülğani Efendi, adet 32, s.256–257.
- (Faik Reşad) : Vahid, adet 33, s.263.
- (Faik Reşad) : Cünûnî Dede, adet 35, s.277–278.
- (Faik Reşad) : Ali Fenârî, adet 36, s.285–287.
- (Faik Reşad) : Neşâtî, adet 37, s.293–294.
- (Faik Reşad) : Süleyman Sâlim Bey, adet 39, s.311–312.
- (Faik Reşad) : Râmî Paşa, adet 41, s.325–326; adet 42, s.333–334.
- (Faik Reşad) : Behiştî, adet 42, s. 334.
- (Faik Reşad) : Vecdî, adet 43, s.342–344.
- (Faik Reşad) : Edhem Pertev Paşa, adet 45, s.357–359.
- (Faik Reşad) : Sinan Paşa, adet 47, s.375–377.
- (Faik Reşad) : Râşid, adet 49, s.391–392.
- Faik Reşad : Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, adet 50, s.401–402.
- [İmzasız] : Kasbar Efendi, adet 38, s.301–302.
- [YURDMAN], Abdülğani Seniy: Ashab-ı Tabakat-ı Seba, adet 27, s.214–215; adet 28, s.223–224; adet 30, s.238–239; adet 32, s.257–258; adet 33, 263–264; adet 34, s.272–273.
- [YURDMAN], Abdülğani Seniy: Ashab-ı Tabakat-ı Seba, adet 36, s.287–288; adet 37, s.294–295; adet 38, s.302–303; adet 43, s.344.
- [YURDMAN], Abdülğani Seniy: Ashab-ı Tabakat-ı Seba, adet 44, s.352–353.
- [YURDMAN], Abdülğani Seniy: Ashab-ı Tabakat-ı Seba, adet 45, s.359–360; adet 47, s.377–378.

[YURDMAN], Abdülgani Seniyy: Ashab-ı Tabakat-ı Seba, adet 48, s.381–383.

[YURDMAN], Abdülgani Seniyy: Ashab-ı Tabakat-ı Seba, adet 49, s.393–394; adet 50, s.402–403; adet 51, s.405–406.

Ceviri:

Ali Muzaffer : Bülbül Yuvası, adet 47, s.373–375.

[İZBUDAK], Veled Çelebi : Rübâiyyât, adet 27, s.215–217.

[İZBUDAK], Veled Çelebi : El Tâlid Vel Tarif, adet 51, s.406–407.

Kasım Nuri(Ankara Mektubi Kalemî Müsevvid-i evveli): Hazan, adet 39, s.309–311.

Mazhar : Maldonata, adet 28, s.224–225.

Mazhar : Fen, adet 29, s.235–236.

Mazhar : Nev-bahar, adet 32, s.253–254.

Mazhar : Tedavi-i Bilmâ, adet 33, s.268; adet 34, s.270–271.

(Mazhar) : Hazan, adet 39, s.309.

Dil:

Ahmet Rasim : Kan Kaynamak, adet 28, s.225–227.

Bir Tâlib-i İlm : Bir Varaka, adet 48, s.385.

(Faik Reşad) : Ders II, adet 34, s.274–276.

(Faik Reşad) : (Ders), adet 45, s.363–364; adet 46, s.372; adet 47, s.380; adet 49, s.395–396.

[İmzasız] : Cevap, adet 30, s.244.

[İZBUDAK], Veled Çelebi : Dakayık-ül hakayık, adet 31, s.246–248.

[İZBUDAK], Veled Çelebi : Dakayık-ül hakayık, adet 35, s.283–284; adet 36, s.289–290.

Edebiyat Teorisi- Tenkidi:

(Edhem Pertev Paşa) : Mülâhaza, adet 40, s.317–319.

- (Faik Reşad) : Katip Çelebi, adet 27, s.213–214; adet 28, s.221–222.
- (Faik Reşad) : Ders II, adet 34, s.274–276.
- Makbule Leman : Şiir, adet 29, s.230–235.
- Mehmet Celâl : Taklid, adet 32, s.254–255.
- Mehmet Celâl : Mektûp, adet 42, s.335–338; adet 43, s.346; adet 44, s. 349–351.
- Mehmet Ekrem : Bir İhtâr, adet 35, s.282.
- Mehmet Refet : Tavsîf, adet 44, s.354–356; adet 45, s.361–363.
- Mehmet Refet : İntikâd, adet 52, s.415–418.
- Nazif Surûri : (Tezkire), adet 52, s.418.
- Süleyman Sâlim : (Mektûp), adet 48, s.386–387.
- Şeyh Vasfî : (Makâlât-ı Edebiye), adet 33, s.264–266.
- Şeyh Vasfî : Cevapnâme, adet 46, s.365–367.

Hikâve ve Deneme:

- Ahmet Rasim : En Uzun Gece, adet 30, s.241–242.
- Ahmet Rasim : Sefile, adet 31, s.250–252.
- Bir Zat : Bir Küçük Heveskar Kemal, adet 37, s.298–300.
- İbnülahmet Mîthat : Yetimlik, adet 38, s.308.
- [İZBUDAK], Veled Çelebi : Levh-ül Garam, adet 46, s.369–371.
- Kasım Nuri(Ankara Mektubi Kalemî Müsevvid-i evveli): Hazan, adet 39, s.309–311.
- Mehmet Celâl : İki Hayat, adet 30, s.242–243.
- Mehmet Celâl : Her Şey Hatırımında, adet 48, s.385–386.
- Mehmet Enis : Kitab-ı Mâziye İrcâ-i Nazar, adet 51, s.408–410.
- Ulvi Habil : Tasvir-i Hissiyat, adet 28, s.227–228.
- Vassaf : Vefa ve Sebat, adet 35, s.278–282.

Mektup:

- Bir Çiftçi : Bir Mektûp, adet 30, s.239–240.

- [İmzasız]** : (Bir Mektûp), adet 36, s.292.
Mehmet Celâl : Mektûp, adet 42, s.335-338; adet 43, s.346; adet 44, s. 349-351.
Süleyman Sâlim : (Mektûp), adet 48, s.386-387.
Bir Tâlib-i İlm : Bir Varaka, adet 48, s.385.

Sohbet:

- Mazhar** : Leyl-i Sayf, adet 49, s.389-390.
Şeyh Vasfî : Hazar, adet 50, s.397-401.

Siir:

- (ع) : (Gazel), adet 52, s.414-415.
 (د) : (Gazel), adet 52, s.414-415.
Adil Mahmut (Dr) : Gazel, adet 43, s.347.
Ahmet Rasim : Fuzûlî, adet 27, s.211-212.
Ahmet Rasim : Şarkı, adet 52, s.415.
(Ahmet) Tevfik Lâmih : Nazire, adet 42, s.335.
Alî : Gazel, adet 47, s.379-380.
Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad): (Nazire), adet 34, s.271.
Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad): (Nazire), adet 35, s.278.
Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad): Terâne-i Andelip, adet 43, s.347-348.
Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad): Niyâz-ı âşıkane, adet 44, s.352.
Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad): Gazel, adet 45, s.360.
Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad) : Gazel, adet 48, s.383-384.
Andelip (Mehmed Esad, Faik Esad): Gazel, adet 50, s.404.
Bir Çiftçi : Bir Mektûp, adet 30, s.239-240.
(Edhem Pertev Paşa) : Kaside, adet 40, s.318-319.
Faik Reşad : Şarkı, adet 52, s.415.
Fuzûlî : Fuzûlî'den, adet 27, s.212.
Fuzûlî : Fuzûlî'den, adet 32, s.255-256.
Fuzûlî : Fuzûlî'den, adet 35, s.278.

- Fuzûlî** : Fuzûlî'den, adet 36, s.289.
- Fuzûlî** : Fuzûlî'den, adet 38, s.303.
- Halede Meded** : Rübâi, adet 39, s.315-316.
- Hâletî (Azmizâde, Mustafa)** : Rübâî, adet 48, s.384-385.
- İsmail Safa** : Şarkı, adet 34, s.272.
- İsmail Safa** : Sevdiğime, adet 40, s.319.
- İsmail Safa** : Vadi, adet 41, s.326-327.
- İsmet (Müstecâbizâde, İbrahim):** Na't, adet 43, s.347.
- [İZBUDAK], Veled Çelebi** : Rübâiyyât, adet 27, s.215-217.
- [İZBUDAK], Veled Çelebi** : (Nazire), adet 30, s.240.
- [İZBUDAK], Veled Çelebi** : (Nazire), adet 34, s.271.
- Kemal Paşazâde(Şemseddin Ahmet b. Süleyman):** Gazel, adet 51, s.408.
- Mehmet Celâl** : (Ahmet Rasim'e Takriz), adet 28, s.228.
- Mehmet Celâl** : Taklid, adet 32, s.254-255.
- Mehmet Celâl** : Diğer, adet 45, s.361.
- Mehmet Celâl** : Penbe, adet 47, s.379.
- Mehmet Celâl** : Gazel, adet 48, s.383.
- Mehmet Celâl** : Şarkı, adet 52, s.415.
- Mehmet Tevfik (Diyarbakırlı):** (Gazel), adet 52, s.415.
- (Mustafa) Sâmih Rıfat** : Fuzûlî'ye Taklid, adet 36, s.288-289.
- (Mustafa) Sâmih Rıfat** : Gazel, adet 42, s.334.
- (Mustafa) Sâmih Rıfat** : Şiir-i milli-Aheng-i teessür, adet 44, s.351.
- (Mustafa) Sâmih Rıfat** : Nazire, adet 46, s.367.
- (Mustafa) Sâmih Rıfat** : Gazel, adet 47, s.378-379.
- (Mustafa) Sâmih Rıfat** : Şiven, adet 50, s.403-404.
- (Mustafa) Sâmih Rıfat** : Kaleme, adet 52, s.415.
- Nâdirî (Ganizâde, Mehmet)** : Miraciyye, adet 38, s.303-306.
- Nâdirî (Ganizâde, Mehmet)** : Na't, adet 51, s.408.
- Neşâtî** : Gazel, adet 47, s.380.
- Nisârî** : Gazel, adet 48, s.384.
- Reşad** : Nazire, adet 45, s.360.
- Rüştü Efendi** : Bir Gazel, adet 32, s.256.

- Sabûhi Dede** : Müseddes, adet 51, s.407–408.
Süleyman Nazif : Kıt'a, adet 34, s.272.
Şeyh Vasfî : Na't-ı Şerif, adet 39, s.311.
Talat Bey : (Ölüme dair bir şiir), adet 31, s.248–249.
Tarzî : Gazel, adet 48, s.384.
[YURDMAN], Abdülğani Seni: Cemale Hitap, adet 33, s.266.
Yusuf Nihat(Yenişehir Fenârî): (Gazel), adet 48, s.384.

d. Faydalı Bilgiler:

- Agâh Efendi** : Sütteki Mikroplar, adet 27, s.219–220.
Mazhar : Bakır Temizlemek, adet 27, s.220.
Mazhar : Altın Yıldızlı Çerçeveleri Temizlemek, adet 29, s.236.
(Mazhar) : Bakır Kaplara Cila Vermek, adet 29, s.236.
(Mazhar) : Sinekleri Tebyid Etmek, adet 29, s.236.
(Mazhar) : Demir Mamulâtın Tathiri, adet 39, s.316.
Mazhar : Leyl-i Sayf, adet 49, s.389–390.
Mehmet Arif : Tedavi-i Bizzat, adet 41, s.332.
Mustafa Rauf(Eyüp Nümune-i Terakki Mektebi İmlâ-yı Türkî Muallim-i Fahrîsi) : Tahta Kehlesi, adet 48, s.385.

e. İktisat:

- Vassaf** : Sa'y ve Amel, adet 27, s. 217–219.
Vassaf : İktisad, adet 32, s.258.

f. İlim-din:

- Bir Zat** : Bir Küçük Heveskar Kemal, adet 37, s.298–300.
Mazhar : Fen, adet 29, s.235–236.

g. Kimya – Biyoloji -Fen:

- Agâh Bey** : Sütteki Mikroplar, adet 27, s.219–220.
Agâh Bey : Mikyas-ı Rütubet, adet 51, s.412; adet 52, s.419–420.
(Faik Reşad) : Musahâbe, adet 43, s.341–342.
Mazhar : Bakır Temizlemek, adet 27, s.220.
Mazhar : Fen, adet 29, s.235–236.
Mazhar : Altın Yıldızlı Çerçeveleri Temizlemek, adet 29, s.236.
(Mazhar) : Bakır Kaplara Cila Vermek, adet 29, s.236.
(Mazhar) : Sinekleri Tebyid Etmek, adet 29, s.236.
(Mazhar) : Demir Mamulâtın Tathiri, adet 39, s.316.
Mazhar : Leyl-i Sayf, adet 49, s.389–390.
Mustafa Asım : Kan Aldırma, Fasd, adet 44, s.353–354.
Mustafa Rauf(Eyüp Nümune-i Terakki Mektebi İmlâ-yı Türkî Muallim-i Fahrîsi) : Tahta Kehlesi, adet 48, s.385.

ğ. Tabiat:

- Agâh Bey** : Mikyas-ı Rutubet, adet 51, s.412; adet 52, s.419–420.
(Faik Reşad) : Musahâbe, adet 43, s.341–342.
Kasım Nuri(Ankara Mektubi Kalemî Müsevvid-i evveli): Hazan, adet 39, s.309–311.
Mazhar : Nev-bahar, adet 32, s.253–254.
(Mazhar) : Hazan, adet 39, s.309.
Mehmet Arif : Bahar, adet 46, s.371–372.
Sâmi : Antakya'da Bir Sayfiye, adet 41, s.327–329.
Ulvi Habil : Tasvir-i Hissiyat, adet 28, s.227–228.

h. Tebrikler-Övgüler:

- [İmzasız]** : Tebrik-i İyd, adet 49, s.389.

- [İmzasız] : Tebrik-i Sâl-i Cedid, adet 52, s.413–414.
 Nazif Surûrî : (Kutlama Yazısı), adet 33, s.261–262.

1. Tıp- Sağlık:

- [İmzasız] : İstihâmın Dimağa Tesiri, adet 46, s.367–369.
 M. Hayrullah : Nezle, adet 41, s.329–330.
 Mazhar : Tedavi-i Bilmâ, adet 33, s.268; adet 34, s.270–271.
 Mehmet Arif : Tedavi-i Bizzat, adet 31, s.252; adet 32, s.260.
 Mehmet Arif : Tedavi-i Bizzat, adet 34, s.269–270.
 Mehmet Arif : Tedavi-i Bizzat, adet 36, s.291–292; adet 37, s.300.
 Mustafa Asım : Kan Aldırma, Fasd, adet 44, s.353–354.
 Süleyman Emin : Dişler, adet 31, s.249–250; adet 32, s.259–260; adet 33, s.267, Dişlerin Evsaf-ı Tabiyesi; adet 36, s.290–291; adet 37, s.297–298; adet 40, s.321–322, Dişlerin Çürümesi; adet 43, s.344–346, Makale-i Mahsusa; adet 48, s.387–388; adet 49, s.394–395.

i. Toplum- Ahlâk:

- Behcet Reşad : Şebabet, adet 34, s.273–274.
 [İZBUDAK], Veled Çelebi : Levh-ül garam, adet 40, s.322–324; adet 41, s. 330–331.
 Mehmet Celâl : İki Hayat, adet 30, s.242–243.
 Mehmet Refet : Terbiye-i Dimağiyye, adet 38, s.306–307; adet 39, s.313–315; adet 42, 338–340; adet 43, s.348.
 Vassaf : İktisad, adet 32, s.258.
 (Vassaf) : Vazife ve Hüküm-i Nisvân, adet 37, s.295–297.

j. Yayımlanan Yazılarla İlgili Düzeltmeler:

- [İmzasız] : Cevap, adet 30, s. 244.
 [İmzasız] : Tashih, adet 38, s. 303.
 [Nâdirî (Ganizâde, Mehmet)] : Miraciyye, adet 38, s. 303–306.

B. İLÂN VE REKLAMLAR

(Âhâdis-i Mâ'e):

Adet 40, s.324, "Yeni Kitaplar", "Şuarâ-yi Osmaniyeden Behlül'ün nazmen tercüme eylediği "Âhâdis-i Mâ'e" nâmındaki kitap bu kerre mekâtib-i ibtidâiye idâresi kâtib-i sânisî Ateşzâde Rıfatlû Mehmed Bedreddin Bey tarafından bir sûret-i neffisede tab' edilerek iki kuruş baha ile satılmaktadır."

Almanca İstîlâhat-ı Resmîye:

Adet 43, s.348, "Yeni Kitaplar", "Matbûât-ı ecnebiye kalemi müttehizân hulefâsından izzetlü Kâzım Beyefendi tarafından tertîp ve marifet-i âcizânemle bir sûret-i neffise ve müsehhede tab' edilen bu eser Alman lisânında müstamel istîlâhat ve tabîrât siyasiyyeyi câmi' gayet mühim bir lûgatçe olduğundan Alman lisânını tahsîl arzûsunda bulunanlara mütâlaası lâzımdır. Bahası 100 paradır."

Ashâb-ı Cerâim Lâhikası:

Adet 52, s.420, "Yeni Kitaplar", "Sarf-ı kavânine müteallik kitapları hâvî olmak üzere kütüphane-i âcizânem tarafından tesis olunan "Kavânin Mecmûası" ünvanlı külliyyâtın beşinci adedini teşkîl eden bu eser-i müfîd Gelibolulu Mehmed Rıfat Efendi'nin tertîb-i girdeşi olup münderecâtı, demiryollarının usûl zâbitasına dair olan nizâmnâme ile Matbûât Nizâmnâmesinin cerâim-i sıhhiye ve resmî damga kanunlarının, reji nizâmnâmesinin usûl muhâkeme-i hukûkiye kânûn-ı muvakkatının ve esrâ-yı zenciye-i nâcirlerinin mecâzâtına

dair olan fermân-ı âlînin aksâmından ibârettir.
Bahası 100 paradır.”

(Asır Kütüphanesi Tarafından
Basılan Eserler):

Adet 28, s.228, “Yeni Kitaplar”, “Asır Kütüphanesi romanlarının şimdiye kadar neşrolunan eczâsı”: Mösyö Lokokun Kızı, 18 kuruş. (2. bs., William- H.Chabrilat , Çev. Mahmud Sadık); Biçare Kız, 1 kuruş. (Charles Wesley, Çev. Mahmud Sadık); Müteveffiye, 6 kuruş.(Octave Feuillet, Çev.Mahmud Sadık); Cihazsız Kız, 20 kuruş.(Georges Ohnet, Çev. Mahmud Sadık); Gölge, 20 kuruş; Hanriyet, 220 kuruş. (François Coppee, Çev.Mahmud Sadık); Mahzen-i Esrar, 10 kuruş. (Leopold Stablo, Çev. Mehmed Rüşdü); Bir Komiserin Cüzdanı,(Joseph Erler, Çev. Nüzhet); Kont Dönerin,(Ludovic Halevy, Çev. Fahreddin Reşad); Ümid, 20 kuruş.(Yahud Bir Katilin Akıbeti, Çev.Reşad); Arzuy-ı Hayat,(3. bs., Adolphe Wilbrandt, Çev. Nüzhet); Zeytinlik, 20 kuruş. (Guy de Maupassant, Çev. Sayyad Zeynel); Hala Güzel,(Nabizâde Nâzım); Kara Bibik,(Nabizâde Nâzım); Elvâh-i Sevda,(Mehmet Celâl).

Galetatu'l- Avâm:

Adet 42, s.340, “Yeni Kitaplar”, “İbn-i Kemal merhûmun âsâr-ı kalemiyesinden olan bu eser lisânımızda kesretle istimâl olunduğu halde farkına varılmayan bazı kelimâtın sûr-i sahihasını mübeyyin olduğundan ve mündericâtının kıymet ve ehemmiyeti nesebinde gayet musahhîh ve nefis bir surette

tab' edildiğinden mütâlaasını âshâb-ı ilim ve edebe tavsiye ederiz.”

İstılâhât-ı Edebiyye:

Adet 38, s.308, “Yeni Kitaplar”, “Muallim müşârün-ileyhin kâffe-i ıstılâhât ve tabîrât-ı mahsûsa-ı edebiyeyi câmi' o nisbette mütâlaası herkes için nâfi' olan bu eseri de kütüphâne-i âcizânemde 20 kuruş baha ile satılmakta olduğundan heveskaran edebe sûret-i mahsûsada tavsiye olunur.”

İhyâü'l-velid Tercümesi:

Adet 52, s.420, “Yeni Kitaplar”, “Sertâc-ı ulemâ-yı mütekaddimin ve şeb-çirâğ bezm-i erbâb-ı yakîn İmam-ı Gazâlî kaddese sırruh-ül âlî hazretlerinin âsâr-ı nefiselerinden olup İhyâü'l-velid ünvanıyla şöhretyâb aktâr-ı cihan olan risâle-i nesâyih şâmilesi bu kerre Bağdatlı Mehmed Reşid Efendi'nin mesâî-i himmet perverâneleriyle makale makale lisân-ı Türkî-i azb-ul beyâne tercüme edilmiş olmakla ibâre-i Arabiyenin gavâmız ve dekâyıkına kesb-i vukûf etmek isteyenler velâ akâd-i İslamiyeden bulunduğu misüllü ilm-i hikmette umûm-ı hükemâ-yı sâlifeyi min küllü'l vücûh takdim etmiş olan İmam-ı Gazâlî hazretleri gibi bir zât-ı hikmet safâtın nush ve pendî olmasıyla her müsellemin için bir tane edinilmesi lâzımdır. Bahası 4 kuruştur.”

Lûgat-ı Nâcî:

Adet 38, s.308, “Yeni Kitaplar”, “Lûgat-ı Nâcî”nin ne kadar müfid olduğunu tarife hâcet yoktur. Elli iki forması neşrolunan ve harf-i fâye kadar kelimât-ı Arabiye ve Farsiye hâvî

bulunan bu kitap bu kerre veresesinden iştirâ olunarak kütüphâne-i âcizânemde satılmakta bulunmuş ve alt tarafının müsveddeleri kâmilen hazır olmakla bimenneh-ül-kerim karîben yine cüz cüz neşredilmek mukarrer bulunmuş olduğunu ilân ve tebşîr eyleriz.”

Muâsır Şâirlerimiz:

Adet 49, s.396, “Yeni Kitaplar”, “Ezkiyâ-yi muharririnden İsmail Hakkı Beyefendi “Muâsır Şâirlerimiz” ünvânıyla bir vakitten beri tertîp ve tahririyle iştigâl eylemekte bulunduğu eser-i nefisin ilk cüzünü mevki-i intişâre koymuş ve nüshası mütâlaa güzârımız olmuştur. Ünvânından dahi istidlâl olunacağı vechiyle bu eser muâsırın yani müteahhirin şuarâ-yı Osmaniyenin matbû gayri matbû eserlerinden bazı müntehib parçalarla birer resimlerinden ve İsmail Hakkı Beyefendi’nin her birine ait mütâlaât ve muâhizâtından ibâret ve şu birinci cüz ise eâzım-ı şuarâ-i müteahhireden Alî Rûhî Bey ile Cûdî Efendi ve Nâbizâde Nâzım ve -Hümâyî mahlas- Emin Beylerin eş’âr-ı müntehibesiyle resimlerini muhtevîdir. Gayet nefis tab’ olunmuş olması esere başkaca bir kıymet veriyor. Binâen aleyh mütâlaasını sûret-i mahsûsada tavsiye ve müellifini tebrîk ile devam ve hüsn-i itmâm-ı esere muvaffakiyetini ez-dil ü cân temenni eyleriz.”

Nagamât-ı Şevk:

Adet 29, s.236, “Yeni Kitaplar”, “Meşâhir şuarâ-yı asrın ber-güzîdeleri olup fen ve musikîde mahâret ve hüsn-i tabîatları

müsellem olan ser-müezzin hazret-i şehriyârı Rifat ve ser-hanende-i cenâb-ı cihandârı Hacı Arif Beylerle Garpis Efendi vesâir zevât-ı meşhûre tarafından eski ve yeni usûlünde bestelenmiş olan birçok şarkıları hâvîdir. Bahası 10 kuruştur.”

Sevâtı’:

Adet 44, s.356, “Yeni Kitaplar”, “Şâir-i sühan-pirâ faziletlü Şeyh Vasfî Efendi hazretlerinin resmî ve edebî bazı müsveddât ile makale ve eş’âr-ı belîğelerini hâvî olarak bittertîp tab’ ve kütüphâne-i edebiyatı tezyîn eyledikleri bu eser heveskerân şiir ve inşa için gayet müfid telifâtan olmasıyla mütâlaasını sûret-i mahsûsada tavsiye etmeyi vecâib-i kadir-şinâsından addederiz.”

Sırr-ı Tenzîl:

Adet 48, s.388, “Yeni Kitaplar”, “Lisân-ı letâfet-resân-i Osmanî ile mütevaggıl ve nikâd nazm-ı mebnî-zihn-i beşerin mütehammil olabileceği derecede derk ve istinbât ile müşteğil bulunan âshâb-ı iman ve tahkîkin daire-i irfân ve istifâdesini envâr-ı hakâyık-ı kurâniye ile tezyîne ve kitab-ı kerîmin muhtevî olduğu ahkâm-ı semâviyeyi tavnîh ve teybîne olan ihtiyâc-ı azîm öteden beri his ve takdîr olunuyordu.

Vâkı’a, lisânımızda birkaç tefsîr-i şerîf sâha ârâ-yı telif olarak o ihtiyâcı mübermin izâlesine ulemâ-yı eslâf taraflarından himmet ve teşebbüs buyrulmuş ise de –erbâbına malûm olduğu üzere– tefâsîr-i mezkûre-i muazzam ileyhâ

umûmun istifâdesine hâdim olabilecek bir tarz-ı mükemmeliyette, bâ-husûs lisânımızın âhiren kesb ettiği ve vüs'ât ve letâfetle mütenâsib surette tasnîf ve tedvîn edilmediğinden o ihtiyaç bâkî idi. Diyarbakır valisi devletlü Sırrı Paşa hazretleri Türkî el-ibâre bir tefsîr-i mükemmelin telîf ve tertîbi emrindeki tasavvurât hakk-ı perestânelerini, bundan yedi sene evvel neşrettikleri "Sırr-ı Kurân" ile mevki 'fiile isâle-i ibtidâr ve telîf-i Güzîn ile ihtiyacât-ı zamaniyeye muvâfık olacak bir tefsîr-i kebîrin esâsını ihzâr buyurmuşlardır. Ondan sonra "Sırr-ı Furkân" ve "Âhsenü'l-kısas" ünvanlı iki eser-i hakâyık beyân-ı ümmetin bâsıra-ı takdîr ve ibtihâcına nûr-ı efşân imân ve irfân oldu.

Bu âsâr-ı mükemmelenin her birinde ber-sûre-i şerîfenin hakâyık ve hafâyâsı -zihn-i insâniyenin derk ve hamme-i beşerin tasvîr edebileceği kadar-basit ve izâh buyrulmuştur ki ulûm ve kemâlât vicdân-ı beşere aks-ı endâz iclâl ve muhsenât oldukça hizmet-i vâk'a takdîr ve kendileri hayr ile yâd ve tezkîr olunmak tabîidir.

Müşârün-ileyh hazretleri (Sırr-ı Furkân) ve (Âhsenü'l-kısas) ile (Sırr-ı İnsan)'ın birer hulâsa-ı bedâlarını muhtevî (Sırr-ı Tenzîl) ünvanlı bir eser-i celîl telîf ve Vilayet Matbaasında temsil ettirmişler ve ihvân-ı dine hediye edilmek maksad-ı âlî cenâbânesiyle neşrettirdiklerinden her türlü mesârif tabîyesini

taraf-ı devletlerinden tediye buyurmuşlardır. Hizmet ve himmetleri meşkûr olsun.”

Tehzibü'l Mukarrerât:

Adet 35, s.284, “Yeni Kıtâplar”, “Mahkeme-i temyîzin gaye-i teşekkülü mehâkim-i umumiyenin esnâ-yı muhâkemâtında ve itâ-yı hükümlerinde vâk'î olan sehviyyât ve hata'iyetin temyîzi ve ihkâk-ı hak için ind-el-îcâb hükmün nefzî maksad-ı mühimmine mebnî bir menba'-ı adâlet ve ahkam-ı kanuniyenin hal ve tefsîri ve manâsı için tabakât-ı mühâkimin bir merci-i intihâsı olduğundan mukarrerât-ı âdilesi gerçi “Ceride-i Muhâkem”le neşr ve tamîm olunmuş ise de bidâyet teşkilâtından beri Ceride-i Mezkûren'in tab' ve tevzî olunan nüshaları herkeste mevcût olmadığı cihetle ilân ve esâmesinden maksad-ı âlî olan istifade-i umûmiye lâyıkıyla istihsâl olunamamasıyla şu mukarrerât-ı âlîyenin mahkeme-i mezkûrenin bidâyet-i teşekkülünden bu âna kadar sudûr edilenlerini mücerred müntesîbin adliyye ve muhâkem-i nizâmiyye mürâcat-ı dâimeleri tab'iyet-i maslahat icâbâtından olan âshâb-ı müsâleheye bir hizmet olmak üzere Ceride-i Mezkûre'den sırasıyla cem' ve tertîp olunmuştur. Amasya Bidâyet Mahkemesi ceza dairesi zabıt katibi sabık Ali Rıza Efendi'nin eseri olan bu kitap her sene “Ceride-i Muhâkem”in neşr eylemekte olduğu kâffe-i mukarrerâtı tarih ve numara ve sahifesiyle malûmat-ı mükemmele vermek istidâdını hâiz olduğu cihetle her veche şâyân

metâladır. Bahası 6 kuruştur. Taşralar için 60 para posta ücreti zam olunur.”

Vezaif-i Kanuniye:

Adet 39, s.316, “Yeni Kitaplar”, “Mukaddemâ Bursa vilâyeti reji dava vekili olup elyevm İstanbul reji nezâreti mûhâkemât kalem müdürü Fehmi Efendi tarafından tertîp olunan bu eser muhtar ve ihtiyar meclislerinin sûret-i teşkili ve usûl-i intihâbı ve bunların vezâif-i esâsiyesiyle mukarrerât ve derecât-ı müzâkerât ve icrââtından bahs ve münâkehat, tevellüdât ve vefayâtın sûret-i kayd ve ihbarını câmi’ ve mürûr, pasaport, a’şâr, ağnâm, belde, arazi, emlak, orman, mekâtib-i sibyan, harik vukûunun men’î, reji, nâfi’a, askeri nizâmatıyla kavânîn ve nizâmat-ı adliye ve mülkiyeden gerek muhtarlarca ve gerek her sınıf halk için bilinmesi elzem vezaif-i kanuniye ve nizâmiyenin hülâsa ve mâhiyetlerini hâvî bulunduğundan mütâlâa edinmesini tavsiye ederiz. Bahası 5 kuruştur.”

C. RESİM, FOTOĞRAF VE ÇİZİMLER

- (Osmanlı Tuğrası) : Adet 33, s. 261, (Padişahın doğum günü münasebetiyle yazılan kutlama yazının içinde basılan resim).
- (Kasbar Efendi'nin Fotoğrafı) : Adet 38, s.301, (Maarif mecmuası müdürü kitapçı Kasbar Efendi'nin ölümü üzerine yazılan bir yazının içinde yer alan fotoğraf).
- (Havanın Rutubetini Gösteren Bir Aletin Çizimi): Adet 52, s. 419, (Agâh Bey'in yazdığı Mikyas-ı Rutubet başlıklı yazının içinde yer alan çizim).

حزینة فنون

بیل اشتراك :

استانبول ایچون سنلكى ۱۰ ،
آلتی آیلنى ۶ — ولایات ایچون
سنلكى ۲۳ ، آلتی آیلنى ۱۲
فروشدر .

۱ محرم سنه ۱۳۱۲

عدد : ۵۲

پنجشنبه كوتلری نشر اونئور فنئى وادبى غزته

برنجى سنه

فن اواره و فنونى :
بابى مانى چاده سنده ۴۴ نومرولو
(حصير كئنه نىسى) دو
درج اولئيمان اوراق اطاده
ايلدن .

۲۳ خيزران سنه ۱۳۱۰

منبرجات

تبريك سال ، تاريخ سال ، آئینه حضرت پادشاهى بي معنين
منظومه . (اشعار) ، ابي غزل ، برشترق — (مقاله مخصوصه)
انتقاد — (محررات) نظيف بك اقتديشك برتذكرسى —
(قون) مقياس رطوبت مايند — (تفرقه) ليلى بجنون

تبريك سال جديد

برنج ثبوت شرعى غره شهر محرم بوگوندن
معتبر اوله سيله هجرت نبويه ، عليه صاحبها افضل
التحيه ، نك ۱۳۱۲ نجى سنه سى ابتداسى شرف
بخش خاول اولمشدر . جناب تجدد فرماي شهرور
واعوام عز شانه بو نوسال فرخنده فالى جمله حقنده
وبالخاصه خورشيد آسمان خلافت ومطلع اهله
شان وشوكت ولى نعمتمز پادشاهز افنديمز
حضرتلرينك حق اخق هايونلرنده مستتبع انواع
عين ومسعديت وذات ممالى صفات خلافتناهيلىنى
باكمال عافيت نيجه امثاله ادراك ايله رهين شادمانى
ومسرت بيورسون دعاسنى ادا ومع العجز
والابتهال لازمه تبريك وهشته نى ايفا ايدرز .

تحت عاليسنده دام ايله سون
عافيتله حق او صاحب شوكتى
يمن ومجد وعزته اولسون قرين
هرسيلى ، هربرگونى ، هر ساعتى

§

بحوله تعالى ايلك سنه انتشارىنى اكمل ايدن
غزته عاجزانه مزك بومدت ظرفنده منتظماً
دوامى محضاً اصحاب مطالعه طرفندن اظهار
بيورلقد اولان خصمن توجه ترقى روزانه و
معاونت تشويقكارانه ثمره سى اولديقندن مظهر
بردوام اولدجه ايكنجى سنه سننده دخى ايفاي
حسن خدمته موفق اوله جفمز قويا ماملودز .

باب عالی ترجمه اوطه سى معيزان خلفاستدن عزتلاو حسين
آگاه يك اقتدى طرفندن تنظيم اولنان تاريخ سال :
شهناشاه معظم حضرت عبدالحميد خانك
فزون ايتسون شكوه و شان وعمر دولتن معبود
اوسلطان مفتح سايبه يزدان كه اولمشدر
ظلال رافقى آفاق ملكه سرتسر برود
دكن آفاق ملكه ملكه روى ارضه شاهلدر
اولور البت ضياى مهر عالمكر نامحدود
عالم اولدر ولى نعمتى
نظيرى دور آمدن بزي اولش دكن مشهود

MILLI KUTUPHANE
ANKARA

فخرشاهان حضرت (عبدالحميد)
عالم اولدر ولى نعمتى

İKİNCİ BÖLÜM
SEÇİLMİŞ METİNLER

I. AİLE, KADIN VE ÇOCUK İLE İLGİLİ METİNLER

VAZİFE VE HÜKM-İ NİSVÂN

Kadınlar için hakikaten şâyân-ı gıpta bir hükm ü nüfûz var ise o da hâneleri dâhilinde icrâ ettikleri hükm ü nüfûzdur.

Bir kadın mutlakâ bir muvaffakiyet, bir kudret izhârına muhtâç ise kendini sevenlerin ve kendisi için sevgili olanların te'mîn-i saâdetine çalışmalıdır.

Hakikat; cemiyet-i beşeriyenin henüz binlerce hatâlarla mâlî olduğu ve daha pek çok ıslâhâta, pek büyük terakkiyâta muhtâç bulunduğu şu zamânda en hakîr, en fakîr kadınların bile bu hükm ü nüfûza mâlik bulunması ve etrâfindakileri bahtiyâr edebilmek kuvvetini hâiz olması şâyân-ı hayrettir.

Bir hâne ne kadar fakîr-âne, ne derece muzlim olursa olsun kadının tebessümü ile iktisâb-ı şevk ü nûr eyler; şa'şarîz-i saâdet olur.

Bu güneş-i muhabbet ü şefkat ziyâlarından müteşekkildir. Harâreti kalp ve vicdâna ferâh ve inbisât bahşeder; terbiye-i kulûb eyler.

Bir mâder-i müşfikin çocukları, bir zevce-i sâdikanın kocası görüldüğü zamân nâsiyelerindeki, gözlerindeki nûr-ı sürur ü bahtiyârı gözleri kamaştırır. Sanat ve mevkileri ne olursa olsun bir vâlide, bir zevce elinden lezzet-i hayâtı tatmakta olan kimseler, derhâl tanılır.

“Mes'ûd etmek” nisvâniyetin esâs vezâifidir; kadınlık en âlî sûrette, bu ta'bir ile ifâde olunabilir.

Bir kadının yegâne vâsıta-ı mes'ûdiyeti âilesini bahtiyâr etmeye çalışmaktan ibârettir. Yoksa, netîce-i kibir ve azamet olan bir takım âmâl ve ezvâk-ı harîs-âne ihzâr-ı saâdet edemez.

Hisden, vefâdan ârî olan bir tâkım kulûb-ı âdiye erbâbının sahte takdîr ve sitâyişleri, ötekinin berikinin hakikatte pek bayağı olan hayret-i perestişkârâneleri şâyân-ı ehemmiyet şeyler değildir. Kibir ve nahveti taltîf edecek muvaffakiyât, bahtiyârlık emr-i ehemmince hiçtir. Bir kadının arayacağı şey, bir pederin birkaç

nevzât-ı ismet nihâdın çeşmân-ı sefkat nişânından düşecek nazarlardır. Pembe tatlı dudaklarına ancak bu kalplerin muallâk bulunmasını arzû etmelidir.

Ma'mâfih bir kadının işi, vazîfesi yalnız sevmek, sevilmekten de ibâret değildir. Mümkün olduğu kadar menâfi'-i mâddiyeye hizmet etmeli; "taayyüş" denilen emr-i mühimme sûret-i fa'âlânede iştirâk eylemelidir.

Evet; bir kadın, hânesinde yalnız icrâ-yı hükm etmez; onu idâre dahi eyler. Menfaat-perestâne, hûd-bînâne –yani yalnız kendini düşünerek– â'mâl edilen nüfûzda hâlisiyyet bulunamaz.

Bu nüfûz o sûretle isti'mâl edilmelidir ki evin hem saâdet-i dahiliyyesini halel-dâr etmemeli hem de ma'mûriyyetine nakîsa vermemelidir. Bununla berâber bir ev hanımı nüfûzunu hizmetçilerin eline dahi teslîm eylememelidir; çünkü o hâlde hükm-i dâhiliyyesinin –limânı terk ettiği cihetle fırtınalar pençesinde parçalanan bir gemi gibi– gird-bâd-ı maîşet arasında gark olup gittiğini görür.

Sâhibetü'l-beyt "hane" denilen vücûd-ı maneviyyenin rûhu, kuvve-i hayâtîyesidir. Onu kendi hâline bırakacak olursa hayâtı nakîsa-dâr olur. [296]

İşte bu sebeptendir ki bir ev hanımı kendisinden başkasının lâyıkiyla idâre edemeyeceği inân-ı idâre-i beytiyeyi elinden kaçırmamak için dâimâ sıhhatinin muhâfazasına dikkat ve itinâ etmelidir. Sâhibetü'l-beyt timsâl-i zî-kemâl gayret ve metânettir; hiçbir zahmet ve meşakkat önünden geri kaçmaz. Hânenin umûr-ı müteferriasını görmek için halk edilmiş olduğundan bunları hep yed-i ihtimâmında cem' eder; evin her işine bakar. Bir muâvine, bir nasihâte muhtâç olduğu zamân –evin makâm-ı riyâsetini bunu pek güzel idâre eden zevcesine terk ile bi'l-ihiyâr izhâr-ı mahviyet eden – zevcine mürâcaat eyler.

Zîrâ şurasını hiçbir zamân unutmamalıdır ki kuluçka yetiştirmek için dâimâ iki ferde ihtiyâç vardır. Bunlardan, kuvvetiyle mümtâz olan peder hem hariçte akvât-ı yevmiyeyi taharrî ve tedârik eder, hem de yuvayı sıyânet ve yavrulara ta'lîm-i usûl-i tayerân için refikasına muâvenet eyler.

Âilenin bâr-ı idâresi işte bu iki vücûda mahmûldür. Pederin vazîfesi emr-i maîşetin bazı zor tehlikeli teferruâtını görüp bitirmektir. Binâen-aleyh hayât denilen mevcûdiyet-i fâniyenin en büyük işleri mahbûb-ı vicdânının kalbi üzerine istinâd ile kendisini –bi'n-nisbe belki daha muktedir olan– o zekâ-yı mahsûsun taht-ı sevkine terk eyleyen zevceye mevdûadır. İşte bu sebeple yeni teehhül eden genç hanımlarımıza –tecârib-i vak'amıza istinâden– daha henüz girdikleri tatlı, fakat tatlılığı nisbetinde ciddî ve vahîm târik-i maîşette mümkün olduğu kadar yardım eylemek ve kendilerine bir âşiyâne nasıl teşkil olunur? O âşiyâne nermî ve harâret vermek için ne yapmalıdır? Burada doğacak çocukları nasıl beslemeli nasıl büyütmelidir? Bunları söylemek arzû-yı samîmiyesine düştük. Şu eser vücûda geldi¹

Burada yalnız âhvâl-i dâhiliye ile iktifâ etmeyerek kadınların münâsebât-ı hâriciyelerinden dahi bahseyledik. En küçük zahîren en ehemmiyetsiz teferruâtı bile nazar-ı dikkatten dûr tutmadık. Bir kadın, zevcinin enzâr-ı şevk ve hevesini yalnız hânesi dâhiline maksûr bırakabilmek için, mütebessim, neşe-fezâ bir ev içi teşkil eylemelidir. Bu ise himmet ve dikkat-i lâzımeyle sarf ile husûle gelir.

İşte kitâbımızda bu himmet, bu dikkatlerin ne cihetlere masrûf olması lâzım geleceğini – kemâl-i itinâ ile – tedkîk ve tasrîh eyledik.

Mezâyika-yı beytiye denilen ve birçok müşkilât ve muhâtaranın sebep-i yegâne-i zuhûru olan hâl ancak milyonlara bedel olan idâre, intizâm, tasarruf sâyesinde def' edilebilir.

Bunun için eserimizde, zevceyn ile çocuklarını oldukça şerefli ve müreffeh bir hâlde bulunduracak bir ev bütçesi tanzîm ettik.

Maîşet, birçok merâsime, ahvâl-i fevkalâdeye marûzdur. Bütçemizde bunları dahi nazar-ı dikkatten dûr tutmadık; vukû'a gelmesi mümkün olan her ciheti düşünüp yazdık.

¹ Zaten bu makâle Baron Staf'ın idâre-i beytiyeye dâir yazdığı bir eser-i mühimmenin mukaddimesidir ki ehemmiyet-i fevk-al-âdeyi hâiz olan eser-i mezkûrun tercümesi ikmâl edilmiş olduğu cihetle karîben neşri mukarrerdir.

Bir de, bir hânenin mevcûdiyeti teşkîl eden cüzlerden biri dahi hizmetçilerdir. Bunları kendimize birer dost edebilmek için bazı kavâid-i nezakete riâyet etmeli, onlara karşı ulûvv-i cenâb, mürüvvet göstermelidir. Bu da ayrıca nazâr-ı dikkate aldığımız bir bahisdir.

Hâsılı, en mağrûr kadınlarımızın dahi “**Hazret-i Havvâ**’nın vazîfesi vâlide ve refika olmaktan ibârettir” hakîkatini kabûl ve takdîr eylemeleri ehass-ı temenniyâtımdır.

Evet; bir kadın ne derece meziyâtı hâiz olursa olsun, ne kadar büyük bir mevkide bulunursa bulunsun emr-i maîşetin bu mukteziyânına ittibâ’a mecbûrdur. Hasâil ve mezayâtı kendisini sevenlerin te’min-i saâdetine sarf eylemelidir yoksa; bu meziyetler idâre-i beytiyenin luzûm gösterdiği “hakîr” vezâife karşı adem-i tenezzül izhârına hiçbir zamân bahâne olamaz.

Bu ana kadar hayât-ı arziyyede nazım ve nesir gayr-ı kâbil-i [297] infikâk bir sûrette imtizâc eylemiştir. Bunların hiçbirini dâire-i maîşetten tard etmek kâbil olamaz; çünkü her birini mevâzinette tutan diğeridir. Cenâb-ı Hakk’a çok şükür ki insânları maddiyâtın dâire-i mahdûdesi dâhilinde maksûr bırakmamıştır. Vücudumuz gerçi bu hâk-i havâre ale’-d-devâm merbût ise de rûhumuz pek ulvî derecâta kadar i’tilâ edip gidebilir. Biz bir nebâta benzeriz ki kökü toprak dâhilinde bulunduğu hâlde bir feyz-i mahsûs ile çiçek vererek râyhasını âsumâna doğru sevk ve îsâl etmeye müste’iddir.

İşte umûm-ı kâinâtın muhtâç ve tâbi’ olduğu bu kâideye mütâbaat etmeli, hayâtımızda mâddiyât kadar maneviyâta da riâyetkâr olmalıyız. Yalnız sâde , mâddî bir maîşetle iktifâ etmeli, bunu “iş’âr-ı hayât” addolunacak birtakım letâif ile tevşîhe çalışmalıyız.

Bu husûs nisvânın en büyük vazîfesidir. Meşakk-ı hayâtı bir kisve-i şâirâne altında lezzetli gösterecek onların kalbi, sûret-i hareketidir. Kadınlara edilecek itibâr-ı hakîkinin yalnız melâhatlarına, nezâketlerine, zarâfetlerine, zekâvetlerine

değil, asıl meziyât-ı kalbiye ve hasâil-i rûhaniyelerine edilmesi lâzım geleceği pek yakın bir zamânda anlaşılacaktır.

Çünkü fikr-i beşer artık lâtif, fakat letâfeti nisbettë ciddî ve vahîm olan sinn-i kemâle vâsıl oluyor; akıl ve hikmet sulh ve müsâlemet devirlerine yaklaşıyor.

Hâsılı, cemiyet-i beşeriyenin kadınları ekmek parası tedârik için zevcelerine muâvenet etmek üzere hârice çıkmak mecbûriyetinden vâreste edecek ve binâen-aleyh bir zevce veya bir vâlidenin ale'd-devâm evinde oturabilmesini te'mîn eyleyecek bir sûret kesb etmesi arz-ı âmâl ve temenniyâtımdır.

Bunun için biraz daha sâde giyinmek, biraz daha sâde yaşamak lâzım gelecek ise, şu fedâkârlığı da kemâl-i tazarru' ile hemşîrelerimden, kadınlardan ricâ ve istirhâm ederim.

(Adet 37, s.295-297)

[İMZASIZ]
Vassaf

(BİR MEKTÛP)

["Bir nev-heves" imzâsıyla Sivas'tan gönderilmiştir.] Bir çocuğun ilk terbiyet-gâhı âgûş-ı mâderdir. Çocuk ilk adımlarını atmaya başladığı dakikadan itibaren terbiye ve ta'lîmi pederine teveccüh eder. Semere-i fuâdının nîk ü bed pederine âittir. Bir pederin ciddî gayret ve sebâtı ciğerpâresinin ta'lîminde rû-nümâ olur. Evlâdının terbiyyesinde bataet, ta'lîminde rehâvet göstermek kadar büyük kusur olabilir mi? Mahsûl-i ömrünün ta'lîm ve terbiyesine bî-kaydâne nazar eden peder en şedîd mucâzât ile mahkûm edilse sezâdır. Hiçbir peder mutasavvir değildir ki evlâdının tahsîl-i maârif gibi âlî bir mazhariyyetten behresiz bulunmasını arzu etsin.

Bazı ebeveyn, şefkatleri icâbı olarak, ders ile evlatlarının sıkılmaması için mektep gibi bir menba'-ı feyz ve terakkîye göndermezler. Çocuğun tahsîli husûsa validelerini asla karıştırmamalıdır; zîrâ valide öyle bir hiss-i şefkatle mütehassistir ki ciğerpârelerinin cüz'î bir mahsûnluğuna olanca varını değil, ömrünü bile fedâ etmeye müheyyâdır. Böyle olan valideler evlâtlarının istikbâlini mahvetmeye sebep-i müessir olurlar.

Kânûn-ı medeniyetin en birinci emri tahsîldir. Herhangi bir meslek erbâbı olursa olsun tahsil ile mükelleftir. Ashâb-ı ihtirâ tahsîl sâyesinde iştiyhâr etmiş, ibkâ-yı nâm etmişlerdir. Asr-ı hâzırın edîb-i muhteremleri tahsîl ile hâl-i hâzırdeki mevkîlerini ihrâz eylemişlerdir. Her nerede olursa olsun nâmları kemâl-i ihtirâmla yâd olunuyor.

Asr-ı bî-adîl-i Hazret-i pâdişâhîde hiçbir fert tahsîl için ciddî bir mâni bulamaz. Velînimet-i bî-minnetimiz efendimiz hazretleri bi'l-umûm efrâd-ı tebaa ve mülûk-ânelerinin kalplerini envâr-ı maârifle tenvîr etmek maksad-ı âlî-i cihân pesend-ânesiyle memâlik-i şâhânelerinin her cihetinde müteaddid mektepler açtırmıştır. Asr-ı şehen-şâhîlerinde cihâna geldiğimizden cidden bahtiyâriz.

22 Kanûn-i Sâni

(Adet 36, s. 292)

[İMZASIZ]

II.EDEBİYATLA İLGİLİ METİNLER

FUZÛLÎ

Fuzûlî ekseriyâ nazar-ı hayâlim önünde dolaşır. Pek ziyâde severim. Gâh bir dervîş-i abâ-pûş halinde, gâh âvâre, perîşân, pejmürde bir müstemend visâl kıyâfetinde görünür. Esmer, hazîn, hüznü sevimli bir çehrede, ağlamadan göz kapakları şiş, nazarı söntük, yanakları seyrek, hafif lihye ile mestûr, fakat bu hey'et mecmûa-i vech-i ihzân-ı şiir denecek derecede ârâm-firîb bir letâfeti hâiz. Bu bir hayâldir; yalnız beni işgâl eder.

Fuzûlî bir sihirdir; fakat zamân onu hall etmiş, bulmuş; o dimâğ-ı azîmin muhteviyâtını gâib etmemiş; kadir-şinâs eller mecmûa-i eş'ârını, hissiyât-ı Fuzûlî ile müteessir olan zihinler parça parça eş'ârını saklamış, yalnız enzâr, timsâl-i sahîhini bulamayarak, hayâline dalmış olduğundan **Fuzûlî**'yi göremediğim için ona bir vücûd-ı hayâli veririm.

Cevrî gönlümdür çeken gözdür gören ruhsârını
Allâh Allâh kâm alan kimdir çeken kimdir ta'ab!

Fuzûlî nedir? Bir şiir-i zî-hayât. Solmaz; zevâli yok. Gâh bir sahîfesi nâtıkıyyet-ı sâhir-ânesini terk ederek zebûn, makhûr, mütenezzil parçalarla biter; gûyâ diğer sahîfelerde bir sihr-i helâl görünecek imiş gibi hissiyâtı derece derece büyüyerek yine acze müncer olur. Ağlar; yalvarır; üzülür; hastalanır; dertten, elemden, belâdan usanır; ölmek ister ölemez; muttasıl çeker. Bir feryâd-ı vâ-pesîn ile zindegî-i âşıkânesini göstererek:

Bin cân olaydı kâş men-i dil-şikestede
Tâ her biriyle bir kez olaydım fedâ sana

Der; yanar; ateş-zebân olur; susamaz. **Fuzûlî** bir fikre tâbî'. O! Onu sever, onu düşünür, vazgeçemez; gazelinde, kasîdesinde, manzûmesinde, müstezâtlarında hep o. O kim ? Âh! Onu **Fuzûlî** olmalı da söylemeli idi! Ben ne kadar bilirim? Hissine iştirâk ettiğim zamânlar haklı bulurum; âzâde-i teessür kaldığım vakit hâtırlamam. Ben müteheyyic iken kendimi düşünürüm; lâ-kaydlığında onu düşünmem.

Hem-dem olduğu, onun sevdikleri de kendi gibi. **Mecnûn**'u, **Leylâ**'yı, **Ferhâd**'ı, **Şîrîn**'i, gülü, bülbülü sever, sevdirtir; değiştirir, onlarla becâyîş-i tahsîsâta mübâdele-i kalbe, teâfî-i tefekkürâta başlar. Zemm eder, kendini daha büyültür, zamân zamân yine onları arar, onları istediği gibi sever, okşar, hâllerine acır; fakat kendine acımdan da hâlî kalmaz. Hod-perest değil. Nâkıl-ı âmâl-i kalp olduğu için dökülür, saçılır.

Bende **Mecnûn**'dan füzûn âşıklık isti'dâdı var
 Âşık-ı sâdik benim **Mecnûn**'un ancak adı var

Ben **Fuzûlî**'yi ezberleyemem. Okurken muttasıl düşünürüm. Düşündükçe müteheyyic olarak kalırım. Hâfızam ondan hazzettiğini acz-i müteessirâne isbât ediyor. Onu tanzîre [212] kalkışırım. Gazel, bu vâdî-i teng beni sıkar, büyük manzûmelere teşebbüs usandırır. Fakat ne çâre? Fuzûlî'nin "belâ" dediği hisden bende de biraz var. O pîş-dâr, ben mütereddid bir peyrev, yorgun, fikren müstağrak bir şâkirdi. Rûhum onunla incizâb eder. Ben bu mecâzîbeye tutulduğum zaman onu tanzîre kalkışırım. İşte bir tânesi:

Gâh çeşmî öldürür eyler gehî ihyâ beni
 Bir nazarla âleme karşı kılar rüsvâ beni

Maksadım vuslat değildi başka bir sevdâ idi
 Yoksa eyler mi bu rütbe nâle-zen sevdâ beni

Dâmeni geçmez ele düşsem de râh-ı lutfuna
 Merhamet kılmaz geçer çiğner o bî-pervâ beni

Gönlümü âlî eden etvâr-ı istignâsıdır
 Öldürürse gam yemem âhir bu istignâ beni

Cümlemiz müştâk iken ağıyâra lutf eyler, fakat
 Eyleyen hangi suçumdur böyle müstesnâ beni

ŞİİR¹

Elâ ey tûfî-i gûyâ-yı esrâr
Mayâdan hâliyet şûkr-i zemenkâr

Nezd-i üdebâda hâfi değildir ki e'şâr-ı Fârisîye en evvel [231] Arabın şiirine taklîden meydâna gelmiş ve hatta evzânı bile **Arap** vezninden ifrâz edilmiş iken sonraları selikalarına göre gerek tabîr gerek vezin cihetiyle bir hayli ihtirââtda bulunmuşlardır. Üdebâ-yı Osmâniye ise yakın vakte kadar **Acem** vâdisini aynen taklîd ile iktifâ ettikleri gibi el'ân bir çok şairlerimiz o çığırı terk etmişlerdir.

Şu iki lisân edebiyâtının me'hazı edebiyât-ı Arabiye olmakla mebhâsımıza o lisândan başlamak lâzım gelir. Eş'âr-ı Arabiyenin mebdâsinde en ziyâde görülen manzûmeler gazelden ibârettir.

(Gazel) Nisvân ile münâsebât-ı âşikânede bulunmak manâsınadır. Filhakîka bu nâm altındaki eş'âr-ı Arabiyenin el'ân hüsn ü aşka taalluk eden âhkâm ve şûnun envâ-i hayâlât ve mezâmîn-i edebiye ve sanâyi' ve bedâi'-i şiiriye ile tezyîninden ibâret olduğu görülür.

Şuarâ-i Acem dahi en evvel bu yolda gazel-seralığa başladığı hâlde-üdebânın kısmı a'zamını teşkîl eden-ricâl-i sûfiye li-maslahatin hâtır-ı âzâdelerine sânih olan bir takım esrâr-ı hafiye ve letâif- i gaybiyeyi libâs-ı mecâze bürüyerek gazel yolunda hayli nağamât-ı hakikat-perestâne vücûda getirmeleri ile bu yolda söylenilen eş'âr içinde tabîi olarak garîp garîp hayâlât, ve vahşî vahşî ta'bîrât görülmeye başlamıştır.

Henüz evvelin pâye-i irfâna kademzen olmayan bir takım nev-niyâzân-ı etfâl-ı tarîkat dahi -ahkâm-ı kalbiyeye kimsenin müdahâlesi mümkün olmadığından -kendilerini bir pîr-i seccâde-i kemâl ve sermest-i humhâne-i visâl addederek kâmillerle hem-âvâz, belki bazı rahrevân kalenderî ve bâdiye-i peymeyân-ı melâmî o zümre-i celileden bilâ-pervâz olmaya mütecâsir olarak hissiyât-ı kalbiyenin

¹ Bu yazıda Fuzûlî ve Nedîm'den alıntılar vardır. Bu alıntılar her iki şairin Akçağ Yayınları tarafından yayımlanan divânlarıyla karşılaştırılmış ve farklılıklar gösterilmiştir.

mukteziyâtına göre tabî bir feryâd – 1 âşıkânedен ibâret olan şiiri o kadar renklere boyamışlardır ki gazel mevzû-1 asliyesinden hayli dûr olmuştur.

Hele sonraları sanâyi' dâiyesi, kâfiye ilcâsıyla ma'nî lafzına tâb' edilmekle gazel bütün bütün yek âvâzlıktan, belki yek âhenklikten dûr kalıp her beyit, hatta bazen her mısra başkaca bir hükmü hâvi bulunmaya başlamıştır.

Şuarâ-yı Osmâniyenin en güzîdelerinden birinin gazelini nazar-ı tenkîde alırsak bu hakikat pek vâzih sûrette meydâna çıkar; zîrâ görülür ki matla meselâ cânândan mazhar-ı iltifât olmak için bir temennî-i âşıkânedен ibâret iken ikinci beyit zâhidâne bir ta'rîz-i berdi, üçüncüsü irsâl-i meseli, dördüncüsü mahzâ kâfiye hâtırı için yapılan ve esnâf-ı maânîden hiç birine taálluku olmayan;

"Ne hikmettir bilinmez biri sâlih, biri fâsıktır" gibi tefevvühât-ı sebzin hôrâneyi, makta' dahi haddinin bin kat fevkinde – bir "Fahriye" yi hâvî oluyor!

(Gazel) nâmı altında öyle manzûmeler vardır ki hissiyât-ı âşıkâneye kat'an tâallûk etmez.

(Gazel) nedir? Nasıl olmak lâzım gelir? Buralarını, esâtize tarafından beyân olunduğu ve eserlerinden anlaşıldığı vech ile arz edelim: Türkde, Acemde nasıl şiirin en güzîde kısmı terâne-i âşıkâne ise Arapta dahi mine'l- kadîm edebiyâtın en makbûl parçası gazeliyâttır.

Hatta (Ebu Tamâm) irsâl-i mesel, ibdâ'-i hayâlât-ı garibe, iltizâm-ı sanâyi'-i şiiriye, îrâd-ı makâlât-ı hikemiye ile şiirine bir reng-i diğеr verdiğinden üdebâ-ı Arabın azîm ta'rîzâtına uğramış ve "bihakkın şâir" saydıkları (Bihterî) ile muvâzene edilerek "Şâir" ne demek olduğu –eâzım-ı üdebâ himmetiyle –meydâna çıkarılmıştır.

Tenkîd ve muvâzene yolunda yazılan nefâis-i edebiyenin en kıymetdârlarından olan (Ebu'l-Kâsım El-Âmedî) nin "El muvâzene" ünvanlı eser bî- nazîrinin mebhasımıza âit şu parçasını nazar-ı mütâlaadan geçirelim:

“Şiirin en ciddî eblağ olanlarıdır. “Belâgat” ise isâbet-i manî, tekellüften âzâde uzviyetli ve selâsetli elfâz-ı müstamele îrâdı, itnâb-ı mümill ve îcâz-ı muhill nakîsasından taârî gibi ziver-i edebiye ile mahallî olmaktan ibârettir.

“Bu levâzım-ı zarûriye ile berâber eğer bir manî-i latîfi, bir rengîn-i hikmeti, bir tabîî sa’nâtı da şâmil olursa kelâmın letâfet-i zâtîyesince bir ziyet-i fâhire sayılır. Ama bunlar olmazsa şiirin hüsn-i zâtîyesi kâfidir; avâz-ı tezyîniyeden müstağnîdir.[232] “Bilakis esâs şiire felsefe-i Yunânî, Hikmet-i Hindî, Edeb-i Fârisî tercîh edip de bu yolda şiir söylemek için bir tâkım elfâz-ı hasîse ve ifâdât-ı rakîkeye meydân veren kimse¹ velevki bir çok nevâdır-ı hüküm ve bedâyi-i hayâlâtı hâvî şiir söylemiş olsun– biz deriz ki:

“–Şiirinde bir çok hikmet ve felsefe ve maâni-i lâtife îrâd eylediğinden dolayı istersen sana “hâkîm” ünvanı verelim, istersen “feylesof” nâmı ile yâd edelim; fakat “şâir” diyemeyiz, “belîğ” de addedemeyiz; çünkü senin tuttuğun bu yol üdebâ - i Arabın mesleki değildir. Bilmelisin ki sû-i te’lîf ile elfâz-ı rediye-i maâni-i dakîkanın talâvetini, hayâlât-ı bedîanın halâvetini izâle ve ifsâd ve müstemiini dûr u dirâz teemmüle muhtâç edip âheng-i şiiri sekte-dâr eder.”

(İbnü'l- Mu'tez-i Abbâsî) “Kitâbü'l-Bedî” inde diyor ki: “Vâkı'â Beşâr, Ebû Nevâs, Müslim Bine'l-Velîd ve emsâlinin şiirlerinde hayâlât - ı acemâne, hikemiyât-ı Yunâniye yolunda şiirler görülürse de kastî ve taklîdî değildir; Cevdet-i Karîha ilcâsıyla tabîî sûrette zuhûr edivermiş bir tâkım sânihâtta ibârettir. (Ebû Tamâm) ise bu vâdiye hasr-ı merâm eylediğinden bir tâkım maâni-i latîfe vücûda getirmekle berâber – ifrât ve isrâf seyyiesi olmak üzere – bir çok hatiyânede dūçâr olmuştur”.

Bunun içindir ki üdebâ-i Arap “en evvel şiiri ifsâd eden Ebû Tamâm'dır” karar-ı katiyesini veriyorlar.

Ebû Tamâm için “Acemde Sâib'in, Türkte Nabî'nin nâzırındır” denilebiliyor.

¹ Mutemâme tarizdir.

Asıl maksadımız olan (Bihterî) nin mesleği ise uzûbet ve suhûlet elfâz u vuzûh-u manâyı derpîş ederek ekser eş'ârını âşıkâne neşîdelere, şâirâne "savt"lara münhasır etmektedir.

Feryâd-ı âşikanesinin! Ekseri sûzişlidir; Fakat hâvî olduğu sanâyi-i edebiye-i evveliye "tabî" denilecek gibi değildir; âdetâ güzel düşünölmüş, güzel yazılmış kıymetdâr, münkah, muntazam manzûmelerdir.

Acemde:

شعر (حافظ) همه بيت الغزل معرفتست
أفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش

Zemzemesiyle bâğ-ı belâgatın Andelîb-i hôş elhânı olduğunu kendisi de itirâfa mecbûr olmuş olan Hâfiz'ı (Bihterî) ye hem meslek addetmek isteriz.

Vakîâ "dîbâce-i dîvânü'l-Arap"¹ sâhibi gibi, o "tercümânü'l-gayb" dahi eş'ârını gazel-serâlığa hasreylemiş ve bu yolda hâiz-i kasbü'l- sebk-i kemâl olmuştur.

Koca bir dîvân-ı serâpâ münkah-ı vahliyât-ı edebiye ile mehzep olarak nekâisi âdetâ yok gibidir. Binâen-aleyh

منم آن شاعر ساحر که بافسون سخن
ازنی کلك همه قند و شکر می بارم

Ve:

هر نکته که گفتیم در وصف آن شمائل
هر کوشنید گفتا [لله در قائل]

Davâlarında musîbettir.

Hele:

¹ (Bihterî) nin ünvan dîvânıdır ki eâzım-ı üdebâ-yı Arap tarafından bir teşrif-i bî-adliye mazhar olmuştur.

زنظم دلکش حافظ کسی شود آکہ

کہ لطف طبع وسخن گفتن دری داند

Gibi sözleri o dâhiye-i dehyânın eş‘ârı hakkında bizim gibi henüz lisân-ı (dürrî) de meleke hâsıl etmemiş olan şâkirdânı beyân- ı mülâhazadan men‘ eder. Osmânlı şuarâsı içinde (Bihterî) ye muâdil tutulacak bir kimse varsa o da cenâb-ı (Fuzûlî) dir.

Fuzûlî’nin meslek-i edebiyesi hakkında pek çok sözler yazılmış ve iktidar-ı fevkalâdesi herkesin malûmu bulunmuş olmakla bu husûsta tatvîl-i makâle hâcet yoktur.

(Fuzûlî) de ekser eş‘ârını gazele tahsîs ve fesâhat-ı kelâmı, belâgat-i manâyı sâir sanâyi ve bedâyie tercîh eylemiş olmakla şuarâ içinde bir mevki-i hâs ihrâz eylemiştir.

Dîbâce-i Dîvânında:[233]

Gazeldir safâ bahş-ı ehl-i nazar

Gazeldir gül-i bûsitân-ı hüner

Gazâl-i gazel saydı âsân değil

Gazel münkiri ehl-i irfân değil

Gazel bildirir şâirin kudretin

Gazel artırır nâzımın şöhretin

Gönül!¹ Gerçi eş‘âre çok resm var

Gazel² resmin et cümleden ihtiyâr

Ki her mahfilin zînetidir gazel

Hired-mendler san‘atidir gazel

¹ Bu kelime Fuzûlî Divânı’nda “gazel” şeklindedir.

² Bu kelime divânda “gönül” şeklindedir.

Gazel de ki meşhûr-i devrân ola
Okumakda yazmakda âsan ola

Beyitleri ile aksâm-ı şiir içinde (Gazel) in derece-i ehemmiyetini göstermiş ve himmetini böyle sarf ederek muvaffak olmuştur. **Muallim Nâcî** merhûm “**Istılâhât-ı Edebiyye**”de bu mebhasda gâyet mühim bir mülâhaza beyân ediyor; diyor ki:

“Sâir gazel-serâ şâirlerimiz âsârı içinde **Fuzûlî**’nin eş‘ârı te’sîrinde bir gazel bulabilir miyiz? Erbâbına:

“Yek beyt-i âşikâne be ez sed kasîde est”

“Dediren bu vâdide izhâr-ı kemâl edebilmek; tabîatta şâirlikle âşıklığın içtimâ’ına mutevâkîf olduğundan her “şâirim” diyene müyesser olmaz.

“Tarz-ı ifâdenin gâyet ciddî olması bu vâdinin şerâit-i esâsiyesindedir. Velez pek cüz’î olsun hezel cihetine meyl edildiği gibi garâmiyâtın en büyük meziyet-i mâneviyesi olan sûziş tebâüd eder.

“Meselâ Enderûnî Vâsıf’ın gazeliyâtında sûzişten hemân hiç eser görülmez; çünkü hezeliyât makûlesindedir.

“**Fuzûlî** ile **Nedîm**’in şu gazellerini mukâyese edelim:

Hayret ey büt sûretin gördükde lâl eyler beni
Sûret-i hâlim gören sûret hayâl eyler beni

Mihr salmazsan bana rahm eylemezsen bünca kim
Sâye tek sevdâ-yi zülfün pây-mâl eyler beni

Za‘f-i tâli‘ mâni‘-i tevfik olur her nice kim
İltifâtın ârzû-mend-i visâl eyler beni

Ben gedâ sen şâha yâr olmak yok ammâ neyleyim
Ârzû ser-geşte- i fikr-i muhâl eyler beni

Tîr-i gamzen atma kim bağrım deler, kanım döker
Akd-i zülfün açma kim âşüfte-hâl eyler beni

Dehr vakf etmiş beni nev-res cevânlar aşkına
Her yeten meh-veş esîr-i hatt u hâl eyler beni

Ey Fuzûlî kılmazam terk-i tarîk-i aşk kim
Bû fazilet dâhil-i ehl-î kemâl eyler beni

§

Bûs-i lâ'lin söyle sîr-âb-ı zülâl eyler beni
Kim gören âb-ı hayat içmiş hayâl eyler beni

Şâire söz bulmaya minnet ne ammâ neyleyim
Âh kim hayret seni gördükçe lâl eyler beni

Sevdiğim câm-ı meye hâcet nedir lâ'l-i lebin
Bir şeker handeyle mest-i bî-mecâl eyler beni

Bağda zülf ü rûhun andıkça "bu kimdir" deyü
Sümbül ü gül biri birinden suâl eyler beni

Nûkhet-i zülfünle gelmedikçe nesîm-i nev-bahâr
Turra-i sümbül- sıfât âşüfte-hâl eyler beni

Nâ-tüvânım söyle çeşmin hasretinden kim gehî
Sâye-i müjgân-ı âhû pây-mâl eyler beni

Gerdişin gördükçe sâkî-i mülâyim meşrebin
Ârzû ser-geşte- i fikr-i muhâl eyler beni

Hasret-i çeşminle ben hâk-i siyâh olsam dahi
Baht âhır sürme-i çeşm-i gazâl eyler beni

Gûyiyâ bilmez efendim bende-i dîrnesin
Kim Nedîmâ bu mudur diye suâl eyler beni

“Bu nazîre Nedîm’in en güzel gazellerinden ma’dûddur” Fuzûlî’ye peyrevlik yolunda yazıldığı için kendisinin sâir gazellerinde güç bulunabilecek bir te’sîri de hâiz bulunuyor. İhtimâl ki Fuzûlî’nin gazelinden parlak görünür. Ne kadar parlak olsa sûziş cihetiyle ondan hayli aşağı [234] kalır. Fuzûlî gazelinde muhillsûziş olacak hiç bir şey söylemediği halde Nedîm nazîresinde tazmîn beytiyle makta’da sûzişi ihlâl etmiş.

“Fuzûlî’nin fikrini (Gerdişin gördükde sâkî-i mülâyim meşrebin) tevkîtiyesiyle takyîd bir şûhluk oluyor. Makta’ın muhtevî olduğu meâl ise sâde bir şatâret-i nedimânedden ibâret bulunuyor.

“Binâen-aleyh nazîrenin ebyât-ı sâiresinde vücûdu tahâyîyül olunan ciddiyet-i ifâdeye küllî hâlel geliyor. Tazmîn beytiyle makta’ aradan çıkarılsa nazîreye bir nazîre-i sahîha nazarıyla bakılabilecek”

Sözü bu kadar uzatmaktan garaz sunûf-ı şiiye içinde (gazel) in derece-i ehemmiyeti ve mâhiyetini bildirip o mebhâsı fikrimizin ifâdesine bir girizgâh ittihâz eylemekten başka bir şey değildir.

Bimmenh-ül-kerîm ba’d-ezîn Arap ve Acem şâirlerinin en güzîde gazellerinden bazılarını (Numûne-i sühan)¹ yolunda şerh ve tercüme ederek aralıkta suarâ-yı Osmâniyenin gayr-ı matbû’ gazellerini – münâsebetle – ilâve etmek niyetindeyiz.

Canımız isterse gazel bahsi bittikten sonra kıtaât, rübâiyât, müfredâtı da derc edeceğiz.

¹ Nâcî Efendi’nin birkaç cüzden ibâret bir eser-i nefsesidir.

Bu misillî âsâr-ı ciddiye sız ve beni olmaz. Her satırından ayrıca istifâde olunur. Onun için ne kadar yazılabilse kâr sayılır; Nerede kalsa (Hitâm) i'tâbar edilebilir.

Bir de gerek âsârda gerek ashâbında tertîp gözetmek kaydında bulunmak istemiyoruz. Bu gün bir Acem şâirinin, yarın da bir Arap nâzımının şiirini görürsünüz. Kezâlik ömründe üç beş gazel söylemiş bir şâirin manzûmesi koca bir dîvân sâhibi bir üstâd-ı edîbin eserine takdîm olunur. Bu bir meclis-i âzâde-gîdir. Buraya dâhil olan her nev' zebûr rûsûmdan insilâh eyler.

Gazelin mevzûa muvaffak olanları indimizde daha mürecceh ise de artık bir kere o vâdî üç lisânda dahi bozulduğundan şu kısımda ebyât-ı âşıkâneden mâadâ sâir fûnûn-ı şiiri hâvî gazellerde bulunabilir. Yalnız eş'âr-ı reddiye bulunmaz. Bir gazelde bir iki nakîsa bulunabilse esâtizenin vaz' eylediği mîzânı tenkîde vurarak o mühim mebhasta dahi dilimizin döndüğü kadar söz söyleyeceğiz.

§

Fuzûlî'den

Ne görür ehl-i cefâ bende vefâdan gayrı
Ne bulur şem' yakan kimse ziyâdan gayrı

Ey olan sâkin-i mescid ne bulursun bilmem
Bûriyâsında anın bûy-i riyâdan gayrı

Gel harâbâta nazar sâkiye kıl kim yoktur
Ruh-i sâf ü mey-i sâfında safâdan gayrı

Ser-be-ser vâdi-i mihnetdürür ol¹ mülk-i vücûd
Bir ferâgat yeri yok şehr-i fenâdan gayrı

¹ Fuzûlî Divânı'nda bu ifade "mihnettir ü gam" şeklinde yer almıştır.

Cümle-i halk bana yâr için ağıyâr oldu
Kalmadı kimse bana yâr Hûdâ'dan gayrı

Azm-i kûyunda gönül yârlık ister bizden
Elimizden ne gelir hayr-du'âdan gayrı

Fakr imiş fakr Fuzûlî şeref-i ehl-i vücûd
Özüne eyleme hem-dem fukarâdan gayrı

§

Mübeddel kılmaya subh-i visâle şâm-i hicrânı
Benim âhim alıptır subh ü şâm çerh dâmânı

Gözüm yaşına hem-reng olduğu için keşf-i râzında
Bakarken¹ bağrıma düştü gözümden bağrımın kanı

Dil-i pür-hun mudur sinemde yâ ol kaşları yanın
Çekilmiş nâveki cismimde kalmış kanlı peykânı

Yüzün görmek temennâsındayım ammâ bu müşkildir²
Ki dem düştükçe açtırmaz bana göz eşk tûğyânı

Dedin ey Hızır benzer yâr lâ'li Âb-i Hayvân'a
Bu ta'zîm ile topraktan götürdün Âb-i Hayvân'ı

Nisâr-i hâk-i pâyn lâyıkı bir gevher isterdim
Bütün gözden geçirdim katre katre eşk-i galtânı[235]

Fuzûlî'nin yeter aşkına inkâr eyle ey gerdûn
Güvâh-i hâl yetmez mi sana feryâd ü efgânı

(Adet 29, s. 230-235)

Makbule Leman

¹ Fuzûlî Divânı'nda bu kelime "basarken" şeklinde yer almıştır.

² Bu ifade divânda "budur müşkil" şeklindedir.

(MEKTÛP)

Tercüme-i hâli 39 adetli **Hazine-i Fünûn**'da derç edilmiş olan şâir-i şehîr **Ûsküdârî Süleyman Sâlim Bey** merhûmun üç sene evvel muâsırın şuarâmızdan bir zâta yazdığı mektûbun sûretidir:

Efendimiz

Rıfatlü Râzî Efendi oğlumuz vesâtetiyle bir keremnâmelerini aldım. Mündericâtı zamânımız şuarâsının âsârından müntehib olanlarının cem' ve telfik ve fotoğraflarının da eserlerine ser-levha ittihâz buyurulacağından bahisle âsâr-ı âcizânemden birkaçının takdim olunması ifâdesini mütezammin idi. Âlem-i edebiyâtı uzaktan olsun görmek şerefine nail olmuşlardan bile olmadığımı herkesten evvel kendim itirâf eylediğim için bendenizden âsâr talep etmeye tenezzül buyurulacağını asla tahattur etmez idim. Senede iki defa bir gazel söylemeye ancak muvaffak olabildiğim hâlde birtakım bedâyi'-perverân asrın âsârı sırasında "oldukça bizde şâiriz" diye söz bulundurmamak istemek doğrusu pek büyük cürettir. Lakin "El-emr fevkü'l-edeb"e riâyet kaziyyesi bendenizi hilâf-ı mütâla'a harekete mecbûr eylediğinden yazdığım birkaç gazeli terzikât nâmına olarak ma'al-hicâb takdim eyledim. Mecmûa-ı devletlerinin bir köşesini bunlar işgâl edecek olur ise birçok âsâr-ı kehribâr içinde nazar boncuğu makâmına geçeceği gibi o âsâr-ı neffiseyi okuyanlar nöbet-i mütâlaa bunlara gelince kerîmânelerinde münderic olan "كى بود تبت يدا مانند يارض ابلعى" mısırânı tekrâr edeceklerinde şüphe yoktur. Her ne hâl ise bendeniz [387] vazîfe-i mevdûayı icrâ eyledim. Kabûl, adem-i kabûl rây-i edîbânelerine muhavveldir. Bâkî teveccühât-ı mahsûsaları.

(Adet 48, s. 386-387)

Süleyman Sâlim

(MAKÂLÂT-I EDEBİYE)

Yine bir iltifât-nâmenizi aldım. Bulduğunuz yerde ne yâr ü hayâl gibi eğlence mahalleri olmadığından geceleri fenâ hâlde sıkılmakta olduğunuzu, elinize “.....” nâmında bir roman geçmiş ise de —edîbâne tercüme edilmemiş olduğundan — bundan da kesb-i inbisât edemediğinizi bir lisân-ı şâirâne ile bast ü beyân ettikten sonra hakk-ı kem-terinde hüsn-i teveccüh-i birâderânenizi mübeşşir kelimât-ı âliye geceleri nasıl vakit geçirmekte olduğum suâl buyuruluyor.

Dâî'niz tatil gecelerini eğlenceli kitâplar mütâlaasına hasr ederim. Bunun fevâid-i mühimmeyi müstelzim olacağı bedihîdir. Eyyâm-ı tahsîliyyede tabî'l-husûl olan sadâ'î def' etmek için leyâlî-i mübârekede eğlenceli kitâplara mürâcaattan güzel bir çâre tasavvur edemiyorum. Tiyatroya hayâle gitmek, oyun ile meşgûl olmak inbisât-ı kulûbe yardım eder gibi görünürse de maddî ve manevî birçok zarârı istilzâm eder ki bunların telâfisi kâbil olamaz.

Eğlenceli kitâplar dediğim tarz tahrîri güzel olmakla beraber ıtınâb-ı nâbecâdan ârî olan romanlar ile tenvîr-i efkâra, teşhîz-i ezhâne hizmet eden dîvânlardır.

Bendeniz romanlardan ziyâde dîvânlardan mütelezziz olduğum cihetle ekseriyâ devâvîn-i Arabiye ve Fârisiye, bazen de mecâmi'-i eş'âr-ı Türkiye mütâlaasıyla vakit geçiririm.

Bunlarda öyle güzel sözlere tesâdüf olunur ki [265] insân ezberlemeksizin geçemez. Hiç âkil olan destûr-ı hikmet denilmeye şâyetse bir söz görür de onunla tezyîn-i hâfıza etmek fırsatını fevt eder mi?

Geçen akşam “Dîvân-ı Enverî” yi nazar-ı mütâlaaya almıştım. “Sana bir kimyâ öğreteyim ki iksîr ve sinâatta mevcûd değildir. Yürü, ihtiyâr-ı kanâat eyle ki âlemde kanâattan iyi kimyâ olamaz” meâlinde olan:

کیمیای کتم ترا تعلیم
 کاندرا اکسیرودر صناعت نیست
 زو قناعت کزین کمدرا عالم
 کیمیای به از قناعت نیست

kıt'ası musâdîf dîde-i îmân oldu.

Kanâat — Kısmete rızâdır. Kâni' o kimsedir ki me'lûf olduğu şeyler bulunmadığı yerlerde muzdarip olmayıp temkîn üzere bulunur. والحر عبدان قنع . العبد حرّ ان قنع .

Kimyâ — Lügaten zekâ ile memzûc hîle manâsınadır. Bu münâsebetle birtakım bî-magazânî aldatıp paralarını almak için kurulan dolab-ı ihtiyâle ıtlâk olunmuş.¹ Cenâb-ı Enverî maâdin-i hasîseyi zer-hâlis yapmak fikr-i hâmindâ bulunup da avucundaki parayı istihlâk ile sıfru'l-yed kalan veya peyrev olmak istidâtında bulunan kimselere hitâben bu kıt'ayı söylemiş.

Böyle bir kıt'ayı ezberlememek erbâb-ı istifâde için câiz olur mu? Bu gibi âsâr-ı hakîmâne ile hem tezyîn-i hâfıza etmeli, hem de bir muktedir hattâta yazdırıp da levhalanmalı.

İSTİDRÂD

[Şurada burada birtakım levhalar görülür ki gâyet güzel yazılmış, altın ile yapılmıştır. Bunlardan bir âyet-i kerîmeyi veya bir hadîs-i şerîfi muhtevî bulunan levhalara diyecek yok. Fakat içlerinde sûret-i mükellefede yaptırılmış birtakım levhalara tesâdüf olunur ki —gâyet ağır rûbehler giyinmiş acûzeler gibi — hiçbir vakit inzâr-ı istihsânı celb edemez. Nazarlarına müsâdîf olan erbâb-ı temyîz yazanın emeğine, yazdırmanın parasına acır!

Hattâtlarımız, her neden dolayı olursa olsun, böyle bî-ma'nî olan şeyleri yazmayıp da hiçbir vakit hükmden düşmeyecek beyitler, kıt'alar, rübâîler, cümleler yazsalar fenâ mı olur?]

¹ Buradaki "kimyâ"dan maksad mekâtib-i âliyyede tedris olunmakta olan fenn-i sanâf değildir.

Enverî'nin bu kıt'ası "Gülistân"da görüp de unutmuş olduğum:

Ey kanâat tevân-gerim gerdân
 Ki verâ-yı tevhîc-i nimet-i nîset
 Genç sabır ihtiyâr lokma-nisbet
 Her kerâ sabr-ı nîset hikmet-i nîset

kıt'asını der-hâtır ettirdi.

"Ey kanâat! Beni zenginler zümresine ilhâk et. Zîrâ senin mâ-fevkinde hiçbir nimet yoktur. Genç sabr-ı lokmanın ihtiyâr ettiği bir makâm-ı âlidir. Sabrı olmayan kimse hikmete de mâlik olamaz."

Meâlinde bulunan bu kıt'a da hoş değil mi?

Enverî igrâkıyyâta münhemik olduğundan dolayı medhûl ise de dîvânı tab' edilince kıt'a-ı mezkûre gibi mazâmîn-i hakîmâneyi hâvî birçok eş'âr-ı âliyede müsâdif dîde-i istifâde olur.

Biz Enverî'nin igrâkıyyâtına bir nazar-ı vukûfcûyâne atf edip levha-ı hâfızaya hakk edilmeye sezâvâr bulunan eş'âr-ı hakîmânesini bularak istifâdeye çalışmalıyız. Müşârün-ileyhin hâciyâne eş'ârının da hoş olduğuna:

"Efendi! Uzunluğun bir mertebeye vâsil olmuş ki ehl-i semâvâtın kulağına sadâ erişir. Eğer boyun gibi ömrün de uzun olaydı melekü'l-mevt olurdu da sen diri kalırdın."

Meâlinde bulunan kıt'a-ı âtiyesi şahâdet eder:

ای خواجه درازیت رسیدست بجایی
 کز اهل سماوات بکوشت برسد صوت
 کر عمر تو چون قد تو بودی بدرازی
 توزنده بماندی و بمردی ملک الموت

Bazılar âsâr-ı Fârisiyeyi hiçe sayarlar. Fakat hakikat-i [266] hâl öyle değildir. Âsâr-ı mezkûrede Enverî'nin kıt'ası gibi nice parçalar vardır. Sözün

daha doğrusu bunlar da Enverî'nin kıt'a-ı mezkûresinden daha hakîmâne sözler bulunur.

Hâsılı — erbâb-ı mütâlaa için— âsâr-ı bülegâ-ı Acemî nazar-ı istifâdeden dür tutmaya gelmez. Bunlarda —vecd-âver kalıp— öyle güzel parçalara tesâdüf olunur ki nazar-ı îmândan geçirmemek hiçbir vech ile hâiz olamaz.

Baksanıza Fıransızlar bizim nazar-ı mütâlaaya almamakta olduğumuz Firdevsî'nin Şehnâme'sini tercüme etmişler. Bizler bunların niçin bîgânesi olalım! Şehnâme'de destûr-ı edeb ve hikmet olmaya şâyetse nice mesârî' ve ebyât vardır. Hele öyle tasvîrât-ı latîfe görülür ki bunlara nîgeh-endâz dikkat olanlar için hayrân kalmamak kâbil değildir.

(Adet 33, s. 264-266)

Şeyh Vasfî

EDHEM PERTEV PAŞA

[Tebliğ buyurulan bir müsveddeden iktibâs edilmiştir.]

Müteveffâ-yı müşârün-ileyh (Kigi) Beyi hazînedârı Erzurumlu “Söylemezzâde” Mehmed Timur Fennî Efendi’nin sulbündan 1240 târihinde sâha-zîb-i vücûd olarak 260 senesine, yani yirmi yaşına kadar pederiyle birlikte Karahisâr-ı şarkî, Gümüşhâne, Canik taraflarında bulunmuş ve bu esnâda bir taraftan ulûm-ı lâzime, diğer taraftan pederiyle zevât-ı sâireden edebiyât tahsiline sarf-ı gayret ve himmet eylemiştir.

Târîh-i mezkûrede pederinin, vatan-ı müttehazı olan, Trabzon’da vukû’-ı irtihâli üzerine o zaman Trabzon valisi bulunan Hazînedârzâde Abdullâh Paşa’nın dîvân kitâbeti mâiyetine, bir buçuk sene sonra müşârün-ileyhin halefi olan Kaptan Esbak Damat Halil Rıfat Paşa’nın mektûpçuluğu hizmetine ve Halil Paşa Dersâadet’e geldiği zamân onun delâlet-i mahsûsasıyla mektûbî, sadr-ı âlî odasına me’mûr olmuş (1263) ve bir müddet sonra yine kaptan müşârün-ileyhin mâiyetinde olarak altı yedi sene kadar tersânede, Aydın, İzmir, Cezâyir Bahr-ı sefid, Hudâvendigâr eyâletlerinde mektûpçuluk ve dîvân kâtipliği gibi hidemât-ı mühimmede istihdâm edilmiştir.

İzmir’de iken Fransızcaya heves ederek zekâ-yı fitrîsi sâyesinde az vakit zarfında kemâyenbağı ele geçirmeye muvaffak olduktan başka Kemâl Paşa merhûm¹ Berlin sefâret-i seniyyesine me’mûr olduğu zamân def’aten sefâret müşârün-ileyha baş ser-kitâbetine ta’yîn olunmuştur.

Üç sene imtidâd eden bu me’mûriyeti esnâsında hem ifâ-yı vazîfe-i memûriyete, hem Fransızcadan mâ-adâ Alman lisânını tahsile sa’y eyledi.

Halil Rıfat Paşa’nın vukû’-ı irtihâliyle berâber âilece bazı âhvâlin gösterdiği lüzûm üzerine me’zûnen ve muvakkaten İstanbul’a gelmiş ise de müteâkıben sefâretçe tebdîl-i vukû’na mebnî mahall-i me’mûriyetine avdet

¹ Şûrâ-yı devlet ve mahkeme-i bidâyet saâdetlü Saîd Beyefendi hazretlerinin pederleridir.

etmeyerek **Babiâli Tercüme [358] Odası'na**, biraz sonra pasaport odasına me'mûr olup bir sene sonra dahi politika me'mûriyeti ile Yanya'ya azîmet ve bir sene mürûrunda me'mûriyet-i mezkûrenin lağvı cihetiyle hizmet-i sâbıkasına avdet eyledi.

Ba'de **Siroz'a**, iki sene sonra dahi **Drama'ya** kaymakam oldu. **Drama'dan** munfasılan avdetinde sebk eden hizmetine ve kifâyet ve sıdk u istikâmetine mükâfâten **Dîvân-ı Muhâsebat-ı Mâliye a'zâlığına**, muahharen rütbe-i mîrmîrânı ile **Halep vilâyeti merkez mutasarrıflığına**, sadr-ı esbak **Ali Paşa** merhûmun **Girit'e** azîmeti zamânında **Rumeli Beylerbeyliği** pâyesiyle **Kandiye mutasarrıflığına** ta'yîn edildi.

İki sene **Kandiye mutasarrıflığında** kaldıktan sonra bâlâ-fisâl **Rüsûmât Meclisi** riyâsetine ve o esnâda **Hâriciye Mektûpçusu** bulunan müsteşâr sadr-ı âlî **Kâmil Paşa** merhûmun **Kudüs-i şerif mutasarrıflığına** ta'yîn olunması üzerine rütbesi ûlâ sınıf-ı evveline bit-t-tahvîl müşârün-ileyhin yerine **Hâriciye Mektûpçuluğu makâm-ı vâlâsına** vâsıl ve bu vech ile ricâl-i Babiâli adâdına dâhil oldu.[286]

Müsvedde-i mebhûsada “üç sene kadar o mevki'-i nâzikterinde kemâl-i itinâ ve dikkatle ifâ-yı levâzım-ı me'mûriyet ve bâ-husûs kalmak tertîb-i sınıf ve ta'dil usûlü ile müstehdân-ı küttâp ve hulefâ-yı kirâmın izdiyâd-ı feyz ve terbiyetlerine hizmet eyledi” denilir. Ancak “tertîb-i sınıf ve ta'dil-i usûl” eden **Pertev Paşa** değil, selefi bulunan **Kâmil Paşa'dır**.

El-hâsıl gerek **Ali Paşa'nın** gerek sâir vükelâ ve küberâ-yı vaktin fevka'l-âde hüsn-i teveccüh ve itimâtlarını kazanmış olması hasebiyle **Ser-asker müsteşârı Hamdi Beyefendi'nin** [sadr-ı esbak **Hamdi Paşa**] mâliye nezâretine geçmesi üzerine açık kalan makâmına rütbe-i bâlâ ile ta'yîn edildiğini müteâkip **Ali Paşa'nın** irtihâliyle beraber vükelâca vukû' bulan tebeddül sırasında azl ve rütbesi tekrâr **Rumeli Beylerbeyliğine** tebdil ve tenzîl edilerek **Kastamonu valiliğine** ta'yîn olundu.

Bir aralık me'zûnen ve muvakkaten İstanbul'a geldiği hâlde yine mahall-i me'mûriyetine avdete isti'câl ve fakat aradan çok geçmeksizin —nezleli hannâk marazıyla — 1289 senesi zî-ka'detü's-şerîfesinin 18'inci günü kırk dokuz yaşında olduğu hâlde irtihâl eyledi.

Kastamonu' da medfûndur.

Merhûm “edîb ve lefbîb, sebûk-rûh ve sâdık olup nazar-ı kanâat ve istikâmetinde dünyâ ve mâ-fihâ lâ-şey ve bî-itibâr bir merd-i râst-kâr olduktan mâ-adâ hâlen ve kâlen nimet-i velî nimete şûkr-güzâr olarak sagr-ı sinninden beri her kime mukârin olmuş ise cümlesi kendinden memnûn ve hîş-dil ve kendisi dahi her hâlde hayra kâil ve sınıf-ı akrabâ ve ehîbbâsıyla hemîşe hikmet ve şerîat ve mürüvvetle âmil ve muâmil idi. Hâl ve makâma münâsîp nice reşakât-ı lisâniye ve letâif-i âsâr-ı kalemiyesi dahi ekseriyâ fevz ü felâh âmme ve hâssa mecrâsında cârî idi. Nitekim fezleke-i ikvâl ve efkârı olan (**İtlâkı'l-Efkâr**) risâle-i matbûasıyla sâir perâkende lâyiha ve latîfenâmelerden müstebândır.”

Vaktiyle neşrolunan “**Mecmûa-i Fünûn**” nâmındaki risâle-i mevkûtada münderic (Bekâ-yı şahsî ve nev'î) ünvanlı makâle-i mütercimesiyle (**Av'ave-nâme**)si şâyân-ı mütâlâa ve istifâde âsârdandır.

Müşârün-ileyh hem şâir, hem münşî idi. Üdebâmızdan bir zâtın dediği gibi: “Eğer istemiş olsaydı bu zamânda da makbûl olabilecek sûrette şeyler yazabilirdi. Müşârün-ileyh tarz-ı kudemâyı kendine mahsûs denilecek yani zamânına göre seve seve okunabilecek üslûba tahvîl eylemiş ve ekser muharrerâtında şûhî-i efkâr ve güftârda olan iktidârını göstermiştir.”

Merhûmun fazîlet-i ilmiyesi gibi kuvve-i nâtıkası da fevkalâde bir derecede idi. Hâriciye Mektûpçuluğuna ibtidâ-i me'mûriyetinde —ki muharrir-i âciz Mektûbî Kalemi hulefâsından idim— tebrîk-i kudûm vazîfesinin icrâsını müteâkip hasbü'l-nezâke iâde-i ziyâretle berâber hulefâ efendileri ifâ-yı vazîfeye tergîb ve tahrîs maksadıyla odaya gelerek [359] —kalem ve ehl-i kalemin fazîlet ve hissiyâtına, vazîfe-şinâslığa, vazîfe-şinâs olanların maddî ve manevî nâil olacakları

mükâfâta dâir — bir hutbe-i belîğa îrâd eylemişti ki gûyâ evvelce ezberlemiş veya bir kâğıda yazmış da okuyormuş gibi kemâl-i ser-bestî ve dürüstî ile söylediği şu nutkun müeddâsındaki hikmet ve hakikatle edâsındaki halâvet cümleyi mebhût etmişti.

Cümle-i fazâilinden biri de bir müsveddede sarfa, nahve, belâgate âit bir hatâ görecek olsa ya müsevvidini çağırıp ihtâr veya ayrıca bir pusula ile iş'âr eylemek, güzel kaleme alınmış olan müsveddelerin kâtibini de ya doğrudan doğruya veya ser-halife vâsıtasıyla taltif eylemek idi. Hâsılı, üç sene müddet Hâriciye'de mektûpçuluk zımında hocalık etmişti. Mevlâ garîk rahmet eylesin.

Müşârün-ileyhin fennî inşâdaki iktidârına yukarıda esâmisi haber verilen eserleri burhân olacağı gibi şiirce olan mahâretine de bazı risâil-i mevkûtede muharrer manzûmeleri, bâ-husûs "Tıfl-ı Nâim" ünvanıyla meşhûr olan manzûme-i belîğası şâhid-i nâtik olabilir.

Ma'mâfih matbû' olmayan âsâr-ı manzûme ve mensûresinden bundan sonra ele geçirileceklerinin Hazine-i Fünûn'a derci mukarrerdir.

(Adet 45, s 357-359)

[İMZASIZ]

Faik Reşad

**III.EDEBİYAT TEORİSİ VE TENKİDİ İLE İLGİLİ
METİNLER**

İNTİKÂD

Şüphe —İntikâdât-ı Edebiyye— Müntekid mu'teriz değildir—İntikâd terbiye-i efkâr-ı milliyeyi intâc eder—Muallim Nâcî Efendi

İnsânda fikr-i intikâd “ şüphe” ile hâsıl olmuştur. İnsân semâ-yı mütâlaâtına zulmât-ı mütemevvice sûretinde istîlâ eden efkâr-ı gayr-i muâyneyi görür; şüphe eder, sonra pîş-i nazarında uçuşan bulutları tevkîf etmek, onlara bir şekl-i mahsûs vermek ister; bu bulutları tetkîk eder, yek-digere çarpar, hâsıl olan müthiş ra'd ve berklerle bir hakikat meydâna kor.

Evâil-i temeddününde tabîat-ı muhîtenin bâzîçe-i te'sîrâtı olan insân terakkiyât-ı fikriyesi nisbetinde dûcâr-ı tereddüd oldu; düşünmeye düşündüğü gibi çalışmaya başladı.

Bugün âsiyâb-ı dimâğ-ı beşere atılan bir fikir öğütülüyor, tahlîl ediliyor; “intikâd” ın ortaya saçtığı hakikat barîkaları bevâtıl-ı mu'tekidâtı izhâr ediyor, yakıyor. İnsân ileride bir lem'a-ı hakîkate nasb-ı nazar etmiş; ilerliyor. Evvel-i emirde bir setre-i zulmânî-i hayâl [416] arasından gördüğü cihetle pek çîrkîn bulduğu şahid-i latîf hakîkati arıyor. Mağlûb-ı hayâl iken meclûb-ı hakikat olamayan insânda bir kudret-i mürşide hâsıl olmuş, şimdi zevk-i hakîkate aradığını söylüyor; ecdâdımızın mesâi-i fevkâlade ile ele getirdiği hazâin-i edebiye, fenniyye ve sanâiyeyi araştırıyor. Âlem-i ilm ve irfânda açılan yolu elinde bir meş'ale-i irşâd olarak geçmek için âsâr-ı bâkiye-i edebiyeye, mâzîye ircâ-ı nazar ediyor; verilen fikri hâliyle kabûl etmiyor, şüphe ediyor. “Bilmem” dememek için ihtiyâr-ı züll etmek lâzımdır ki henüz pek tâze kafalar buna muktedir değildir. Bugünkü müterakkî insân itirâf-ı noksân etmekle ihtiyâr-ı züll etmiş olmuyor. Öğrenmek istiyor.

Şüphe fikr-i beşer için hadd-i kemâl-i terakkîyi gösterir; bu sebeple bir kavimde edebiyât-ı sahîha fikr-i intikâdın husûliyle teessüs eder. İntikâd-ı edebî edîbe, millete rehber-i mütâlaât olur. Âsâr-ı edebiyede, edîp de aslen mevcût olan çîrkînlikleri, nevâkısı müntekid meydâna çıkarır. Bir müntekid bir ehl-i teşrihe benzer. Elinde hakikat-cûyâne salladığı neşter-i tedkîkini edîbe, âsâr-ı edebiyeye

uzatır; onları parçalar, bu edîbin şu eser-i edebîyi vücûda getirmek için takîp ettiği fikri, nâbi' olduğu kavâidi, hisselediği ızdırâbı göstermeye çalışır. Muharririn tabîatını, mizâcını tetkîk eder; muharriri te'lîf-i esere sevk eden hâdise-i hayâtiyeyi, ilkaât-ı tabîat-ı muhîteyi pîş-i nazara alır. Müntekid yalnız bir hâdiseyi, bir eseri esbâb-ı mûcibe ve netâyic-i hâsılasıyla takîp eder. Bu sûretle eser nevâkıs veya meziyyât-ı kâmileyle arz-ı vücûd eder.

Bizde müntekid yetişmediği, intifâdât-ı edebiyenin müstenid olduğu kavâid-i metfine-i fenniyye anlaşılmadığı cihetle burada kavâid-i mezkûre hakkında serd-i mütâlaât-ı hakîrâne etmek istedik. İntikâdât-ı edebiyeden maksûd ve matlûb ne olduğunu göstereceğiz. Netîce-i mütâlaâtımız zâten bizde müntekid yetişmemiş olduğunu izhâr edecektir.

İntikâd bir eserin yalnız nevâkıs-ı lafziyesini nevâkıs-ı sarfiyye ve nahviyesini sâhib-i eserin yüzüne çarpmaktan ibâret değildir. O bu vazîfeyi sarfiyyûn ve nahviyyûna terk eder. Müntekid kâriilerine tatmak istediği bir şâir veya muharririn nekâyıs-ı sarfiyye ve nahviyesi ile uğraşmamakla berâber eserlerinde gördüğü sanâyi'-i edebiyeye, tezyînat-ı lafziyye karşısında da mütehayyirâne meftûnâne durmaz. Hâdisât-ı hayâtiyeyi tetkîk eder; tabîatını, mizâcını tayîn ettiği şâir veya muharrir üzerinde tesîrât-ı âlem-i hâricîyi gösterir. Tevlîd-i eseri îcâb eden te'sîrâtı te'sîrât-ı tabîat-ı muhîtede, mizaçta arar. Hâsılı, mahsûlü ayrı ayrı pîş-i nazar-ı mütâlaâyâ almaz, bunun ona kat'îyyen merbût olduğunu, bunu anlamak için onu tetkîk etmek lâzım geldiğini bilir; eser, netîce-i te'sîrât ve mütâlaât olduğu ve te'sîrât, tabîat-ı mizâç üzerinde te'sîrât-ı âlem-i hâricî netîcesi bulunduğu cihetle gördüğü nekâyıstan dolayı şâiri, muharriri yakasından tutup sürüklemeyiz. Müntekid mu'teriz değildir; o yalnız "âgâh eder"; bir muharririn târihçe-i hayât-ı maneviyyesini vücûda getirir, müntekid kemâl-i bî-tarafî-i tetkîkât ile îfâ-yı vazîfe ettiği için muâhaze etmekten ictinâb eder; binâenaleyh intikâdât-ı edebiye muâhezât ve tarîzât demek değildir.

Müntekid bir şâir veya muharririn âsâr-ı mevcûdiyesini okumakla iktifâ etmez. Şâir veya muharririn bulunduğu zamânı, içinde yaşadığı âlem-i efkâr ve mütâlaâtı ortaya kor, şâir veya muharrirleri tanıyanları söyletir, mesrûdâtını akvâl-i

şuhûd ve delâil-i metîne üzerine binâ eder; velhâsıl tetkîk ettiği şâir veya muharririn ancak mizâç ve itiyadâtını, zamân ve muâsırını tanıdıktan sonra hakkında bir hüküm verir.

Her sınıf muharririnin istikâmet-i hareketini tayîn edecek, simâ-yı edebiyâta zuhûr eden veya ziyâ-pâş-ı i'tilâ olan encüm-i edebî halka, mütâliîne gösterecek müntekiddir. Onu tatmîn edecek, ona her yerde barika-ı hakikati gösterecek müntekiddir. Her şeyden ziyâde vüsat-i fikre muhtâç olan müntekid hakikat-i beyn olduğu, kudret-i kâfiye-i intikâdı hâiz bulunduğu hâlde dûçâr-ı vehm ve tereddüd olan [417] mütâliîni iknâ ve irşâd edecek iktidârı hâizdir. Müntekid emziceyi tetkîk eder; bunlarda meknûz olan hasâis-i nâdireyi gösterir; bu sûretle halkın, mütâliînin mürebbî-i efkârı olmuş olur.

Müntekid mesâlik-i muhtelif-i edebiyeye rehber terakkî olmak hizmetini görür. Erbâb-ı kalem kendilerini tanıtmak, eser-i iktidâr ibrâz etmek için bir menşûr inkâd arasından görülmek isterler. İntikâd mütâliîn arasında erbâb-ı kaleme yol açmak için ref'-i levâyı hakikat etmiştir. Mütâliîn muktedir bir müntekide karşı erbâb-ı iktidâra muti'âne selâm verir. Erbâb-ı iktidârda kendilerini tanıyan, kendilerine rağbet gösteren erbâb-ı mütâlaa arasından müterakkiyâne, hakikat perdâzâne ileriler.

Şu sûretle tarîf ettiğimiz intikâd tetkîk ve irşâd ettiği sınıf-ı üdebâ ile berâber doğmak iktizâ eder; müntekid mürşidi olduğu kâfile-i üdebânın ihtirâmâtına, ihtisâsâtına iştirâk etmelidir; bunları bilmez bunlarla mütehassis olmazsa sözlerinde isâbet, sıhhat olmaz.

Bizde sıhhat veya sakâmet âsârı gösterecek, halka rehber-i mütâlaât olacak müntekid yetişmemiştir. Edebiyatımız ibre-i nâzime-i harekâtını bulamamış, tereddüd ediyor. Gerçi şu yakınlarda "intikâdât-ı edebiyeye" ünvânı altında bazı eserler neşr olundu; fakat bunlarda intikâdın müstenid olduğu kavâid-i metîne-i mesrûdeye muvâfakat yok. Netice-i mütâlaâtımız sözümlüğün isâbetini ispât edebilir.

Merhûm Muallim Nâcî Efendi hakkında şu sıralarda pek çok sözler söylendi. Kavâid-i lisân-ı edebî bir mevzû'-ı metîn üzerine koymuş olan bu muallime âlem-i edebiyât içinde bir mevki göstermek iktizâ ediyordu. Velvele-i şöhret edebiyesi ile elhân-ı mevcûdeye bir tavr-ı diğér vermiş, birkaç manzûmeyi müteâkip **Tercümân-ı Hakikat, Saâdet** gazetelerinin kısm-ı edebîlerinde talîm-i kavâid ve lisân-ı edeb etmek üzere bir mevki-i mühimm almış olan şâir âsârıyla mevki ve şân-ı edebiyesini tayîn etmiş olduğu hâlde biz hâlâ onu tanımaya, ona bir meslek-i edebî tayîn etmeye çalışıyoruz. Nâcî hakkında neşr edilen bir eserde: "Nâcî şâir değildi, güzel bir lisân muallimi idi iddiâsında bulunanların bu fikirleri doğru olmasa gerektir; çünkü eş'ârı tetkîk olunduğu hâlde görülür ki bu eş'âr sâhibini her vakit nazar-ı mütâlaında şâir, hem de büyük bir şâir gösterebilecek derecede kıymet ve ehemmiyeti hâizdir" deniliyor. Bizce Nâcî hem şâir, hem de güzel bir lisân muallimi idi. Muallime sıfat-ı şâiriyeti vermekte tereddüd etmeyiz, şâiri de muallim olarak tanırız. Zâten fikr-i kâsırânemizce sıfat-ı şâiriyete kesb-i istihkâk edenler hep birer lisân muallimidir; fakat her lisân muallimi şâir değildir. Nâcî güzel bir şâir idi; binâenaleyh güzel bir lisân muallimi idi. Lisânımız, edebiyâtımız galatât, muakkadât ile dolu idi. (Mecmûa-i Muallim), (Esâme), (Osmânlı Şâirleri), (İstîlâhat-ı Edebiyye) ıslâh-ı lisân-ı edibe hizmet etmek üzere intişâr etti. Tesîs ve tecdîd edilen kavâid şiir ve edebe edebiyât-ı hâzıramızla mütenâsib misâller iktizâ ediyordu. (Ataş-pare), (Şerâre), (Firûzân), (Hamîyyet) ortaya çıktı. Bunların hissiyât-ı sahîha-ı şâir ile münasebeti olmadığını iddiâ etmiyoruz. Bilakis Nâcî muallim olarak ortaya atılmış idi. Bildiği kavâid-i edebiyeye tevfik-i nazm etmeye mecbûr idi. Nâcî:

Tutar temâyül ü tabîimle dehri şöhret-i elfâz

Çıkar terâne-i hâme-i evce şân-ı meâlî

Dühât-ı rûhuma derim gösterip şu nazm-ı bedî

Bu şîve üzre kimin haddidir beyân-ı mâni

Nazmıyla da kalemine tayîn-i sıfat ve hüviyet eylediği vech ile elfâzı kalemine musahhir etmiş idi. Biz kudret-i şâirânededen zâten kudret-i tahlîl beklemiyoruz. Fikr-i beşeri tahlîl edecek, kalb-i beşere neşter-i tetkîkini saplayacak şâir değil, mütefennin müntekiddir.

Şâir tabîatın, sevdânın hüzn-i âbâd-ı kalbine attığı acılıklara karşı feryâd ediyor. Bûlbülü nasıl dinlersek şâiri de öyle dinlemeliyiz. Nagamât-ı şâir bize fikr ve kalb-i beşeri teşrih etmez. Bu feryattır; bunnun esbâb-ı mûcibesini aramak şâirin,[418] neden gam aldığını anlamak müşerrihin kalb-i beşere âittir.

Şimdi Nâcî hakkında yapılacak en güzel bir şey şâirin hayât-ı husûsiye ve manevîyesine infâz-ı nazar etmek, o dimâğın tarîh-i inkılâbât-ı fikriyesini vücûda getirmektir. Biz Nâcî'nin hüviyet-i manevîyesini anlayalım. Bununla hüviyet-i şâirânesini îzâh edebiliriz.

Nedir o nevha şu vîrânenin civârında
Dokundu hâtırma hâl-i inkisârında

Değil garîb bulunsam müdâm mest-i harâb
Misâfirim bu yerin bir harâbe-zârında

Hevâda yaprağa döndürdü rüzgar beni
Hazâna muntazırım ömrümün bahârında

Ederse dil yeri vardır vedâ-ı mülk-i vücûd
Garîbe yer bulunmuş adem diyârında

Karâr-yâb olamam gerçi mest-i ser-şârim
Hased o rinde ki âsûdedir mezârında

Gönül o nev-sefer-i nûr-tal'atın Nâcî
Yanar kıyâmete dek nâr-ı intizârında

Yolunda feryâd eden şâirin neden gam aldığını anlamak için hayât-ı husûsiyesine, gönlüne bakmak ve bu sûretle o ızdırâbın fikr-i şâirde hâsıl ettiği tebeddülâtı görmek lâzım değil midir? Şiir fikr ve kalb-i beşeri teşrih etmeyi deruhte etmiş olsa idi biz şimdi şâirin hayât-ı husûsiyesine, gönlüne bakmaya lüzûm

görmezdik; yalnız eş'ârını okur geçerdik. Evet, şiir bir feryâttır; o feryâdı anlamak başkaca bir meşgûliyetdir.

(Adet 52, s.415-418)

Mehmet Refet

(BİR TEZKİRE)

Ahmedî dîvân-ı hümayûn-ı müteheyizân hulefâsından saâdetlü Nazîf Beyefendi hazretleri tarafından aldığımız tezkire-i iltifât-âmizdir.

Sûretle sîretin, elfâz ile manânın, avâız ile hakîkatin beynlerindeki fark gâyet azîm olup zâhir-perest olanlar nefse tabiyetle ziyân ederler. Sîret ve hakikat arayanlar ise her hâlde te'mîn-i iz ve şân ederler.

Edebiyât, ki bir kavmin lisân-ı müessiridir, o lisân-ı belîğ ve müessiri makâm-ı hakîkatte istimâl ederek cidden müstefid olmak gerektir. Bu yolda çalışır ise muvaffakiyyetle memdûhiyet şüphesizdir. Binâenaleyh güzel sözlü parlak fikirli gençlerimizin güzel sözlerini ما وضع لهذا gayrı demek olan hevâ-yı nefsânî dâiresinde görmek istemem. Ebnâ-yı nevin âhlâkına zîb ve ziyet verecek, ehl-i maârifî teşvîk edecek, terakkiyât-ı medeniyenin esbâbını ihzâr ve irâe eyleyecek zemînlerde güzel sözler, sevimli şiirler isterim. Hazine-i Fünûn'un 17 Zilhicce târîhli nüshasında münderic (müsâhabe)nin bir fikrasında **Dervîş Niyâzî** tarafından Kalendere cevâben irâd olunan:

Ey eden kesb-i kemâle râğbet

Cühelâ ile edersen ülfet

Hem-dem ol ehl-i hünerle her-dem

Hayıflar kim olamazsın âdem!

Sözünü pek beğendim; çünkü fikrime, müddeâma muvâfık buldum. İnsâf olunsun, doğrusu da budur değil mi? Mâşallâh. (Hazine-i Fünûn) birinci senesini hüsn-i ikmâl ile çend gün sonra ikinci seneyi idrâk edecektir. Bu sene ettiği hizmetle irâye eylediği intizâm-ı devâmından dolayı aşırı derece de memnûn olarak arz-ı tebrîk ve teşekkür eyler ve bi-mennihi Teâlâ bad-ezin dahi hüsn-i muvaffakiyetini temennî ederim. Fakat pek ziyâde ibrâm ve ilhâh ile ricâ ederim ki ikinci senenin mündericâtı ilm-i celfî-i ahlâka dâir latîf latîf manzûmeler, ibret-

nümâ makâleler ve fûnûn-ı medeniyeye müteallik mühim mühim bentlerle teşekkül-
nümâyı insicâm olarak ciddî ve hakikî fâidelar bahş ve îsâr ve bu sûretle dilnişingân-
ı hakikati minnet-dâr eylesin.

(Adet 52, s.418)

Nazif Surûrî

KASBÂR EFENDİ

Cenâb-ı hayy-i bî-endâd ömr ü ikbâl hazret-i pâdişâhîyi müzdâd buyursun.

“Maârif” risâle-i mevkûtesi müdürü kitapçı **Kasbâr Efendi** müptelâ olduğu romatizma marazıyla bir seneden beri esîr-i ferrâş-ı ızdırâb iken geçen şubatın on birinci günü terk-i hayât eylemiş ve on üçüncü Pazar günü akrabâ ve ehîbbâsından birçok zevât hâzır olduğu hâlde cenâzesi — (Gedik Paşa) civârında kâin — hânesinden (Balıklı) kabristânına nakledilerek orada a’dâd olunan makbere-i mahsûsaya defn olunmuştur.

Mûmâ-ileyh, (Hazine-i Fünûn) müdürü ve (Asır Kütüphânesi) sâhibi **Kirkor Efendi** ile Vatan Kütüphânesi sâhibi **Ohannes** ve Mekteb-i Hukûk-ı şâhâne me’zûnlarından davâ vekîli **Artin Efendi**’lerin büyük birâderi olarak 1860 sene-i milâdiyesi kanûn-ı sânisinin 11’inde **Kayseri**’de tevellüd eylemiştir ki bu hesâba göre tamâm 34 yaşında vefâtı vukû bulmuştur.

“Sa’y” denilen fi’lin insân için ne derecede müstelzim nef’ ve bereket ve müntic-i feyz ü saâdet olduğuna müteveffânın terceme-i hâ-i ibret-i iştimâli de bürhân olarak gösterilmeye şâyândır:

Bundan on dokuz sene evvel, yani 1292 târîhinde ârzû-yı ticâretle **İstanbul**’a geldiği zamân sermâye olmak üzere topu birkaç yüz kuruşa mâlik ve emr-i ticârete ise gazete müvezziliği etmek sûretiyle mübâşir ve sâlik olduğu hâlde mahzâ semere-i sa’y u ictihâd olmak üzere beş on sene zarfında birkaç yüz ve daha sonraları birkaç bin liraya iblâğ eylemiştir. Maârife olan meyl-i fitriyesi hasebiyle gazete müvezziliğini ufak bir kitapçılık derecesine vardiği zamân ibtidâ (Sultân Bâyezîd’de) tramvay mevkîfi civârında mahsûs bir dükkân, muahhiren (**Resimli Gazete**) ve (Mektep) sâhib-i imtiyâzı **Karabet Efendi** ile müştereken **Bâb-ı âlî Câddesi**’nde (**Ceride-i Şarkıyye**) matbaası altındaki sucu dükkânını, altı sene evvel dahi müstakilen şimdiki kütüphânesiyle berâber oldukça muntazam bir matbaa küşâd eylemiş ve şu altı sene zarfında “**Tedrisât Kütüphânesi**” ünvân-ı umûmiyesi altında fünûnun derecât ve şu’bât-ı muhtelifesine âlâ ve mükâtebe

müteallik bir hayli kütb ve risâil-i müfide ile [302] fennî ve edebî ve müellef ve mütercem cemî'ân beş yüz parça eserin ve üç seneden beri de zikr olunan "Maârif" risâlesinin tab' ye neşrine muvaffik olduğu gibi maârif ve matbû'ât-ı Osmâniye hakkında şu sûretle vukû'a gelen hizmetine mükâfâten avâtıf-ı celîle-i cenâb-ı cihânânîden beşinci mecîdî nişân-ı zî-şânına nâil olmuştur.

Kasbâr Efendi'nin gayretine delâlet edecek âhvâlden biri de memleketinden mahrûmiyyet-i külliyye hâlinde olarak gelmiş iken **Türkçe, Ermenice** okuyup yazarak "Efendi" olmuş olmasındır. Bundan başka elinden geldiği mertebe maârifte hizmet etmek ister, hayrı sever, âshâb-ı ilm ve dânişin kadrini bilir, her birine — derecesine göre — ihtirâm gösterir, zekî, halûk, mükrim, beşûş bir genç idi.

Dört sene evvel tehhül ederek biri erkek, biri kız olmak üzere iki çocuk dünyaya getirmiş ve fakat elyevm bir buçuk yaşında bulunan kızı ber-hayât bulunmuştur.

(Adet 38, s.301-302)

[İMZASIZ]

EŞ'ÂR

Bundan evvelki nüshalarımızda eş'âr-ı Türkiyye ile evzânı hakkında uzun uzadıya tafsîlât ve malûmât vermiş ve bununla bu yolda şiir söylemek usûlünün tekrâr ihyâsı arzûsunda bulunduğumuzu göstermek istemiştik. Şâir ve münşî meşhûr Erzurûmlu Edhem Pertev Paşa merhûmun yirmi üç sene evvel tanzîm eylediği elli beyitten ibâret bir kasîdenin bazı ebyâtını, o zaman bunu aynen neşr etmiş olan bir gazete tarafından yazılan mülâhaza ile berâber, **Hazine-i Fünûn**'a nakletmeyi münâsip gördük. Bu mülâhazanın da müşârün-ileyhin ebr-i kalemi olması zann olunur.

MÛLÂHAZA

Kelâmî vezn ve kâfiye altına almaktan maksûd aslî zabt ve hıfzını teshîl ile berâber dinleyip anlayanlara te'sîrinin tezyîd ve teşdîdi husûsu olduğu nezd-i ashâb-ı kemâlde zâhir ve herhangi kavm olursa olsun aralarında mûcib-i te'sîr olacak eş'âr ve hatip yine okumak efrâd-ı umûmiyesi beyninde şâyi' ve zebân-zed olan elfâz ve tabîrât ile inşâd ve îrâd olunması onlara göre elbette daha ziyâde müessirdir.

Millet-i fahîmemiz öz lisânının şîve-i vâdîsi inde'l-umûm ma'rûf olan vezin ve kâfiye-i dilârâsı üzere nazm olunacak eş'âr ve ebyât herkesin anlayacağı vech ile nesren icrâ edilecek her türlü teblîgât sâir lisânlardan istibdâd olunan tezyînât-ı lâfziyye ve tevşîhât-ı maneviyeye ile teblîğ olunan ifâdâtan ziyâde cümleye fayda bahş te'sîr ve muhkemât-ı maânî-i matlûbesi havâss u avâm indinde müstagnî-i tefsîr olur.

Hatta, nâm-ı nâmîsi ser-nâme-i menşûr milletimiz ve himem-i kâhire-i kahramânîsi bânî-i esâs-ı devletimiz olan cennet mekân **Gâzî Sultân Osmân Hân** Hazretleri tevsî'î-i dâire-i islâmiyete dâmen-i der-miyân-ı gayret oldukları ve bir elinde şimşîr-i gazâ, diğeri elinde kalem-i şerîat-pîrâ olarak nesak-sâz menâzım-ı millet-i beyzâ buldukları esnâlarda nazmen ve nesren umûr-u tahrîriyyemiz âdâb-ı kavmiyyemize tevfiq olunarak cereyân eder ve bu üslûb-ı mergûb ile Osmanlılığın ulûvv-i şân ve ünvanını ibkâ edecek nice nice işler görülürdü.

O asırda o emr-i devlet lisân-ı millet üzere olduğu gibi eş'âr-ı gevheri âsâr dahi o vâdide bulunduğu ve hatta gâzî-i müşârün-ileyhin şu yolda bazı eş'âr-ı selîseleri olduğu malûm-ı tevârih-şinâsıdır.

Ba'de medeniyet-i islâmiye günden güne terakkî eyledikçe cümle-i tezyînât-ı medeniyeden ma'dûd olan eş'ârın terakkîsi dahi şuarâ-yı İrâniye taklît mesleğinde müyesser olacağı hayâline düşülüp vâkıâ şu mesleklerde şuarâ-yı Rûm şuarâ-yı İrâniyeye tefevvuk etmiş ise de hasîsa-ı milliyemize âit olan üslûb-ı kadîm bütün bütün metrûk hükmüne girmiş idi.

Muhassenât-ı asrıyemizden olmak üzere Osmânlıların her âdât u âdâb-ı âşlıyeleri günden güne teceddüd etmekte [318] ve ârzû eyledikleri terakkî-i medeniyet ve saâdeti o yolda kazanmak şevk-i vicdâniyesi tâzelenmekte olup işte buna delîl olmak üzere eski vâdîlerde bazı şiirler dahi söylenmeye başlanmış ve bu üslûp ise mazhar-ı rağbet-i sahîha olduğu hâlde meşâhir-i bülegâ-yı Arab ve sanâfid-i sühan-verân-ı Acem ve ekâbir-i şuarâ-yı Rûmun âsâr u eş'ârı fevkinde mezâmîn-i metîne söylenebileceği ve bu ise havâssın tecdîd-i lezâiz-i sâmiyasıyla kendilerine tâze tâze halâvet-bahş-ı neşât ve avâma ise cidden ve hakîkaten vecd-âver-i hüsn-ü te'sîr ve inbisât olacağı cezm olunmuş olmakla bu yolda söylenilip dest-res olduğumuz bir manzûme-i bedû'l-beyân ile gazetemizi tevşîh eyleriz.

—KASİDE—

Bu deli gönlümün coşkunluğu var
Zannım o yosmanın mübtelâsıdır
Yitirmiş sabrını bilmem ne arar
Aşk ilinin eski budalâsıdır

Öyle yosmadır kim hiç yoktur eşi
Kim görse beğenmez o mâhveşi
Güzellik göğünün parlak güneşi
Hakîkat nûrunun bir ziyâsıdır

Cihânı beyhûde gezme serseri
 Bak da cemâline anla her yeri
Hindistân'ı değer karabenleri
 Âşika eğlence Avrupa'sıdır

Kurulmuş kaşları kazâ kemânı
 Titretir kirpiği oku her yanı
 Katında helâldir kamunun kanı
 Bu da hilkatinin muktezâsıdır

O şâhin bakışla bu seyfi gözler
 Pek yamân avcıdır etrafı gözler
 Gönül kuşlarından bırakmaz eser
 Çün dertli ciğerler hış gıdâsıdır

Merhameti yoktur dinlemez âhı
 Bin âşık öldürür her bir nigâhı
 Ecel dedikleri emr-i ilâhî
 Gamzesinin kadîm âşinâsıdır

Açılmış yanağı bir kudret gülü
 Zâr eder görünce gönül bülbülü
 Ol tâze hattına vermem sünbülü
 Benefşe zülfünün bî-nevâsıdır

Pek yahşîdir onun şîrîn likâsı
 Her sözü, sohbeti, tavrı, edâsı
 Zerre denli ammâ yoktur vefâsı
 Dem ursa da kuru iddiâsıdır

İnanma sözüne olma derbeder
 Her vâdî aksidir bahtıma benzer
 Âşık aldatmadır yanında hüner
 Yalın yüzlülerin bî-vefâsıdır

Devâdır kan yutma dertli özüme
 Cilâdır ağlamak yaşlı gözüme
 Bir nazar eyleyen soluk yüzüme
 Der ki: Âşıkların bî-riyâsıdır

Âşık oldu bir yandan bağrımı dağlar
 Felek de bir yandan zincirin bağlar
 Durmaz gözüm durmaz hemân kan ağlar
 Bilmezim çektiğim ne cezâsıdır!

Parlattı cihânı nûr-ı irfânı
 Yüceltti şânı sadr-ı divânı
 Osmânlı erkânı hayr-hâhânı
 Cân ile yürekten asdikâsıdır

Her hulk-ı kerîmi hulk-ı **Ahmedî**
 Te'yîd olur elbet şer'î maksadı
 Zâtıyla haysiyyet buldu mesnedi
 Dîn ulularının müctebâsıdır/319/

Sıdk ile zamânda Sıddîk-ı Ekber
 Adl ü siyâsetle **Hazret-i Ömer**
 Zühd ile hayâsı **Osmân**'a benzer
 İrfânla vaktinin **Murtazâ**'sıdır

Bağışlar kalemi millete kuvvet
 Re'yiyle intizâm bulur memleket
 Verilmiş kendine her türlü hikmet
 Edep derneğinin (Baykara)sıdır

Devr-i sâmiyesinin halka her günü
 Oldu semâhatle sevinç düğünü
 (Bermekî) denilen İrân düşkünü
 Bâb-ı ihsânının bir gedâsıdır

Feyz-i Hakk'a olmuş o rütbe mazhar
 Var ise mânendi dünyâda göster
 Nazar-ı irfânın gören erenler
 Gök kubbe altının evliyâsıdır

Bahr u berr emrine oldu müsellemler
 Ezel-i âzâlde Allâhu a'lem
 Yed-i beyzâsına sunulan kalem
 Hazret-i Kelîm'in öz asâsıdır

Ey âsaf-ı cihân, hidiv-i zî-şân
 Yegâne-i devrân, ferîd-i zamân
 Cenâb-ı efhamın bî-reyb ü gümân
 Bahtı kutluların pîşvâsıdır

Sensin bîkeslere muîn ü zahîr
 Ayaktan düşene yâr u dest-gîr
 Adlinin kapusu ey ulu vezîr
 Ümîd yerlerinin müntehâsıdır

Güzel hûylarını ey melek-sîret
Ne rütbe öğersem gelmez kanâat
El açıp duâya kıl muvâzabet
Şimdi elzem olan şey burasıdır

Tevfikin bağışla ona İlâhî
Hâcetler Kabesi ola dergâhı
İzdiyâd-ı ömrü, bekâ-yı câhı
Huda'dan cümlemin iltimâsıdır.

(Adet 40, s.317-319)

Edhem Pertev Paşa

SÜLEYMAN SÂLİM BEY

Zamânımızda tarz-ı kadîm üzere şiir söylemekle iştihâr eden âshâb-ı iktidârın ser-âmedlerinden **Üsküdarlı Süleyman Sâlim Beyefendi** bundan bir buçuk ay mukaddem, elli bir yaşında olduğu hâlde, âlem-i fânîye vedâ ederek bütün müntesibîn-i edeple berâber bu kem-bidâayı da dâğ-dâr-ı hüzn ve mâtem eylemiştir. Mevlâ garîk-i rahmet buyursun.

Tab'-ı nezâhet perveri kader-şîrîn ve câzibe-dâr olan hatt-ı destiyle muharrer olup ihvânımızdan şâir bedî'ü'l-müessir **Talat Beyefendi** tarafından irâe olunan "sicill-i âhvâl varakası" mütâlaasından anlaşıldığına göre merhûm mûma-ileyh **Sultan Mehmet Hân-ı râbi'** hazretleri ahdinde mesned sadâreti ihrâz eden meşhûr sûfi **Mehmet Paşa'nın** sülâlesindedir. Evkâf-ı hümâyûn binâ emîni müteveffâ **Sait Efendi** sulbünden 1260 sene-i hicriyesi recebin on sekizinci günü **Üsküdar**'da mehd-ârâ-yı vücûd olarak on yaşına kadar sübyân mektebinde, dört sene miktarı **Üsküdar Rüşdiyesi**'nde mu'tâd olan dersleri gördükten sonra hazîne-i mâliye evrâk odasına girmiş ve bir taraftan cevâmi-i şerîfede Arabiyyât ve bazı zevâtan dahi arûz ve mesnevî-i şerîf okumuştur. En son me'mûriyeti mektûbî-i mâliye dîvân-ı idâre-i umûmiyesi şubesinin birinci sınıf hulefâlığı idi. Bir aralık hazîne-i müşârûn-ileyhâda müteşekkil ıslâhât-ı mâliye komisyonu kitâbetinde bulunarak hüsn-i hizmet ve liyâkatine mükâfâten rütbe-i sâniye sınıf-ı sâniyesine nâil olmuştu.

Tarîkat-ı aliye-i mevleviyeye mensûp ve hüsn-i hulk, hilm ü tevâzu, hâliset-i vicdân ulüvv-i himmet, beşâset-i sîmâ, talâkat-ı lisân gibi meziyyâtıyla nezd-i ehibbâda mahbûb-ı kulûb idi.

Merhûm mûma-ileyhi yirmi yedi yirmi sekiz seneden beri tanır idim. Ülfetimize ise o zamânlar kendilerinin [312] yeni iştihâre başlaması, benim de henüz on beş yaşında bir "شويعر" bulunuşum münâsebetiyle "gazel" nâmına karalayabildiğim manzûmeleri tashîh ricâsıyla —bil vâsita— kendisine göndermekliğim sebep olmuştu.

Bu manzûmeler hep acemîce şeyler iken Sülayman Bey — mahazâ beni taltîf ve teşvîk maksadıyla — tashîh değil, tanzîr ve tahmîs ederek îade ve hatta bazen bunlara iltifât-ı hâvî mektûplar dahî ilâve eder idi.

Nazîre ve tahmîsler ile mektûplar, hıfzına adem-i itinâ ve sademât-ı havâdis sebebiyle, zâyi olup gitmiş ise de bir haylisi ezberimdedir. Ancak bir şâirin bidâyet hâlinde söylediği sözleri bu gün söylemiş gibi telakkî ve onunla o şâirin hüviyet-i edebîyesine hüküm etmek sahîh olamayacağından ve ihtimâl ki Sülayman Bey — hepimizin yaptığı gibi — vaktiyle söylediği şeyleri muahhiren beğenmeyerek mahv etmiş olduğundan bunlardan birinin dercini münâsîp göremedim. Hazine-i Fünûn'un 21'inci nüshasında şâir Cevrî'ye nazîre olarak söylediği "latîf" redifindeki gazel latîf ve bî-dil —ki en son mahsûl-i tabîatıdır— ulüvv-i iktidâr-ı şâirânesine bir şâhit olabilir.

Merhûmun nesirdeki iktidârı da şiirde olan iktidârından aşağı kalmazdı. Şu hâle göre kendisine "şâir" denildiği gibi "münşî" de denilebilir.

Yedi sekiz sene evvel söylemiş olduğu gazellerden üç tânesini ber-vech-i âtî derc ederiz.

Demem melûf-ı şîrk ol, mezhebin bilmez müselmân ol
Velî çîrk riyâ sem'adan pâkîze-i dâmân ol

Reviyyetle zafer kâbil mi güneş hikmet Hakk'a
Sen ister İbn Sînâ, ister Eflâtûn-ı Yunân ol

رفوى ihtisâs urmaksâ maksad ferve-i vasla
Kettân-veş çâk çâk tâb-ı aşk-ı mâh-rûyân ol

Senin teşrîfine vâbestedir kermiyet-i meclis
Gel ey rûh-ı revânım neşve-bahş-ı bezm-i rindân ol!

Varıp bir lahzacık âyineye arz eyle endâmın
Ne dil-cû kâmetin var serv-i nâzım bak da hayrân ol!

Müstehirdir şevke-i tab'ına üns ü perî elhak
Serir-i nazma bu i'câz ile Sâlim Süleyman ol

§

Belâ-yı ibtilâyı gayra sorma mübtelâdan sor
Lisân-ı âşinâyı var lisân-ı âşinâdan sor

Değil her müddeâ-yı fehm müyesser mesned-i tahkîk
Süleyman'ın şekve ü şânın ibn-i Berhîyâ'dan sor

Sakın evzâ'ına aldanma ol şühun ki ca'lîdir
İnanmazsan bana, uşşâk-ı zâr u bî-nevâdan sor

Nice bir böyle hûn-rîz olmak ister gamze-i cellâd
Yürtü ey seyl-i eşk-i çeşm-i ter bu mâcerâdan sor!

Safâ-yı rûha dâir lâf yoktur sâlim anlarda
Kadehkerân-ı ikbâle neşât-ı mâsivâdan sor

§

Enîs-i bezm olsun âşinâ yâd olmasın dersen
Gamın fâş eyleme â'dâyı dilşâd olmasın dersen

Mesâvîden çekinme, halkı incitmekten el çekme
Eğer nâmın cihânda hayr ile yâd olmasın dersen

Gidip gafletle der-hâb ol huzûr-ı şeyh-i kâzibde
Uyûnun intibâh-ârâ-yı irşâd olmasın dersen

Mugaylân-zâr hubb-ı şâmiyâne mâil et gönlün
Fer-i hiyâb riyâz-ı haydar-âbâd olmasın dersen

Libâs-ı aklı tathîr ile havz-ı şer'-i garrâdan
Leked-küb-ı hurûş seyl-i ilhâd olmasın dersen

Dilin esrâr-ı aşk-ı Allah'tan âgâh edib Sâlim
Onu râm et Hudâ'ya nefse münkâd olmasın dersen.

Şu manzûmelerin mütâlaasından dahi malûm olacağı vech ile **Süleyman Sâlim Bey**'in şiiri ekseriyet üzere muhakkıkâne ve mutasavvifânedir.

(Adet 39,s. 311-312)

[İMZASIZ]

Faik Reşad

BİR İHTÂR

Hangi lisânda olursa olsun, bir lûgat kitâbının neşrinden maksat o lisânı öğrenmek isteyenlere teshîlât-ı irâe etmekten ibârettir. Lûgat kitâbı, asıl o lisâna büsbütün yabancı olan tâlebeler için tertîp edilmiş bir “rehber”dir. Yabancı okuduğu bir parçadan anlayamadıklarını oraya mürâcaatla halledecek demektir.

Bu sebeple bir lûgat kitâbı ne kadar muntazam, ne kadar selîs yazılırsa kıymeti de o derece bâlâ-ter olur. Erkân-ı lâzıme riâyet edilmeyerek meydâna atılanları da tecârib-i medîde ile nazardan sâkıt olur.

Bizde (Türkçeden Fıransızcaya) olarak tertîp ve neşr edilen lûgatlara gelince, itirâf edilmelidir ki en lâzım olan “rehberlik” hizmetini ifâdan çok kerre âciz kalıyorlar.

Her iddiâ bir ispâta müstenid olmak iktizâ edeceğinden biz de sözümüzün sıhhatini delîl serdiyle ispât etmek isteriz:

Geçen gün sırası geldi de “قابلو بغه” kelimesinin Fıransızca mukâbilini bulmak istedim idi. Evvelâ “Cep Lûgatı” ismindeki mecmûaya, sonra da “Kâmûs-ı Faransavi”ye mürâcaat ettim; her ikisinde de bulamayınca hayrette kaldım. Demek ki bu kelime iki mecmûada da unutulmuş. Bu mümkün mü? Biri unutmakla ötekinin de unutulması mı icâb eder? Asla!

Düşüne düşünce öteden beri kendimce ittihâz etmiş olduğum bir usûle bu defa da mürâcaat lüzûmunu hisseyledim: Kendi kendime (kaplu-bağa) şöylece ayrılınca iki kelime gibi bir hâle girer. Birinci kelimeye zâten baktım, yok. İkinciye de arayalım! Diyerek taharrîye başladım. Hele Cep Lûgatında “بغا” Kâmûs-ı Fıransvide “بغه” sözleriyle îzâh edilen cümlelerde istediğimi anlayarak hall-i mesele edebildim.

Edebildim ama, ben de hiç olmazsa bir çeyrek zamânımı şu söz uğruna sarf etmiş oldum!

Dikkat buyurulsun! Lisân-ı mâder-zâdım Türkçe olduğu hâlde ben bu kadar zamân sarf edersem, bir ecnebînin bu sözü hiç bulamayacağı şüphesiz değil midir? Henüz Türkçeye başlamış bir ecnebî bu sözün ikiye ayrılacağını, sonra da manâsı kısm-ı sânisinde aranmak iktizâ edeceğini nereden bilecek! Hiç olmazsa “ق” faslında “قابلو بغه” sözü zikredilip yani başında “ بغه” kelimesine nazar” gibi bir işaret bile edilmemiş.

El-hâsıl, bunlar bir mübtedînin, bazen bir müteallimin bile aklına gelemeyecek bir tarzda tertîp edilmiş olduğundan, hele “imlâ”ca kabil-i ihticâc bir sûrette bulunmadığından ümît olunur ki ikinci defa ki tablalarında lâzım gelen tashîhât icrâ edilir.

(Adet 35, s. 282)

Mehmet Ekrem

TAVSİF

İnsânın tabîat-ı muhîteye merbûdiyeti —Tavsîfât-ı edebiye —
Ta'rif— Emile Zola'nın bir hikâyesi — Misâl

“Terbiye-i dimâgiye” ünvânlı makâlemizde— intakdü'l ırsiyenin hükm ü kuvvetini nazar-ı dikkatten dür tutmamakla berâber[355] —ilkâât-ı tabîat-ı muhîtenin fikr ü kalb-i beşeri nasıl bâcize-i te'sîrâtı ettiğini göstermiş idik. Zaten, medlûl-i hakîkîsiyle nazar-ı itibâra alındığı hâlde, terbiye yalnız ihtârât-ı ebeveyneden, irşâd-ı muallimden ibâret değildir: Hâdisât-ı meşhûde, mu'tekadât-ı mütenevvia, mübâhasât-ı muhtelif, geçerken duyduğumuz birkaç söz birtakım tesîrât-ı sâmite teşkil ederek fikr-i beşere gâyet hafî bir sûrette sokulur; bu sûretle terbiyemize yardım eder. İşte, hep bunlar “ilkâât-ı tabîat-ı muhîte”yi teşkil eder. Bu bâbda serd etmiş olduğumuz mütâlaât-ı hakîrâneye ibtâen edebiyâta, ale'l-husûs hikâyelerimizde “tavsîf” hakkında şurada birkaç söz söylemek istedik.

Bizde tavsîfâta çok riâyet olunuyor; tabîr-i âhirle hakîkat-ı tavsîfâta hiç riâyet edilmiyor. Bugün Emile Zola, Alphonse Daudet gibi hakîkiyyûn hikâye nüvisân “tavsîfât-ı edebiye” ile uğraşmazlar; ahvâl-i rûhiyye ve ihtisâsât-ı kalbiye-i beşeriyei tetkîk ve ta'yîn ederler. Bunu bir misâl ile îzâh edelim:

Hayvânâta dâir tetkîkâtta bulunan bir mütefennin bir böcekten bahsettiği zamân böceğin, üzerinde yaşadığı nebâtı uzun uzadıya mütâlaaya mecbûr olur; çünkü böceğin şeklini, rengini bu nebât ta'yîn etmiştir. Bu sûretle mütefennin tavsîf eder; fakat bu tavsîf böceğin tahlîlinden ibârettir. Bu hükmü lâıykıyla anlamak için mütefennin bu tavsîfâta muhtâçtır. O, ressâm olmak fikrinde değildir. Hakîkiyyûn hikâye nüvisânda kudret-i edebiye göstermek için tavsîf etmezler. Derler ki: İnsân tabîat-ı muhîteden ayrılamaz; insân elbisesi, hânesi, şehri, vilâyeti ile ikmâl olunmuştur. Binâen-aleyh bir hâdis-e-i dimâgiye veya kalbiyei îzâh için tabîat-ı muhîtede taharrî esbâb-ı mûcibe ederler; çünkü te'sîrât, tabîat-ı hâriciyenin netîce-i te'sîrâtıdır. Bu yolda uzun uzadıya tavsîfâta girişebilirler.

İklîm, havâ, sûret-i maîşet, tabîat-ı ağdiye ve meşrûbât gibi müessirât-ı tabîyye te'sîrat-ı mütemâdiye ve müteâkibe ile uzviyet-i insâniyeti teşkil, terbiye eder. Bu sebeple bir âdemin bünyesini, mizâcını anlamak için bu müessirâtı nazar-ı dikkat önüne almak iktizâ eder. Te'sîr-i terbiye de böyle değil midir? Hücerât-ı dimâğiyenin, efkâr ve mütâlaât-ı metîne ile dolmamış, nerm, zaîf iken, temâsında bulunduğu mütâlaât ve te'sîrâtı tetkik etmek bil'âhere her hâdise-i hayâtıyyede, her sözde zâhir olacak olan efkâr hâkime-i muzırta veya müfideyi hâl-i rüşeymîde olarak görmek olacağı için hakîkiyyûn eşhâs-ı vak'ada başlıca te'sîrât-ı terbiye-i evveliyeye, ilkâât-ı tabîat-ı muhîteye bakarlar. Eserlerinde tabîat, âlem-i vesî'-i hâricî insân kadar yer işgâl eder; çünkü onlar insânı infirâd-ı mutlak içinde olarak pîş-i nazar muhâkemeye almazlar; bilakis hayât-ı beşerin hakîkî fâcialarını anlamak için mevcûdâtı, muhîtâtı da istintâk ederler. Biz tavsîfâtta yalnız tezyînât-ı lafzıyye, sanâyi-i edebiyeye aramıyoruz; “edîb”i elindeki neşter-i tetkîki hakikat-cûyâne sallayan bir müdekkik gibi görmek ahvâl-i dâhiliye-i beşeriye-i anlamak için ahvâl-i âlem-i hâricîyi de bilmek, tabîat-ı muhîteyi tabîat-ı hakîkiyyesiyle müşâhede etmek istiyoruz.

Bu hâlde “tavsîf” —tabîat-ı muhîtenin, ahvâl-i rûhiyye ve kalbiye-i beşeriye-i ikmâl ve ta'yîn eden bir hâlini tariften ibâret — olmuş olur.

Hakîkiyyûn tavsîfâtta insâniyeti tevsî' etmeyi düşünürler; hissiyât-ı kalbiyeyi kayalarda, çiçeklerde, eşyâda ararlar; hikâyeleri silsile-i garâib-i vukûattan ibâret değildir. Bu eserlerde kâri garâbet değil tabîliliği, sâdeliği görür. Bunun içindir ki bir edîbimiz de “edebiyât-ı sahîha tasâvir-i hayât-ı insâniye ve temâsil-i meşhûdât-ı tabîyye olmak lâzım gelir” demiş idi.

Muallim Nâcî Efendi merhûm Osmanlı simâ-yı edebiyâtına birçok bevârik-i hakikat saçmış, birçok bulutları eritmiş olan “**İstîlâhât-ı Edebiyye**”sinde tavsîf için “bir şeyi göz önüne getirerek tecessüm ettirecek sûrette o şeyin hâline münâsip birtakım tabîrât ile tarif etmektir” diyor. Bu tarif nâkıstır. Hakîkiyyûn tavsîfâtta, başka meziyet isterler. Merhûm tavsîf için (delil)in “âgâz-pervâz”ını misâl olarak îrâd ediyor. Bugün [356] — ki kavâid-i fenniyyenin, mütâlaa-ı tabîyyetin, lüzûm ve ehemmiyeti anlaşılıyor. —Bu tavsîfâta o kadar

hürmet edilmiyor. Ber-hakîkî bir gurup tavsîf eder; fakat mahzâ tavsîf olmak için tavsîf etmez. İhtisâsât-ı kalbiyyesini tetkîk ettiği şahıs da o anda uyanan efkârı, hissiyâtı takîp etmek, güneşin son şua-ı zerrîni ile de kalb-i beşeri tenvîr eylemek için tavsîf eder. Biz bir levha-ı gurûpta bir kalbin bir köşesini de görmek isteriz.

Hikâyelerde tavsîfât şu dediğimiz tarzda olmalıdır. Biz muhîtât, mevcûdât ile insânı ikmâl, izâh etmeliyiz.

Tavsîf için Emile Zola'nın "Madeleine Ferat" nâmındaki eserinden misâl irâd edeceğiz. Burada bir kız var ki metânet-i tab'î şiddet-i ihtisâsâtı, müktesebât-ı vicdâniyyesi ile tezâd-ı tâm hâsıl etmiş olarak bir erkekle temâsta bulunuyor. Kız, teşekkül-i bünyevîsi kadar metîn bir terbiyenin ilkââtı, te'sîrâtı altında olarak büyüyor. Erkek, tabîat-ı insâniyede merkûz olan bir ihtiyâc-ı şedîd sevkiyle ciddiyet-i iştiğâlât-ı fenniyesi arasından atıldığı muhîtin, ihtiyâr eylediği münâsebet-i gayr-i meşrûanın nefîce-i hâsılası olarak vücûda geliyor. Peder ile vâlidesi damarlarını şişiren galeyân-ı hissiyâtı teskîn ettikten sonra yine dâire-i kadîme-i meşgûliyetlerine rücû eyledikleri cihetle bir ihtiyâr-ı mutaassıbanın elinde büyüyor. Evde birtakım efkâr ve akâid-i bâtıla ve hayâliye, mektepte çirk-âb-ı tevellüdünü her gün yüzüne vuran refîkalarının tahkîrât-ı mütemâdiyesi altında zebûn kalıyor; tabîat-ı za'f-ı tâm içinde olarak tenemmüv ediyor. Aldığı akâid-i dâlle, efkâr-ı sâkime onu her vakit zebûn tesîrâtı ediyor. Ber-hâldeki ikâmet ettikleri koskoca evin bomboş odaları yanından geçerken korkuyor; cinlerin, perîlerin seslerini işitiyor. Bir te'sîrât-ı evveliyeye her hâdis-e hayâtiyesinde, her hareketinde âşikâr oluyor. Muharrir, şu erkek ile kızı zebûn ahkâmı eden efkâr ve ihtisâsâtı hâdisât-ı hayâtiyeye zemîn-i metîn tecellî olarak gösterdikten sonra bu esbâb-ı mûcibe-i tab'iyyeye göre takîb-i vukûâta dikkat ediyor. Daha birinci bâbda bir nisbet-i ma'kûse üzere yaratılmış, terbiye görmüş olan şu iki şahsı efkâr ve ihtisâsât-ı kâmileleri ile pîş-i nazarına atıyor. Muharrir gerçi — Nâcî merhûmun tavsîf-i tarîfinde dediği vech ile — hâdisât-ı tabiyyeyi göz önüne getirerek tecessüm ettirecek sûrette, hâle münâsip bir takım tabîrât ile tarîf ediyor; fakat tabîat-ı muhîtenin ahvâl-i maneviye ve kalbiye-i beşeriyeyi ikmâl ve ta'yîn eden bir hâlini göstermeyi esâs-ı iştiğâlâtı add ediyor. Hakîkiyyûn hikâye nüvisânın eserleri

terbiye-i dimâğiye hakkında serd ettiğimiz mütâlaât-ı metîne-i fenniye ve hikeme üzerine ibtâ ettiği için makbûldür. Bu gibi eserler tetkîk-i hissiyât-ı kalbiye-i beşeriyeden lezzet almayanları eğlendirmek, mahzâ vakit geçirmeye medlûl olmak üzere yazılmaz. Kâri onlarda kendi gibi insânlar görür; kavâid-i fenniye'nin tatbîkât-ı hikemiyesiyle işgâl eder. Bu eserler insâna insânları öğretir.

[Daha var]

[Mâ-ba'd adet 45, s.361]

Şimdi Zola'nın tavsîfini görelim:

[“Madeleine Ferat”dan aynen tercüme]

Genç kadın kapının eşiği üzerinde bir müddet durdu; serbest ve üryân saçları, cildine rûhânî bir beyâzlık bahş ederek, şemsin son şûası içinde pertev-nisâr-ı letâfet oluyor idi; şâldan mütecerred olan sînesi ile omuzları bir vüs'at-i metânet-nümûd ve bir halâvet-i fevkalâde izhâr ediyor idi. Delikanlı pîş-i nazarında ra'şe-dâr-ı hayât olan bu güzel mahlûka bir meftûniyet-i ızdırâb-âlûd ile baktı. İhtimâl ki bir diğeri de onu bu kapının eşiği üzerinde mütebessim olarak görmüştü. Bu fikrin hâsıl ettiği elem-i mânevî içinde delikanlı gidip Madlein'ni kolları arasına almak, şu evi, şu bâğçeyi, şu koruyu unutarak yalnız kendisini düşünmesi için sînesinde sıkılmak istiyor idi. Genç kadın mesrûrâne şöyle bağırdı:

— Çabuk yemek yiyelim; hey! Mari, bize birçok çilek topla!... Karnım o kadar aç ki.

Kilyom'u unutuyor idi. Sofrayı arayarak her köşeye medd-i nazar tecessüs ediyordu. Sofrayı gördüğü vakit dedi ki:

—Olmaz! Ben bu sıra üzerine oturamam. İri iri çivileri, bir fistanımı yırtmış idi. Sofrayı şuraya kur, Mari!

Hizmetçi kadının henüz levâzım-ı taâmı üzerine koymaya vakit bulamadığı beyâz örtü önüne oturdu. Şu sırada Kilyom aklına geldi. Biraz ötede ayakta gördü.

— Ey! Sen sofraya gelmeyecek misin? Orada bir şamdân gibi ne duruyorsun?

Diyerek bir kahkaha salıverdi. Henüz baş gösteren fırtına asabî bir şetâret bahş ediyordu. Hareketinde bir ser-bestî -i asabî, sözlerinde bir tekâtu'-ı sürûr-engîz var idi. Fırtına, bilakis Kilyom'u eziyordu. Kilyom bütün a'zâ-yi bedeninde bir kırıklık duyuyor, ses çıkarmıyordu. Taâm bir sâatten ziyâde imtidât etti. Hafta ortasında buranın lokantaları boş kaldığı için iki genç bağçede yalnız idi.

Madleine bu müddet zarfında durmuyor, söyleniyor idi. Çocukluğundan, "Teren"de bir mekteb-i leylîde beytütetinden, muâvinelerin muzıhın hâllerinden, çocukların şeytanlıklarından bahs ediyor idi. Şu bahsi bitirmiyor, a'mâk-ı hâtürâtında dâimâ tuhaf bir hikâye buluyor, şu tuhafliklarından hande-rîz neşât oluyor idi. Hikâyelerini evzâ ve esvât-ı tıflâne ile anlatıyordu. Birkaç defa Kilyom onu vakâyi'-i âhire-i hayâtiyesi üzerine cezb etmek istedi; ızdırâb mahzeni altında buldukları cerîhaları üzerine dâimâ el uzatan biçâreler gibi hayât-ı âhiresinden, kızlığından, kadınlığından bahs etmesini arzû ediyordu. Şurada ne vakit, nasıl bir [362] fistanını yırttığını söylemek için teveccühât-ı mâhirâne bulunuyor idi. Fakat Madleine suâllere atf-ı ehemmiyet etmiyor, bir ısrâr-ı anûdâne ile, vukûât-ı evliye-i hayâtiyesinin husûsât-ı sâfiyyesi içine dalıyor idi. Gûyâ bunlar onu mütesellî ediyor, âsâbına kuvvet bahş ediyor, henüz sekiz günden beri tanıdığı bu delikanlı ile şu müsâhabet-i husûsiyeyi ona daha tabîî bir sûretle kabûl ettiriyor idi. Kilyom ara sıra bir ihtiyâc-ı muhabbet, bir arzû-yı gnâ ile lem'a-nisâr olan gözleri ona baktığı, elini eline temâs ettirdiği vakit göz kapaklarını indirmekte, "henüz beş yaşında idim ki..." diyerek yeni bir hikâyeye başlamakta bir hazz-ı garîp duyuyor idi.

Taâmın sonunda iri yağmur damlaları örtüyü ıslattı. Ortalık birdenbire kararmış idi. Uzaktan tarrâka-ı ra'd işitiliyor, bir ordunun şamâta-ı¹ mütemâdiye ve galîzası ile takarrüb ediyor idi. Geniş bir berk-i seyyâl lâciverdî beyâz örtü üzerinde dolaştı. Madleine dedi ki:

¹ Bu manâda "şamâta" yazıyorlarsa da o başka manâya gelir.

— İşte fırtına oh! Ben şimşekleri o kadar severim ki...

Yerinden kalktı ve şiddet-i tabîatı iyice temâşâ etmek için bağçenin ortasına kadar gitti. Kilyom yerinden kıvıldanmadı. Müzdarip idi. Bir fırtına onda garîp bir hiss-i dehşet uyandırıyor idi; fakat bütün kuvâ-yi cismâniyesi raddın intirâk-ı nâgihânisine, âle'l-husûs bârikaların ziyâ-yı mümezzakına karşı tuyân ediyordu. Gözleri bir şimşekle yandığı vakit zannediyorum ki göğsüne şiddetli bir yumruk iniyor, karnında kendini bir elem-i amîk ra'şe-bahşâ içine atan bir sıkıntı duyuyordu.

Bu bir hâdise-i basîte-i asabîye idi; fakat bu eser-i havfa, eser-i cibânete benziyor, Kilyom ise Madleine karşı korkak görünmekten müteellim oluyor idi. Elini gözlerinin önüne koymuştu. Fakat bütün asâb-ı bedeninin tuyân-ı gayr-ı ihtiyârenesine mukâvemet edemeyerek genç kadını çağırdı; sakin etmeye çalıştığı bir sadâ ile lokantanın içerisine girip taâmı ikmâl etmek ihtiyâtlı olacağını söyledi. Madleine şöyle cevap verdi:

— Lakin, yağmur yağıyor. Daha durabiliriz.

— Ben içeri girmek isterim. Şimşek beni fenâ ediyor.

Genç kadın refikine müteacibâne baktı, dedi ki:

— Ya! Öyleyse gidelim.

Bir hizmetçi sofrayı meyhânenin umûmî sofasına götürdü. Kilyom, arkası pencerele müteveccih olduğu hâlde bir çilek tabağı önüne oturdu. Fakat, çileklere dokunmuyordu. Madleine süratle çileklerini bitirdi; sonra ayağa kalktı, bağçeye nazır bir pencereyi açtı. Oraya dayanmış olduğu hâlde âteş içinde bulunan semâya baktı.

Fırtına fevkalâde bir şiddetle hükm sürmeye başlamış, havâyı sahâib-i mümezzakası altında ezerek meşcerenin üzerinde tevakkuf etmiş idi. Yağmur dinmiş, bazı bazı şiddetli bir rüzgâr ağaçları sarsmakta bulunmuş idi. Şimşekler bir sürat-i hârkulâde ile takîp ediyor, dışarıda zulmet-i kesîfe-i leylîyeden eser bırakmıyor. Sahrâya bir zînet-i facîa veriyor idi. Âvâze-i ra'd havâda, vâdîde uzanıp

gidiyor, kuru top sadâsına benziyordu. Meyhânenin etrafında ağaçlar altında iniyor idi. Her intirâkı bir sükût-ı müthiş takîp ediyordu.

Kilyom arkasında bir pencere açık bulunduğu fikrine karşı bir ızdırâb-ı şedîd duyuyor idi. İhtiyâr u arzusu hilâfında olarak bir hareket-i asabiyeye ile başını çeviriyor, Madleine barikaların ziyâ-yı laciverdîsi içinde bembeyâz görüyor idi. Bağçede yağmurdan ıslanmış olan saçları omuzları üzerine düşüyor, her şimşeğe karşı iltimâ' ediyor idi. Madleine bağırarak dedi ki:

— Oh! Ne güzel. Kilyom, gel sen de seyret. Aşağıda bir ağaç var ki serapa alev içinde görünüyor.[363] Gûyâ şimşekler başı boş canavarlar gibi ormanda koşuyorlar... Ya semâ!.. Gûyâ güzel bir fişenk!

Delikanlı gidip pencereleri kapatmak arzusuna daha ziyade mukavemet edemedi. Ayağa kalktı sabırsızlıkla:

— Canım, şu pencereyi kapasana. Yaptığın adeta ihtiyâtsizlik!

Diyerek ilerledi ve Madleine'nin koluna dokundu. Madleine yarı dönerek:

— Korkuyor musun?

Dedi ve sürekli bir kahkaha sallıyordu. Kilyom başını eğdi. Tekrar gidip yerine oturmak için biraz tereddüd gösterdi; fakat maûub-ı ızdırâp olarak yavaşça:

— Rica ederim! Dedi

Bu esnâda bulutlar yırtılmış, şiddetli bir yağmur yağmaya başlamış idi. Baş gösteren rüzgâr sofayı ıslattı. Madleine pencereyi kapadı. Geldi, Kilyom'un karşısına oturdu. Biraz sükuttan sonra dedi ki:

— Daha pek küçük idim. Fırtınalı günlerde babam beni, kolları arasına alır, pencereye götürürdü. İbtidâları yüzlerimi omuzları arasına gizlerdim; sonra şimşekleri seyretmekten âdetâ hazzetmeye başladım. Sen korkuyor musun?

Kilyom başını kaldırdı hafif bir sesle:

— Korkmuyorum. Muzdarip oluyorum dedi!

Yine bir sükût hâsıl oldu. Fırtına olanca şiddetiyle devam ediyordu. Bu şiddet üç saat kadar imtidâd etti. Kilyom bütün bu müddet zarfında sandalyesine gayr-i müteharrik, müteallim olarak kaldı. Madleine bu irtîâşat-ı asabîyeyi görerek delikanlının hakikaten muzdarip olduğunu anladı; bir erkek bir kadından daha nâzik olduğuna müteaccib olarak ona dikkatle bakıyor idi.

(Adet 44, s.354-356; adet 45, s.361-363)

Mehmet Refet

CEVAPNÂME

Mîrim!

İltifâtnâmenizdeki istîzâhâta dâir meyân-ı mütâlaaya mesârra'at edişim, emr-i âlînize imtisâl ile berâber bildiğimi — dilim döndüğü kadar — bildirmekten ibâret olduğunu nezd-i edebiyânenizde söz götürür mevâddan değildir i'tikâdında bulunduğum içindir.

Temhîdine mütecâsir olduğum mütâlaanın içinde hakîkate muğayir olanı da bulunabilir. Kabûlü, adem-i kabûlü husûsunda muhtârsınız.

Ey Sikender-der Süleymân-satvet ü Dârâb-dâr
Vey Gazenfer-fer Nerîmân-rütbet ü suhrâb-vâr

matla'lı kasîdeyi Surûrî'ye isnâd edişim de o kabîlden olabilsin; zîrâ insân hitân-ı sâlim değildir.

Fakat bu kasîde de “Hüsn-i tahallüs”e misâl olmak üzere :

Dürr-i nâzımın bu “Surûrî”nin şehâ âl-i gûşuna
Gûş-vâr olsa yeridür şâha dürr-i şâh-vâr

beyti görülüyor. Demek oluyor ki kasîde-i mezkûreyi Surûrî'ye fakîr isnâd etmiyorum, kendi benimdir diyor.

Vâk'â “Latîfî Tezkiresi”nde (Hümâyî) nâmında bir şâirin terceme-i hâline:

“Lisân-ı Türkîde kasîde-i masnûayı bundan matbû' kimse dememiştir.
Birkaç beyti de budur:

— Hüsnü'l-matla' والترصيع —

Ey Sikender-der Süleymân-satvet ü Dârâb-dâr
Vey Gazenfer-fer Nerîmân-rütbet ü suhrâb-vâr

— Tecnîs-i tâmm —

Düşmenin Behrâm-veş gûr olup ola yeri gûr

Nola çün sen **Hüsrev**'e kâr etmek oldu kâr-zâr

— Tecnîs-i mükerrer —

Râyetün su'bânı katında olur timûr mûr

Midhatun gayrı şî'ârında olur eş'âr âr

Fıkrasıyla hitâm veriliyor.

Fıkra-ı mezkûreden de kasîde **Surûrî**'nin olmayıp **Hümâyî**'nin olduğu anlaşılıyor; zîrâ bu beyitler **Surûrî**'nin kasîdesinde aynen münderictir. Bu sûretle **Hümâyî**'den târihen muahhar olan **Surûrî** kasîde-i mezkûreyi intihâl mi etmiş oluyor? Öyle ya, buna başka ne ma'nâ verilir? Tevârüd mü denilecek? Tevârüd bir mısırâda olabilir. Haydi bir beyitte olabilsin, koca bir kasîdede olamaz ya. Âdetâ **Surûrî** bu kasîdeyi intihâl etmiş vesselâm!

Fakîr buna vücûd veremem; hiç vakûr kemâlât ile muttasıf olan bir zât intihâle tenezzül eder mi? Böyle bir hâlin hiçbir şâir-i fâzıl tarafından vukû'u şimdiye kadar işitilmemiştir. Bu cihet uzun uzadıya muhâkemeye muhtaç değildir. Biraz teemmül ile bilinebilir. Hem **Surûrî**'nin [366] terceme-i hâlinde "**Hüseyn Vâiz**"in nâmına bir de (mîr) lafzı ilâve ederek:

"Hazret-i **Celâleddîn Rûmî**'nin **Mesnevî**'sinin altı cildine ve **Mevlânâ Câmî**'nin ve **Mîr Hüseyn Vâiz**'in (muammâ) risâlelerine şerh yazıp müşkilâtını âsân ve kavânîn ve kavâidini beyân etmiştir."

diyen **Latîfî**'nin sözüne itimât olunur mu?

Surûrî "**Mîr Hüseyn Muammâyî**"nin muammâ risâlelerini tercüme etmişse de "**Hüseyn Vâiz**"in böyle bir risâlesini tercüme etmemiştir. Binâen-aleyh **Hüseyn Vâiz**'in nâmına muammâ risâlesi isnâd, onu da **Surûrî**'ye şerh ettiren kimse **Surûrî**'nin kasîdesini de **Hümâyî**'ye isnâd etmek gibi yanlışlıkta bulunacağına hükümde tereddüd edilmez.

Bu gibi yanlışlıklar zamanımızda bile görülüp duruluyor. Ezcümle bir risâlede Ebû Nasr Fârâbî'nin terceme-i hâline Zahîrüddîn Fâryâbî'nin terceme-i hâli karıştırılarak söze:

“Fârâbî edebiyâtı üstâd Reşid Semer Kandî'den tahsîl etmiş ve muallimin:

دیوانِ ظہیرِ فارابی
در کعبه بدزدِ اکریبایی

yolunda mazhar-ı takdîr ve tahsîni olmuştur.”

Cümlesiyle nihâyet veriliyor!

Halbuki Ebû Nasr Fârâbî başkadır, Zahîrüddîn Fâryâbî başkadır. Zahîr, eâzim-i şu'arâ-yı Acemdendir, hükemâdan değildir. 598'de Tebrîz'de âzim-i gülşen-serâ-yı vahdet olmuştur. Fârâbî ise 339'da Dımişk'da terk-i hayât-ı müsteâr etmiştir. Bu hakîm-i bî-müdânînin müdevvin dîvânı olduğuna dâir terâcim-i ahvâl kitâplarında bir kayda tesâdüf edilemez.

Beyt-i mezkûr Cenâb-ı Câmî hakkında söylenilmiş olan şu manzûmedendir:

ای باد صبا بگو بجامی

.....

بروی سخنان کهنه وند

از کفته انوری و خسر

اکنون کسیر حجاز داری

واهنک حجاز سازداری

دیوان ظہیر فاریابی

در کعبه بدزد اکریابی

Sekiz yüz doksan sekizde irtihâl-i âlem-i cemâl etmiş olan bir zât hakkında söylenilmiş bir manzûmeyi üç yüz otuz dokuzda vefât eylemiş bulunan Ebû Nasr Fârâbî'nin sitâyîşinde inşâd edildiğini yazmak pek açık bir yanlışlık değil midir!...

§

Tahmîsi emir buyurulan:

Ol güle gâyet yakışmış kisve-i beyzâ-yı nev

Olmada peydâ siyeh-dillerde bir sevdâ-yı nev

Matla'lı gazel nev-zemîngiz pek hûşuma gitti. Bin kere okudum, her okuyuşumda gönlümü bir başka zevk-i rûhânî istîlâ etti. O kadar hûşuma gitti ki tahmîs etmek için bir hayli uğraştım; ilâve ettiğim mesâri'i, ebyât-ı gazele rabt edemediğim için tahmîsten vazgeçtim.

— İSTİDRÂD —

Tahmîste ilâve kılınacak mısra' ile ebyât-ı gazel beyninde lâzım gelen irtibâta ziyâdece dikkat edilmelidir. Bu cihetten gaflet edilecek olursa mazhar-ı hüsün kabûl olamaz. Her gazeli tahmîse de müsârmaat etmemelidir. Bazı gazeller olur ki kendisine söz ilâve etmek müstehil hükmünde bulunur. Hele, eş'âr-ı Arabiye ve Fârisiye'yi Türkçe tahmîse kalkışmak sühan-ı nâ-şinâslıktan ileri gelir! Kasîde-i bürdenin birkaç Türkçe tahmîsi görülüyor; bunlardan hiçbirisi tabâyi-i selîme ashâbı tarafından sezâ-vâr-ı takdîr olamamıştır. Evzân-ı Arab, eş'âr-ı Türkîde yürümez. Hatta arûz-ı Acemde Türkçeye kabûl edilemez. Ez-cümle bahr-i hezec-i müseddes ki her cüz'i altı kere "mefâîlün"den ibârettir. Âheng-i şi'r-i Osmâniye muvâfik olmadığından lisânımızda bu vezin üzere şiiir[368] söylenemez, söylense de dinlenilmez. Vezn-i mezkûrda olan :

كجایی ای غزال مشکبوی من

چرا هرگز نمی آیی بسوی من

Beytinin âhengi Acemler tarafından beğenilse de şuarâ-yi Osmâniyenin takdîrini kazanamaz.

(Adet 46, s.365-367)

Şeyh Vasfî

IV. DİLBİLGİSİ VE İMLÂ İLE İLGİLİ METİNLER

BİR VARAKA

Hurûf-ı hecânın “muttasıla”, “munfasıla” kısımlarına ayrıldığı ve “ﻻ” harfinin hem kendisinden evvel, hem de sonradan gelen harflere bitişmesi lâzım geleceği ma‘lûmdur. Halbuki (Türkçede) “eylemek, bahçenin, işlemek, hânedan” ve daha sâir bu gibi kelimelerde “ﻻ” mâ-ba‘dına bitişmeyerek muttasıl kalıyor. Binâen -aleyh bu mâddenin hikmetini lutfen beyân buyurursanız müstefid oluruz.

Bir Tâlib-i ilm

Hazine-i Fünûn

Bir kelimedede “ﻻ” hareke harfinden ise munfasıl, değil ise muttasıl yazılmak kâidedendir. Zikr olunan kelimelerde “ﻻ”ların mâ-ba‘dına ittisâl etmemesi onların oralarda hareke makâmında bulunmasındandır.

“ﻻ”lı kelimelerde dâimâ bu kâide gözetilmelidir; gözetilmezse (sehpa, ferîştehler) gibi yanlışlıklar vuku‘a gelir.

(Adet 48, s. 385)

[İMZASIZ]

KAN KAYNAMAK

Gerek fizyoloji erbâbı, gerek dram ve roman yazmakla melûf olan zevâtın ekseri “kan kaynamak” meselesinden bahsettikleri cihetle bu hissin mevcûd olup olmadığı hakkında ahîren (Figaro) gazetesi tarafından der-miyân olunan suâle ber-vech-i âtî cevâp verenler bulunmuştur:

(Selestin) imzâlı bir zât diyor ki:

“Yirmi bir yaşında idim. Pederimi görmemiştim.[226] Fakat bir tasvîri var idi. Bu tasvîr bir kadın tarafından yapılmıştır ki pederimin yirmi bir yaşındaki hâlini gösterir: Uzun boylu, kumral, zarîf,... hûd-bîn tavırlı.

“Ben bu tasvîre baka baka âmâl ve incizâbâtımın sâikasıyla zihnimde başka bir şekl-i hayâli ibdâ’ etmişim. O şekl-i hayâliyedeki başta rûşen-i zamîrâne bir his tasavvur ederdim. Bir gün bir pencere önünde oturmuş, her türlü hayâlâttaân âzâde olarak câlib-i nazar bir şey kırâatine dalmışım. Gözlerim birdenbire —beni hîn-i kırâatta yoran— bir zill-i sâbite doğru müncezib oldu. Bir adam durmuş, enzâr-ı sâbitesiyile bana bakıyor. Kalbim urmaya başladı.

“O zamân, bâis-i hayâtım olan zâtı tanıdım. O, benim tasvîrime benzemiyordu. Ma’ mâfih uzun boylu, kumral, zarîf, fakat daha genç idi.”

* *
*

(مزانتروپ) imzâlı biri dahi diyor ki:

“Etfâl, kendilerine hâmî, ikdâm ve gayretleriyle sevgili, fakat zamânından sonra bu himâyetin, bu ikdâm ve gayretin onlar için lüzûmsuz olduğunu derk ederek nâdiren çekilen ebeveyni severler.

“Vakt-i sabâvetlerini yan yana geçirmiş olan kardeşler, hemşîreler de biri birilerini peder ve mâderlerini örten nîm-i mekşûf mezârın başında mirâslarını biri birilerinden nez’e başlayıncaya kadar severler... Fakat yine âdemler vardır ki vicdânları aslâ muzdarip olmaksızın, ma’nen aslâ tevahhuş etmeksizin isimlerini

taşımayan birtakım çocuk peydâ ederek onları tâli'in yed-i tertîbine bırakırlar. Ma' mâfih onlar yine kendilerinin mahsûlü olduklarını hissederler. "Kan Kaynamak" denilen müsâdeme-i elektirikiyenin mösyö داننہری بورژہ ve hem-efkârının hayâlhanelerinden çıkma bir mahsûl-i hayâli olduğu istihrâc olunabilir."

* *

*

Figaro gazetesi bu bahs için verilen neticeyi (اسپیریت) nâmında bir zâtın âtîdeki cevâbında buluyor: Bu zât diyor ki:

"Tamâm yirmi beş senedir ben vâlidemi en derin, en kuvvetli bir muhabbetle seviyorum. Yarın bir gelse de bana : — Bu senin değildir, sen şurada gördüğün kadının kızıdır. Binâen-aleyh seni seven, sana sâdikâne hizmet eden bu kadından ayrıl! Bu ecnebî ile git! —dese yirmi beş seneden beri beni âgûş-i rahm u şefkatinde büyüten, o nazar-ı şefikten, o kalb-i rahimden alabileceği zanneder misiniz? Daha bir gün evvel tanımadığım bu yeni çıkmayı, bu mâder-i nev-zuhûru bugün sevebilir, ona hürmet edebilir miyim?"

"Kan râbitası, kalp râbitasıyla kâbil-i kıyâs mıdır?"

"Bunları, bu tahassüsât-ı ânîyeyi, tiyatronun üçüncü perdesinde, o ana kadar pederini tanımayan evlâdı onun âgûşuna, kardeşi birdenbire tezâhür eden bir hemşirenin boynuna sarılmaya sevk eden bu hissiyât-ı âmiyâneyi biz bir pâreye olarak roman tefrîkalarına bırakalım.

"Hayât pek sâde, lâkin pek ziyâde müthiştir."

(**Figaro**): gazetesi bu bâbda hulâsaten beyân-ı efkâr ederek diyor ki:

Kan Kaynamak meselesi, romancıların, şâirlerin mahsûl-i hayâlidir. Bu hayâl mevadd-ı muharrirenin tevsî'i, görenlere, okuyanlara bir te'sîr-i nâ-gehânî vermek için bir zemîn-i umûmî olmuştur.

Bir âile azâsı meyânında mâddeten ma'nen bazı müşâbehet olabilir. Tevârüs, “çekme” denilen ahvâl-i mâddiye ve maneviyye olabilir. Bu nâ-kâbil-i inkârdır. Fakat gerek seyyâle-i miknâtîsiyye, gerek hayâtiyye denilsin her ne ise biri birilerini bilmeyen iki karîn-i dem arasından sıçrayan ve onları biri birilerine birleştiren bu seyyâle nerededir?

Meselâ bir vâlidenin sevgili çocuğu gasp edilir. Kadın hissiyât-ı şefkati hasebiyle ekseriyâ çocuğunun alâim-i vechiyyesini, ahvâl ve harekâtını, nevâkısını tahatturdan hâlî kalmaz. Yirmi bir sene sonra dâimâ pîş-i hayâlinde bulunan şekle tevâfuk eden bir genç görürse ihtimâl ki zihni bu [227] müşâbihden birdenbire te'sîr ederek bir hareket-i sevdâvî ile gence doğru yürüyebilir. Fakat bu hırz-ı cân edilmiş bir hâtıranın ibdâ' ettiği bir eser, “iftirâk” denilen o keder-i azîmin bâis olduğu bir alâmet-i hayât, “kan kaynamak” denilen şeye benzemeyen bir te'sîrdir.

(Adet 28, s.225-227)

Ahmet Rasim

**V. DERGİNİN YAYIN POLİTİKASI İLE İLGİLİ
METİNLER**

İHTÂR

Hazine-i Fünûn'a derc olunmak üzere ihdâ buyurulan âsâr miyânında fikra ve hikâye nev'inden olup biraz mufassal yazılmış olanları –“**Leyla ile Mecnûn**” hikâyesi gibi – tefrika kısmında derc etmek niyetinde bulunduğumuzdan hikâye-i mezkûrenin hitâmına intizâr edilmek lâzım geleceğini sahiplerine arz ve ihtâr ederiz.

(Adet 32, s.260)

[İMZASIZ]

İHTÂR

Ba'd-ezîn Hazine-i Fünûn'a gönderilecek her nev' makâlat ve muherrerâtta, mürsilleri bizce ma'lûm olmak için, imzâ ile berâber sıfat ve meslek ta'yîn edilmesi lâzım geleceğini, böyle olmayanları asla nazar-ı itibâra almayacağımızı, ma'mâfih maksûd-ı aslî ber vech ma'rûz mürsillerin ma'lûm olmasından ibâret olmasıyla hîn-i tab'ında kemâ cerr-ül âde sadece imzâ ile iktifâ veyâhûd sahipleri tarafından beyân olunacak ârzûya tevfik-i hareket edeceğimizi ihtâr ederiz.

(Adet 45, s.357)

[İMZASIZ]

İFÂDE-İ MAHSÛSA

Zâten hüsn-i teveccüh ve râğbetlerine nâ'il olmakla minnettarları bulunduğumuz ma'ârif-perverân ashâb-ı mütâla'a **Hazine-i Fünûn**'a derc edilmek üzere fikra ve hikâye kabîlinden birçok âsâr-ı nefîse göndermek sûretiyle bizi bir kat daha müstağrak-ı minnet ve şükrân eylemektedirler. Ancak risâlemizin vüs'ât-ı hâzırası -bi-n-nisbe mütâla'ası daha müfîd olmakla beraber esâs vazifemizi teşkîl eden- mevâd ve mebâhis-i sâirenin istediğimiz gibi tahrîr ve dercine bile müsâ'id olmaması cihetiyle ba'd-ezîn gerek tarafımızdan yazılacak, gerek hâriçten gönderilecek bu kabîl âsârın, ilâveten neşr edilmekte olan, roman tefrikaları meyânına idhâlini kararlaştırmış olduğumuzu beyân ve "**Vicdân Fâciaları**" ünvanlı hikâye-i mütercime şu birkaç nüshada bitmek üzere bulunduğu bunların ondan sonra sırasıyla ve peyder pey derc ve neşr edileceğini i'lân ederiz.

(Adet 42, s.333)

[İMZASIZ]

İFÂDE

Ahîren **Hazine-i Fünûn**'a ilâve edilen iki sahife 26 ve 27'inci nüshalarda baş tarafa, roman dahi nihâyete geldiğinden ve hâlbuki roman risâleden ayrı bir şey olduğu cihetle merbût bulunduğu sahîfelerden kat' edilince o sahîfenin açıkta kalmasını ve bu ise gerek hıfz gerek teclid husûsunda müşkilâtı mûcib olduğu görüldüğünden zikr olunan iki sahîfenin romanı hâvî olan sahîfeye rabtıyla berâber onun dahi risâlenin asıl mündericâtına taalluku olmayacak âsâra bâ-husûs, âsâr eslâftan nâdir-ül-nesh ve şâyân-ı mütâlaa nefâis müellifâne hasrı münâsip görülmüş ve ba'd-ezîn o sûretle devam edilmek mukarrer bulunmuştur. Bu vesile ile (**Hazine-i Fünûn**) muhterem kârilerine hikâyelerden başka daha bir çok âsâr-ı nefise arz ve takdîm edecek demek olmasıyla sehv-i vâkiin şu vech ile tamîri kendilerini memnûn edeceği gibi memnûniyetlerini müstelzim olacak hizmet ibrâz edebileceğimizden dolayı bizi de müftehir eder.

(Adet 28, s.221)

[İMZASIZ]

İFÂDE

Abâdânî, âlEm ve saâdet-i hâl benî-Âdem temeddünle, temeddün —her fen ve san'ata şâmil olmak üzere — maârifle, maârifte lisânın kemâliyle kâimdir. Bu bir silsile-i tertîp-i tabîdîdir ki birinin fikdânî diğerlerinin de ademini müstelzimidir.

Şu dakîka-i mühimmeyi takdîr buyuran bazı zevât ahîren vukû' bulan bir musâhabe esnâsında —Hazine-i Fünûn'da bir mebhas-ı mahsûs açılıp da orada mukaddemât-ı fünûn ile berâber Arabî, Farîsî görmüş, terkîb-i kelâma iktidâr peydâ etmiş kâbil-i hitâb bir müteallim mefrûzü'l-vücûda her nev'-i muharrerât ve makâlât kaleme aldırılmak, ba'de imlâ, iştikâk, lûgat, sahif ve nahv, maânî, bedî' fenlerinden iktizâ eden kavâidin tafsîl ve tavzîhiyle tashîh ve her müsvedde birer ders i'tibâr edilmek üzere lisân ve usûl-i tahrîre müteallik şeyler yazılsa sâir bir çok mebâhis ve makâlâttan ziyâde müfid olacağı— yolunda bir ihtârda bulundular.

Bu sûret iktidar-ı kem-terânemiz fevkinde olmakla berâber —lisân ve kitâbetimizin hâl-i hâzırına nazaran— filhakîka her türlü neşriyâttan ziyâde menfaat-bahş olmak mukarar ve bu bâbda kalemimizin müsâit olduğu derece de bazı şey yazmak zâten bizce de mutasavver bulunduğundan ihtâr-ı vâkii ni'me'l-vesîle addederek o vech ile bir mebhas-ı mahsûs küşâdına ve müteallim mefrûza mukâbil bir de muallim farz ve takdîr ile berâber der-kâr olan münâsebetine mebnî mebhasımıza “musahhîh” ünvanı vererek bi-mennihi eda-i hizmete cüret eyledik

Bu “ders”ler âdetâ inşâ dersi demek ise de elde mevcût inşâ kitâpları gibi husûsî, resmî muharrerât-ı ma'lûme numûnelerinden, yahut bunların cüz'î ta'rîfâtından ibâret değil, yukarıdaki izâhtan dahi istidlâl buyurulmuş olacağı üzere, fünûn-ı edebiyenin kavâid ve zevâbıtını muhtevî olacağından me'mûldür ki o kitâplardan ziyâde işe yarar.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda büyük bir değişim sürecine girmiştir. Her alandaki değişim hareketleri edebî alanda da devam etmiş ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren **Divan Edebiyatı** yerini Batılı bir edebî anlayışa bırakmıştır. Yeni edebiyatın oluşmasında en etkili unsurlardan birisi gazete olmuş; dönemin aydınları, gazete ve mecmualar yoluyla yenilik yolundaki fikirlerini halka ulaştırabilmişlerdir. 1893 yılında yayın hayatına giren **Hazine-i Fünûn** da yayımlandığı devrin özelliklerini göstermektedir.

Hazine-i Fünûn, başlıkaltı yazısında edebî ve fennî bir dergi olarak sunulmuştur. Yayın hayatı boyunca bu politikasına bağlı kalan derginin yazıları, hem edebî hem de fennî konuları kapsamaktadır. Fakat edebî konulara daha çok yer verilmiştir. İlgili bölümde de belirttiğimiz gibi incelediğimiz sayılarda 97 yazı bulunmakta, bunların 60'ı edebiyatla ilgili, 37'si ise diğer alanlarla ilgilidir. Dergi şiir açısından da zengindir. Dergide 62 şiir yer almakta ve bunların çoğunluğu da eski tarz şiirlerden oluşmaktadır.

Derginin edebî cephesi, devrin edebî ortamının çeşitli şekillerde mecmua sütunlarına yansısıyla gerçekleşmiştir. Bu yansımada Şark kültürü ağırlıklı olmuş ve özellikle Şark kültürüyle yetişmiş, ona sevgisi olan insanların ismi bir şekilde geçmiştir. Mesela **Divan Edebiyatı**nın usta şairlerinin şiirleri dergide yer almış, hatta eski şairlerin şiirlerinin yer aldığı "Ma'raz-ı Sühan", adıyla bir sütun dahi açılmıştır. Mecmuada, **Divan şiirinin** usta şairi **Fuzûlî**'ye karşı büyük bir ilgi vardır. Bu ilgi yine ilgili bölümde yorumlanmıştır. **Fuzûlî**'nin bir çok şiirine yer verildiği gibi dergideki nazirelerin büyük bir kısmı da onun şiirlerine yapılmıştır.

Hazine-i Fünûn'daki şiirlerin büyük kısmının aruz vezniyle yazılması derginin eski edebiyata yakınlığının bir başka ifadesidir. Bu tercih, o yıllarda şiirdeki aruz hakimiyetinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte dergiyi çıkaranlar "Türkçe şiir ve vezin"e de uzak durmak istememişlerdir. Nitekim 40. sayıda bu konuda uzun bir yazıya yer verilmiştir. Ahmet Rasim'in "Kan Kaynamak" başlıklı yazısı da derginin halk diline ilgisinin bir ürünüdür.

Hazine-i Fünûn'da "Eslâf, Eş'âr, Teracim, Makale-i Mahsusa, Vesâyâ-yı Nafia, Müteferrika, Musahhih, Fünûn, Fıkra, Muharrerât, Edebiyat, Ma'raz-ı Sühan, Musahabe" isimlerini taşıyan sütunlar vardır. Bu sütunlar içinde "Eslâf"ın, dergide önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. İncelediğimiz sayılarda dört sayı hariç diğer sayıların hepsinde yer alan bu sütun, derginin başyazarı Faik Reşad tarafından yazılmıştır. Dergideki biyografik yazıların temelini oluşturan **Eslâf**, daha sonra kitap halinde basılmıştır. Bu kitap tezkirecilikten modern edebiyat tarihine geçişte yer alan eserlerden birisidir. Böylece dergi, bu önemli eserin zeminini teşkil etmiştir diyebiliriz.

Derginin muhteva özelliklerinin incelendiği bölümde dikkat çekildiği üzere **Hazine-i Fünûn**'da yer alan hikâyeler devrin şartlarına uygun olarak sosyal meselelere pek açılmamış, daha çok aile, kadın ve çocuk üçgeninde kalmıştır. Hikâyelerin bir diğer konusu ise aşk, hayal kırıklığı gibi meselelerdir. Daha sonra vücut bulacak olan **Servet-i Fünûn** edebiyatında da sosyal konular, yukarıda belirttiğimiz üçgenle sınırlı kalmıştır. Diyebiliriz ki her iki dergi de dönemin siyasi şartlarına aynı tepkiyi vermiştir.

Hazine-i Fünûn, **Servet-i Fünûn** topluluğun oluşmasından önce, **Tanzimat** döneminden sonra yayımlanmıştır. Yani bu yıllarda çeviri edebiyatı belli bir yol katetmiştir. Fakat mecmuadaki tercümelelerin, çeviri edebiyatımızda önemli yeri olan eserler olduğunu söyleyemeyiz. Dergideki çeviriler ya kısa hikâye veya deneme türünden yapılmış ya da birtakım fennî bilgiler vermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Dergide mektup, musahabe türünden yazılara da yer verilmiştir. Musahabe türündeki yazılar deneme ve hikâye çeşnisi taşımaktadır. Bu terim kargaşasını, sözünü ettiğimiz türlerin o yıllarda henüz yerleşmediği şeklinde yorumlayabiliriz. İlgili bölümlerde yazıların içerikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Dergideki fennî yazılar ise daha çok insan sağlığı ile ilgilidir. Kimya, coğrafya ve teknoloji gibi konulara da yer verilmiştir. Fennî yazıların çok bilimsel olmayıp, insanların günlük hayatta karşılaştığı konularda faydalanabileceği pratik bilgileri içerdiğini söyleyebiliriz.

Hazine-i Fünûn'un çıktığı yıllar **II. Abdülhamid** dönemi yasaklı yıllardır. Böyle bir ortamda siyasi konularda yazmak mümkün olmadığı için, **Hazine-i Fünûn** da o yıllardaki hemen bütün süreli yayınlar gibi siyasi konulara hiç değinmemiş, faaliyetleri sadece kültürel alanda kalmıştır. Fakat kısmen de olsa sosyal konulara değinilmiş, özellikle çocuk eğitimi ve ahlâk konularında yazılara yer verilmiştir.

Hazine-i Fünûn, eski edebiyat taraftarı olarak karşımıza çıksa da yeniliklere kapalı bir dergi değildir. Dergide eski şiir tarzında eserler ön plana çıkmakla birlikte, yeni edebiyat taraftarı isimlere ve o dönem şiirimizde görülmeye başlanan bazı yeniliklere de rastlıyoruz.

İşte **Hazine-i Fünûn**'un incelediğimiz sayıları eski-yeni tartışmasının henüz neticelenmediği, fakat safların da kesin ayrılmadığı bir zamanda; bir yandan **Batı**'dan tercüme yapılrken, eski edebiyatın tesirinden de henüz kurtulunmadığı ve siyasi, sosyal ortama **II. Abdülhamid**'in istibdadının hakim olduğu bir ortamda çıkmıştır. Üç yıl gibi kısa bir yayın hayatı olmasına karşılık, edebiyat tarihimizdeki yerini almıştır. Dergideki faaliyetler bir edebî topluluk oluşturacak yoğunlukta ve bütünlükte olmamıştır. Türk edebiyat tarihi içerisinde çok önemli yeri olan ve yayımlanmış yılları birbirine yakın ve aynı olan **Servet-i Fünûn** ile **Hazine-i Fünûn**'u karşılaştırdığımızda, birincisinin edebiyat tarihimiz adına çok daha etkili olduğunu söyleyebiliriz; fakat **Servet-i Fünûn** topluluğunun oluşmasında da **Hazine-i Fünûn** gibi dergilerin zemin hazırladığı bir gerçektir. **Hazine-i Fünûn** edebiyatımızın Batılılaşması sürecinde, yönü **Şark**'a dönük olmakla birlikte **Batı**'yı da yadsımayan tutumuyla, devre hakim olan **Şark-Garp** ikiliğini yansıtmıştır.

KAYNAKÇA

AKSOY, Hasan.

1977 "Ahmed Rasim." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul: Dergah Yay.1. Cilt: 71-73.

AKYÜZ, K., S.BEKEN, S. YÜKSEL, M. CUNBUR.

1990 *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

AKYÜZ, Kenan.

1995 *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ARKIN, Ramazan Gökalp.

1988 *Ünlüler Ansiklopedisi(Türk ve Dünya Ünlülerinden Seçkin 5000 Kişi)*. İstanbul:Arkin Kitabevi. Cilt. 1-5.

AYTAŞ, Gıyasettin.

2002 *Tanzimatta Tiyatro Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yay.

BAKIRCIOĞLU, N. Ziya.

1999 *Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı (Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi)*. İstanbul: Ötüken Yay.

BANARLI, Nihad Sâmi.

1997 *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: MEB Yay. 2. Cilt.

Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri, Tarih, Antoloji, Ansiklopedi.

1990 İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay. Cilt. 8-9-10.

BAYRAKTAR, Duhter.

1999 *Yaşamları ve Yapılarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yay. Cilt 1-2.

BAYUR, Yusuf Hikmet.

1983 *Türk İnkılâbı Tarihi*. 1. Cilt, Ankara: TTK Yay.

BERKES, Niyazi.

1978 *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Ankara: Doğu-Batı Yay.

BİRİNCİ, Nejat.

1977 "İzbudak, Veled Çelebi." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul: Dergah Yay.4. Cilt: 41-42.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. İstanbul: Milliyet Yay. 1-24 Cilt.

1986.

ÇANKAYA, Ali.

1968-1969 *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler.* Ankara: Mars Matbaası.

EKİNCİ, Necdet.

2002 "Türk Basın Tarihinden Kesitler." *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 14. Cilt: 665-680.

ERCİLASUN, Bilge.

1990 "İsmail Safa." *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, Tarih, Antoloji, Ansiklopedi*, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay. 10. Cilt: 13-21

ERCİLASUN, Bilge.

1992 "Servet-i Fünûn Edebiyatı." *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 3. Cilt: 424-442.

EROĞLU, Hamza.

1982 *Türk İnkılâp Tarihi.* İstanbul: MEB Yay

Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu 1. Cilt, Ankara: Kültür ve Turizm

1988 Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı Yay.

Faik Reşad.

Tarihsiz *Eslâf, Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler.* (Haz Şemseddin Kutlu), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

GÖÇGÜN, Önder.

1992 "Tanzimat Devri Türk Edebiyatı." *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 3. Cilt: 379-423.

GÖÇMEN, Muammer.

2002 "Jön Türk Basını." *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 14. Cilt: 665-674.

GÖÇMEN, Muammer.

1995 *İsviçre 'de Jön Türk Basını ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri.* İstanbul: Kitabevi Yay.

GÖVSA, İbrahim Alaaddin.

Tarihsiz *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşr.

HANİOĞLU, M. Şükrü.

1989 *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük(1889-1902)*. İstanbul: İletişim Yay.

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk.

2000 *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal.

1988 *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: Dergah Yay.

İNÜĞÜR, M. Nuri.

1985 "Basın ve Yayın Tarihi.", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yay. 1. Cilt: 201-202.

İSEN, Mustafa.

1997 *Ötelerden Bir Ses (Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler)*. Ankara: Akçağ Yay.

İSKİT, Server R.

1939 *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Ülkü Matbaası.

İSKİT, Server R.

2000 *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*. Ankara: MEB Yay.

KABAKLI, Ahmet.

1984 *Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.

KAPLAN, Mehmet.

1971 *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*. İstanbul: Dergah Yay.

KAPLAN, Mehmet ve DİĞERLERİ.

1974 *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi 1(1839-1865)*. İstanbul: Edebiyat Fak. Matbaası.

KAPLAN, Mehmet.

1999 *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Dergah Yay.

KARACA, Alâattin.

1990 *İsmail Safa*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

KARAL, Enver Ziya.

1940 "Tanzimattan Evvel Garplılışma Hareketleri." *Tanzimat I (Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle)*, İstanbul: Maarif Matbaası: 13-30.

KARAL, Enver Ziya.

1988 *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri) (1876-1907)*. Ankara: TTK Yay.

KERMAN, Zeynep.

1977 "Edhem Pertev Paşa." *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, İstanbul: Dergah Yay. 2. Cilt: 448-449.

KOCABAŞ, Süleyman.

1991 *Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı?*. Kayseri: Vatan Yay.

KODAMAN, Bayram.

1999 *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: TTK Yay.

KOLOĞLU, Orhan.

1985 "II. Abdülhamid'in Basın Karşısındaki Açmazı." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Anksiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yay.1. Cilt: 83-84

KOLOĞLU, Orhan.

1985 "Osmanlı Basını: İçiriği ve Rejimi." *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Anksiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yay. 1. Cilt: 68-92.

KURDAKUL, Şükran.

1992 *Çağdaş Türk Edebiyatı I (Meşrutiyet Dönemi 1. Kitap)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

KURDAKUL, Şükran.

1999 *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp yay.

LEWIS, Bernard.

1984 *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı), Ankara: TTK Yay.

MACİT, Muhsin.

1997 *Nedîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

MARDİN, Şerif.

1992 *Makaleler 4 Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yay.

MARDİN, Şerif.

1983 *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908 (Toplu Eserleri I)*. İstanbul: İletişim Yay.

Mehmet Tahir (Bursalı).

1972 *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yay.

MORAN, Berna.

1999 *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a*. İstanbul: İletişim Yay.

Mufassal Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul: Güven Basımevi, Cilt 6.

1972.

ONGUNSU, A.H.

1940 "Tanzimat ve Amillerine Umumî Bir Bakış." *Tanzimat I(Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle)*, İstanbul: Maarif Matbaası: 1-12.

ORTAYLI, İlber.

1987 *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yay.

ORTAYLI, İlber.

2002 *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. İstanbul: İletişim Yay.

ÖNERTOY, Olcay.

1981 *Tanzimat Döneminde Edebiyat Anlayışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.

ÖZBEK, Nadir.

2002 *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet (Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914)*. İstanbul: İletişim Yay.

ÖZEĞE, Seyfeddin.

1980 *Bağış Kitapları Kataloğu*. (Haz. Ali Bayram, M. Sadi Çöğenli), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi, Cilt. 3-4.

ÖZÖN, Mustafa Nihat.

1941 *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Maarif Matbaası.

ÖZÖN, Mustafa Nihat.

1987 *Osmanlıca Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

ÖZTUNA, Yılmaz.

1983 *Büyük Türkiye Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, Cilt 7.

ÖZTUNA, Yılmaz.

1998 *Osmanlı Devleti Tarihi I (Siyasi Tarih)*. Ankara: TTK Yay.

ÖZTUNA, Yılmaz.

1998 *Osmanlı Devleti Tarihi II (Medeniyet Tarihi)*. Ankara: TTK Yay.

PARLATIR, İsmail.

1992 "Yeni Türk Şiiri." *Türk Dili Aylık Dil Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı IV; 1-285*

SANDER, Oral.

2003 *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*. Ankara: İmge Kitabevi.

SEÇKİN, Süheyla.

1995 "İsmail Safa'nın Mezarına Dair." *Yedi İklim Aylık Sanat-Kültür-Edebiyat Dergisi*, 9.Cilt Eylül; 116-117.

SEÇKİN, Süheyla.

1990 "İçtihad Mecmuası(101- 200. Sayılar) (İnceleme ve Seçilmiş Metinler)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

SEVÜK, İsmail Habib.

1940 *Avrupa Edebiyatı ve Biz (Garptan Tercümelere)*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 2. Cilt:602.

ŞAPOLYO, Enver Behnan.

1969 *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*. Ankara: Güven Matbaası.

Şemseddin Sami.

1995 *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.

TANPINAR, Ahmet Hamdi.

1988 *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yay. Cilt.1-2
1985

Tanzimat I. (Yüzyüncü Yıldönümü Münasebetiyle), İstanbul: Maarif Matbaası.

1940

TİMUR, Taner.

1998 *Osmanlı Çalışmaları İkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine.*
Ankara: İmge Kitabevi.

TOKGÖZ, Ahmed İhsan.

1993 *Matbuat Hatıralarım.* İstanbul: İletişim Yay.

TOLASA, Harun.

1977 "Hâletî." *Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler,* İstanbul: Dergah Yay. 4. Cilt: 41-42.

TUNAYA, Tarık Zafer.

1960 *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri (Müşahedeler ve Tezler- Siyaset İlmî Serisi).* İstanbul: Yedigün Matbaası.

TUNAYA, Tarık Zafer.

1989 *Türkiye'de Siyasal Partiler (İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi).* İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay.

TUNCER, Hüseyin.

1996 *Tanzimat Edebiyatı (Arayışlar Devri Türk Edebiyatı I).* İzmir: Akademi Kitabevi

TURHAN, Mümtaz.

1969 *Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik).* İstanbul: MEB Yay.

Türk Ansiklopedisi. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt 1-33.

1989

Türkler Ansiklopedisi, Ankara: Yeni Türkiye Yay.

2002.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, İstanbul:

1977 Dergah Yay. Cilt: 1-8

UĞURCAN, Sema.

1991 "Makbule Leman, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri." *Türklük Araştırmaları Dergisi,* İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen- Edebiyat Fak. Yay.6. Sayı: 331- 408.

YALÇIN, Alemdar.

2002 *II. Meşrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi.* Ankara: Akçağ Yay.

YÜKSEL, Süheyla.

1997 “Faik Reşad’ın Hayatı ve Eserleri.” (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

- Ankara: Gazi Üniversitesi.

ZÜRCHER, Erik Jan.

2002 *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.*

(Çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yay.

DİZİN

A

- Abdulhalim Memduh (1866-1905), 50
 Abdülaziz(Sultan)(1830-1876), 9, 17, 19, 53, 89, 109
 Abdülaziz Efendi (Karaçelebizâde), 53
 Abdülğani Efendi, 53, 78, 83, 87, 109
 Abdülhak Hamid:bk TARHAN, Abdülhak Hamid.
 Abdülhamid II. (Sultan) (1842-1918), II. 9, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 30, 36, 37, 38, 47, 205, 206, 209
 Abdülmecid(Sultan) (1823-1861), 5, 6, 9, 18, 22,3
 Acem, 50, 138, 145, 146
 Ada Şairi.bk. Metmet Celâl
 Adada Söylediklerim(kt. Mehmet Celâl), 77
 Affe Anjelik(kt. Recaizâde Mahmud Ekrem), 24
 Âgah Efendi(1832-1885), 21, 34
 Âhâdis-i Mâ'e (kt.), 117
 Ahenk (gz), 78, 191
 Ahmed İhsan(1868-1942). 43, 45, 77, 211
 Ahmed Mithad Efendi(1844-1912), 22, 24, 25, 26, 38, 54
 Ahmed Reşad: bk. Faik Reşad.
 Ahmedî(1334-1413), 171
 Ahmet Hamdi Tanpınar(1901-1962) 57
 Ahmet Lütfi Efendi(1817-1907), 22
 Ahmet Rasim(1865-1932). 55, 57, 58, 59, 67, 69, 70, 82, 83, 110, 111, 112, 113, 137
 Ahmet Rıza Bey, 16, 37
 (Ahmet) Tevfik Lâmi, 57, 70
 Ahmet Vefik Paşa(1828-1891). 20, 22, 23, 60
 Ahz-ı Sar yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti(kt. Ahmed Mithad Efendi), 24
 Akif Bey(kt.Namık Kemal), 24
 Aksiyat(kt. Abdülğani Seni YURDMAN). 81
 Akşam(gz.), 70
 Âlem Matbaası, 43, 50, 78
 Ali Bey (Direktör), 22
 Ali Ekrem: bk. BOLAYIR, Ali Ekrem.
 Ali Fenâri, 53, 87, 109
 Ali Haydar Bey, 23
 Ali Muzaffer(?-1911), 56, 61, 67, 70, 83, 85, 110
 Âli Paşa(1815-1871), 35, 36
 Ali Suavi (1839-1878), 8, 35, 38
 Ali Şir Nevai (1441-1501), 49
 Almanca, 33, 117
 Almanca İstilâhat-ı Resmîye (kt. Kazım Bey), 117
 Almanya, 13, 14
 Amelî ve Nazarî Muhtasar Hendese (kt. Mazhar), 77
 Amid (gz), 72
 Anadolu, 14, 18, 49, 75, 79
 Anayasa, 11, 17
 Andelip(Mehmed Esad, Faik Esad),57, 67, 71, 83, 84, 112
 Araba Sevdası (kt. Recaizâde Mahmud Ekrem), 26
 Arap, 50, 53, 58, 71, 138, 139, 141, 145, 146
 Arapça, 33, 70, 73, 75
 Araplar, 50

- Arapların Hikâyat-ı Şairânesi (kt. Andelip.Mehmed Esad), 71
 Ardahanî, 13
 Arnavutça, 33
 Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, 4
 Âsar-ı Celâl (kt. Mehmet Celâl), 77
 Âsar-ı Hayal (kt. Ahmet Rasim), 70, 95
 Ashâb-ı Cerâim Lâhikası (kt. Gelibolulu Mehmed Rifat Efendi), 117
 Ashab-ı Tabakat-ı Seba (kt. Abdülğani Seni YURDMAN), 81, 109, 110
 Asır (gz), 36, 42, 43, 106, 118, 166, 208, 210, 211
 Asır Kütüphanesi, 42, 56
 Aşınayî Nikah (kt. Mehmet Celâl), 77
 Atala yahut Amerikan Vahşileri (kt. Recaizâde Mahmud Ekrem), 24,54
 Atalar Sözü (kt. Veled Çelebi İZBUDAK), 75
 Ataşpare (kt. Muallim Nâci), 161
 Avare (kt. Edhem Pertev Paşa), 71
 Avrupa, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 21, 24, 33, 35, 36, 38, 59, 60, 61, 62, 101, 211
 Avrupa Devletleri, 13
 Avrupaî, 21, 22, 30,59
 Avusturya, 12
 Avusturya, 6
 Ayan Meclisi, 10
 Aydın, 153, 207
 Ayosafya Medresesi, 72
 AYTAŞ, Gıyasettin, 22
 Ayyar Hamza (kt. Ali Bey), 23

B

- Babîali, 5, 6, 9, 42, 106, 154
 Bağdat, 79
 Bahar-ı Dâniş (kt. Namık Kemal), 27
 Bahçe (gz), 36
 BLACQUE, Alexandre.32,33.
 Bâlâdan Bir Ses (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 31
 Balonla Seyahat (kt. Ali Muzaffer), 70
 Barika (kt. Şeyh Vasfi), 80
 Basra, 79
 Batarya ile Ateş (kt. Süleyman Nazif), 79
 Batı Avrupa, 14
 Batı edebiyatı, 27, 61
 Batı şiiri, 29
 Batı tiyatrosu, 24
 Batıcılık, 17
 Batum, 13
 Behcet Reşad, 47, 64, 67, 69, 84, 108, 116
 Behiştî, 53, 88, 109
 Bekâ-yı şahsî ve neviye hizmet âzâm-ı vezâif-i insâniyet olduğuna dâir makâle (kt. Edhem Pertev Paşa), 71
 BERARD, Victor 3
 Berkî, 80
 Berlin Antlaşması, 13, 18, 19
 Berlin Kongresi, 13, 14
 Beşiktaş, 76

Beşir Fuat (1852-1887), 28
 Beyazıt Meydanı, 10
 Beyrut Bombardımanı, 81
 Biçare Kız (kt. Mahmud Sadık), 118
 Bir Demet Çiçek (kt. Ândelip Faik Esad), 71
 Bir Kadının Hayatı (kt. Mehmet Celâl), 77
 Bir Komiserin Cüzdanı, 118
 Bir Lahza-i Taahhur (kt. Tevfik Fikret), 15
 Bir Seffilenin Haşbîhâli (Abdülhak Hamid
 TARHAN), 31
 Birinci Ermeni Patırdısı, 14
 Birinci Meşrutiyet, 9, 16
 Bitlis, 14
 Bîvefa (kt. Mehmet Celâl), 77
 BOLAYIR, Ali Ekrem.74.
 Bomba Hadisesi, 15
 Bosna-Hersek, 12, 13
 Bulgarca, 33
 Bulgaristan, 9, 13
 Bunlar Odur (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 31
 Burhan-ı Kudret (kt. Hasan Asaf), 28

C

Celaleddin Harzemşah, 24
 Celâleddin Rûmî, 189
 Cem'i Efendi, 72
 Cemile (kt. Mehmet Celâl), 77
 Cemiyet-i İlmîyye-i Osmaniye, 35
 Cenap Şahabettin (1870-1934), 79
 Cenevre, 38
 Ceride-i Havadis (gz), 21, 34, 35
 Cezayir, 4, 153
 Cezebat (kt. Şeyh Vasfî), 80
 Cezmi (kt. Namık Kemal), 26
 Chateaubriand (1768-1848), 54
 Cihazsız Kız (kt. Mahmud Sadık), 118
 Courrier d'Orient (gz), 33
 Cumhuriyet (gz), 70, 206, 211
 Cünûnî Dede, 53, 87, 109

Ç

Çengi yahut Dâniş Çelebi (kt. Ahmed Mithat
 Efendi), 24
 Çerkez Özdenler, 22, 24
 Çin, 70
 Çok Bilen Çok Yanılır (kt. Recaizâde Mahmud
 Ekrem), 24

D

Dakayık-ül Hakayık (kt. Kemal Paşazâde Ahmed
 Şemsüddin Efendi), 63, 76
 Damat İbrahim Paşa, 2
 DARAGO, Reşat Nuri. 73
 Darülfünûn, 7
 Darülmualim, 18
 Dartışsafaka, 69, 73
 DAUDET, Alphonse. 180
 DEFOE, Daniel, 54.
 Demdeme (kt. Muallim Nâci), 28

Deniz Okulu, 3
 Dicle, 31
 Divan Edebiyatı, 21, 27, 30, 71, 204, 208
 Divan Kalemi, 72
 Divan şiiri, 57, 204
 Divaneliklerim yahut Belde (kt. Abdülhak Hamid
 TARHAN), 31
 Diyarbakır, 14, 72, 79, 122
 Diyojen (gz), 36
 Doğu Anadolu, 13, 14, 15, 18
 Doğubeyazıt, 13
 Dolmabahçe Sarayı, 22
 Drama, 154
 Duhter-i Hindû (kt. Abdülhak Hamid TARHAN),
 24
 DUMAS PERE, Alexandre. 22,54.
 Düyûn-ı Umûmiye, 19

E

Ebû Nasr Farâbî, 190
 Ebüzziya Tevfik (1848-1913), 23, 24
 Echo de la France (gz), 33
 Echo de Smyrne (gz), 33
 Edebiyat-ı Cedide, 31
 Edhem Pertev Paşa (1824-1872), 53, 57, 58, 59, 67,
 71, 85, 89, 109, 110, 112, 209
 Edirne, 52, 79
 Eflâtun, 175
 El muvâzene, 139
 El-İdrak Hâşiyesi (kt. Veled Çelebi İZBUDAK), 75
 Elkatip (gz), 38
 Elvahi Sevda (kt. Mehmet Celâl), 77, 118
 Emile Zola, 61, 98, 180, 182
 Emin Nihat Bey, 25
 Encümen-i Teftiş ve Muayene, 37, 70
 Endüstri Devriminden, 1
 Enverî, 149, 150, 151
 Ermeni meselesi, 14
 Ermeni prensliği, 13
 Ermenice, 33, 167
 Ermeniler, 14, 15
 EROĞLU, Hamza 11, 17
 Erzurum, 14, 18, 71, 77, 210
 Esâmî (kt. Muallim Nâci), 50
 Eslâf (kt. Faik Reşad), 43, 50, 51, 52, 73, 83, 86,
 87, 104, 105
 Eşber (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 24
 Eyvah (kt. Ahmed Mithat Efendi), 24
 Ezan (gz), 38

F

Faik Reşad (1851-1914), 44, 50, 51, 52, 53, 57, 62,
 63, 64, 67, 72, 73, 86, 87, 88, 89, 96, 100, 108,
 109, 110, 111, 112, 115, 156, 177, 203, 205,
 207, 212
 Farsça, 33, 58, 63, 73, 75, 91, 92, 102
 Felâtun Bey ile Râkım Efendi (kt. Recaizâde
 Mahmud Ekrem), 26, 54
 Felon, FRANÇOİS (1651-1715), 21, 54
 Ferâizcizâde Mehmed Şakir: bk. Mehmed Şakir
 (Feraizcizâde).

Ferhengnâme-i Sâdi Tercümesi (kt. Veled Çelebi
İZBUDAK), 75
 Feridüddin Attar, 49
 Figaro (gz), 195, 196
 Filip Efendi, 35
 Finten (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 24
 Fırak-ı İrak (Şiir Süleyman Nazif), 80
 Firdevsî (?-1020), 58, 152
 Firuzan (kt. Muallim Nâci), 161
 FLAMMARION, Camile, 70.
 Fransa, 2, 13, 14, 19, 21, 29, 32, 35, 88
 Fransız, 1, 6, 22, 26, 29, 32, 35, 37, 54, 56, 104
 Fransız Basın Yasası, 35
 Fransız Devrimi, 1
 Fransız edebiyatı, 54
 Fransız Konsolosluğu, 32
 Fransız Tiyatrosu, 22
 Fransızca, 32, 33, 35, 60, 75, 78, 81, 178
 Fransızlar, 4, 58, 152
 Fuzûlî, 57, 67, 68, 70, 75, 80, 82, 89, 90, 91, 96, 99,
 106, 112, 113, 136, 137, 142, 143, 144, 145,
 146, 147, 204
 Fürs-i Kadim'de Bir Fâcia yahut Siyavuş (kt.
 Ahmed Mithat Efendi), 24

G

Galetatu'l Avâm (kt. İbn-i Kemal), 118
 Garam (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 31, 55,
 92, 111
 Garipler Mezarlığı, 74
 Garplılar, 50
 Gayret (der), 36, 77
 Gazette Française de Constantinople (gz), 32
 Gazette Medicale d'Orient (gz), 33
 Gedik Paşa Tiyatrosu, 22
 Gedikpaşa Tiyatrosu'na Mazâheret Komitesi, 22
 Gencine-i Hayâl (gz), 38
 Gencine-i Letâif (kt. Faik Reşad), 73
 Genç Osmanlılar, 11
 Genç Osmanlılar Cemiyeti, 17
 Geveze (kt. Ali Bey), 23
 Girit, 13, 154
 Girit İsyanı, 13
 Gizli Figanlar (Şiir Süleyman Nazif), 79
 Gölge (kt. Hanriyet), 118
 Gölge oyunu, 22
 Gül Demetleri (kt. Andelip Fak Esad), 71
 Göldeste (kt. Faik Reşad), 73
 Gülhane Hatt-ı Hümayunu, 3, 5, 6
 Gülhane Meydanı, 5
 Gülistan, 151
 Güllü Agop, 22
 Gülnihal (kt. Namık Kemal), 24
 Gülşen (der.), 69, 77
 Güney Afrika, 12
 GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi(1864-1944), 26

H

Habeşistan hakkında mâlûmât-ı mücmele (kt. Ali
 Muzaffâr), 70
 Hâbnâme ve Lâhikası (kt. Edhem Pertev Paşa), 71

Hacle (Şiir, Abdülhak Hamid TARHAN), 31
 Hadika (gz), 21
 Hadisat (gz), 79
 Hakâyikü'l-Vekâyi (gz), 72
 Hâlâ Güzel (kt. Nâbizâde Nâzım), 118
 Halep, 154
 Hâletî (Azmişâde, Mustafa), 57, 67, 73, 84, 90, 113
 Halk Edebiyatı, 27
 Hanımlara Mahsus Gazete (gz), 76
 Hanriyet, 118
 Hariciye Mektubî Kalemî, 72
 Harput, 14
 Hasan Asaf, 28
 Hasan Bedrettin Paşa, 24
 Hâşiye-i Şerh-i Miftâh (kt. Kemal
 Paşazâde(Şemseddin Ahmet b. Süleyman), 76
 Hâşiye-i Telvîh, (kt. Kemal Paşazâde(Şemseddin
 Ahmet b. Süleyman) 76
 Hatt-ı Şerif, 6
 Hayâl (gz), 36, 38
 Hayâlî Bey (?-1557), 53, 86, 109
 Hayru'l-kelam, 75
 Hayrullah Efendi, 23
 Hazine-i Evrak (der.), 21
 Hazine-i Fünûn (der.), 31, 38, 39, 40, 42, 43, 45,
 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
 60, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 90, 100, 102, 106,
 126, 148, 156, 164, 166, 168, 175, 199, 201,
 202, 203, 204, 205, 206
 Hazine-i Müntehâbât (kt. Faik Reşad), 73
 Hazret-i Havva, 132
 Hazret-i Ömer, 171
 Heyet-i Âyân, 10
 Heyet-i Mebusan, 10
 Hınçak, 14
 Hikâye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşeni (kt.
 Hayrullah Efendi), 23
 Hikâye-i Robenson (kt. Ahmed Lütüfî Efendi), 22
 Hilâfet (gz), 38
 Hilâl-i Osmânî (Şiir, Namık Kemal), 30
 Hindistan, 12, 170
 Hissiyat (kt. İsmail Safa), 64, 74, 103, 111, 115
 Hizmet, 78, 123
 HOROZCU, Oktay Rıfât (1914-1988), 78
 Hristiyan, 7, 16
 HUGO, Victor 54, 72
 Huz mâ Safâ (kt. İsmail Safa), 74
 Hürriyet (gz), 16, 27, 30, 36, 38, 212
 Hürriyet Kasidesi (Şiir. Namık Kemal), 30
 Hüseyin Avni Paşa (Serasker), 9
 Hüseyin Rahmi Gürpınar: bk.GÜRPINAR, Hüseyin
 Rahmi.

I

Impartial (gz), 33
 Islahat Fermanı, 6, 7, 8, 15, 20
 İstulâhât-ı Edebiyye (kt. Muallim Nâci), 28, 119
 İtlâkü'l-efkâr fi akdi'l-ebkâr (kt. Edhem Pertev
 Paşa), 71

İ

- İbn-i Sinâ, 175
 İbradı, 79
 İbrahim Edhem Paşa, 11
 İbrahim Müteferrika, 2
 İbret (gz), 21, 36
 İctihat (gz), 38
 İçli Kız (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 24
 İhyâ-ül-velid Tercümesi (kt. İmam-ı Gazalî), 119
 İkdam (gz), 70, 75, 78
 İlham-ı Vatan (Abdülhak Hamid TARHAN), 31
 İlm-i Hesap (kt. Mehmed Said Paşa), 77
 İngiliz, 6
 İngilizce, 33
 İngilizler, 79
 İngiltere, 11, 12, 13, 14, 15, 19
 İnkılâp (gz), 38, 206, 207, 210, 212
 İntak-ı Hakk'ın Tahmisi (kt. İsmail Safa), 74
 İntibâh (kt. Namık Kemal), 26, 27, 54
 İntikâm (gz), 38
 İran, 26, 59, 172
 İran şiiri, 59
 İranlılar, 49
 İrtika (gz), 71, 72, 77
 İslâm, 6, 8, 18, 57
 İslâm felsefesi, 8
 İslamcılık, 17
 İsmail Safa (1867-1901), 57, 67, 73, 74, 91, 113, 207, 208, 211
 İsmet (Müstecâbizâde, İbrahim) (1899-1916), 57, 67, 74, 91, 100, 113
 İspanya-Amerika Muharebesi, 70
 İstanbul, 4, 11, 12, 14, 18, 19, 33, 36, 42, 48, 52, 58, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 87, 124, 153, 155, 166, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213
 İstibdat, 15, 16, 17, 38, 60, 62, 64, 79, 209
 İstibdat Dönemi, 15, 64
 İstiğrak (kt. Mehmet Celâl), 77
 İstikbâl (gz), 38
 İtalyanca, 33
 İttifak (gz), 78
 İttihad-ı İslam, 16
 İttihat ve Terakki, 15, 16, 212
 İttihat-ı Osmani, 15
 [İZBUDAK], Veled Çelebi (1869-1950), 57, 75, 84, 91, 92, 98, 110, 111
 İzmir, 12, 18, 32, 78, 153, 208, 212
 İzmit, 5

J

- Japonya'da Seyahat (kt. İsmail Safa), 70
 Journal de Constantinople (gz), 33
 Jön Türk Kongresi, 16
 Jön Türkler, 15, 38, 209
 Jön Türklük, 15, 38, 78
 Julvern, 61

K

- Kabakçı Mustafa İsyanı, 4

- Kahire, 79
 Kamere Seyahat (kt. Mazhar), 77
 Kâmûs-ı Faransavi, 178
 Kanada, 12
 Kanûn-ı Esâsi, 9, 10, 11, 19, 38
 Kaptan Hatras'ın Seyahati (Mazhar), 77
 Karabibik (kt. Nâbizâde Nâzım), 26, 118
 Karabelâ (kt. Namık Kemal), 24
 Karacaahmed Mezarlığı, 70
 Karadağ, 13, 18
 Karagöz (gz), 36
 Karamâne-i Âli, 36
 Kars, 13
 Kasbar Efendi (1860-1894), 45, 53, 66, 68, 106, 109, 125
 Kastamonu, 70, 71, 79, 154, 155
 Kastamonu Bidayet Ceza Mahkemesi, 70
 Kâtip Çelebi, 53
 Katolikler, 14
 Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 33
 Kayseri, 166, 209
 Kebûter (Şiir, Muallim Nâci), 31
 Kemal Paşazâde (Şemseddin Ahmet b. Süleyman) (?-1534), 57, 67, 76
 Kıbrıs, 13
 Kıraet-i Ahlâkiye (kt. Mazhar), 77
 Kırım Savaşı, 6, 7, 19
 Kıssadan Hisse (kt. Ahmed Mithat Efendi), 25, 54
 KODAMAN, Bayram. 20.
 Kokana Yatıyor (kt. Direktör Ali Bey), 23
 Kont Dönerin (kt. Fahreddin Reşad), 118
 Konya, 12, 70, 75, 79, 210
 Kukla Oyunu, 22
 KURDAKUL, Şükran 2
 KUTLU, Şemsettin 50
 Kuzu (Şiir, Muallim Nâci), 31
 Küçük Coğrafya (kt. Mazhar), 77
 Küçük Gelin (kt. Mehmet Celâl), 77
 Küçük Şeyler (Sâmpaşazâde Sezâî), 26, 56
 Külliyyat-ı İslâmiye (kt. Şeyh Vafî), 80
 Külliyyat-ı Letâif (kt. Faik Reşad), 73
 Küre-i Arz'ın Suret-i Teşekkül (kt. Ali Muzaffer), 70

L

- L'Independant (gz), 33
 La Liberte (gz), 33
 La Reforme (gz), 33
 LAMARTİNE, Alphonse de (1790-1869), 22
 Latifi, 188, 189
 Latifi Tezkiresi, 188
 Le Courrie de Smyrene (gz), 32
 Le Moniteur Ottoman (gz), 33
 Le Phare du Bosphore (gz), 33
 Le Smyrneen (gz), 32
 Le Vevant (gz), 33
 Letâfet (kt. Direktör Ali Bey), 23
 Letâif-i Nâdide (kt. Ali Muzaffer), 70
 Letâif-i Nasreddin Hoca (kt. Veled Çelebi İZBUDAK), 75
 Letâif-i Rivâyât (kt. Ahmed Mithat Efendi), 25, 26, 54

Levant Herald (gz), 33
 Levant Times and Shipping Gazette (gz), 33
 Leyle ile Mecnun, 75,199
 Lisan-ı Farisi, 75
 Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı
 Mülâhazâtı Şâmildir (Namık Kemal), 27
 Londra, 8, 38
 Lugat-ı Nâci (Muallim Nâci), 119

M

- Maarif (der.), 19, 37, 56, 69, 70, 72, 74, 77, 106,
 125, 210
 Maarif Nazırı, 19
 Maarif Nezareti, 37, 57, 70
 Madeleine Ferat (kt. Emile Zola), 61, 182, 183
 Magosa, 24, 26
 Mağdûre-i Sevdâ (kt. İsmail Safa), 74
 Mahallileşme Cereyânı, 59, 71
 Mahmud I(Sultan), 2
 Mahmud II (Sultan) (1794-1838), 3, 4, 5, 9, 10, 33,
 60
 Mahmud Nedim Paşa(Sadrazam), 9, 36, 59, 71, 85
 Mahzen-i bahr (kt. Ganizâde Nâdiri), 79
 Mahzen-i Esrar (kt. Mehmed Rüşdü), 118
 Makber (Şiir, Abdülhak Hamid TARHAN), 31
 Makbule Leman (1865-1898), 48, 57, 67, 76, 93,
 111, 147, 212
 Ma'kes-i Hayâl (kt. Makbule Leman),76
 Malta, 79, 80
 Malûmat (der.), 21, 28, 36, 56,72, 74, 78,79, 69
 Manastır, 18
 Manastırlı Rıfat., 24
 MARDİN, Şerif . 9
 Matbuat Kanunu, 36
 Matbuat Müdürlüğü, 37
 Matbuat Nizamnamesi, 35
 Mazhar (?-1910), 61, 63, 64, 67, 68, 76, 77, 93, 94,
 95, 102, 108, 110, 112, 114, 115, 116
 Mebusan Meclisi, 10, 11, 47
 Mecâlistü'n-nefâis (Ali Şir Nevâfi), 49
 Meclis-i Ahkam-ı Adliye, 36
 Mecmua-i Ebûzzıya (der.),21, 36, 81
 Mecmûa-i Fünûn, 21, 35, 71
 Medeniyet (gz), 72, 103, 210
 Medh-i sa'y ve zemm-i batâlet hakkında meşâhir-i
 ulemâ-yı islâmîyeden Kemalpaşazâde'nin Arabî
 risalesi tercümesi (Edhem Pertev Pşa), 71
 Medine, 18
 Mehmed Fenni Efendi, 71
 Mehmet Arif, 64, 65, 67, 68, 69, 84, 93, 95, 108,
 116
 Mehmet Celâl (1867-1912), 44, 47, 55, 57, 62, 67,
 77, 95, 96, 97, 108, 111, 112, 113, 116, 118
 Mehmet Ekrem, 63, 67, 69, 97, 111, 179
 Mehmet Refet (Hezargradlı) (1869-?), 48, 61, 67,
 68, 78, 97, 98, 100, 108, 111, 116, 163, 187
 Mehmed Şakir(Feraizcizâde),24
 Mehmet Tevfik (Diyarbakırlı), 57
 Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane, 15
 Mektep (der.), 36, 56, 71, 72, 74, 75, 77, 166
 Menemenli Mehmet Tahir, 28
 Mensiyat (kt. İsmail Safa), 74
 Mesnevî (Mevlâna), 189
 Meşrutiyet, 1, 6, 10, 11, 15, 16, 17, 36, 54, 75, 78,
 79, 209, 210, 212
 Meşveret (gz), 36, 37, 79
 Mevidi Mülakat (kt. Mehmet Celâl), 77
 Mevlânâ, 75, 189
 Mevlânâ Dergâhı Postnişinliği, 75
 Mevlid-i Pederi Ziyâret (kt. İsmail Safa), 74
 Midilli, 75
 Mîlel-i Müctemia-i Osmaniye, 16
 Millî Mücadele, 75
 Mirsad (der.), 56, 74
 Misafir-i İstiskal (kt. Direktör Ali Bey), 23
 Misbahü'l-Felah(kt. Mazhar), 77
 Mithad Rüşdü, 9
 Mithat Paşa, 9, 11, 12, 15, 79
 Mizan (gz), 36, 81
 Mizancı Murad, 27, 28
 Moliere, 22, 23
 Monte Cristo (kt. Alexandre Dumas Pere), 22,54
 Mösyo Lokokun Kızı (kt. Mahmud Sadık), 118
 Muallim Nâci (1850-1893), 24, 27, 31, 50, 56, 63,
 72, 73, 74, 80, 98, 158, 161, 181
 Muâsır Şâirlerimiz (kt. İsmail Hakkı Bey), 120
 Muhâdarat (kt. Şeyh Vasfî), 80
 Muhakemetü'l -lugateyn(kt. Veled Çelebi
 İZBUDAK), 75
 Muharrerât-ı Şeyh Vasfî (kt. Şeyh Vasfî), 80
 Muhaverât-ı Hikemiye(kt. Münif Efendi), 22
 Muhbir (gz), 8, 21, 35, 36
 Muhtasar ve Musavver Tarih-i Osmanî (kt. Faik
 Reşad), 73
 Mukaddime-i Celâl (Namık Kemal), 27
 Mukaddime-i Harâbat (Ziya Paşa), 27
 Muktebes (der.), 78
 Murad V.,9
 Musavver Devr-i Cedid (der.), 72
 Musavver Fen ve Edeb (gz), 77
 Musavver Muhit (der.), 36
 Musavver Terakki (der.), 72
 Mustafa III., 3
 Mustafa Asım, 64, 67, 69, 98, 115, 116
 Mustafa Fazıl Paşa, 8, 36
 Mustafa Reşit Paşa, 5, 8
 (Mustafa) Sâmih Rıfat (1874-1932), 57, 67, 78, 90,
 93, 99, 101, 113
 Musul, 79
 Mühedishane-i Bahriy-i Hümayun, 3
 Mühedishane-i Berri-i Hümayun, 3
 Mükâfat (kt. Mehmet Celâl), 77
 Mükemmel Lûgat-ı Osmanî (kt. Faik Reşad), 73
 Mülâhazat-ı Edebiyye(kt. İsmail Safa), 74
 Mülkiye İdadisi, 18
 Mülkiye Mektebi, 20
 Mümeyyiz (gz), 36
 Münif Paşa, 22,35
 Münşeat (kt. Ganizâde Nâdiri), 79, 80
 Mürevvet (der.), 72,80
 Müsameretnâme (kt. Emin Nihad), 25
 Müslüman, 6, 7, 8, 14, 17, 22
 Müslümanlar, 7, 17
 Müteveffiye(kt. Mahmud Sadık), 118

N

- Nabî (1642-1712), 140
 Nabizâde Nâzım (1862-1893), 26, 118
 Nâdirî (Ganizâde, Mehmet) (?-1626), 53, 57, 67, 78, 90, 100, 113, 116
 Nagamât-ı Şevk, 120
 Nağme-i Seher (kt. Recâizâde Mahmud Ekrem), 30
 Nahv-ı Osmanî (kt. Şeyh Vasfî), 80
 Namık Kemal (1840-1888), 7, 8, 9, 11, 21, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 35, 54, 55, 80
 Natüralist, 61
 Naum Tiyatrosu, 22
 Nazif Surûrî, 67, 79, 100, 101, 111, 116
 Nazife (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 24
 Nedîm (1860-1730), 143, 145
 Nesteren (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 24
 Neşâti, 53, 57, 67, 88, 100, 109, 113
 Netice-i Sefalet (kt. Faik Reşad), 73
 Nigaristan (kt. Kemal Paşazâde (Şemseddin Ahmet b. Süleyman), 76
 Nihad Sami Banarlı, 23
 Nisârî, 57, 67, 100, 113
 Nizam-ı Cedid, 3, 4
 Nizamiye Mahkemeleri, 4
 Nümune-i Kitâbet (kt. Faik Reşad), 73
 Nümune-i Şiir ve İnşa (kt. Faik Reşad), 73

O

- Ohannes, 166
 Oktay Rıfat: bk. HOROZCU, Oktay Rıfat.
 Oral Sander, 1
 Orta oyunu, 22
 Osman Han, 168
 Osmanlı, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 28, 32, 33, 34, 36, 43, 45, 50, 72, 76, 77, 87, 125, 142, 161, 171, 181, 204, 208, 209, 210, 211
 Osmanlı Devleti, 1, 2, 3, 8, 9, 13, 32, 36, 210
 Osmanlı hükümeti, 32
 Osmanlı İmparatorluğu, 1, 2, 5, 7, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 33, 34, 204, 210
 Osmanlı Meclisi Mebusanı, 16
 Osmanlı Müellifleri (kt. Bursalı Mehmed Tahir), 76
 Osmanlı Ordusu, 1
 Osmanlı Şairleri (kt. Muallim Nâci), 50
 Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti, 16
 Osmanlı ülkesi, 32
 Osmanlı- Yunanistan Savaşı, 13
 Osmanlılık, 17
 Osmanlılar, 2, 5, 8, 9, 11, 12, 15, 17, 36, 206
 Osmanlılık, 16, 17
 Osmanlı-Rus harbi, 3

Ö

- Ölü (Şiir, Abdülhak Hamid TARHAN), 31
 ÖZEĞE, Seyfeddin 56, 77
 ÖZTUNA, Yılmaz 12

P

- Panislâmizm, 14
 Paris, 2, 6, 15, 16, 35, 37, 38, 79
 Pejmurde (kt. Muallim Nâci), 28, 30
 Pierre Loti, 79
 Prens Sabahattin, 16
 Presse d'Orient (gz), 33
 Protestanlar, 14

R

- Râmî Paşa, 53
 Râşid, 53, 89, 109
 Recaizâde Mahmud Ekrem (1847-1914), 24, 26, 27, 28, 30, 56
 Reform, 1
 Resimli Gazete (gz), 36, 69, 72, 74, 75, 77, 166
 Reşid Paşa, 29
 Revue d'Orient (gz), 33
 Risâle-i kalemiye (Nâdirî (Ganizâde, Mehmet), 79
 Rıyanın Encamı, 22
 Robinson Crusoe (kt. Daniel Defoe), 54
 Romanya, 13
 Rönesans, 1
 Rumca, 33
 Rumeli, 18, 79, 154
 Rus Parlamentosu, 12
 Ruslar, 2, 3
 Rusya, 2, 4, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 32
 Ruznâme-i Ceride-i Havadis (gz), 34
 Rûya (Şiir, Ziya Paşa), 29

S

- Saadet (gz), 28, 74, 77, 80, 161
 Sabah (gz), 70, 71, 77, 78
 Sabr ü Sebat (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 24
 Sabdî Dede, 57, 101, 114
 Sadâ-yı Millet (gz), 38
 Sadullah Paşa (1838-1891), 22
 Sahra (kt. Abdülhak Hamid TARHAN), 31
 Sâib, 140
 Sâmipaşazâde Sezâî (1860-1936), 24, 26
 Sansür Kararnamesi, 36
 Saray Tiyatrosu, 22
 Sarf-ı Osmanî (kt. Şeyh Vasfî), 80
 Sefiller (kt. Victor Hugo), 21, 54
 Sehi Bey, 49
 Selamet (gz), 38
 Selanik, 16, 18, 78
 Selim III. 3, 4, 22
 Sergüzeşt (kt. Sâmî paşazâde Sezâî), 23, 26, 70, 73
 Sergüzeşt-i Aristonotis (kt. Faik Reşad), 73
 Sergüzeşt-i Perviz (kt. Ali Haydar), 23
 Sergüzeşt-i Hulûsi (kt. Faik Reşad), 73
 Servet (gz), 27, 31, 36, 45, 48, 54, 56, 60, 61, 69, 74, 77, 79, 206, 207
 Servet-i Fünûn (der.), 36, 45, 48, 54, 56, 60, 69, 79, 205, 206, 207
 Servet-i Fünûncular, 27, 31, 60, 61
 Sevâtî (kt. Şeyh Vasfî), 80, 121
 Shakespeare, 24

Sırbistan, 9, 13, 18
 Sırpça, 33
 Sırr-ı Tenzil (kt. Sırrı Paşa), 121, 122
 Sinan Paşa, 52, 53, 89, 109
 Sirac (gz), 36
 Siroz, 154
 Sivas, 12, 14, 48, 62, 74, 79, 105, 134, 206, 211
 Spactateur Oriental (gz), 32
 Stamboul (gz), 33
 Sürûri, 79, 165, 188, 189
 Süleyman Sâlim Bey, 53, 62, 67, 80, 88, 102, 109, 174, 177
 Süleyman Emin, 64, 67, 69, 101
 Süleyman Nazif, 57, 67, 79, 102, 114
 Sünûhat (kt. İsmail Safa), 74

Ş

Şafak (der.), 69, 77
 Şair Evlenmesi (Şinasi), 23
 Şâm-ı Garîbân (Şiir, Muallim Nâci), 31
 Şark Meselesi, 13, 206
 Şehnâme (kt. Firdevsi), 58, 79, 152
 Şemseddin Sâmi (1850-1904), 24, 25, 38, 54
 Şerare (kt. Muallim Nâci), 161
 Şerh-i Hidâye (kt. Kemal Paşazâde(Şemseddin Ahmet b. Süleyman) , 76
 Şeriye Mahkemeleri, 4
 Şeyh Vasfî, 57, 58, 63, 64, 67, 80, 102, 103, 111, 112, 114, 121, 152, 192
 Şık (kt. Hüseyin Rahmi GÜRPINAR), 26
 Şıpsıvdi(kt. Hüseyin Rahmi GÜRPINAR), 26
 Şiir ve İnşâ (mak. Ziya Paşa), 27, 29
 Şinasi (1826-1871), 21, 23, 28, 29, 30, 34, 35, 38
 Şûrayı Devlet, 10, 79
 Şûrâ-yı Osmanî, 38

T

Ta'lim-i Edebiyat (kt. Recâizâde Mahmud Ekrem), 30
 Taaşşuk-ı Ta'lat ve Fitnat (kt. Şemseddin Sâmi), 25, 54
 Tahrîb-i Harâbât (Namık Kemal), 27
 Takdîr-i Elhân (kt. Recâizâde Mahmud Ekrem), 28, 30
 Takip (Namık Kemal), 27
 Takrizat (kt. Recâizâde Mahmud Ekrem), 28
 Takvimhane Matbaası, 33
 Takvim-i Vekayi (gz), 5, 21, 32, 33, 34, 35, 37, 72
 Talib, 53, 62, 67, 86, 109
 Talim-i Edebiyat (kt. Recâizâde Mahmud Ekrem), 28
 Tanzimat, 1, 5, 6, 7, 8, 10, 15, 17, 20, 21, 25, 26, 28, 29, 31, 34, 38, 49, 56, 57, 59, 60, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212
 Tanzimat dönemi, 34
 Tanzimat Fermanı, 6
 Tanzimatı Hayriye, 6
 Tarık Zafer Tunaya, 10, 15
 Tarih-i Devlet-i Osmaniye (kt. Kemal Paşazâde(Şemseddin Ahmet b. Süleyman), 76
 Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye (Faik Reşad), 50, 73

Tarih-i Şam-ı Şerif (kt. Ganizâde Nâdirî), 79
 Tarihin Yılan Hikâyesi (mak. Süleyman Nazif), 80
 Tarzî, 57, 67, 103, 114
 Tasvir-i Efkâr (gz), 21, 27, 35, 70
 Taşnak, 14
 Tehâfüt (kt. Kemal Paşazâde(Şemseddin Ahmet b. Süleyman), 76
 Tehzib-ül Mukarrerât (kt. Ali Rıza Efendi), 123
 Telemak (kt. Fenelon), 21, 54, 60
 Teodor Kasab, 22
 Terâcüm-i Ahvâl-i Meşâhir (kt. Ali Muzaffer), 70
 Teracüm-i Ahval-i Selatin (kt. Mehmet Celâl), 77
 Terakki (der.), 16, 36, 67, 69, 72, 99, 114, 115, 208
 Terakki ve İttihat Cemiyeti, 16
 Terbiye-i Dimâgiye yahut Usul-i Terbiye (kt. Mehmet Refet), 78
 Tercüman-ı Ahvâl (gz), 21, 23, 34, 35
 Tercüman-ı Hakikat(gz), 21,28, 36, 69, 73, 75, 80, 161
 Tercüman-ı Şark (gz), 36
 Tercüme Odası, 5, 60
 Tercüme-i Manzume (Şinasi), 22
 Tersane Konferansı, 11
 Tesalya, 12, 13
 Teşebbüs'ü Şahsi ve Adem-i merkeziyet, 16
 Tetkik-i Mütellefat Komisyonu, 37
 Teverrüm (kt. Mehmet Celâl), 77
 Tevfik Fikret (1867-1915), 15, 31, 56, 208
 Tezkiretü'l-evliyâ, 49
 Tıbhane-i Âmire, 4
 Tıfl-ı Nâim (Şiir, Edhem Pertev Paşa), 72, 156
 Topçu Okulu, 3
 Trabzon, 73, 74, 79, 153
 Tuna, 12
 Tunus, 13
 Turfanda mı Yoksa Turfa mı (kt. Mizancı Murad), 27
 Türk, 3, 5, 15, 16, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 49, 50, 54, 56, 58, 60, 63, 67, 75, 76, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212
 Türk Diline Medhal (kt. Veled Çelebi İZBUDAK), 75
 Türk edebiyatı, 21, 67
 Türk İnkılâbı, 3, 206
 Türkçe, 10, 21, 23, 25, 29, 32, 33, 34, 35, 56, 58, 59, 70, 86, 167, 178, 179, 191, 194, 207, 210
 Türkçülük, 17
 Türk-İran savaşları, 26
 Türkiye, 2, 6, 12, 14, 149, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213
 Türkler, 16, 17, 49, 207, 212

U

Usûl ül-hikem fi nizâm il- umem (İbrahim Müteferrika), 2

Ü

Üdebâmızın Numune-i İmtisalleri (kt. Mizancı Murad), 28
 Ümid, 118
 Üsküdar, 5, 70, 174

V

- Vahid, 53, 87, 109
 Vakâyi-i Mısıriyye, 33
 Vakit (gz), 70
 Validem (kt. Abdülhâk Hamid TARHAN), 31
 Valihî, 53, 86, 109
 Van, 14
 Varaka-i Mahsusa (gz), 33
 Vâsıta-i Servet (gz), 36
 Vatan Kütüphanesi, 166
 Vatan Şarkısı (Şiir, Namık Kemal), 30
 Vatan Yahut Silistre (Namık Kemal), 24
 Vâveylâ (Şiir, Namık Kemal), 30
 Vecdî, 53, 88, 109
 Vekâyi-i Tıbbiye, 34, 35
 Venüs (kt. Mehmet Celâl), 77
 Vezâif-i Kanuniye (kt. Fehmi Efendi), 124
 Vuslat (kt. Recâizâde Mahmud Ekrem), 24

Y

- Yadigâr-ı Şebâb (kt. Recâizâde Mahmud Ekrem),
 30
 Yarıya, 13, 72, 154
 Yazmış Bulundum (kt. Muallim Nâci), 28
 Yeditepe Dergisi, 73
 Yeni Osmanlılar, 8, 9, 15
 Yeni Türk edebiyatı, 21
 Yeni Zelanda, 12
 Yeniçeri, 1, 3, 4
 Yeniçeri Ocağı, 1, 4
 Yeniçeriler, 4, 26

- Yenigün , 70
 Yeşilköy (Ayastafanos) Antlaşması, 13
 Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, 2
 Yozgat, 75
 Yunan, 32, 175
 Yunanistan, 4, 12, 13
 [YURDMAN], Abdülgani Seni (1871-1951), 57,
 67.
 Yusuf Kamil Paşa, 21, 54, 60

Z

- Zafername (Ziya Paşa), 29
 Zahîrüddin Fâryâbî, 190
 Zaman (gz), 70
 Zavallı Çocuk (kt. Namık Kemal), 24, 55
 Zehra (kt. Mehmet Celâl), 77
 Zelzele Hakkında Mâlumat (kt. Ali Muzaffer), 70
 Zemîn ü Âsümân (kt. Abdülgani Seni
 YURDMAN) , 81
 Zemzeme III (Recâizâde Mahmud Ekrem), 28
 Zeytinlik (kt. Sayyad Hamza), 118
 Ziya Paşa (1829-1880), 8, 9, 11, 21, 22, 27, 28, 29,
 31, 80
 Zor Nikah (kt. Ahmet Vefik Paşa), 23
 Zoraki Tabib (kt. Ahmet Vefik Paşa) , 23
 Zühdi Molla (Paşmakçızâde), 71